tarih® çevresi

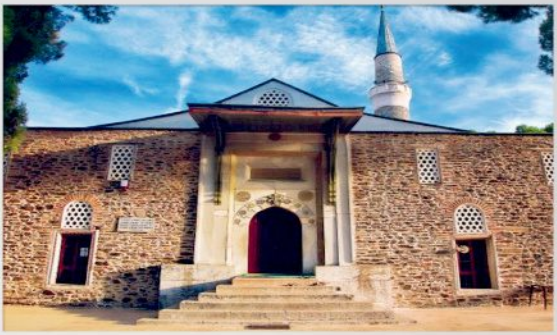
İki Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

ARKEOLOJİK ve TARİHİ YÖNLERİ İLE
BİR EGE KASABASI:
BİRGİ SEMPOZYUMU SUNUMLARI
ÖZEL SAYISI

MART-2022

www.tarihcevresi.net

ISSN: 1303-3876

Önsöz: Birgi Sempozyumu'nun Amacı
Ergün LAFLI

Lydialılar ve Birgi
Veli SEVİN

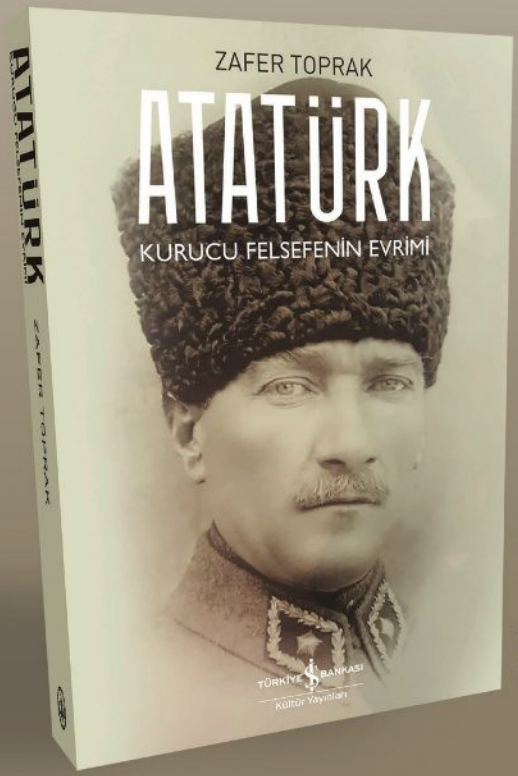
Aziz Ogan'ın 1929 Yılı Birgi Raporu
Nezih BAŞGELEN

Erken Osmanlı Dönemi'nde Birgi
Emin BAŞARANBİLEK

Birgi'nin Türk Hakimiyetine Girişi ve Yeni Yapılanmalar
Enver KONUKÇU

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNE KATKILARI İÇİN TEŞEKKÜR EDERİZ

Cihan Harbi kaotik bir ortam yaratmış, savaş ertesi yeni bir çağ doğmuştu.
İmparatorluklar sona ermiş, ulus-devletler çağa damgasını vurmuştu.
Osmanlı'nın küllerinden ise Atatürk'ün önderliğinde yeni bir Türkiye doğuyordu.
Yüz yıllık gelişimi süreklilikler ve kesintiler bağlamında ele alan
Atatürk – Kurucu Felsefenin Evrimi ana kaynaklara iniyor,
Atatürk'ün Çankaya kitaplığının ve sofrasının çağdaş Türkiye'nin
oluşumunda ne denli önemli işlev gördüğünü ortaya koyuyor.

Atatürk – Kurucu
Felsefenin Evrimi
Zafer Toprak
524 sayfa, 34 TL

Kuruluşu oldoğunuz İş Bankası Kültür Yayınları
yeni kitaplarıyla buluşmaya devam ediyor.
TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası
iskultur.com.tr facebook.com/iskultur twitter.com/iskultur instagram.com/isbankasikulturyayinlari

tarih çevresi

Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

ARKEOLOJİK ve TARİHİ YÖNLERİ İLE
BİR EGE KASABASI: BİRGİ SEMPOZYUMU
SUNUMLARI ÖZEL SAYISI

MART-2022

Sahibi
MT PROMOSYON MATBAA

Yazı İşleri Müdürü
Ogün Nuri TAŞ

Yayın Yönetmeni
Nesim ŞEKER

Yayın Kurulu
Ömer KOÇ - Doç. Dr. Nesim ŞEKER, Doç. Dr. Nurten KILIÇ,
Doç. Dr. Birsen BULMUŞ, Doç. Dr. Umut ÖZGÜR.

İrtibat
Tel: (0312) 256 74 92 - 0505 677 22 35
tarihdergisi@gmail.com

Bu dergi Hacettepe, Boğaziçi, Bilkent, ODTÜ Üniversitelerinde bulunan Doktorlar,
Doçentler ve Master Öğrencileri tarafından iki ayda bir yayımlanır.
Dergiye gönderilen yazılar basılmaz ise istenmesi halinde iade edilir.
Dergide yayınlanan yazıların içeriğinden yazı sahipleri sorumludur.

Basım
MOOMELL REKLAM BASIM YAYIN
Tel: +90 (533) 978 42 84

İÇİNDEKİLER

Önsöz: Birgi Sempozyumu'nun Amacı
Ergün LAFLI.....6

Lydialılar ve Birgi
Veli SEVİN.....8

Aziz Ogan'ın 1929 Yılı Birgi Raporu
Nezih BAŞGELEN.....14

Erken Osmanlı Dönemi'nde Birgi
Emin BAŞARANBİLEK.....16

Birgi'nin Türk Hakimiyetine Girişi ve Yeni Yapılanmalar
Enver KONUKÇU.....48

16. yy. Aydın Mensuhat Defterinde Birgi: İdari Birimler, Çiftlikler ve Sosyo-İktisadi Hayat
Murat ALANDAĞLI.....66

Birgili Mehmet Efendi
Zafer KOÇ.....80

17. ve 18. yy.'larda Birgi Kazası
Zehra GENÇSOYLU.....90

İÇİNDEKİLER

18. yy.'da Aydın Muhassıllığına Bağlı Bir Kaza Merkezi Olarak Birgi
Bülent ÇELİK, Tanju DEMİR.....104

Aydın Vilayet Salnameleri'ne Göre Birgi
Aysun SARIBEY HAYKIRAN.....114

1877-78 Osmanlı Rus Savaşında Ödemiş Zeybek Taburları
Ercan UYANIK.....142

Birgi'de Korunması Gerekli Tescilli Taş Yapılarda Gözlemlenen Taşıt Kaynaklı Titreşimler ve Olası Etkilerine Yönelik Öngörüler
Bülent ÇELİK, Tanju DEMİR.....158

Birgi'de Tarihsel Mekânsal Çevrenin Dönüşme Dinamikleri
Buket ÇAVUŞ, Emel GÖKSU.....186

Tire'den 19. yy.'a Ait Rumca Bir Mezar Yazıtı
Ergün LAFLI.....192

Karaoğlu Camii Haziresi Mezar Taşı Bezemeleri
Aynur MAKTAL, Nurgül YAMAN.....194

Özetler.....206

Önsöz: Birgi Sempozyumu'nun Amacı
Foreword: Scope of this Symposium

Ergün LAFLI

Prof. Dr. Ergün LAFLI (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ortaçağ Arkeolojisi Anabilimdalı Başkanlığı
Tınaztepe/Kaynaklar Yerleşkesi, Buca, 35160 İzmir.
<elafli@yahoo.ca>.

Starting from the 13th century Birgi gradually changed from a small and quite western Anatolian town to a rich local center of agriculture. Lying in the heart of Caystrus Valley, Birgi, former Pyrgion, had a crucial role in the active life of the Inner Aegean Region. The aim of this meeting is to report on the state of research concerning Birgi in a broad sense, between c. 7th century B.C. to nowdays. We warmly invite contributions by scholars and graduate students from a variety of disciplines related to the district of Birgi. Intended to bring together Turkish, European, Mediterranean, and North American scholars to discuss a range of issues concerning the past, present and future of Birgi, this symposium should be an excellent opportunity to increase our knowledge of this town. The abstract booklet was arranged according to the alphabetical orders of each author.

Bu Sempozyumun amacı Ege Bölgesi'nin en iyi korunmuş kentsel sit dokularından biri olan ve Ege yerleşim karakterini en iyi yansıtan beldelerinden Birgi'nin Eskiçağ'dan günümüze arkeolojik, kültür tarihi, etnografik, antropolojik, mimarlık tarihi, kültürel miras, ilahiyat, sosyolojik vbg. açılardan bilimsel yaklaşımlarla incelenmesidir. 28 Kasım 2012 tarihinde Alsancak Sempozyumu ile başlayan "İzmir Arkeoloji ve Kültür Tarihi Toplantıları" serisi Birgi Sempozyumu ile ikinci kez İzmir İli'nin tarihsel bir değerini irdeleyecektir. Yüzyıllardır kesintisiz bir yerleşim düzenine sahip Küçük Menderes Havzası'nın kalbi sayılan Birgi, son yıllarda yörede yapılan arkeolojik ve tarihsel çalışmaların ışığında daha iyi anlaşılmaktadır. Önemli tarım alanlarına sahip olması ile Ege Bölgesi'nin Antik Çağlardan beri yerleşilmekte olan bu müstesna kasabası günümüze kadar koruna gelen dokusu ile önemli bir noktadadır. Kasabada tarihi yaşanmışlıklar birçok değerden rahatlıkla okunabilmektedir. Sempozyum çerçevesinde günümüz Birgi'sine ait bilimsel verilere dayalı sentezlere yer verilecek olup, gelecekteki Birgi'ye dair sorulara yanıt aranacaktır. Özetler kitabı alfabetik olarak düzenlenmiştir.

Birgi Üzerine Seçilmiş Eserler /Selected Academic Sources on Birgi

Başgelen, N. 1987. Birgi'den Gevaş'a. Gezi Notları Dizisi 1, İstanbul.

Çakmak, Ş. 2013. "Birgi'deki Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunma Durumları Hakkında", Prof. Dr. H. Önkal'a Armağan: 29-36, İzmir.

Eldem, S. H. 1977. "Birgi Çakır Ağa Konağı", Y. Mimarlık Bölümü, Rölöve ve Restorasyon Kürsüsü Yayını 52, İstanbul.

Gürler, B. 2003. "Kaystros (Küçük Menderes) Ovasında Yeni bir Antik Yer: Birgi Yakınındaki Hacı Hasanlar Köyü ve Buluntuları", Belleten 67: 739-744.

Malay, H. 1982. "New Inscriptions from Western Anatolia 2", Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 49: 194-196.

Ünal, R. H. vd. 2001. Birgi (Tarihi, Tarihî Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları 2573/Sanat Eserleri Dizisi 309. Ankara.

Lydialılar ve Birgi

Veli SEVİN

Prof. Dr. Veli SEVİN (Ödemiş)
<veli_sevin@yahoo.com>.

İ.Ö. 17. yy.'ın ilk yarısı içinde Sardeis merkez olarak ortaya çıkarak doğuda Kızılırmak'a değin egemen bir devlete dönüşen Lydia Krallığı'nın çekirdeğini Gediz (Hermos) ve Küçük Menderes (Kaystros) vadileri oluşturuyordu. Kral Gyges (yakl. İ.Ö. 680-645) ile başlayıp Kroisos (İ.Ö. 560-546/7) ile son bulan 141 yıllık Mermnad sülalesi zamanında bir yandan antik Yunan-Ion öte yandan da Phryg uygarlıklarından etkilenerek pek çok yönüyle kendine özgü bir kültürün ayırt edici vasıflarını yaratmayı başarmışlardı.

Mermnad dönemi Lydiası'nın en dikkat çekici özelliklerinden biri tümülüs türü mezar geleneğidir. Batı Anadolu'da öncüsüz bir biçimde ortaya çıkan bu göreneğin kral Alyattes'in (İ.Ö. 610-560) Gordion'a kadar uzanan seferleri sırasında Phrygler'den benimsendiğine inanılır[1]. Mimari yönden aralarında pek çok farklılık bulunmakla birlikte, bugüne kadar sürdürülen arkeolojik kazı ve değerlendirme çalışmaları aslında bu görüşe destek veren sonuçlar vermiştir. Herodotos'un (I 93) Mısır piramitleriyle kıyasladığı, kral Alyattes'in Bintepeler'deki muazzam mezar tepesi (Kocamutaftepe) Lydia tümülüslerinin atası olarak kabul edilebilir. Nitekim daha sonraki yüzlerce örnekte karşılaşılan bir dromosunun bulunmayışını mezarın bu erken tarihiyle açıklamak olasıdır. Bununla birlikte mezar odalarında öncüsüz olarak karşılaşılan gelişmiş taş işçiliği de şaşırtıcı bir özellik olarak ortaya çıkar[2].

Çoğu kez gruplar halinde inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Son yıllarda Gediz havzasında tümülüslerin dağılımı ve yerleşim alanlarıyla ilgileri konularında kapsamlı araştırmalar yürütülmüştür. The Central Lydia Archaeological Survey projesi kapsamında Sardeis kazılarından bir bilim kurulunca sürdürülen bu çalışmalarda elde edilen sonuçlara göre birbirinden kısa aralıklarla gruplaşmış tümülüs türü mezar anıtlarının, bereketli tarımsal yörelerde egemen olan feodal ailelere ait olabileceği ve Lydia ve Pers dönemlerindeki yerleşmelerin genel konumlarıyla ilişkili oldukları sonucuna varılmıştır[3]. Lydia bölgesinin güney sınırındaki Doğu Küçük Menderes havzası, tümülüslerin en yoğun olarak bulunduğu bölgelerdendir[4]. Özellikle ovanın doğu ucundaki, eski çağlarda Yukarı Kilbiani denen Koloe

(Kiraz) ve Palaiapolis (Beydağ) yöresi orta büyüklükte yığma mezar tepeleriyle doludur. Daha çok Tmolos (Bozdağ) ve Messogis (Aydın Dağları) dağlarının güney ve kuzey uzantılarındaki tepeler ve yüksek yamaçlar üzerine konuşlandırılmış bulunan bu eşsiz mezar anıtları eskiçağlardan beri defineciler tarafından yağmalanıp yıkıma uğratılmışlardır[5].

Tümülüs türü mezar anıtlarından bir bölümü de Ödemiş-Birgi çevresinde gruplaşmıştır (res. 1). Bu mezar anıtları Birgi ve yakın çevresindeki antik yaşantının en eski izleridir. Bunun dışında, Dioshieron ve Pyrgion gibi adlarla anılan kentin tarihsel geçmişi karanlıklar içindedir. Hatta Plinius'ta (n.h.V 122) Metropolis (Torbalı), Hypaipa (Günlüce) ve Yukarı ve Aşağı Kilbiani (Doğu Küçük Menderes yöresi) ile birlikte Ephesos conventusuna bağlı kentler arasında sayılan, Ptolemaios'un (V 2) ise Lydia kentleri listesine Hypaipa, Sardeis, Philadelphia ve Metropolis ile birlikte aldığı Dioshieron'un Birgi ile eşitliği konusu bile zaman zaman tartışma konusu olmuştur[6]. Nitekim bir zamanlar Adagüme (bugün Konaklı) Camii'nde bulunmuş ve üzerinde Dioshieron adı geçen Yunanca yazıtlı bir mezar taşına dayanılarak bu antik kentin Ödemiş'in 15 km güneyindeki Adagüme (bugün Konaklı) ile eşitlenebileceği önerisinde de bulunulmuştur; ancak bilim dünyası şimdilik Dioshieron-Pyrgion=Birgi denklemi üzerinde genel bir görüş birliğine varmış durumdadır[7]. Bununla birlikte Antik kent dokusundan günümüze hemen hiçbir kalıntı gelmemiş olması düşündürücüdür. Geniş kapsamlı bir arkeolojik tarama yapılmamış olmakla birlikte, yüzeyde arkeolojik anlamda kalıntı ve izlere rastlanmaz. Şimdi Birgi/Çakırağa Konağı bahçesinde toplanmış, bir bölümü Bizans Dönemi'ne ait mermerlerin nerede bulundukları yani in situ konumları bilinmemektedir. Kenti 1891 yılında gezen G. Weber'in[8] de işaret ettiği üzere, kimi taşların yakındaki Hypaipa'dan taşınarak getirilmiş olması ihtimali tümüyle gözden ırak tutulmamalıdır. Nitekim son zamanlarda Birgi'de bulunduğu bildirilen bir adak yazıtının yayını sırasında H. Malay ve M. Ricl makalelerinin adını, bizce de haklı olarak, "Two new inscriptions recording constructions in Dioshieron or Hypaepa" koymak zorunluluğunu hissetmişlerdir[9]. Kendi adına üç yüz yıla yakın paralar basabilmiş bir kentten günümüze hiç kalıntı gelmemiş olması daima kuşku uyandıracaktır. Bu gibi kanıtlar olmaksızın Birgi'nin antik çağdaki durumunu bilebilmek en azından şimdilik olanaklı değildir.

Eğer gerçekten Birgi ile eşitse Dioshieron baskılı en eski sikkeler Roma İmparatoru Augustus (İ.Ö. 27-İ.S. 14) dönemine ilişkindir. Ancak bütün bunlara bakıp kentin Roma döneminden daha eskiye uzanan bir tarihe sahip olmadığı sonucuna varılmamalıdır. Aydınoğlu Mehmed Bey Camii'nin güneydoğu köşesine monte edilmiş oturur durumda mermer bir arslan yontusunun Birgi kökenli olup olmadığını bilmek de tabii ki olanaklı değildir. Yüz hatları aşınmış bulunan bu parça, plastik yele işçiliği açısından kanımca daha çok İ.Ö. 5. yy'ın ikinci yarısına dahil edilebilecek özellikler taşır; proporsiyonları, İ.Ö. 6. yy.'a verilebilecek kübik ve arkaik Lydia arslanlarından daha gelişkin bir aşamayı ifade eder gibidir. Yukarıda değinildiği gibi, antik dönemdeki durumu tam anlamıyla açık olmamakla birlikte Birgi yöresinin Lidya dönemine uzanan bir geçmişe sahip olduğunun en belirgin kanıtı tümülüs türü mezarlardır. Şimdiye dek belirlenebildiği kadarıyla, Birgi merkez olmak üzere yaklaşık 3 km'lik bir çap içinde belli başlı 4 tümülüs bulunmaktadır. Bunlardan biri, Birgi'nin 2.5 km doğusundaki Üçkonak (eski Semit) köyündedir. Diğerleri: 2 km kadar batıda, Beyazıtlar köyü yakınında, 3 km kadar güneydoğuda, Gerçekli köyü yakınındaki hâkim bir tepeye konuşlanmış bulunan Velitepe'de, bir diğeri Bucak köyünün hemen batısındaki kayalık bir tepe üzerinde[10] ve nihayet sonuncusu Birgi'nin 1 km kadar güneydeki Maltepe mevkiindedir **(res. 1)**. Hemen tümü antik ve çağdaş mezar hırsızları

tarafından karıştırılmış, büyük olasılıkla yağmalanmış görünen bu mezarlardan yalnızca Üçkonak köyündeki tümülüste 1998 yıllarında Ödemiş Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazıları yapılmıştır[11]. Üçkonak Tümülüsü 50-55 m kadar çapında ve 10 m kadar yüksekliğindedir **(res. 2)**. Çeşitli katmanlar halinde serilmiş toprak tabakalarının altında 1.90 x 2.92 m boyutlarında (yakl. 5.5 m kare) ve 1.90 m yüksekliğinde düz tavanlı bir mezar odası bulunmaktadır. Beyaz renkli beş sıra kalker bloklardan özenli bir şekilde örülmüş bulunan odanın kapısı güneye bakar. İçinde taştan bir klinenin kırık parçaları ve çanak çömlek dışında başkaca hiçbir küçük buluntuya rastlanmamıştır. Mezarın giriş bölümünün tam anlamıyla temizlenememesi nedeniyle açık olarak saptanamamış olmakla birlikte, kapı önünde tabanı taş levhalarla kaplı bir sahanlık ve daha sonra da güneye doğru uzanan bir dromosun var olabileceği sanılır[12] . Taş işciliği, kimi yönlerden Sardeis'in kuzeyinde, Marmara Gölü kıyısındaki Bintepe tümülüslerini ve özellikle de Alyattes Tümülüsü altındaki yaklaşık 7 m kare genişliğindeki mezar odasını hatırlatır .

Üçkonak Tümlüsü'nde yapılan temizlik kazıları sırasında parçalar halinde ele geçen çanak çömlekler tümüyle İ.Ö. 6.-5. yy. Lydia ürünleridir. Bunlar arasında özellikle Lydia uygarlığına özgü Lydion denen koku şişeleri ve üzeri mermerimsi bir boya ile dekore edilmiş skyphos ve lekythos parçaları dikkat çekicidir **(res. 3-6)**. Bir lekythos parçasının omuzu üzerinde siyah boya ile yazılmış, Arami paleografyası özellikleri gösteren bir graffito bulunmaktadır[14]. Gerek mimari ve gerekse çanak çömlekler mezar odasında yatan kişinin bir Lydia ve belki de Pers soylusuna ait olabileceğine işaret etmektedir.

Birgi'nin yakın çevresindeki diğer tümülüsler şimdilik ne yazık ki araştırılmış değildir; ancak Velitepe ve Beyazıtlar tümülüsleri mezar soyguncuları tarafından tahrip edilmişlerdir. Daha iyi durumdaki Maltepe Tümülüsü de kaçak kazılara sahne olmakla birlikte, antik çağda soyulmamışsa çağdaş kaçak kazıcıların mezar odasına kadar ulaşıp ulaşamadığı açık değildir **(res. 7)**. Maltepe Tümülüsü, bugünkü durumuyla 30 m. kadar çapında ve 5-6 m. kadar yüksekliğindedir. Burada yapılacak sistemli bir arkeolojik kazı Birgi'nin en eski geçmişini aydınlatacak kanıtları sağlayacak görünümdedir.
Söz konusu bulgular doğrultusunda Birgi ve yakın çevresinde en azından İ.Ö. 6.-5. yy.'larda Lydialı ya da Pers soylularının varlığı açık bir biçimde anlaşılmaktadır.

Yukarıda da değinildiği üzere, birbirinden birkaç km mesafede gruplaşan tümülüs türü mezar anıtlarının feodal karakterli Lydia-Pers ailelerine ait olması mümkündür. Birgi civarında kümelenmiş bulunan tümlüsler de bu yörenin İ.Ö. 6.-5. yy.'larda yaşayan Lydialılar açısından belli bir önem taşıdığına işaret ediyor olmalıdır.

DİPNOTLAR

[1] Ratté 1994; Roosevelt 2006; Baughan 2010, 279.

[2] Mitten 1966, 50; Rusin ve Hanfmann 1983, 57.

[3] Russin ve Hanfmann 1983; Roosevelt 2006; 2007; Luke ve Roosevelt 2008; Roosevelt ve Luke 2008a; 2008b.

[4] Sevin ve Coşkuntuna Gürsel 2013, Res. 1'deki harita.

[5] Beydağ ilçe merkezi yakınında, şimdi kısmen baraj gölü suları altında kalmış eski Çiftlik köyünde 2013-2014 yıllarında Ödemiş Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kurtarma kazılarında iki tümülüs mezar kazılarak açığa çıkarılmıştır. Biri blok taş örgülü, biri de kayaya oyulmuş mezar odaları uzun dromoslara sahiptir. Mimari özellikler ve birkaç seramik parçasına dayanılarak bunlardan ilkinin İ.Ö. 6. yy.'ın ikinci yarısına, ikincisinin ise İ.Ö. 4. yy.'ın ikinci yarısına ait olabileceği kanısındayız. Ne yazık ki her iki mezar da antik çağda talan edilmiştir.

[6] Robert 1946, 520 not 3 ve orada gösterilen eserler. Adagüme (Konaklı) Camii'nde bulunan bu yazıt ve kritiği için bkz; Robert 1963, 5 vd.

[7] Bürchner 1905, 1083 vd.; Janin 1960, 514 vd.; Keil ve Premerstein 1914, 62 vd.; Robert 1946, 520 ve not 3.

[8] Weber 1892, 18.

[9] Malay ve Riel 2009, 227 vd.

[10] Büyük çaplı kaçak kazı faaliyetlerine sahne olan tepenin gerçekten bir tümülüs olup olmadığı tam anlamıyla belli değildir.

[11] Sevin ve Coşkuntuna Gürsel 2013.

[12] 2014 yılında Ödemiş Müze Müdürlüğü tarafından açılmış Beydağ/Çiftlik 2 Tümülüsü'nde kapı önünde bir sundurma ve daha sonra ince uzun bir dromosun varlığı ortaya çıkarılmıştır.

[13] Hanfmann 1963, 52 vd. ve not 60.

[14] Graffito konusunda ön değerlendirmeler Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Prof. Dr. R. Tekoğlu tarafından yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Baughan, E. 2010. "Lydia Gömü Gelenekleri/Lydian Burial Customs", Lydialılar ve Dünyaları. The Lydians and their World (yay. N. D. Cahill): 273-304, İstanbul.

Bürchner, 1905. "Δίἀòçίερόν", Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft 5: 1083-1084.

Baughan, G. M. A. 1963. "The Fifth Campaign at Sardis (1962)", Bulletin of the American Schools of Oriental Research 170: 1-64.

Janin, R. 1960. "Dioshiéron", Dictionnaire d'histoire et de Géographie Ecclésiastiques 4: 514-515.

Keil, J. ve A. von Premerstein 1914. Bericht über eine dritte Reise in Lydien. (Denkschr. Ak.Wien), Viyana.

Luke, C. ve C. H. Roosevelt 2008. "Central Lydia Archaeological Survey: Documenting the Prehistoric through Iron Age Periods", Tree-Rings, Kings and Old World Archaeology and Environments: Papers Presented in Honor of Peter Ian Kuniholm (yay. S. W. Manning ve M. J. Bruce): 199-217, Oxford/Oakville.

Malay, H. ve M. Ricl 2009. "Two new inscriptions recording constructions in Dioshieron or Hypaepa", Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World. Studies in Memory of Clemens Emin Bosch, Sabahat Atlan and in honour of Nezahat Baydur: 227-229, İstanbul.

Ramage, A. ve N.H. Ramage 1971. "The Siting of Lydian Burial Mounds", (yay. D. G. Mitten et alii) Studies Presented to G. M. Hanfmann, Mainz.

Ratté, C. 1994. "Not the Tomb of Gyges", The Journal of Hellenic Studies 114: 157 161.

Robert, L. 1946. "Villes de Carie et d'Ionie dans la liste des théorodoques de Delphes", Bulletin de Correspondance Hellénique 70: 506-523.

1963. "Quelques noms de personnes grecs", L'Antiquite Classique 32: 5-17.

Roosevelt, C.H. 2006. "Tumulus Survey andf Museum Research in Lydia, Western Turkey: Determining Lydian- and Persian Period Settlement Patterns", Journal of Field Archaeology 31/1: 61-76.

2007. "Central Lydia Archaeological Survey: 2005 Results", Araştırma Sonuçları Toplantısı 24/2: 135-154.

Roosevelt, C. H. ve C. Luke 2008a. "Looting Lydia. The Destruction of an Archaeological Landscape in Western Turkey", Archaeology, Cultural Heritage and the Antiquities (yay. N. Brodie et alii.) Gainesville, Univ. Press of Florida: 173-187.

2008b. "Central Lydia Archaeological Survey: 2006 Results", Araştırma Sonuçları Toplantısı 25/3: 305-326.

Russin, R. U. ve G. M. A. Hanfmann 1983. "Lydian Graves and Cemeteries", Sardis from Prehistoric to Roman Times. Results of the Archaeological Explorationof Sardis 1958-1975 (yay. G. M. A. Hanfmann): 53-66, Cambridge.

Sevin, V. ve A. Coşkuntuna Gürsel 2013. "Güney Lydia'dan Bir Mezar Anıtı. Ödemiş/Üçkonak Tümülüsü", Arkeoloji ve Sanat Dergisi 144: 45-56.

Weber, G. 1892. "Hypaepa, le kaleh d'Aïasourat, Birghi & Oedémich", Revue des Études Grecques 5: 7-21.

Yavuz, B.G. 2011. Birgi. Ödemiş.

Aziz OGAN'IN 1929 Yılı Bilgi Raporu

Nezih BAŞGELEN

Arkeolog Nezih BAŞGELEN (İstanbul)
Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Hayriye Cad. Cezayir Sok., Mateo Mratoviç Apt. No: 5/2, Beyoğlu, 34425 İstanbul.
<nbasgelen@gmail.com>; <info@arkeolojisanat.com>.

Report of Aziz Ogan on Birgi in the Year of 1929

1927-30 yılları arasında Robert Kolej'de hocalık yapan New York Üniversitesi Sanat Tarihi profesörlerinden, R. M. Riefstahl 1929'da Batı Anadolu'da yaptığı üçüncü inceleme gezisinde Birgi'ye de uğramış ve buradaki mimari eserler üzerinde yayınlanmış ilk kapsamlı çalışmayı gerçekleştirmiştir[1]. Birgi'deki eserler ve özellikle Çakırağa Konağı'nın[2] korunması konusunda dönemin Milli Eğitim Bakanı'na başvurması üzerine aynı yıl görevlendirilen bölgenin "Asarı Atika Müfettişi Umumisi" A. Aziz, Birgi'deki tarihi eserler üzerinde ayrıntılı bir etüd gerçekleştirerek bir rapor halinde bakanlığa sunmuştur. Makalenin yazarı olarak geçen A. Aziz, rahmetli hocamız Prof. Dr. J. İnan'ın babası İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin müdürlerinden A. A. Ogan'dır[3]. Birgi'de derenin batı yamacındaki yerleşim dokusu içinde yer alan Çakırağa Konağı, Ege Bölgesi'nde az sayıda örneği kalabilmiş konaklardan biridir. Halk arasında Çakıroğlu Şerif Ali Ağa tarafından yaptırıldığı düşünülen konak, gerek iç gerekse dış mimarisinde üstün bir ahşap işçiliğe sahiptir. Bu rapor 1929' da Türk Maarif Dergisi'nin 17.sayısında yayınlanmıştır[3].

Birgi ile ilgili çeşitli yayınlarımızda referans olarak kullandığımız[5] bu önemli belgeleme ve değerlendirme yazısının, Birgi ve anıtları üzerine bugüne kadar yayınlanan pek çok eserde ne yazık ki kaynak olarak kullanılmadığı görülmektedir[6]. Makalede sırasıyla Güdük Minare Mescidi,[7] Eski Bir Konak (Çakırağa Konağı), Çarşı (Derviş Ağa) Camii, Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, Hatuniye (Sultan Şah) Kümbeti, Medreseler, Aydınoğlu Mehmet Bey Camii (Ulucamii) ele alınmıştır. Bu eserler ile ilgili bilgilere, kitabelerin metinlerine ve fotoğraflarına, anıtların planlarına, İzmir Müzesi'ne nakledilen halı ve mezartaşlarının[8] fotoğraflarına yer verilmiştir.

Ayrıca Birgi Ulucamii'de muhafaza edilen hicri sekizinci asrın sonuna ait bir Mushaf-ı Şerif (Kur'an-ı Kerim) olduğunu bu değerli el yazmasının İstanbul'daki İslam Eserleri Müzesi'ne naklinin uygun olacağını belirtmektedir[9]. Birgi Ulucamii için 1327 yılında İbrahim Mudrimî tarafından yazıldığı bilinen çok değerli bir Kur'an-ı Kerim'dir. 1939'lu yıllara kadar camide muhafaza edilmiş daha sonra da Ödemiş Belediye

Başkanlığı demirbaşına da kaydedilerek çelik kasaya konulmuştur. İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, söz konusu Kur'an-ı Kerim'i Ödemiş Belediyesi'nden istemiş, Belediye demirbaşa kayıtlı olduğunu beyanla eseri vermemiş, bunun üzerine 07.07.1976 tarihinde Ödemiş Belediyesi'ne dava açılmıştır. Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. Bu konuda Sadi Bayram'ın Selçuk Üniversitesi tarafından 25-26 Nisan 1995 tarihinde düzenlenen 5. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri'nde verdiği ayrıntılı bildiri daha sonra Konya'da 1996 yılında yayımlanmıştır. Tüm bu olumlu tespitlere karşın raporun sonunda Birgi Ulucamii yanındaki harap durumdaki medresenin "hemen yıktırılması" yönünde görüş bildirilmesi gariptir. Yazıda toplam 29 fotoğraf ve 6 plan yer almaktadır.

Riefstahl'in 1931'deki eseri ile bu rapordaki bazı resimlerin ayni olduğu görülmektedir. Bu açıdan sunumumuzda rapordaki bu resimlerin yanında koleksiyonumuzda orijinali bulunan 1931 basımındaki daha iyi olan ayni ya da benzer resimleri de daha büyük ölçekte kullandık. Örneğin Aydınoğullu Mehmet Bey'in Türbesindeki dört mezar kitabesi daha büyük resimleriyle burada yer verdik. Gerek Riefstahl gerekse A. Ogan'ın belgelemeleri 1929 yılı Birgi'sine ait bize çok önemli bir görsel envanter sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Başgelen, N. (hzl.) 2010. Birgi Hakkında Unutulan Bir Rapor. Arkeoloji Sanat Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Bayram, S. 1996. "Birgi Ulucamii için 1327 Tarihinde Yazılan Kur'an-ı Kerim, Tezyinatı ve Özellikleri", 5. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya, 115-132.

Riefstahl, R. M. 1931. Turkish Architecture in Soutwestern Anatolia. Cambridge.

1941. Cenubu Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi. İstanbul.

Mansel, A. M. 1958. "A. Ogan 1888-1956 (1 resimle birlikte)", Belleten 22, sayı 85: 117-135.

Ogan, A. A. 1929. "Birgi Hakkında Rapor", Maarif Vekâleti Mecmuası 17: 120-129.

Ünal, H. R. (hzl.) 2001. Birgi/Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları. T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

Erken Osmanlı Dönemi'nde Birgi

Emin BAŞARANBİLEK

<eminbilek@hotmail.com>.

Dünden Bugüne Birgi ve Koruma-Tanıtma Çalışmaları

Ödemiş'in bir beldesi olan Birgi **(res. 1)**, geleneksel mimarlık değerleri ve yerleşim dokusuyla **(res. 2)** ülkemizin önemli tarihsel kentlerinden biridir. Tarih boyunca sürekli yaşam kesitleri sunan bu kent, korunması gerekli bir değer olduğu için 1996 yılında doğal dokusuyla birlikte "kentsel sit" ilan edilmiş, "var olan değerleriyle birlikte yaşaması" kararı -geç de olsa- verilmiştir.

Nedir Birgi'yi önemli kılan?

Kesintisiz yaşam ile zenginleştirdiği tarihsel derinliğini somut olarak günümüze taşımasıdır. Özellikle Selçuklu'dan Beyliğe, Osmanlı'ya geçişlerinde tarih, sanat tarihi, kentsel yapılanma **(res. 3)** ve mimarlık açısından süreklilik göstermesidir **(res. 4)**. Kurtuluş yıllarında önemli bir Kuvay-ı Milliye merkezi olan Birgi, Cumhuriyetle birlikte çağdaş değerleri kazanan ve yaşayan bir belde olarak bugünlere gelmiştir **(res. 5)**. Bir kısmı ayakta kalan sur duvarları, Aydınoğlu Beyliği döneminden Ulu cami, medrese ve türbeler; Osmanlı'nın bütün dönemlerinden kalan mimarlık anıtları arasında yer alan Güdük Minare, Dervişağa ve Karaoğlu camileri, medreseler, hamamlar, çeşmeler, mezarlıklar; Arif Çelebi, Çakırağa **(res. 6)** ve Sandıkoğlu konağı gibi konaklar; mimarlık açısından geleneksel toprak harçlı yapım tekniklerini zenginleştiren duvarlar **(res. 7-8)** ve derzler **(res. 9)**; kapılarda **(res. 10)** ve kündekârî tavanlarda özenli ahşap işçiliği; geleneksel sokak dokuları **(res. 11-13)** ve bunların tümünü kucaklayan komşuluğa dayalı, topografyaya uyarlanmış yerleşim mahalleri **(res. 14)**. Bu tarihsel değerimiz üzerinde araştırma ve incelemeler ne yazık ki sınırlı kalmıştır. Açıkça belirtmek gerekirse, Prof. Dr. V. Sevin'in sempozyum konuşmasında belirttiği gibi, yalnız Birgi'nin değil, Küçük Menderes Havzası'nın doğusu bugüne değin hemen hemen araştırılmamıştır. Aydınoğlu Mehmet Bey zamanında 1330'lu yılların başında İbn Battuta'nın (2005) ve 1650'li yılların sonlarına doğru Evliya Çelebi'nin (2005) Birgi'yi ziyaretleri, seyahatnamelerinde önemli bilgiler ve lokalizasyonu sağlayacak tanımlar vermeleri, o çağların yaşantısını anlatmaları sosyal ve tarihsel açıdan kayda değer. Gerçi 17. yy. sonlarından itibaren Batılı bazı seyyah, numizmat, tarihçi, tarihi coğrafya uzmanı, mühendis,

epigraf, din bilgini, fotoğrafçı gibi Oryantalistlerin, tüccar, papaz, misyoner, diplomat gibi çeşitli meslek ve görevlerden insanların 20. yy.'ın başlarına değin buralara geldikleri ve kayıtlar tuttukları, bazı bilgiler ve belgeler aktardıkları göz önünde tutulmalıdır (Sevin, vd. 2013: 12-15). Yirminci yy. başlarında A. H. Aksekili'nin Birgi (1913) ve Medreseleri (1914) konulu iki makalesi sanırım ilk tanıtım yazılarıdır. Robert Kolej'de Sanat Tarihi profesörü R. M. Riefstahl'ın Çakırağa konağının korunması ile ilgili 1929 yılında Bakanlığa başvurusu üzerine aynı yıl görevlendirilen "Vekâlet Asar-ı Atika Müfettişlerinden" A. A. Ogan tarafından Birgi ile ilgili ilk rapor hazırlanmış ve yayımlanmıştır (A. Aziz, 1929). Bu yayının tıpkıbasımını hazırlayan ve yayımlayan N. Başgelen, rapordaki resimlerden bazılarının, Riefstahl'ın kitabındakilerle (1931 İng.) aynı olduğunu belirtmektedir (Başgelen, 2010: 5). Sanırım Ulu Caminin açık revaklı son cemaat yeri bulunan -tartışmalı- planı da Riefstahl'den alınmış olmalıdır. Oysa aynı yıl Birgi'ye gelen A. A. Ogan'ın raporundaki Ulu Cami anlatımında bu revaktan söz edilmemektedir.

A. A. Ogan'ın 1929 tarihli raporundan sonra, bu tarihi kentle ilgili çalışmaların yapıldığı söylenemez. Ancak, 1948 yılında Riefstahl'ın kitabındaki resimleri ve çizimleri gören S. H. Eldem Birgi'ye gelerek Çakırağa Konağı'nın rölövesini yaptırmıştır. Eldem'in Akademi'de oluşturduğu 'Mimari Miras Semineri'nde R. Aşkan'ın yaptığı "kurşun kalem çizgi halinde kalan oya gibi çizilmiş rölöve"yi daha sonra Sungu Sadık çiniye çeker. Sanatkâr fotoğrafçı H. Gökberk'e çektirdikleri fotoğraflarla yayına hazır hale getirilen Rölöve 2 kitabı "uzun müddet sonra" Eldem'in önsözüyle yayımlanır (Eldem, 1977) **(res. B15)**. Eski Birgi Belediye Başkanlarından R. Mülazımoğlu da, kenti tanıtıcı, yakın geçmişe de ışık tutan Birgi adlı bir kitapçık çıkarmıştır (Mülazımoğlu). Doç. Dr. S. Gözenç'in 1970'li yılların başında, Küçük Menderes Havzası'nda yürüttüğü çalışmalarla ve köylerde yaptığı anketlerle oluşturduğu, içinde birçok şekil ve harita bulunan "Küçük Menderes Havzasında Arazinin Kullanılış ve Sınıflandırılması" adlı kapsamlı kitabı; belki de ülkemizde "arazi kullanılışı" (land use) konusunda yayımlanmış ilk kitaptır (1978). F. İlter'in, bugün yalnız minaresi kalmış Güdük Minare Camisiyle ilgili, caminin fotoğrafları ve planı da yer alan makalesi önemlidir (İlter, 1969: 77-88). Bunun yanı sıra, hazırlamakta olduğum Birgi kaynakçası içinde bu konuda dostlarımdan destek beklediğimi de belirtirim. H. Aladağ (1965), E. Başaranbilek (2000 ve 2012), H. Bayat (1991), Z. Bilgin (1995), O. Candan (1996) ve O. İ. Dora ile birlikte (1988), H. Demirbüker (2001), Ö. Erektiren (1971), C. Eruzun (2000), V. Günay (2005), B. Gürler (2003), M. Hamamcıoğlu-A. H. Balcı (1995), A. Kahramankaptan Atmaca (2000), E. Kayın (2000 ve 2000), O. Köker (1999), H. Önkal (1991-1993-1995), C. Telci (1999) gibi araştırmacıların; jeoloji, coğrafya, arkeoloji, tarih, sanat tarihi, nekroloji, mimarlık, koruma, tanıtım, söyleşi gibi alanlarda Birgi ile ilgili bazı yayınlarını sayabiliriz.

Havza boyutunda tarihsel coğrafya araştırmasıyla önemli katkıları olan Prof. Dr. R. Meriç'in makalesi (1988), çalışmasının kısa bir özetidir. 1994 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin, Utrecht (Hollanda) Üniversitesi'nden Prof. Dr. M. Kiel'in de katılımıyla başlatılan monografi çalışması 1998 yılında tamamlanmış; Prof. Dr. R. H. Ünal'ın yayına hazırladığı, Sanat Tarihi öğretim üyelerinin Birgi'nin anıtsal mimarlık varlıkları üzerine incelemelerini içeren kapsamlı kitap 2001 yılında basılmıştır (Ünal 2001). Burada ayrıca şunu da belirtmek isterim; 1966 yılında Yönetmen N. Ozon'un Birgi'de çektiği; Birgili Ekizler sülalesinden R. İkiz'in de rol aldığı **(res. 16)**, başrolünü E. Kolçak'ın üstlendiği "İslamoğlu" adlı

sinema filmi ile G. Sözen'in 1970'li yıllarda gerçekleştirdiği "Birgi, Çakırağa Konağı" belgesel filmi gibi yapımlar, çoğu evlerde var olan siyah-beyaz aile fotoğrafları Birgi'nin görsel ve sosyal belleği olarak değerlendirilmeli ve korunmalıdır. Ödemiş Eski Belediye Başkanı M. Başoğlu'nun 1974 yılında Kültür Bakanlığı'na arsasını bağışladığı ve kuruluşuna öncülük ettiği Ödemiş Müzesi'nin 1983 yılında açılması, Çakırağa Konağı'nın 1977 yılında Kültür Bakanlığı'na kazandırılması ve Restorasyonundan sonra 1995 yılında "konak müze" olarak işlevlendirilmesi; koruma ve tanıtmanın kurumsallaşmasını sağlamıştır.

1974 yılında, Birgi'de tespit ve tescil işleri yapıldı. "Bu iş, Anıtlar Yüksek Kurulu adına Genel Sekreter Besim Çeçener tarafından yapılmıştır" (Eldem, 1977: 3-4). Bu tarihi kentin ilk aşamada bir mahallesi (Cami-i Kebir) için Kültür Bakanlığı koruma kararı aldı (Karar No. 1974/432). Daha sonra, Birgi Belediye Başkanı M. H. Aslankaraoğlu'nun uzgörüsü ve Belediye Meclisi'nin kararıyla, kentin tümü için -çevresindeki doğal dokuyu da kucaklayan bir yaklaşımla- koruma planının Prof. Dr. C. Eruzun ve A. Uzel tarafından 1990 yılında yapılması büyük bir adım olmuştur. Ancak koruma planlaması sonrasında, onay aşamasının gecikerek -1996 yılında- onaylanması, bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. "Geçiş süreci uygulama koşulları" belirlenmediği için; bu sürede inşaatsız, onarımsız, bakımsız bir kente dönüşmesi, korumanın aktörleri arasında yer alan ve literatüre "kullanıcı" tanımıyla geçen Birgi halkının "zaman kaybı" nedeniyle sızlanmalarına, "Bir çivi çaktırmıyorlar…" söylemi altında bu duruma karşı çıkmalarına ve başka yollar aramalarına yol açtı. Bu durum, kenti beton yığınına dönüştürmek isteyenlere de "malzeme" oldu...

Bu sıkıntıları yüklenen Belediye Başkanı M. H. Aslankaraoğlu -zorluklar içinde iken- kararlı tutumuyla ÇEKÜL Vakfı ile birlikte "yol haritası" çizilmesinin önünü açtı. İlk aşamada ÇEKÜL'ün "7 Bölge 7 Kent" projesinde Ege bölgesini temsilen seçilen Birgi'de; kültür-sanat günleri, paneller, konferanslar, sergiler, dinletiler ve defileler düzenlendi. İstanbul'da ve Paris'te sergiler açıldı. İstanbul'da Sempozyumlar düzenlendi. Bu etkinlikler, Birgililerin tarihsel kentlerinin ayırdına varmalarını sağladı. 1997 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Rektörü Prof. T. Başoğlu, ÇEKÜL Vakfı Başkanı Prof. Dr. M. Sözen, Prof. Dr. C. Eruzun, Mimar O. Ekinci ve TOBAV Vakfı Başkanı T. Levent'in katılımıyla ÇEKÜL Birgi Gönüllüleri'nce bir panel düzenlendi; sonrasında yapılan toplantılarda "tarihsel kenti, yaşayan halkını da gönendirerek korumak" temelinde çalışmaların yapılması kararları alındı.

Alınan kararlar doğrultusunda MSGSÜ, 1998 yılından bugüne kesintisiz her yaz, "yaz okulu" yani "çalıştaylar" yapmak, değişik dallardan öğrencilerin öğretimini "yerinde" sürdürmek için Birgi'ye geliyor. İlk birkaç yıl ÇEKÜL/Birgi Çevre ve Kültür Evi öğretimin merkezi oldu; öğretim üyelerinin ve öğrencilerin konaklamasını H. Balcılar, A. Süzer Can-M. Can, Ö. Su ve G. Uçaçelik gibi ÇEKÜL gönüllüleri evlerinde üstlendi. Çeşitli üniversitelerin yaz çalıştaylarına katılmasıyla çok disiplinli çalışmalar yapıldı. Kent içinde yapılan "alan çalışmaları", öğrencilerin ve öğretim üyelerinin Birgi halkıyla kaynaşmalarını sağladı. Bu değişimle kurulan dostluklar, "koruma"ya cansuyu oldu. ÇEKÜL Vakfı'nın öncülüğünde, üniversitelerin, yerel yönetimin, kamunun ve Birgi halkının birlikteliği ve katılımıyla gerçekleştirilen bu eylem, koruma literatürüne "Birgi olayı" olarak geçti. Bu birliktelik 2007 yılına değin sürdü. Bu tarihten sonra MSGSÜ, Belediye ile yaptığı protokol çerçevesinde, belediyenin desteği ile yaz okullarını sürdürüyor. DEÜ, Şehircilik Bölümü de çalıştay düzenledi.

Bu çalıştaylar, öğretim üyelerinin hazırladığı iki kitap ile bilimsel kazanımlar da sağladı. Prof. Dr. M. Bülent Uluengin, öğrencilerinin eksikliğini çektiği "Rölöve" kitabını (2002), Doç. Dr. F. Gümüşoğlu ise öğrencileri ile yaptığı alan çalışması sonrası, sosyolojik açıdan "Birgi'de Toplumsal Yaşam ve Değişim" adlı kitabını yayımladı (2008). Ayrıca ÇEKÜL Vakfı, Sanatsal Mozaik Dergisi'nin bir sayısını (Ocak 1998, Sayı 28) tümüyle Birgi'ye ayırdı. Tarih Araştırmacısı Behiç Galip Yavuz'un "Birgi Coğrafyası, Halk Bilgisi, Tarihçesi, Tarihi Yerleri" adlı kitabını Birgi Belediyesi yayımladı (2005). Mimar Z. Ekinci'nin "Bir Konağın Kurgusu" adlı kitabını (2005), ÇEKÜL/Küçük Menderes Araştırmaları Merkezi, havza içerikli "Makaleler" kitabını (2010), 1975 yılından beri korumaya eylemli olarak katılan bu satırların yazarı E. Başaranbilek, "Birgi'ye bakmak..." adlı deneme kitabını (2012) yayımladı. ÇEKÜL Vakfı-CBÜ işbirliği ile 7 yıllık bir çalışma sonucu, Dr. Serdar Vardar'ın "Küçük Menderes Havzası'nın Doğu Bölümü (Ödemiş, Kiraz Beydağ) -Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji araştırmaları- Fiziki Coğrafyası" başlıklı kapsamlı kitabı ÇEKÜL/Küçük Menderes Araştırmaları Merkezi yayını olarak baskıya verildi. "Çokdisiplinli" çalışmaların önü açıldı.

Bugün, Ödemiş ve Birgi belediyelerinin 2000 yılında kurucu üye olarak katıldığı Tarihi Kentler Birliği'nde, "kentsel dönüşüm" ve "markalaşma" yerine "kent kimliğinin öne çıkarılması"nı amaçlayan yerel yönetimlerin; TKB'nin düzenlediği sistematik toplantılarda, yanlışlarını görme, doğru olanı gerçekleştirme çaba ve anlayışları yaygınlaşma aşamasındadır.

Dünle bugün arasındaki değişim; yol ve yöntemin bulunması, bilimsel verilerin kente yansıması için çaba gösterilmesi olarak görülmelidir.
Herhangi bir arkeolojik araştırma ve kazı yapılmayan bu alanda, en azından 700 yıllık Türk yerleşiminin okunmasını sağlayacak Osmanlı Arşiv Belgeleri **(tab. 1)** gibi diğer yazılı belgeler ile kayıtların ve bazı saptamaların yol göstericiliğinde kente yaklaştığımızda; onu daha iyi tanıma olanağı da bulmuş oluyoruz.

Tab. 1: Kentlere göre (B.O.A) Osmanlı arşiv belgeleri listesi

GüzelHisar	996 belge
Ayasulug	45"
Tire	2.205"
Birgi	757"
Ödemiş	1.220"
Bayındır	859"
Torbalı	204"
Alaşehir	1.266

Sözünü ettiğim bu dönem için geçmişe baktığımızda incelememiz gereken ilk veri Birgi nüfusudur (tab. 2). Tabloda da görüleceği üzere 1451 yılında yaklaşık 1.205 kişi olan nüfusunun artarak 1573 yılında 3.100 kişiye ulaşmasına karşın, 1676 yılına değin neredeyse nüfusu üçte bir azalmıştır. 1844 yılında ise 3810 kişiyle, 1573 yılı nüfusunu da aşan bir durum göstermektedir. Nüfus artışı 1904 yılında ise 5.085 kişiyle en üst düzeye çıkmıştır. Osmanlı Dönemi'nde hane sayıldığı için (hanelerde 5 nüfus bulunabileceği hesabıyla) yaklaşık bir nüfus verilebilmektedir.

Tab. 2: Birgi'nin hane sayısı ve yaklaşık nüfusu.

1451 241 hane (6 Hanesi Hristiyan)235 + 6 1205 kişi
1475 262 hane (3 Hanesi Hristiyan)259+3 262 1310 kişi
1530 281 hane 1405 kişi
1573 620 hane (26 sı cemaati kefere)594 +26 3.100 kişi
1663 398 hane 1990 kişi
1676 345 hane 1725 kişi
1844 772 hane (56 hane Rumiyan) 716+56 772 3810 kişi
1904 1017 hane (167 hane Rum) 850+167 1017 5085 kişi

Bu rakamlara 20 ya da 30 kişi daha eklenebilir. Birgi'nin nüfusunda, 1904 yılından sonra sürekli bir düşüş görülmektedir. Bunun nedenleri arasında Kurtuluş'ta yerli Rumlar kaçarken Yunan askerlerinin Birgi'yi yakmaları ve bir de Ödemiş'in -tren yolunun gelmesiyle- canlanan ekonomik hareketliliği ile havzanın en büyük kenti haline gelmesi ve Birgi dâhil havzanın köy ve kentlerinden -hâlâ- göç almakta olmasıdır. Bugün, kentin alt çeperine yeni eklenen 18 Evler, 30 Evler ve 8 Evler gibi sitelerle birlikte Birgi'nin nüfusu 2007 yılında 2393 kişidir.

Tabloya baktığımızda hane sayısı yavaş yavaş artarken 1573 yılında, bu tarihten 43 yıl önceki hane sayısının iki mislinden de fazla haneye ve nüfusa sahip olmasıdır. Her nedense bu tarihten doksan yıl sonra 1663 yılında 222 hane azalmış, 1663 yılından 13 yıl sonra 1676 yıllında 53 hane daha azalmıştır. 1844 yılında 772'ye çıkan hane sayısının, aradan geçen 168 yılda mı yoksa 19. yy. başlarından itibaren mi yükseldiği araştırma konusudur. Birgi'nin nüfusunda 1451 yılında 6 olan Hıristiyan hanesi, 24 yıl sonra 1475 yılında 3'e düşmüştür; 1530 yılı kayıtlarında ise görülmemektedir. 1475 yılından 98 yıl sonra yani 1573'te görülen 26 hane göçle gelen yeni Hıristiyan sakinleri olmalıdır. Ancak bu tarihten 271 yıl sonra, yani 1844 yılına kadar Hıristiyan hane kaydı görülmemektedir. Bu tarihte görülen 56 hane de göçle gelen Hıristiyan sakinler olmalıdır. Bu konuda, Birgi'nin tarihsel geçmişi içinde mahallelerini, nüfusunu, nüfus hareketlerini, bu hareketlerin nedenini açıklayan Prof. Dr. M. Kiel'in "Birgi, Batı Anadolu'da Eski Bir Türk Kültür Merkezi" adlı makalesinde -benim de yararlandığım- kapsamlı bilgiler verilmektedir (Ünal, 2001: 3-54). Bugünün Birgi'sinde yaşayanların, geçmişle bağını tanımlayan sülale adları oldukça zengindir. Eski nüfus kayıtlarında çok az bilgi bulunması dolayısıyla, Birgi mezarlıklarından derlediğim ve halkıyla yaptığım söyleşiler sonucu edindiğim sülale adları **(tab. 3)**.

Tab. 3: Birgi'de sülale adları (189 sülale)

Ağıloğulları	Bakırcılar	Emirler
Ak Hafızlar	Balcılar	Esellili Osmanlar
Akhuzlar	Bayramlar	Fettaneler
Aksakallılar	Ciğerciler	Feyzullahlılar
Ali Efendiler	Çaprazlar	Fırazlar
Alioğulları	Çolaklar	(Horozlar)
Araplar	Danacılar	Gabarlar
Arif Çelebiler	Davazlar	Gadiller
Arnavutlar	Dedeoğulları	Geyikler
Aşgarlar	Deli İbrahimler	Gıçınlar
Aşçı Ahmetler	Dembirler	Göbeller
Aşçı Ethemler	Demirciler	Gurmanlar
Avcılar	Dereliler	Güdük Müezzinler
Ayanlar	Deymancılar	Hacı Beyler
Bedeller	(Değirmenciler)	Hacı Emirler
Berber Ahmetler	Dınıklar	Hacı Evliyalar
Berber Çakırlar	Dilsizler	Hacı Eyüpler
Berber Salihler	Dülgerler	Hacı Kurallar
Beyler	Ekizler	Hacılar
Boranlılar	(İkizler)	Hacı Mollalar
Bucaklılar	Ellameler	Hacımosenler
Cinballar	(Allameler)	Hacı Necipler
Cüceler	Ellezler	Hacı Şerifler
Çakırağalar	Elmacılar	Hafızlar
Babacanlar	Emiraşalar	Hafız Musalar

Hafız Tevfikler
Hafız Sadıklar
Hâkimbeyler
Halil Ağalar
Hancı
Hasırcılar
Hasipler
Hatapçılar
Helvacı Aliler
Helvacılar
Horzum Kadılar
Ibrıklar
(İbrikler)
İmamlar
İbramağalar
(İbrahimağalar)
İdris Emmiler
İldireciler
İraşit Ağalar
(Raşit Ağalar)
İresiller
(Resuloğulları)
Kadılar
Kadınlar
Kalpaklılar
Kamalılar
Kamesler
Kara Erkekler
Kara Hasanlar
Karamanlılar
Kara Mollalar
Karaoğulları
Kara Süllüler
Kara Terziler
Kasirler
Kaşlılar
Kavakçılar
Kaymakamlar
Kazıklar
Keçeci Eminler
Keçeciler
Keleseliler

Keleşler
Keller
Kerim Ağalar
Kıllılar
Kırbaşlar
Kırlılar
Kışlalılar
Kızıl Toslar
Kiremitçiler
Kocadöller
Koca Ömerler
Kontiler
Kostaklar
Kör İsmailler
Kulaklar
Kulalılar
Hacı Hanımefendiler
Kuyucular
Küçükibramlar
Küçükler
Küpuçuranlar
Malımlar
Manikler
Mankuşlar
Mardallılar
Mendilci Musalar
Mengeneciler
Metelikler
Mıhçılar
Molla Ahmetler
Molla İbramlar
(Molla İbrahimler)
Molla Osmanlar
Mustafaaliler
Mustapaşalar
(Mustafapaşalar)
Mütevelliler
Nalıncı Hafızlar
Nazik Haliller
Oduncular
Otuzbirler
Palamutçular

Paslılar
Pircanlar
Ratipler
Rüstemler
Saccalılar
Sakallılar
Sandıklılar
Sandıkoğulları
Sarıcanlar
Semerci Enverler
Semerciler
Semerci Yunuslar
Semitliler
Sökeliler
Süleymanlar
Şabanlar
Şapçılar
Şebbekler
Şekerler
Şerifağalar
Tahiroğulları
Tekeli Çobanlar
Tekeliler
Terzioğulları
Toklular
Topallar
Top Hafızlar
Toplar
Ümmetler
Üsenaliler
(Hüseyinaliler)
Veliler
Yağlılar
Yağcılar
Yağcı Muhiddinler
Yarımağalar
Yapazlar
Yiyenliler
Zenneciler

ne kadar eskiye dayanıyor ayrı bir çalışma konusudur. Birgi olarak anıldığından beri, 700 yıl öncesine dayanan Türk yerleşimini sağlayanların da bu sülaleler içinde olabileceği, kesintisiz yaşama dayanarak söylenebilir. Bazı sülalelerin; meslek, konum ve görevleriyle adlandırılmaları **(tab. 4)**, Türklerin meslek sahibi olduğunu gösterir; ayrıca Birgi'de bu meslek, konum ve görevlerin de bu sülalelerde varlığını belirler.

Tab. 4: Birgi'de sülale adlarında meslek, konum ve görevler

Aşçı, avcı, bakırcı, balcı, berber, ciğerci, danacı, demirci, deymancı (değirmenci), dülger, elmacı, hancı, hasırcı, hatapçı, helvacı, ildireci, kavakçı, keçeci, kiremitçi, kuyucu, mendilci, mengeneci, mıhçı, nalıncı, oduncu, palamutçu, semerci, susamcı, şapçı, terzi, yağcı, zenneci bedel, ağa, ayan, hâkim, mütevelli, kadı, paşa, hâfız, imam, molla, hacı, çelebi,

Ayrıca, Birgi'de tarih boyunca var olan -bazıları işlevsiz kalmış- meslek ve görevler de bu kentin sosyal yapısı hakkında bilgi verir **(tab. 5)**.

Tab. 5: Birgi'de meslek ve görevler (+İtalikler kalmamıştır)

Aşçı 2
Ayakkabıcı 1
Ayakkabı tamircisi 1
+Avcı 1
+Bezirgân 1
+Bakırcı 1
Bakkal 3
Balcı 2
Berber 4
+Camız Arabacı 1
+Ciğerci 1
Çoban 3
+Danacı
Dokumacı 2
+Değirmenci 4
+Dülger 1
+Demirci 1
Elmacı 1
Fırıncı 1
+Hac Düzenleyici 1
+Hatapçı 1
+Harmancı 1
+Hasırcı 1
Helvacı 1
+Hancı 2
Hafız 1
+Hâkim
+İldireci 1
İmam 3
+Kadı 3
Kahveci 9
+Kasap 3
+Keçeci 3
+Mal emini 1
Meyhaneci 2
+Müderris 1
Müezzin 3
+Nalbant 1
Nalbur 2
+Palamutçu 1
Pansiyoncu 2
Rençber 1
Tüccar 2
Teknisyen 1
Televizyontamircisi 1
+Tabak 2
Terzi 2
Oduncu 1
Yapıcı 5
İpek Mendilci 1
İpek Dokumacı 3
İpek Kozakçısı 5
Zürra 69

Kesintisiz yaşam sonucu, 700 yıl içinde, yani Beylikler döneminden, Osmanlı'ya ve bugüne uzanan zaman içinde var olan mezarlıkları, tarihe tanıklık eder **(tab. 6)**. Bazıları kaldırılmış olmasına karşın, kalanların tümünde hâlâ defin yapılır. Birgi kenti ile içi-içe olan bu mezarlıklar, yaşamla ölümün de iç-içeliğini yansıtır. Mezarlıkların çokluğu, tarihin sürekliliğini de belirler. Bu mezarlıklarda Birgi'nin insan coğrafyasını, sosyal tarihini bulursunuz. Beyinden marabasına, dülgerinden çırağına, yörüğünden yerleşiğine, ağasından çobanına, zürrasından amelesine, her konumdan, görevden ve meslekten; kadın-erkek, çoluk-çocuk bir aradadır.

Tab. 6: Birgi Mezarlıkları

Böken Mezarlığı
Böken yolu Mezarlığı
Üskesler Mezarlığı
Cevizlidere Mezarlığı
Armutdibi Mezarlığı
Molla Mustafa Mezarlığı
Karahallı Mezarlığı
+Hacı Osman Mezarlığı
Karanlık Mezarlık
Yiyenoğlu Mezarlığı
+Hacı Osman Mezarlığı
Hıdır Baba Mezarlığı
Cevizler (Yörükler)Mezarlığı
+Karataş Mezarlığı
+Dervişağa Mezarlığı
Yalnız Mezarlık
Deveci Mezarlığı
+Taşpazar Mezarlığı
Eğriboyun Mezarlığı
+Medrese Arkası Mezarlığı
Dikencik Mezarlığı
Dülgeroğlu Mezarlığı
Hıdırlık Mezarlığı
Kılıçoğlu Mezarlığı
Karasüllü Mezarlığı
+Eşekçi Mezarlığı
Manastır Mezarlığı
+Alimoğlu Mezarlığı
Keçeci Mezarlığı
Demirbaba Mezarlığı
Molla Abdullah Mezarlığı
Nişantaşı Mezarlığı
Taşpazaraltı Mezarlığı
Çörekbaba Mezarlığı
Dumanlılar Mezarlığı

+Kaldırılmış Mezarlıklar
Toplam: 35 mezarlık

Beylikler döneminde hastalıkların sağaltılması konusunda ilk Türkçe tıp kitabını yazan Hekimbaşı Hızır Bey, Din adamı İmam-ı Birgivi, Belediye Reisi Kuvvacı Tevfik Bey, Alaşehir Kongresine katılan Salih Vecdi Can Bey gibi kişilerle birlikte yan yanadır tümü, ayrımsız. . "Ömrünün taze baharında" başını yere koyan gelinler, Balkan harbinde sakat kalmış gaziler, Kurtuluş Şavaşında şehit edilenler, terör şehitleri, vebadan ve veremden göçüp gidenler, güngörmüş yaşlı kadınlar bir aradadır. Kimisinde ağıtlar, kimisinde uyağı düşük şiirler, kimisinde hayır-dualar görürsünüz; yoksulu ise sessizdir, kara taşlı…

Selviler altında hep birlikte yatarlar. Ziyaretinizde; binbir renkli çiçekler, sümbüller, endemik bitkiler, arılar, ötücü kuşlar, kertenkeleler, uğur böcekleri arasında; sanki parktasınızdır; başınızı kaldırdığınızda selviler arasında uçan sincaplar görürsünüz; "huzur" duyacağınız mekânlardır. Bu bakımdan, temizlik yapılıyor diye ot ilacı atılmamalı, mezarlar badanalanmamalıdır. Tümü de koruma altındadır; buralarda oluşan bitey ve direyin de sürekliliğini sağlamak görevdir. Hâlâ defin yapılan bu mezarlıklarda güncel olan tarihe karışır… Doğal ve tarihsel yaşam zenginliği ile Birgi, ölüsüyle-dirisiyle korunması gereken bir yerdir.

Geçmiş-bugün-gelecek ekseninde doğal ve tarihsel koruma, "yasal mevzuatı" içinde gerçeklik kazanır **(tab. 7)**.

Tab. 7: Ulusal mevzuat

T.C. Anayasası
Madde 23
Madde 35
Madde 56
Madde 57
Madde 63

Yasalar
2863 sayılı yasa Kültür ve Tabiat Varlıkları yasası.
5226 sayılı yasa (2863 sayılı yasada değişiklik).
5366 sayılı yasa (R.G. 5.7.2005 tarihli).
5396 sayılı yasa.
5197 sayılı yasa İl özel idareleri yasası (R.G. 4.3.2005).
5393 sayılı yasa ile il özel idareleri yasasında değişiklik.
R.G. 13.7.2005.
2872 sayılı yasa, Çevre Kanunu.
5216 sayılı yasa Kültürel ve sanatsal faaliyetler için
parasal kaynaklar oluşturulması, saray köşk ve kasırların bakımı (R.G. 14.7.2004).
5225 sayılı yasa Kültür Yatırımlarını ve Girişimleri Teşvik yasası (R.G. 21.7.2004).
775 sayılı yasa Gecekondu yasası, TOKİ'ye devri.
5273 sayılı yasa Arsa Ofisi kaldırılması, yetkilerinin TOKİ'ye devri (R.G. 8.12.2004).
5491 sayılı yasa (2872 yasada değişiklik, 26.4.2006 tarihli).
2873 sayılı yasa Doğal değerlerin düzenlenmesi, 9.8.1983.
2960 sayılı yasa Boğaziçi yasası.
5035 sayılı yasa Kültür varlıklarının bakımına yapılan bağış, 25.12.2003.
5520 sayılı yasa Kurumlar Vergisi Yasasında değişiklik,
gider kaydı.(25.3.2003).

5422 sayılı yasa Kurumlar Vergisi Yasasında değişiklik,
gider kaydı (R.G.6.2006-26205).
KUDEB Yönetmeliği Koruma Uygulama ve Denetim
Büroları yasası (R.G. 11.6.2005 -25842).
Koruma İmar Planı ve Uygulama Koşulları
660 ve 661 Sayılı İlke Kararı
ve bazı yasa ve yönetmelikler.

Bu bakımdan, özünü anayasadan alan yasalar, yönetmelikler ve kararlar dağarcığı, bağlayıcı nitelik taşır. Bu "mevzuat" çerçevesinde davranış göstermesi gereken "aktörler" **(tab. 8)**.

Tab. 8: Korumanın aktörleri

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlı
İlgili Bakanlıklar ve Kuruluşlar
Anıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Valilik
Belediyeler
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları
UNESCO İzleme Komitesi
Üniversiteler
Tarihi Kentler Birliği
Mimarlar Odası ve diğer odalar
İlgili STK'lar
Kullanıcılar

Planlama da ve uygulamada sorumlu ve katılımcı birlikteliği sağlamak zorundadır. Ama bu konuda, "kullanıcı" tanımıyla "aktörler" arasında sayılan halkın, "katılımcı"lığının sağlandığı ve aydınlatıldığı da pek söylenemez. Ayrıca, UNESCO'nun ve çatısı atındaki -ülkemizin de onurlu bir üyesi olduğu- özerk ICOMOS'un çeşitli ülkelerde toplanarak, koruma ve yaşatmaya dayalı, uluslararası düzeyde hazırladığı karar, tüzük, sözleşme, bildirge gibi ufuk açıcı ve bağlayıcı "dünya mevzuatı"nı da başta saymak gerekir **(tab. 9)**. Bu kurum, dünyadaki toplumsal değişimleri de göz önünde tutarak, koruma eyleminde sürekliliği sağlayan bilimsel kavramlar ve davranış yolları üretir.

Tab. 9: Uluslararası "mevzuat"Ulusal, Uluslararası Sözleşme, Tüzük, Karar ve Belgeler

İtalya, Carta Del Restauro (1930) (İtalya için).

UNESCO Arkeolojik Kazılarda Uygulanması İstenilen Uluslar arası İlkeler (1956).

İcracı Sanatçılar, Fonogram Yapımcıları veYayınKuruluşlarının Korunmasına Dair 26.10.1961 Tarihli Roma Sözleşmesi (21.10.2003 tarihli, 25266 sayılı R.G.)

UNESCO Venedik Tüzüğü, (Kültür Varlıklarının Onarılması ve Korunması (Mayıs 1964 Venedik)).

UNESCO Çerçevesinde Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç Ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme (14 Kasım 1970 Paris). (25.12.1979 tarihli ve 2256 Karar Sayısı: 8/1768 (R.G. 26 Ocak 1981 Pazartesi Sayı, 17232)).

Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (21 Kasım 1972 Paris).

14.04.1982 tarih ve 2658 sayılı Kanunla Katılmamız Uygun Bulunan Bu Sözleşme, 23.05.1982 tarih ve 8/4788 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Onaylanarak, 14.02.1983 tarih ve 17959 Sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.

Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, 3 Ekim 1985, Granada.

ICOMOS Tariki Kentlerin Ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü, (Washington Tüzüğü) (1987 Washington).

UNESCO Folklorun Ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı (15 Kasım 1989 Paris).

ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü (Ekim 1990 Lozan/İsviçre).

Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (16 Ocak 1992 Valetta).

ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü (1999).

ICOMOS Paris Deklarasyonu (Paris 2011).

UNESCO Tarihî Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı (9 Kasım 2011).

ICOMOS Gelişmenin İtici Gücü: Kültürel Miras, Paris, UNESCO Merkezinde 1 Aralık 2011 Perşembe günü kabul edilmiştir.

Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın DeğeriÇerçeve Sözleşmesi (27 Ekim 2005Faro-Portekiz).

Nara Özgünlük Belgesi, Nara-Japonya.

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (Paris 17 Ekim 2003).

ICOMOS Sualtı Kültür Mirasının Korunması ve Yönetimi İle İlgili Tüzük (5-9 Ekim 1996 Sofya).

UNESCO Tarihi Bölgelerin Korunması ve Çağdaş Rolü Hakkında Tavsiye Kararı (26 Ekim-30 Kasım 1976).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın "Yüzde on'luk katkı payı" yönetmeliği uyarınca yapılan katkılarla, belediyenin çabalarıyla "sokak sağlıklaştırma, cephe iyileştirme" projelerine dayalı, son yıllarda Birgi'de de yoğun iyileştirmeler yapıldı. Evlerin çatıları, kiremitleri yenilendi. Sokağa bakan eskimiş pencereleri ve kapıları yapıldı. Sokakları düzenlendi. Çökmüş duvarları, bahçe duvarları onarıldı. Harpuştaları yapıldı. Ana caddelerde elektrik ve telefon sistemi yeraltına alındı. Eksik kanalizasyonları tamamlandı. Caddelerine parke, sokaklarına kayrak taş döşendi. Kentin en azından fiziki yapısı güçlendirildi. Bu eylem için ÇEKÜL Vakfı ve Tarihi Kentler Birliği maddi-manevi destek verdi.

Ama ne yazık ki bütün bu fiziki iyileştirmelere ve kentin toplumsal yapısını inceleyen kitabın (Gümüşoğlu 2008) da yayımlanmasına karşın; Birgi halkının, üretici, esnaf ve zanaatkârının, kadın emeğinin yerinde değerlendirmesini sağlayacak bir toplumsal planlama, kitle turizmi yerine kültür turizmini geliştirecek bir düzenleme yapılamadı. Birgi'deki koruma çalışmalarını da, yukarıda belirtilen bu bilimsel-yasal çerçeve içinde değerlendirmek gerek. Acaba, korumanın "aktörler"i bu "çerçeve"yle yeteri kadar donanıyor mu? Birgi kenti içinde yapılan Restorasyon ve iyileştirmeler, bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında; var olan ulusal ve uluslararası koruma kararlarına, bildirge, sözleşme ve tüzüklerine uygunluğu yerinde mi?

Bu bildirinin konusu olmamakla birlikte, bu konuda bazı değinmelerde bulunma gereği duyuyorum. R. H. Ünal'ın yayına hazırladığı kapsamlı kitapta, yazdığı önsözde, "Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda gerçekleştirilen bazı hatalı uygulamalara rağmen, kent dokusunun fazla bozulmamış olması

bir şanstır." (Ünal 2001: 9) sözlerinden; "râgmen" sözcüğünden sonraki anlatımına katılmama karşın, Kurtuluş Savaşı'ında, Yunanlıların kaçarken yaktığı tüm evlerin, Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda yerel malzeme ve ustalıkla, kentin mimari dokusuna uygun olarak yeniden yapıldığı ya da onarım gördüğü; ayrıca kentin Ulus Anıtı, Hekimbaşı Hızır Bey Anıtı gibi mütevazı anıtlarla Cumhuriyet değerleriyle donatıldığı unutulmamalıdır. 1931 Yılında Vali Kazım Dirik Paşa'nın yaptırdığı taş mektep (ilkokul) ve 1939 sel baskınında yıkılan -72 dükkânı olan- çarşının, bugünkü yerine taşınması sırasında yapılan ve 1952 yılında tamamlanarak açılan dükkânlar da bir uyum içindedir. Hatalı uygulamaların 1980 tarihinden bugünlere uzanan sürede-düğün salonu, belediye apartmanı, su işletmesi işliği, yeni ilkokul yapısı gibi betonarme yapılar, geleneksel toprak harçlı taş yapılara çimento katkılı harçlarla yapılan derzler **(res. 17)** bazistasyonu gibi her yerde boy gösteren 60 metrelik demir kuleler **(res. 18-20)**, kesme pembe andezit taşıyla döşenen kaldırımlar **(res. 21)**, kenti kuşatan, kakofoniye dönüşen Belediye hoparlör ilanları **(res. 22)**, bir örnek bacalar ve sokak kapıları, Ödemiş apartmanlarının sağır cepheleri dururken, graffiticilere yol gösteren sit alanı içinde yapılan duvar resimleri **(res. 23)** gibi sayabileceğimiz bazı örnekler ve uygulamalar "çerçeve"nin neresinde yer alıyor? Eğer bir kısmı yukarıda belirtilen bu uygulamalara uluslararası ve ulusal "mevzuat" açısından yaklaştığımızda, yanıtını hemen alabileceğimiz kararlar görürüz: "…Eğer geleneksel ortam varsa, olduğu gibi bırakılmalıdır. Kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek hiçbir yeni eklentiye, yok etmeye ya da değiştirmeye izin verilmemelidir" (ICOMOS/Venedik Tüzüğü 1964 Mad. 6). Bu nedenle değerlendirme, eleştiri ve saptamalar kişisel görüşle değil; her zaman ve bilimsel olarak gene bu yasa, yönetmelik, bildirge, sözleşme ve tüzüklerle yapılmak zorundadır.

Güzellikle tarihsellik arasındaki fark; güzelliğin göreceli olması, tarihselliğin ise gerçekliğidir. Biri kişiye ve zamana göre değişir, diğeri ise kendi gerçekliğini -kendi dönemsel özellik ve güzelliklerini, aurasını- sürdürür. İyileştirmelerde amaç "plato" üretmek değil, kenti tarihsel gerçekliğine kavuşturmaktır. Geçmişte yaratılan güzelliği, doğasıyla birlikte aurayı duyumsatmaktır. Kenti bugünlere getiren "kullanıcı"larına, doğru bir deyişle halkına; kenti bugünlere getirdiği için destek olmaktır. Bunun için 'ne yapmalı' sorusu,'nasıl yapmalı'yı da içinde taşımalıdır. Hem geçmişi koruyup, hem de geleceği planlarken; bugünü çağdaş yaşam koşulları içinde yaşamanın ve yaşatmanın ön koşul olduğu başlığımız olmalıdır. Çünkü çağdaş yaşam bir haktır. Tarihsel ve doğal olanı korumakla çağdaş olanı yaşamak bir çelişki değil, insanı besleyen bir gerekliliktir. Eğer koruma insansız düşünülürse, Birgi'yi "örenyeri" olarak algılama yanlışına düşülür. Bu nedenle her yapı içinde; uygun bir mutfak, sağlıklı bir tuvalet ve banyo projelerinin yapılarak uygulanması zorunluluktur. Ortaçağları yaşamış bir kenti bugünlere taşıyan, koruyan halkını; Ortaçağ ortamında yaşatmak "koruma"nın ilkesi olamaz. Bu durumun; ne ulusal "mevzuat"ımızda, ne de dünya "mevzuat"ında yeri yoktur. ICOMOS'un Meksika'da 1999 Ekim'inde yaptığı toplantıda oluşturduğu "Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü"nün 4. maddesinde "*Çağdaş kullanım isteklerinin zorladığı ve kabul edilebilir değişimler bütünün genel ifadesine uyumlu, görünüş, doku ve biçim yönünden aykırı olmayan malzemelerle yapılmalı; yapı malzemelerinin birbiriyle uyumuna özen gösterilmelidir.*" sözleriyle açımlanan uygulama ilkesi bir an önce yaşama geçirilmelidir. Unutulmamalıdır ki, Birgi'yi koruyan yüzyıllardır burada yaşayan insanlardır, Birgi halkıdır; bu nedenle doğal ve tarihsel olanla insanî olanı birlikte görmek ve değerlendirmek zorunluluktur. Birgi ve Küçük Menderes Havzası'yla ilgili "çokdisiplinli" çalışmaların yapılması ve bu çalışmalarla eşgüdüm içinde sonuçlara varılması, hem bu tarihsel kentin hem de havzanın doğru okunmasını sağlayacaktır. Bu sağlandığında, bilim-kültür-sanat ekseninde geleceği

somut sonuçlarla planlamanın yaratacağı açılım, tarihsel olanı gelecek için de korumanın ve halkıyla birlikte yaşatmanın yolunu açacaktır. Bu konuda, değerli hocam Prof. Dr. M. Sözen'in söylemiyle "kamu-yerel-sivil-özel birlikteliği" başta gelen bir gerekliliktir; eğer bunu sağlayamazsanız, Rembrantd'ın tablosunu tuval olarak kullanırsınız!

Birgi tarihsel derinliğin, kentsel doku bütünlüğünün, örselenmemiş doğal ve tarihsel mirasın, dönemsel yapı tekniklerinden dersler alınacak ustalığın, komşulukta inceliğin ve dinginliğin kentidir. **(res. 24)** Bu nedenle, bu kenti bu mirasla geleceğe taşımak ve yaşatmak insanlığın görevidir. Bu Sempozyum bildiri çeşitliliği ile tarihsel olanı kavrama, dünün bugünle ilişkisini belirleme, Birgi'nin yaşam zenginliğini ortaya çıkarma açısından yararlı olmuştur. Bildirilerin kitaba dönüşmesi, bilimsel veri tabanı dağarcığını genişletecektir. Bu bakımdan Sempozyumu düzenleyen Dokuz Eylül Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğrencilerini, kolaylaştırıcı Birgi ve Ödemiş belediyelerini, bildiriler sunan bilim insanlarını, ilgiyle izleyen Birgi ve Ödemiş halkını kutlamak gerekir.

Kısaltmalar

ÇEKÜL: Çevre Ve Kültür Değerlerini Koruma Ve Tanıtma Vakfı.
DEÜ: Dokuz Eylül Üniversitesi.
ICOMOS: Uluslararası Anıtlar Ve Sitler Konseyi.
KUDEB: Koruma Uygulama Denetim Bürosu.
MSGSÜ: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
R.G: Resmi Gazete.
STK: Sivil Toplum Kuruluşu.
TKB: Tarihi Kentler Birliği.
UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü.
ICOMOS: Uluslararası Anıtlar Ve Sitler Konseyi.

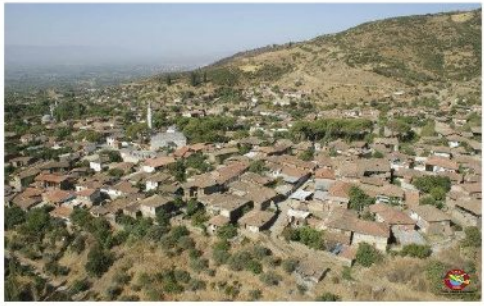
*Birgi'de 12-13 Aralık 2013 tarihinde Dokuz Eylül Üniversitesi'nin düzenlediği "Birgi Sempozyumu"nda özeti sunulan bildirinin tam metnidir. (EB).

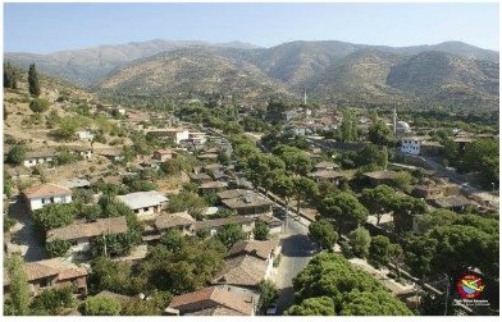
Res. 1: Birgi'nin konumu.

Res. 2: Birgi yerleşimi (Emin Başaranbilek, 2014).

Res. 3: Birgi genel görünümü (Türk Hava Kurumu, 2014).

Res. 4: Birgi genel görünümü (Türk Hava Kurumu, 2014).

Res. 5: Birgi planı (Birgi Belediyesi, 2014).

Res. 6: Birgi Çakır Ağa Konağı ve Sokağı (Emin Başaranbilek, 2014).

Res. 7: Birgi, Arif Çelebi konağının taş duvar örgüsü.

Res. 8: Birgi, Hayati Kostak konağının taş duvar örgüsü.

Res. 9: Birgi, Özkan Akgün konağı onarımlı aynalı kalem derzi (L. A. Özdemir, 2014).

Res. 10: Birgi, ahşap çatkılı, moloz dolgulu, çamur sıvalı ev (Halit Umar, 2014).

Res. 11: Birgi, Koca Çeşme Sokağı (Emin Başaranbilek, 2014).

Res. 12: Birgi, Eski sokak görünümü (Emin Başaranbilek, 2014).

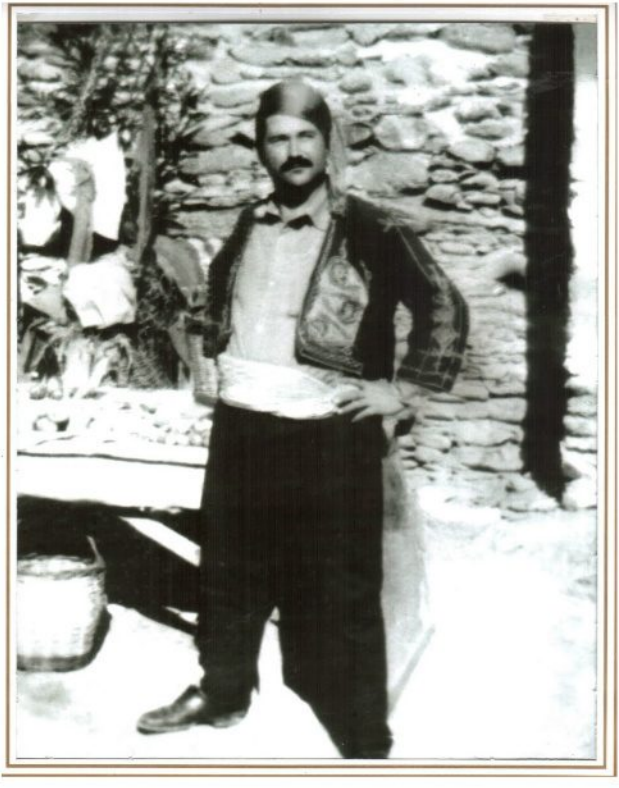
Res. 13: Birgi, Çakırağa Sokağı'nın orta akaçlı taş döşemesi (Emin Başaranbilek, 2014).

Res. 14: Birgi, Güdük Minare mevkii yerleşimi (Emin Başaranbilek, 2014).

Res. 15: Sedat Hakkı Eldem (Önsöz) Rölöve 2 kitabı kapağı (Halit Umar, 2014).

Res. 16: Birgili Raşit İkiz, "İslamoğlu"filminde oyuncu, 1966 yılı.

Res. 17: Birgi, toprak harçlı yapıda çimento katkılı harç ile derz (Halit Umar, 2014).

Res. 18: Birgi, Derviş Ağa Camisi, 2005 yılı (Birgi Belediyesi, 2014).

Res. 19: Derviş Ağa Camisi, 2006 yılı (Emin Başaranbilek, 2014).

Res. 20: Birgi, Cami-i Kebir Mahallesi çatıları, 2006 yılı (Emin Başaranbilek, 2014).

Res. 21: Birgi, pembe kesme andezit taşıyla kaldırım uygulaması (Halit Umar, 2014).

Res. 22: Birgi, belediye hoparlörleri (Emin Başaranbilek, 2014).

Res. 23: Birgi, Beyzade Sokağı, 2013 yılı.

Res. 24: Birgi, Karaoğlu Camisi (1762), cami ile yaşıt çınarlar.

FOTOĞRAFLAR

Halit Umar (HU).
Levent Aybars Özdemir (LAÖ).
Emin Başaranbilek (EB).
Birgi Belediyesi (BB).
Türk Hava Kurumu (THK).

Kaynakça

Aksekili, A. H. 1913. "Anadolu Mektupları: Birgi", Sebilürreşad, Cilt 11, Sayı 268: 93-95. İstanbul.

1914. "Birgi Medreseleri", Sebilürreşad, Cilt 11, Sayı 274: 173-174. İstanbul.

Aladağ, H. 1965. "Dr. Mustafa Enver Bey (Birgi)", İzmir Devlet Hastanesi Mecmuası, Cilt 3, Sayı 2: 211-224. İzmir.

Ogan, A. A. 1929. "Birgi Hakkında Rapor", Maarif Vekâleti Mecmuası 17: 120-129.

Başaranbilek, E. 2000. "Birgi ve Küçük Menderes Havzası'nda Dayanışma", Sanatsal Mozaik 36, İstanbul.

Başaranbilek, E. 2012. Birgi'ye Bakmak, Kişisel Yayınlar, Ödemiş.

Başgelen, N. (hzl.) 2010. Birgi Hakkında Unutulan Bir Rapor, Arkeoloji Sanat Yayınları, 2. baskı İstanbul.

Bayat, A. H. 1991. "Birgi Ulu Camii Minberi (712/1322)", Vakıflar Dergisi 22: 133-150.

Bilgin, Z. 1995. "Çakırağa Konağı, Birgi", Ege Mimarlık 5. cilt, 17: 52-55.

Candan, O. 1996. "Kiraz-Birgi Çevresindeki (Menderes Masifi/Ödemiş-Kiraz Asmasifi) Gabroların Petrografisi ve Metamorfizmaları", Yerbilimleri 18: 1-25.

Candan, O., İ. Dora ve N. Kun 1988. "Kiraz-Birgi Yöresinde (Ödemiş-Menderes Masifi) Metavolkanitlerin Leptitlerin Varlığı", Türkiye Jeoloji Bülteni, 31. cilt, 2. sayı: 21-28.

Demirbüker, H. 2001. "Ortaçağda Unutulan Kent Birgi", Atlas 96, İstanbul.

Eldem, S. H. (önsöz) 1977. Birgi Çakır Ağa Konağı, Y. Mimarlık Bölümü, Rölöve ve Restorasyon Kürsüsü Yayını 52, İstanbul.

Çelebi, E., Y. Dağlı ve S.A. Kahraman (hzl.) 2005. R. Dankoff, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 9. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Erektiren, Ö. 1971. "Birgi ve Çakırağa Konağı", Hayat Tarih Mecmuası, Cilt 1, Sayı 3: 42-47.

Ekinci, Z. 2005. Anadolu Türk Evi Geleneğinde Birgi Örneği ve Sandıkoğlu Konağı, Bir Konağın Kurgusu, Yapı Yayını, İstanbul.

Gözenç, S. 1978. Küçük Menderes Havzasında Arazinin Kullanılış ve Sınıflandırılması, İÜEF Coğrafya Enstitüsü Yayını No. 94, İstanbul.

Gümüşoğlu, F. 2008. Birgi'de Toplumsal Yaşam ve Değişim, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Günay, V. 2005. "1871 yılına ait evkafnumara defterine göre Tire, Ödemiş ve Birgi Vakıfları", Tarih İncelemeleri Dergisi 20, Sayı 2: 147-158.

Gürler, B. 2003. "Kaystros (Küçük Menderes) Ovasında Yeni Bir Antik Yer: Birgi Yakınındaki Hacı Hasanlar Köyü ve Buluntuları", Belleten 67, Sayı 250: 739-744.

Hamamcıoğlu, M. ve A. H. Balcı 1995. "Aktif Bir Koruma Eylemliliğinden Söz Etmenin İvedi Bir Zorunluk Olduğu Bilinci ileBirgi Küçük Yerleşim Merkezi Üzerine", Ege Mimarlık 5, Sayı 17: 48-51.

İbn Battuta, A. S. Aykut (hzl.) 2005. İbn Battûta Seyahatnamesi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İlter, F. 1969. "Birgi Güdük Minare Camisi", Anadolu 13: 77-88.

Kahramankaptan Atmaca, A. 2000. "Emin Başaranbilek ile Söyleşi: Görgülü Bir Mirastır Birgi" Çekül Mozaik Dergisi 110.

Kayın, E. 2000. "Çağımızın Entegre Koruma Yaklaşımlarına Olumlu Bir Örnek: Birgi Yaz Alan Çalışması", Tasarım 99, Sayı 107: 107-111.

Kayın, E. 2000. "Batı Anadolu'nun Tarihsel Kentlerinde Korumaya Yönelik Yeni Arayışlar: Birgi-Kula-Şirince", Çekül Mozaik 35: 66-71.

Köker, O. 1999. "Küçük Menderes Havzasında Tarihin Peşinde Sardes, Birgi, Ödemiş, Tire", Toplumsal Tarih 12, Sayı 72: 26-27.

Önkal, H. 1993. "Birgi Karaoğlu Camii Haziresindeki Mezar Taşları", Prof. Dr. Y. Önge armağanı: 368. Konya.

Mansel, A. M. 1958. "A. Ogan 1888-1956 (1 resimle birlikte)", Belleten 22, sayı: 85: 117-135.

Meriç, R. 1988. "Antik Dönemde Küçük Menderes havzasının Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış", Ege Coğrafya Dergisi 4: 202-213.

Mülazımoğlu, R. 1976. Birgi/(Pyrgion), Sobe Matbaası, İzmir.

Önkal, H. 1995. "Birgi Ulu Camii Hakkında Bazı Mülahazalar", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Bildiriler – 9 th Internatıonal congress of Turkish art: Contributions. 3. c. (19): 575. Ankara.

Riefstahl, R. M. 1931. Turkish Architecture in Soutwestern Anatolia. Cambridge.

1941. Cenubu Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi. İstanbul.

Sevin, V., vd. 2013. Neikaia -Unutulmuş Bir Antik Kent-. Ödemiş Müzesi Yayını No. 1, Ödemiş.

Telci, C. 1999. "16. Yüzyıl Başlarına Ait Birgi Kazası Evkaf Defteri", Tarih İncelemeleri Dergisi 14. cilt: 203-260.

Uluengin, B. 2013. Rölöve. Yapı Endüstri Merkezi Yayıncılık, İstanbul.

Ünal, H. R. (hzl.) 2001. Birgi/Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları. T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

Vardar, S. Küçük Menderes Havzası'nın Doğu Bölümü (Ödemiş, Kiraz, Beydağ)-Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları-Fiziki Coğrafyası (baskıda).

Birgi'nin Türk Hâkimiyetine Girişi ve Yapılanmalar

Enver KONUKÇU

Prof. Dr. Enver KONUKÇU (Aydın)
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Adnan Menderes Mahallesi, 508. Sokak, Aydın.
0256.211 31 80.

Gediz ve Menderes Nehirleri arasındaki Bozdağlar, her zaman olduğu gibi Türkleşme sürecinde de önemli rol oynamıştır. İlk ve Ortaçağ'da Tmolos adı ile kaynaklara geçen Bozdağlar, bu kullanışı 13- 14. yy.'daki Türkmenlere borçludur. Bozdağların güneyinde göze çarpan Pyrgion'nun oldukça eski bir tarihi vardır. Bu birliktelik Lydia'lılarla ve yanıbaşındaki Hypaipa komşuluğunda başlamıştır. Bizans'ın Komnenos, Laskaris ve Palaiologos hanedanları zamanında Batı Anadolu'nun gözde şehirlerindendi. Türkleşme ile Malazgirt sonrasında tanıştı. Önce Selçuklu orduları sonra da Oğuz kökenli Türkmenlerle tarihi sürecini sürdürdü. 14. yy. başında Aydınoğlu Mehmed Bey, mensup olduğu aile ile Beyliğin ilk idarecisi idi. Merkez olarak da Birgi'yi seçti. Aydınoğulları ve Birgi, komşu beylikler Menteşe, İnanç, Germiyan ve özellikle Saruhanlılarla yakın ilişkilerde bulundu. Bu arada Türkleşme sonunda, bilim yolunda önemli adımlar atıldı. Medrese, câmi, han, hamam ve türbeler vs. yapılar hem Birgi'de ve hem de beylik arazisinde, Tire ve GüzelHisar'da göze çarpmıştır. Aydınoğlu kurucusu ve halefleri, vazgeçilmez bir tür yaşayışı olan yaylak ve kışlak hayatı da devam ettirdi. Bozdağ Yaylağı yörenin en önde gelen yeri idi. Gölcük ve etrafındaki ormanlar yaz aylarının vazgeçilmez dinlenme alanı idi. Aydınoğlu, bu yaylağı kendi tasarrufunda değil diğer beylikler ahalisine de açık tutmuştur. Saruhanlılar ve Germiyanlılar'ın Alaşehir, Sart ve Nif son zamanlarda da Turgutlu ahalisi serbestçe kışlak sonrası yaylak zevkini tadabilmişlerdir. Manisa'nın Osmanlı idaresine girişi ile de bu beyliğin yönetici ve şehzâdeleri de aynı yaylağı kullanmışlardır. 1402 yazında da Temürlenk, Bozdağ yaylağını ve onun eteğindeki Birgi'yi görebilme imkânını bulabilmiştir. Birgi; İbn Battûta, Cenevizli Balaban, Evliya Çelebi ve Âşık Mehmed tarafından tasvir edilmiştir. Bozdağ ve Birgi'deki hayat sahneleri ve mimari, eğitim vaziyeti bu kaynaklarda etraflıca anlatılmıştır. Bozdağ'daki medreselerde eğitim yapılırken, oradan ve Birgi'den yetişen bilim adamları, "Birgivi" veya "Birgili" olarak tanıtılmıştır.
Tarihi süreçte, ilk önceleri başkent, beylik merkezi olan Birgi, bu şansını çeşitli nedenlerle kaybetmeye başladı. Kaza merkezliğini geçen yıllarda nahiye idari birimi ile devam ettirdi. Salnamelerde Aydın Vilâyeti/Sancağı, Ödemiş Kazası ve Birgi Nahiyesi olarak sürdürdü. Yerleşik göçer Türkmenlerin 19. yy.'daki temsilcileri Efeler veya kızanlar idi. Başta Çakırcalı olmak üzere birçok efenin anavatanı Birgi ve çevresi idi. Şimdi ise, Ödemiş yanında sürecini yaşayan Birgi'nin adı "Çakıroğlu Konağı" turistlerin ve bizlerin belleklerinde yer etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkmenler, Aydınoğulları, Bozdağlar, Türkleşme

Transition of Birgi into the Turkish Controland Latter Historical Developments

Bozdaglar (Grizzle Mountains), which lay between rivers of Gediz and Menderes, played an essential role in Turkicizing. This name had been known as Tmolos in ancient and medieval ages. Those mountains owe name 'Bozdaglar' to 13th-14th century Turcomans. Pyrgion (Birgi), which locates in southwards of Bozdaglar, was an important city and has an ancient history. It was a bright city of Western Anatolia in times of Byzantine dynasties; Komnenos, Laskaris and Palaiologos. Its Turkicizing process had started with Malazgird war then went on with Saljuk armies and Turcomans of Oghuz origin. Aydınoglu Mehmed Bey was first seignior of this seigniory with his family and he choosed Birgi as head centre. Aydınogulları and Birgi had close contractions with seigniories like Mentese, Inanc, Germiyan and especially Saruhanlı. Meanwhile in process of Turkicizing, there were concrete steps in science as we see from madrasas, mosques, caravansarais, baths, shrines etc. Builded in both seigniority land and other vicinities like Tire and Güzelhisar. Founder of Aydınoglu and his successors carried on undispensable nomadic lifestyle. Bozdağ mountain pasture was the most prominent place of vicinity. Gölcük (pond) and surrounding woods were most preferred resting places of summer. People of Alasehir, Sard, Nif and lately Turgutlu of Saruhanlı and Germiyan seigniories had chance to delight in both mountain pasture and sheltered winter places.

After Ottoman's takeover Manisa, seigniors and princes of this province used same transhumance places. In summer of 1402, Tamerlane also visited these places and Birgi. Birgi is depicted detailedly in works of Ibn Battuta, Evliya Celebi, Balaban the Genoese and Aşık Mehmed. Graduates of Birgi madrasas called 'Birgivi' or 'Birgili'. In the course of history, despite it had been a capital before, Birgi lost its significance due to various reasons. As we see from Salnamas(annuals), its degree decreased to deme while Aydin was province and Odemis was a district. Settled-Nomadic Turcomans of 19th century were represented by Efe and Kızan men (local names gven in Aegeanto courageous men and heroes). Birgi was homeland for many of them especially Çakırcalı (Çakıcı Ali Efe). Now, Birgi is known as 'Çakırolu Konağı (mansion)' by us and tourists.

Key Words: Turcomans, Aydınoğulları, Bozdağlar, Turkicizing.

Batı Dünyası için Ege Denizinin doğusundaki topraklar tarihe Asia olarak geçmiştir. Zamanla, doğuya ait bilgiler de geliştikçe, Asia bir kıtanın adı olmuştur. Aradaki karışıklığı önlemek için de batıdaki Asia'ya Minor eklenmiş ve böylece Anadolu'ya karşılık Küçük Asya/Asia Minor kullanılmıştır. İlk çağın başlarında da Asia Minor'in deniz tarafındaki yöreleri Karia, Lydia, Ionia ve Mysia adını almıştır. Şüphesiz bunlar o arazilerde yerleşen halk'tan kaynaklanmıştır. Birgi, Maindros ile Hermos Nehirleri arasında Ionia'nın doğusunda, Karya'nın kuzeyinde ve Lydia'nın güneyinde tarih sahnesine çıkmıştır. Aşağıda temas edileceği gibi yanı başındaki bir duvar manzarası arz eden Tmoloslar'ın güney eteğinde kurulmuştur. Tarihi akış içerisinde Hermos ve Maindros kültür alanları içinde diğer kentler gibi kendisinden söz ettirmiştir.

Birgi; Ion, Kar, Phyrig ve Lyd topluluklarının her zaman temasta bulunduğu yerleşim yeri idi. Tmolos ve Maindros arasındaki verimli, akarsu ağı bakımından dikkati çeken Birgi, Lydlerden sonra, Perslerin eline geçti. Hellenistik devletlerin her zaman ilgi alanı içinde kaldı. Roma hâkimiyetine girdikten sonra 14. yy.'a kadar da Latinlerin ve sonra da Grekleşen Rom/Rumların egemenliğinde yaşadı. 14. yy. başlarında, Aydınoğlu, Saruhan, Menteşe ve Germiyan gibi Beylikler Birgi ve çevresinde göze çarpmışlardır. Fakat en çok Aydınoğulları askeri, siyasi ve kültürel etkisinde yaşamıştır. 1307'de başlayan Aydınoğulları hâkimiyeti, 1391'e kadar devam etti. Alaşehir ile birlikte Aydınoğulları da Osmanlıların uçtaki merkezlerinden olmuştur. Bu her şeyin bittiği anlamında değildi. Osmanlılara karşı Türkmen birliğinin sağlanması için yeni bir atılım gerçekleştirilmiş ve Yıldırım Bayezid'e karşı Menteşe, Aydın, Germiyan ve Saruhan, kuzey Anadolu'da da İsfendiyarlı (eski Candarlılar) Temur ile Sarıkamış'ta görüşmüşler ve birlikte harekete karar vermişlerdir. 1402 yılı yazında, Temür Aydınoğlu ve Saruhan Beylik arazisinde görünmüş bu sırada da eski topraklarını bu beyliklere iade etmiştir. Aydınoğlu Çelebi Mehmed ve 2. Murad zamanında Osmanlıların yine ilgi alanı içindedir. Şeyh Bedreddin, Torlak Hu (d) Kemal Börklüce Mustafa'nın ayaklanmalarını kanlı birşekilde bastırılmış ve yine Osmanlı bölgeye hâkim olmuştur. Bu defa Aydınoğlu'nun iddiacısı olarak İzmir oğlu Cüneyt ortaya çıkmış ise de 1426'da onun başkaldırısı da kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Birgi başkenti bu acıklı yılları yakinen yaşamıştır.

Selçuklular, Oğuzlar, Türkmenler, Kumanlar

11. yy. sonlarında Birgi, Pyrgion adını taşıyordu. Makedenia, Komnenos, Latin, Laskaris ve Palaiologos hanedanlarının Lydia'daki Maindros boylarındaki gözde kentlerinden idi. Bu sıralarda Persian ve Skyth adını verdikleri Türkler, Selçuklular adı ile önce Doğu Anadolu'yu takiben de Anadolu içlerini ele geçirdiler. 1071 Ağustosundaki Malazgirt Zaferi, Bizanslıların bu yörelerdeki çöküşünü hazırladı. Komnenoslar Konstantinopolis'de hâkimiyet sağladıktan sonra Batı Anadolu'daki Türk ilerleyişlerine karşı çıktı. Tanrıvermiş ve Çaka'nın organize ettikleri sahil harekâtı içinde Byrgion'da vardı. Çaka'nın Ege Denizi sahillerine kadar indiği biliniyor[1]. Pyrigion da bu sırada Türkmen yerleşimlerine sahne olmuştur. Azerbaycan ve Gürcistan taraflarında olduğu gibi Çaka'nın yöredeki fetihleri ve rüzgâr oluşumunda idi. Türklerin kalıcı yerleşimleri ise genel adı ile Oğuzlar olmuştur. İslâm kaynaklarının etrak diye nitelediği Türkler ise 12. yy.'da Maindros Boylarında göründüler. Bizans kaynaklarında Türklerin yöredeki ilerleyişleri, karıncaların su baskını nedeni ile yuvalarını terk etmelerine benzemektedirler. En ücra köşelerdeki ahali ve hatta din adamları bile kiliselerini terk ile daha güvenli bölgelere sığınmışlardır. Prgion'u asıl etkileyen harekât ise Myriokephalon Savaşı (1176) olmuştur.

İmparator I. Manuel, bu meydan savaşında yenilmiş ve zorlukla başkentine dönebilmiştir[2]. Batı Anadolu ve Maindros Vadisi bu nedenle korumasız kalmış, Oğuz/Türkmen denilen Müslümanlar ani oluşan bir sel gibi her yerde etkili olmuştur. Tabii, Prgion'da bu oluşumdan nasibini almıştır. Böylece yeni uc/ucat konumu meydana gelmiştir. Maindros boylarında Türkmen yerleşimleri de yeniden oluşturulmuştur[4]. Kılıç Arslan döneminin önde gelen beylerinden Sames/Emîr Sami, Alaşehir/Philadelphia ötelerine kadar ilerleme imkânı bulmuştu. Böylece, Coloe/Kiraz ilişkili olarak Türker, Pyrgion taraflarında yine korku salmışlardır.

Konstantinopolis'de yönetim bir süre sonra Latinlerden Laskarisler'e geçti. Bunlar, İznik ve sonra Nymipheum (Nif)'de oturdular. İslâm kaynaklarında Aydınoğullarını da içine alan bilgilendirmelerde zikredilen Leşkeri'ler, bunlara aittir. Konya merkezi onları Leşkeri İli olarak kabul etmiştir. 1211'de Phladelphia yakınlarında cereyan eden savaşta Selçuklular yenildiler . Byrigion da bu günlerde, surlarının sağlamlığı ve askerinin de iyi koruması altında bulunuyordu. Alaşehir'deki ani bozgun ve Sultan Keyhusrev'in de hayatını kaybetmesi, büyük bir moral çöküntüsüne sebep olmuştu[5]. Bizans Kaynaklarında Tokhari'ler denilen, daha sonraları da isimleri sarihleşen yeni istilacılar Moğollar idi. Türkmenler, Maindros'da bir başka durumla karşılaştılar. Pakhymeres ve Gregoras'ın da yer yer işaret ettikleri gibi Türkmenler, bu defa Moğolların ciddi baskıları ile anayurttan Anadolu'ya, durumda bir değişiklik olmadığı için de batıya göç ettiler. Bizans tarihçilerinin benzetmesi yerindedir. Onlar, Bizanslılar nasıl Türklerin önünden kaçtılar ise de şimdide Moğollar karşısında da Türkmenler aynı vaziyette kalmışlardı. Oğuz/Türkmen grupları yeni vatan için yine ikinci akımın öncüleri olarak Maindros Vadisinde görüldüler. 1266'da başlayan bu hareket 1280-1282 de dahi durmuş değildir. Tralleis/Aydın Yöresi Türkmenleri yine hareket halinde idiler. Pyrgion öbür Maindros tarafında olduğu için aynı şekilde Türk Harekâtı sınırları içinde, uç olarak devam ediyordu.

Aydınoğulları

Bu isim eski Türklerde de sık sık kullanılmıştır. Aydın Beyli, Aydın evladı, Aydınoğlanları ve Aydın Oğulları diye Maindros'daki yerleşimde göze çarpmaktadır. Beylik kurucusu Aydın Bey'dir. Yazıcızâde Ali, şunları kaydetmektedir[6]. Leşkeriler yani Laskarisler, Nympheoin, Tralleis, Magneseiaad Spylum ve Philadelphia/Alaşehir taraflarına hâkimdiler. Türkler onların hâkimiyetlerine 14. yy. başlarında uğraşla son verdiler. Laskaris İli, şimdi Aydın İli olmuştur. Reis unvanlı Aydın, her yerin sahibi olmaya başlamıştır. Konya'daki Selçuklu Sultanının nökerleri (hizmetlileri) olan bu beyler, kendi isimleri ile anılan Beylikleri meydana getirmişlerdir. Aydın Bey'in 13. yy. sonları ile 14. yy. başlarında yaşadığı biliniyor. Bu bey zamanında "ucda göç–göç ardında evleri gelüp, tolarlardı" yani Türkmen yerleşmeleri ardı ardınca devam etmiş ve Bey'in adı ile meydana gelen siyasi kuruluş, Aydın İli olup çıkmıştır[7]. Enveri de Aydınoğullarının menşei hakkında kısıtlı bilgi vermekte, Gâzi Mehmed Bey'in atası olarak da Aydın'dan Aydınoğlanları diye söz etmektedir[8]. Aydın Bey'in Selçukluların bir uç beyi olarak yaşadığı kesindir. Yöre Türkmenlerine dayanarak kurduğu bu siyasi kuruluş kendi adını almıştır[9]. 1307'den 1391, 1402-1426'ya kadarki zamanlarda da Aydınoğulları Beyliği merkezi Birgi olmak üzere bağımsız bir haldedir 15. yy'a kadarki "il" ve "sancak" yapısı ise şöyledir : Birgi, Tire, Güzelhisar (Aydın), Sultanhisarı, Arpaz, Bozdoğan, Kestel, Karacasu, Ayasuluk, İzmir, Karaburun, Çeşme, Seferhisar, Urla, Köşk ve Nazilli. Aydın Bey, Maindros Nehri boylarında tam bir hâkimiyet kurmuştu. 1307 öncesi de yine aynı

topraklarda hayata veda etti. Nazilli-Karacasu yolunda, Yenişehir yakınlarında, Boyasın Köyündeki Türbe'nin ona ait olduğu rivayet edilmektedir. Zamanımıza kadar epey değişiklikle gelen Türbe/Zaviye "Aydın Baba" adını taşımaktadır.

Yöre Türkmenlerince, halı ve kilim boyamasında kullanılan şimdilerde Alizerin denilen Kökboya-Cehri'nin 14 - 15. yy.'daki adı Boya idi. Boyasın, Boya ve Sın'dan meydana gelmektedir. Sın, mezar, kabir, makber anlamındadır[11]. H. Akın'da Aydın Baba Zaviyesi'ne ait bir belge yayınlanmıştır[12]. Burada "Yenişehir'i Aydın'da vâki Boyasın Karyesinde Aydın Baba Zaviyesi" kaydından "baba" olarak nitelendirilen kişi de Aydın Bey'le ilgilidir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 166 Numaralı Muhasebe Defterinde, Baba yerine Bey unvanı kullanılmıştır[13]. Yine Enveri'ye göre, Aydın İl'inin ilk fatihleri arasında Sasa bulunuyordu. O da, Aydın gibi Bey unvanlı idi. Aydın İline gelenlerdendir. "İl" bu sırada teşekkül etmiş ve az sonra da Birgi'nin ele geçirilmesi ile de Sasa Bey ilk fatih olmuştur. "Aydınoğlu'nu getirmiş, toylamış" cümlesi de onunla ilgilidir. Burada sosyal bir geleneğe de temas edilmekte olup bu "toylamak"dır[14]

Aydın İli.

Aydın İli, Aydın Bey'in sahip olduğu topraklardır. Germiyan, Menteşe, Saruhan Beylikleri arasında göze çarpmaktadır. Aydınoğulları, "il" geleneğine sahiptiler ve birçok şehir, tabii, Birgi başta olmak üzere, bu mülki yapılanmada yer almıştır. İlk devir Osmanlı kaynaklarının hemen hepsi, Aydınoğlu yanında Aydın İli'ni de belirtmişlerdir. İl özelliği 1391'e kadar devam etti. Yöneticisi Osmanlı idi ve beylik hukuku da gözetilmiştir. 1402'de yine Aydın İli kısa süre göze çarpmaktadır. Çelebi Mehmed ve 2. Murad zamanında ise, 1426'ya kadar da Aydın İli tekrar canlandırılmıştır. İzmirlioğlu'nun da sahneden bertaraf edilmesi ile de "Sancak"a dönüştürülmüştür.

Birgi

Aydınoğulları'nın 1391'e kadar merkezi Birgi'dir. Burası aynı ismi taşıyan akarsu boyunda idi. Aydınoğulları 1307 sonrası burasını merkez olarak kullandılar. Gerek Mehmed Bey ve gerekse Umur ile diğer oğulları, kızları şehri Türk-İslâm görünüşüne soktular[15]. Laskarisler ve Palaiologos gibi Bizans/Rum Hanedanları zamanında önemli bir kale idi. Nympheum, Ephesus, Tralleis, Colea, Philadelphia ve Magneseia gibi Pyrgion da aynı derecede Rum kalesi ve şehri idi. 1307 sonrası Pyrgion/Birgi dönüşümü meydana geldi. Romalılardan miras kalan (-on) eki kullanılmamış ve Birgi yazılışı ile de sonraki kaynaklarda belirtilmiştir. Eflâki ve İbn Battûta Birkî imlasını benimsemişlerdir. Birgili, Birgivi, Birgicik gibi şekilleri vardır[16]. Eflâki gibi Birgi'den 1330 yılı sonrasına ait kayıtlar İbn Battûta'nındır.

Birkî (Birgi)

Oradan ayrılarak Birkî'ye döndük. İkindi vakti şehre vardık. Yolda halktan bir adamla karşılaşarak ahıların dergâhını sorduk. Bize kılavuz oldu, kendi evinin bulunduğu bağa götürdü ve damda misafir etti. Üzeri dallarla örtülüydü buranın.

Birkî Sultanı

Birkî sultanı, Aydınoğlu Muhammed'dir. Cömertliği, erdemi ve asaleti ile zamanının hükümdarları arasında öne çıkmıştır. Müderris geleceğimi evvelce duyurduğu için sultan beni hemen alıp götürmek üzere vekilini şehre göndermişti. Ama müderrisin bana yaptığı tavsiyeye göre hükümdar ısrar etmeli, ikinci bir çağırıcı daha göndermeliydi yerimden kalkmam için! Öte yandan o esnada ayağında çıkan bir çıban müderrisin ata binmesini engellemişti ve Birkî'den ayrıldığızaman medresedeki derslerine ara vermek zorunda kalacaktı. Bir müddet sonra Birkî hükümdarı beni ikinci defa huzuruna çağırdı. Müderris bunun üzerine içinden geçenleri açıkladı, şöyle dedi bana:
"Hayvana binmeye imkânım yok ama seninle beraber gelmeliyim ki senin için yapılacak işleri birlikte kararlaştıralım. Bu yüzden hükümdarın huzurunda bulunmayı arzu ediyorum"

Böylece ayağındaki yarayı bezle sardı, hayvana bindi. Topuğunu üzengiye koymadan yola çıktı. Ben de atlandım, kayalar arasına oyulup düzlenmiş dar bir patikadan ilerleyerek müderrisin ardında vardım yaylaya. Güneş batarken hükümdarın kalmakta olduğu yüksek noktaya geldik. Bir ceviz ağacının altına, su kenarına çadırlarımızı kurduk. O esnada küçük oğlu Süleyman Bek'i, kaynatası Sultan Orhan'ın yanına kaçmış olmasından ötürü endişe içinde idi hükümdar… Yaylaya ulaştığımız haberi kendisine bildirilince diğer iki oğlunu, Hıdır ve Ömer'i (Umur Beyi) yanımıza gönderdi. Bunlar önce müderrise selam verdiler. Müderris efendi beni de selamlamaları gerektiğini onlara hatırlatınca döndüler, gereğini yaptılar, hal hatır sordular. Nereden gelip nereye gittiğimi de sual ettiler ve ayrıldılar. Bana orada "Harkah" adı verilen kubbe şeklinde bir çadır sundular. Harkah, ağaç kalaslarının yan yana getirilmesiyle kurulur üzeri keçe ile örtülür. Tepesinde ışık ve hava girmesi için "Bâdhenç" denilen bir delik bırakılır, istenirse bu delik kapatılabilir: Çadır tıpkı ev gibidir. Gerekli döşek ve eşya da getirildi. Ben, müderris ve adamlarıyla beraber ceviz ağacının gölgesine oturdum. Soğuk pek şiddetliydi, o gece atım telef oldu! Ertesi sabah müderris efendi erkenden hükümdarın huzuruna çıkarak gayet kibar bir şekilde gerekli bilgileri verdi bana dair. Döndüğü zaman bana da anlattı. Aradan bir saat kadar geçtikten sonra hükümdar her ikimiz için adamını gönderdi. Böylece huzura çıktık. Bizi ayakta karşılayıp selamdı. Müderrisi sağına oturttu. Ben de daha uzak bir yere iliştim. Hal hatır muhabbetinden sonra Hicaz, Mısır, Suriye, Yemen, Irak ve İran hakkında sorular sordu. Biraz sonra yemek sunuldu. Ziyafet bitince onun yanından ayrıldık. Hükümdar koyun tulumları içinde un, pirinç ve yağ gönderdi bize. Türklerde böyle bir adet vardır. Orada kaldığımız süre içinde her gün yanımıza azık gelmekte bunlarla yemeklerimizi hazırlamaktaydık.

Hükümdar, bir gün ikindiden sonra bulunduğumuz mıntıkaya geldi. Müderris efendi başköşede, hükümdar onun sağında ben de müderrisin sol tarafında oturuyordum. Bu şekil oturuş, Türklerin fıkıh bilgilerine gösterdiği saygının en açık ifadesidir. Benden, Yüce peygamberin hadislerinden bir seçki hazırlamamı istedi. Allah'ın selamı ve rahmeti Peygamberimizi kuşatsın! Derhal hazırladım. Müderris yazdıklarımı hükümdara sundu. Hükümdar bu eserin Türkçe açıklamasının yazılmasını müderrise emrederek ayağa kalktı, dışarı çıktı. Yaz mevsiminin en sıcak günlerini yaşıyorduk. Ev sahibimiz bize çeşitli meyvelerden getirdi. Güzel yemekler hazırladı, Bineklerimizin yemeklerini verdi. Geceyi onun evinde geçirdik. Daha önce tanıştığımız Muhyiddîn adlı bir müderrisin bu şehirde bulunduğunu öğrendiğimiz için onun yerini sorduk ev sahibimizden. Meğer ev sahibimiz o medresede talebeymiş!

! Hemen medreseye gittik. Muhyiddîn iyi tımar edilmiş bir katırın sırtında: öğrencileri önde hizmetkâr ve köleleri de iki yanında medreseye geldi. Üzerinde altın işlemelerle süslü geniş ve ağır bir elbise vardı. Selam verdiğimizde daha kibar ve süslü kelimelerle aldı selamımızı. Pek nazik konuşarak elimden tutup yanı başına oturttu.

Sonra Kadı İzzeddîn Feriştâh denen adam geldi oraya "Feriştah melek anlamına geliyor" bu adam temiz ahlakı, saflığı, erdemi ve melek tabiatıyla bu unvanı hak etmiş biridir. Onu karşıladık. Müderrisin sağ tarafına oturdu. Müderris önce temel ilimlerden başladı. Sonra branşlara daldı. Ders bitince kalktı. Medrese içinde bir odacığa vardı; burasının benim için döşenmesi emrini verdi. Daha sonra bana mükellef bir sofra gönderdi.
Akşam namazından sonra bana haber saldı; Bahçede bir köşede çardak altında buldum onu. Orada bir havuz vardı. Su, kenarları çinilerle kaplı beyaz mermerden yapılmış bir arktan geliyordu buraya. Müderrisin huzurunda bazı öğrenciler oturuyor, hizmetçi ve köleler iki tarafta ayakta dikiliyorlardı. Kendisi nakışlı kumaşlarla kaplı bir sedire kurulmuştu. Onu bu halde görünce kendi kendime "padişahlardan birinin huzurundayım galiba" dedim. Beni görünce ayağa kalktı elimi tutarak yanı başına, sedire oturttu; sofraya buyur etti. Yemeği bitirdikten sonra yanından ayrılıp medresedeki odama döndüm.

Daha sonra talebelerden bazıları, o gece şahit olduğum tarzda her gece aynı şekilde yemeklerini hocanın huzurunda yediklerini anlattılar bana. Müderris benim oraya gelişimi övgü dolu ifadelerle bölgenin hükümdarına bildirmiş. Birkî hükümdarı o günlerde şiddetli sıcaklar nedeniyle civardaki yaylalardan birine çıkmış meğer. Bu yayla gayet serin olduğu için her yaz oraya gidermiş.
Sonra Kadı İzzeddîn Feriştâ denen adam geldi oraya. "Feriştâ" melek anlamına geliyor. Bu adam temiz ahlâkı, saflığı, erdemi ve melek tabiatıyla bu unvanı hak etmiş biridir! Onu karşıladık. Müderrisin sağ tarafına oturdu. Müderris önce temel ilimlerden başladı. Sonra branşlara daldı. Ders birince kalktı, medrese içinde bir odacığa vardı; burasının benim için döşenmesi emrini verdi. Daha sonra bana mükellef bir sofra gönderdi. Akşam namazından sonra bana haber saldı; bahçede bir köşede, çardak altında buldum onu. Orada bir havuz vardı. Su, kenarları çinilerle kaplı beyaz mermerden yapılmış bir arktan geliyordu buraya. Müderrisin huzurunda bazı öğrenciler oturuyor, hizmetçi ve köleler iki tarafta ayakta dikiliyorlardı. Kendisi nakışlı kumaşlar la kaplı bir sedire kurulmuştu. Onu bu halde görünce kendi kendime "padişahlardan birinin huzurundayım galiba" dedim. Beni görünce ayağa kalktı, elimi tutarak yanı başına sedire oturttu; sofraya buyur etti. Yemeği bitirdikten sonra yanından ayrılıp medresedeki odama döndüm. Daha sonra talebelerden bazıları, o gece şahit olduğum tarzda her gece aynı şekilde yemeklerini hocanın huzurunda yediklerini anlattılar bana. Müderris benim oraya gelişimi övgü dolu ifadelerle bölgenin hükümdarına bildirmiş. Birkî hükümdarı o günlerde şiddetli sıcaklar nedeniyle civardaki yaylalardan birine çıkmış meğer. Bu yayla gayet serin olduğu için her yaz oraya gidermiş.
Ceviz ağacı altında hizmetçilerin hazırladığı yemeğimizde baharat, sebze vesair kullanılmadığını görünce derhal yağ, baharat gibi maddelerin oraya getirilmesini buyurdu, haznedarın cezalandırılmasını emretti ve ayrıldı. Burada ikametimiz uzayınca canımız sıkılmaya başladı. Artık ayrılmak istiyorduk. Öte yandan müderris de sıkılmaya başladı. Bunun üzerine bir adamın hükümdara gönderilmesi, yola çıkmak için müsaade istenmesi icap etti. Ertesi gün hükümdarın vekili gelerek müderrisle Türkçe bir şeyler konuştu. Henüz bunu anlayacak kadar Türkçe bilmiyordum. Müderris ona cevabını verdi. O da geri döndü. Adam gidince müderris bana;

"Ne söylediğimi biliyor musun?" dedi. Ben de:
"Nereden bileyim?" dedim. Şöyle anlattı müderris:
"Hükümdar sana ne ikram edilmesini gerektiğini benden duymak istemiş. Ben de 'Sultanımızın eli altında altın, gümüş at, köle her şey var. Dilediğini göndersin' dedim vekile!"
Hakikaten vekil, huzura çıktıktan az sonra geri döndü ve hükümdarın, o günü orada geçirmemiz doğrultusunda buyruk verdiğini bildirdi. Ertesi gün hükümdarla beraber şehirdeki saraya inecektik. Ertesi sabah hükümdar bize kendi bineklerinden güzel bir küheylân gönderdi. Hep beraber şehre indik. Ahali bizi karşılamak için yollara dökülmüştü. Demin bahsettiğimiz kadı ve diğerleri de kalabalığın arasındaydı. Hükümdar şehre girince biz de arkasından, sarayın kapısına kadar onunla birlikte ilerledik. Orada müderris efendiyle beraber medreseye yöneldik ama sultan bizi çağırıp saraya gelmemizi emretti. Büyük kapıdan geçip sarayın girişine yanaştığımızda karşımızda yirmi kadar hizmetçi gördük. Bunlar boylu poslu yakışıklı gençlerdi. Üzerlerinde ipek elbiseler vardı, saçları ikiye ayrılmıştı. Tenleri kırmızıya çalan bir beyazlıktı. Müderris fakihe sordum:
"Bu civan yiğitler de neyin nesi?" Cevap verdi:
"Bunlar Rum delikanlılarıdır." Çıktığımız uzun merdiven bitince ortasında havuz bulunan muhteşem bir salona girdik. Havuzun kenarlarında ağzından su akıtan tunç aslan heykelleri vardı. Salonun çevresi, üzerleri kumaş döşeli sedirlerle kaplanmıştı. Bunlardan biraz yüksekte olan bir peyke ise hükümdar için kurulmuştu. Buraya geldiğimizde kendisine ait peykeyi eliyle kenara itip bizimle beraber sedirlere oturdu. Müderris fakih sağ tarafına kadı onun yanına, bense daha geride bir yere oturdum. Hafızlar sedirin sağ tarafında yer aldılar. Onlar hükümdarın huzurundan bir an olsun ayrılmıyorlardı.
Limon suyundan yapılmış, içine büyük tatlı parçaları atılmış bir tür şerbetle dolu altın ve gümüş taslar getirildi, yanında altın ve gümüş kaşıklar vardı.

Ayrıca yine şerbet doldurulmuş çini kâseler ve tahta kaşıklar da vardı ortada. Altın ve gümüş eşyayı, dinî kurallar gereği kullanmaktan sakınan kimseler çini kâseleri ve tahta kaşıkları kullanıyorlardı. Ben söz aldım, hükümdara şükranlarımızı arzettim. Konuşurken beni buraya kadar getiren müderris efendiyi de bir hayli övdüm. Eh, böyle tantanalı ve mübalağalı konuşmam hükümdarı memnun etmişti.

Musevi Doktorun Hikâyesi

Sultanla otururken başında kuyruklu sarığıyla yaşlı bir adam geldi, selâm verdi. Kadıyla müderris ayağa kalkıp selâmını aldılar. Adam, sultanın önündeki sedire oturunca hafızlar geride kaldı.
Müderrise sordum:
"Kim bu adam?" Güldü, cevap vermedi. Soruyu tekrar ettim. O zaman şöyle anlattı:
"Bu ihtiyar Musevi bir doktordur, hepimiz muhtacız ona. Gördüğün gibi hükümdar ona çok saygı gösteriyor. Biz de ayağa kalkar, onu hürmetle karşılarız." Bu tavır beni sinirlendirmişti; dayanamayıp itiraz ettim:
"Lanetli oğlu lanetli! Sen Yahudisin. Nasıl oluyor da Kur'an okuyanların daha üstünde bir mevkide oturuyorsun?"
Ona kızdım, sesimi yükselttim. Hükümdar bu davranışım karşısında hayret etti! Ne dediğimi sordu. Müderris, benim anlattıklarımı tercüme edince Yahudi fena bozuldu, hırslandı, yüzü mosmor meclisi terkedip gitti! Oradan ayrılınca müderris bana teşekkür ederek şöyle dedi:
"Allah senden hoşnut olsun! İyi yaptın. Şımarmıştı. Senden başkası da ona böyle bir şey söyleyemez

di, haddini bildirmiş oldun!"

Birkî'de Bir Gök Taşı

Yine toplantı esnasında hükümdar bana:
"Hiç gökten düşen taş gördün mü?" diye sordu. Ben de:
"Ne gördüm, ne de işittim!" cevabını verdim. Bunun üzerine Birkî şehrinin dışına böyle bir taşın düştüğünü söyleyip adamlarını çağırttı. Onlara taşın getirilmesi emrini verdi. Biraz sonra simsiyah, sert ve cilâlı gibi gözüken bir kayayı alıp getirdiler. Ağırlığı zannıma göre bir kantar idi. Hükümdar bu defa taşçıları çağırttı. Bunlardan dört usta gelip vurmaya başladılar. Herkes demir balyozlarla dörder defa vurduğu hâlde hiçbir şey olmadı, şaşırdım kaldım. Hükümdar bu tecrübeden sonra taşın götürülüp yerine konulmasını emretti.

Birkî Emirinin İkramları

Hükümdarla birlikte şehre girişimizin üçüncü günü büyük bir davet tertip edildi. Şehrin ileri gelenleri, ordunun yüksek rütbeli subayları, şeyhleri, bilginleri hepsi bu şölene çağırıldılar. Ziyafetler çekildi, güzel sesli hafızların okudukları Kur'an'ı Kerîm dinlendi. Davet sonunda biz de medresedeki odamıza dönmek için izin aldık. Burada kaldığımız müddet içinde her gece hükümdar tarafından gönderilen mumları yakarak aydınlandık. Onun sunduğu meyveleri ve yemekleri yedik. Sonra yüz miskal ağırlığında altın, bin dirhem gümüş, bir takım elbise, at ve Mîhâîl adında bir Rum köle hediye etti bana. Adamlarımıza da elbise ve para ikramında bulundu. Bütün bunlar Müderris Muhyiddîn Efendi'nin gayretlerinin neticesiydi. Allah ona en hayırlı armağanı versin! Her bir dosta ayrı ayrı veda ederek oradan ayrıldık. Birkî'de ve Birkî yaylasında kalışımız tam on dört gün sürmüştü.
Osmanlı belgelerinde, Kaza-ı Birgi, Aydın sancağı içindedir. Yine belirtildiğine göre "Nefs-i Birgi" de, yani merkezde birçok mahalle vardı [18].

Dernek Bazarı, Kadı, Ahi Germiyan, Sin(i)li, Hisar İçi, Cami-i Kebir, Sasula, Taş bazar, Samit Demir Boğa, Elekçi, Manastır. Belgeye göre Birgi'de iki bazar vardır. Kütahya veya Germiyan kökenli "Ahi" de, şehirde bir dini merkez meydana getirmiştir. Sin(i)li ise şehrin mezarlığı ve ona yakın mahalleyi işaret etmektedir. Sasalu ise bir zaman beyin birlikte olduğu ancak anlaşamadığı ilk Birgi fatihi Sasa Bey maiyetindeki insanlar olmalıdır. Samit, suskun, düşünceli bir eğiticiyi hatırlatmaktadır. Temür Boğa ise eski Türk isim verme geleneği dairesinde, kullanılan kişi adıdır. Kimliği şimdiye kadar karanlık kalmaktadır. Elekçiler, şehir için önemli bir sanat merkezi idi. Çiftçiler için gerekli ve deriden üretilen malzeme idi. Câmi-i Kebir, Birgi'nin simgesi idi ve Mehmed bey ile yakınlarının hâtıralarını taşımaktadır. Manaster'den bozulma, Birgili Türklerin telaffuz ettikleri dini bir yapıdır. 1530 tarihli Muhasebe defterinde de Birgi Divânı, Cami-i, Başhane ve şehri belirtilmektedir[19]. Telci de[20] 16. yy. Vakıf söz konusu etmektedir. O da, Birgi'deki şu mahallelere dikkati çekmektedir: Ki bunlar cemaat statüsündedirler[21]
Saru Beğ, Kadı-ı Diger Temür Boğa, Kızılca Mescid'tir. Cemaatlerin isimleri de şöyledir: Cemaat-ı Dakkaş, Cemaat-ı Danişmedlü, Cemaat-i Kutlu Beyli, Cemaat-ı Eğrice Dere, Cemaat-i Kefere. Meşhur Osmanlı yazarlarından Âşık Mehmed de, Evliyâ Çelebi öncesi Birgi'si için şunları kaleme

almıştır. Yazar, bununla da kalmayarak Bozdağ'daki, Birgi ile ilgili yerlere de temas etmiştir[22].

Birgi

Kesr-i bâ-i müvahhüde ve sükûn-ı râ-ı mühmele ve kesr-i kâf-ı 'Acemiyye ve âhiri yâ-i müsennât-ı tahtiyye iledür. On yedinci iklim-i 'Örfî olan Rûm'da diyâr-ı Aydın'dandur.
Ve Birgi medîne-i Sîre'nün cânib-i şarkî-i şimâlîsindedür ve esvâk-ı kayıme ve mesâcid-i cevâmi' ve hammâmâtı müştemil belde-i hasenedür ve simârından enârı gayet vefret üzre olur.
Kemâl-i < vefretinden süfün ve merâkib ile etrâf-ı bilâda ve Rûm illerine nakl olunur ve Birgi'den cemâ'at-ı ulemâ ve fuzalâ zühûr itmişdür. Mu'allim-i Sultân Sêlim Hân ibn Süleymân Hân –tâbe serâhümâ'Atâu'llâh Efendi –rahımehü'llâh- ve Birgili Mehmed Çelebi bu cemâ'atdandur ve Birgi riyâz ve hadâyık-ı nezihеyi müştemildür ve hadâyık ve cüneynâtında âsyâb idâre ider âb-ı fırâvânı cârîdür. Âbı hûb ve latîf ve hevâsı Tayyib ve hafifdür. Evliyâ Çelebi de, Aydın Sancağı'ndaki gezisinde Birgi'ye uğramıştır. Onun dikkatini çeken kavak/çınar ağaçları, eski Birgi ve kalesi onun kışlak taht oluşu, arkasındaki Bozdağlar, dereler ve göz alan tepelerdir[23]. "Bozdağ eteğinde, taşlı dere içinde, iki tarafı uçurumlu, tûlani, şeddadi kargir bina bir kal'a-ı âtik. Kasaba içinde, içindedir.

Taştan yapılmış "bina-ı kadim" yani eski binalarda Birgi'nin mahalleleri ve sokaklarında görünüyordu. Evliyâ Çelebi'nin "Eski Câmii" diye anlattığı şehri büyük dini yapısı, "Fatih-i Bilâd Mehmed Şâh ibn Aydın" a aitti. Câmi Emîr el-Kebir, el-Gâzi, Sebili'llah, Aydınoğlu Mehmed tarafından 707/1307'de inşâ ettirilmişti. Ki, diğer kaynaklardaki malûmata uygundur. Mehmed Bey'in Türbesi de aynı yerdedir. Dünyanın Büyük Emîri, Mücâhid, Murabıd, Gazilerin Sultanı, Hayırlar sahibi Mübâriz ed-dîn Mehmed Bey'e verilmiş sıfatlardır. Aynı kitâbede Mehmed Bey'in Aydınoğlu olduğu birkere daha vurgulanmaktadır. "Birgi'nin eteğinde bulunduğu Bozdağ, aynı zaman da büyük ve meşhur bir yaylaktı. Demek ki kışlak da Birgi oluyordu. Yaylanın bina sayısı 3000 idi. Mescid, han, hamam, namazgâh sofaları da binalara dâhildi. Birgi'nin kuzeyindeki yol üzerinde ayrıca Erenler-i Sultan'dan da söz edilmektedir. Ancak, Evliyâ Çelebi onun kişiliğine dair pek bilgi vermez. Yine Bozdağ'da Ulu(ğ) Asitane-i Bektaşiyan da herkesin hürmet gösterdiği yerdi. Yayla fiziğine uygun yapılanma da ilk anda dikkati çekmektedir. Eski padişahlar (Fatih Sultân Mehmed, Süleyman v.s.) yanında birçok şehzâde de yaz aylarını Bozdağ'da geçirmekte idiler. Pınarları hep soğuk akmaktadır. Derelerinde alabalığı çoktu. Hafta pazarı, Birgi'dekini aratmayacak nitelikteydi. Saruhanlı (Manisa), Alaşehirli, Sartlı, Kulalı ve hatta Uşaklılar da burada yaz mevsiminde yaylamaya geliyorlardı[24]. 17. yy. Birgisi ve Bozdağları için diğer önemli kaynak Kâtib Çelebi'nin coğrafya ile ilgili eseridir[25]. Ona göre Birgi şöyle ifade edilmektedir[26]. Birgi, birçok tarihi yapıya sahiptir. Ulu Cami gibi türbeler ve hayır eserleri ile de dikkati çekmektedir[27]. Mehmed Bey gibi oğulları da Aydınoğulları'nı güçlendirmişler, fetihler ile "gazi" ünvanına sahip olmuşlardır. Gazi Umur Bey'i örnek verebiliriz[28]. İbn Battûta gibi, birçok kaynakta, Birgi'de yetişen veya buraya yerleşerek Aydınoğulları'nın emrine giren âlimler de vardır. Hacı Paşa diye anılan Celâleddin Hızır, Mısır'da eğitim görmüş ve birçok eser yanında Müntahab-ı Şifâ'yı yazmıştır[29]. Konyalı Hacı Ali'nin oğlu olan Hacı Paşa, Bayburdlu Ekmelüddin çevresinde de bulunmuştu. Şemseddin Fenari, şâir Ahmedî ve hepsinden önemlisi Simavne Kadısı oğlu Şeyh Bedred-Dîn'in de arkadaşı idi. 1417'de, hizmette bulunduğu Birgi'de hayata veda etmiştir İbn Battûta'nın da işaret ettiği gibi, Birgi bir ilim merkezi islâmiyetin yeni gelişmekte olan kalesi

idi. Birçok mimari eser ile güzelleşen Aydınoğulları merkezinde, bir mahallede hatırası kalan Sasa Bey de, Mehmet ile hoş geçinirken, fitne zuhuru ile birbirine düşman olmuşlardı. Enverî, bu tarihi hadise için şunları kaydetmektedir:

"Sasa Beğ derler idi, bir gâzi er
Gelmiş Aydın İli'ne evvel meğer
Evvelâ ol Birgi'yi feth eylemiş
Aydın oğlu'nu getirmiş, toylamış
Hem hasseden fitne Sasa eyledi
Ol gazada katl oldu ol dahi
Çok ganimet mal alur mir-i sahi
Oğlu- kızı yoğ idi, kılup dua"[30]

Birgi'nin ilk hâkimi, Aydınoğlu Mehmet Bey, bir takım manevi güçleri de elinde bulundurmak istemiştir. Ulu Arif Çelebi ile Birgi'deki görüşmesinde çomağ sahibi olmak isteğini içtenlikle dile getirmiştir. Eflâki, başka kaynaklarda yer almayan çomağ[31] olayına dair şunları yazmaktadır[32] "Mehmed Bey, baş koyup yalvardı. Gayb âleminden devlet ve yardım istedi. Çelebi Hazretleri elindeki çomağını ona verip, kim sana karşı koyarsa ve senden kaçar ise bu çomakla onun başını yer. Bil ki, bu günden sonra vilayet ve Hüdavendigar vilayetlerinden birçoğu senin eline geçecek. Birçok fetihler sana ve ahfadına müyesser ve senin emirliğinde hepsine hâkim olacaktır, buyurdu. Mehmed bey çomağını alıp, başına koydu. Çelebi'nin çomağını kendi nefsinin ve kendi çomağını da din düşmanlarının başına vuracağım…" Birgi, Tire, Alaşehir ve Manisa gibi ilim merkezi oldu. Vakti ile Hypapia gibi şöhretli kent yanında, Bozdağların kuzey tarafındaki Sart bu kentin yanında sönük bir yıldız gibi kaldı. Osmanlı döneminde de Birgili/Birgiyi âlimleri şöhret kazanmıştır. Birgi'nin buna rağmen yıldızı 16. yy'dan itibaren sönmeye yüz tuttu. Hemen yanı başında Boyalık üzerinde ortaya çıkan Ödemiş, kaza merkezliğine yükselirken, Birgi nahiye/bucak olarak tarihi akışını devam ettirdi. Eudaimos, Ezdomiso, Adamış ve Ötemiş, şimdilerin Ödemiş'idir. 1530'dan, yâni Kanûni Sultan Süleyman devrinden beri gelişmesini, çeşitli defterlerden takip edebildiğimiz "Medine-i Ötemiş" Birgi'yi artık geride bırakmıştır[33]. Buradan göç eden Rumların Sakız/Khios Adası'nda, güney taraftaki Purgi, Birgi'nin biraz uzaktaki adaşı gibidir.

DİPNOTLAR

[1] Anna Komnena'nın Aleksiyadı'nda ilk defa Çaka Bey'den bahsedilir. Bu tarihçiden nakillerde bulunan araştırmacıların Çaka Beyi için bkz; Kurat 1946.

[2] Turan 1971, 208-211.

[3] Turan 1971, 213-215.

[4] Turan 1971, 287-293.

[5] Turan 1971, 293.

[6] Bakır (hzl.) 2009, 908; İbn Kemal, tarihinde alıntı yaptığı kaynağı belirtmeksizin, şunu yazar; "Aydın Yörükler ulusı idi. Aydın İli'nde, Ulusiyle kışlak idi. Galebe-i avan ve ensarla ol diyarda serdar oldu." Turan (hzl.) 1970, 137.

[7] Bakır (hzl.) 2009, 873.

[8] Melikoff- Sayar (hzl.) 1954, 46.

[9] Aynı yer.

[10] Emecen 2001, 98; Ulu Cami/Birgi kitâbesinde de isim zikredilir. Mehmed bin Aydın.

[11] Boya, Arapça "levn" ve Farsça "fâm"dır. "Sın" kökünden üretilen diğer kelimler şunlardır: Sını, Sındır ve Sındırgı. Ödemiş'in köy idaresi sırasındaki ismi "Boyalık" idi. Birgi'deki mahallelerden biri de Sın isminde idi: Bkz; Telci 1999, 203.

[12] Akın 1968. ek 10. Metin yukarıdadır.

[13] 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri 1995, 463. Bu deftere göre de Aydın Baba: Aydın Bey'dir.

[14] Melikoff- Sayar (hzl.) 1954, 46-47.

[15] Birgi için bkz.; Darkot 1979, 632-634; Yavuz, 1990; Yavuz 1998.

[16] Yazıcı (hzl.) 1986, 343; metin için bkz.; Yazıcı (hzl.) 1980, I, 947.

[17] Aykut (hzl.) 2004, I, 418-424.

[18] Akın 1968, 131.

[19] 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri 1995, 133-143.

[20] 16. yy. başlarına Ait Birgi Kazası Evkaf Defteri 1999, 2.

[21] Telci 1999, 204.

[22] Ak (hzl.) 2007, 11, 894.

[23] Dağlı (hzl.) 2000, 92-95.

[24] Konukçu 2013, 13-36.

[25] Çelebi 1145, 637-638.

[26] Çelebi 1145, 638.

[27] Ünal 2001.

[28] Baykara 1990.

[29] Önler (hzl.) 1990; Akın 1968, 62.

[30] Melikoff- Sayar 1954, 38-39, 45-46, 47-48.

[31] Aykut (hzl.) 1986, 11, 343-344.

[32] Aykut (hzl.) 1986, 11, 343-344; Çomağ/Çomak, Osmanlı devlet adamlarınca da kullanılmıştır; Öztürk (hzl.) 2008, 88 "Sultan Murad çomağın alub, atları urup, eyitti".

[33] Akın 1968, 33, 85, 89, 90, 91, 96-98, 100-104, 128, 131, 158; 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri 1995, 428; Yavuz 1990, 159-163.

KAYNAKÇA

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (Ankara 1995).

Akın, H. 1968. Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma. Ankara.

Darkot, B. 1979. "Birgi", İA: 632-634.

Baykara, T. 1990. Aydınoğlu Gazi Umur Bey. Ankara.

Aykut, A. S. (hzl.) 2004. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta- Tancic, İbn Battûta Seyahatnamesi. İstanbul.

Aykut, T. (hzl.) 1986. Eflâki, Ariflerin Menkıbeleri. İstanbul.

Yazıcı, T. (hzl.) 1980. El- Eflaki, Manâkib al- Arifin. Ankara.

Emecen, F. 2001. İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası. İstanbul.

Dağlı, Y. (hzl.) 2000. Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. S. A. Kahraman, R. Dankoff, İstanbul.

Çelebi, K. 1145. Cihânnüma. İstanbul.

Turan, Ş. (hzl.) 1970. Kemalpaşazade, Tevârih-i Âl-i Osman. Ankara.

Konukçu, E. 2013. "Salihli'de Bozdağ'a Bakış/Tarihi Akışta Bozdağlar, Krallardan Efelere Salihli", Salihli Sempozyumu Bildirileri: 13-36, İzmir.

Kurat, N.A. 1946. Çaka Bey. İzmir.

Melikoff- Sayar, İ. (hzl.)1954. Le Destan d'Umur Pacha(Dsstûrnâme-i Enverî). Paris.

Ak, M. (hzl.) 2007. Menazirü'l Avâlim. Ankara

Önler, Z. (hzl.) 1990. Mütahab-ı Şifâ. Ankara.

Öztürk, N. (hzl.) 2008. Neşrî, Cihânümâ. İstanbul.

Telci, C. 1999. "16. Yüzyıl Başlarına Ait Birgi Kazası Evkâf Defteri", Tarih İncelemeleri Dergisi, 14.

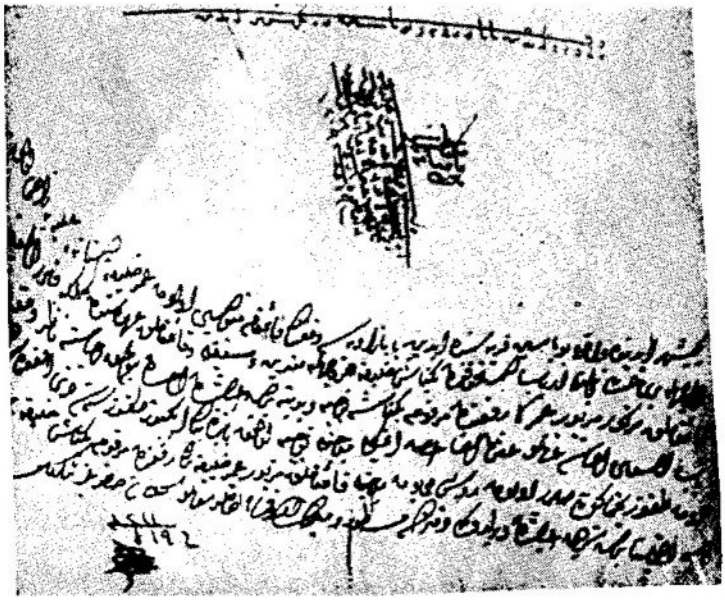
Osman, T. 1971. Selçuklular Zamanında Türkiye. İstanbul.

Ünal, H. R. 2001. Birgi: Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Yapıları. Ankara.

Yavuz, G. B. 1990. Birgi. Ödemiş.

1998. Ödemiş'in Tarihi. Ödemiş.

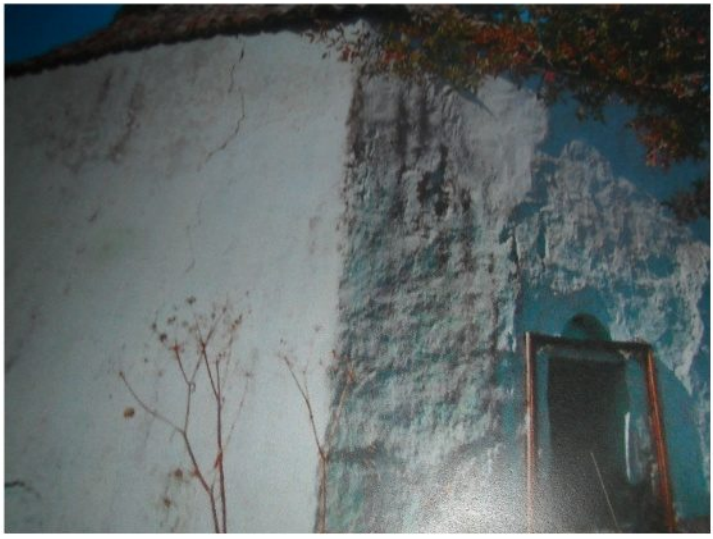
Bakır, A. (hzl.) 2009. Yazıcızade, Tarih-i Âl-i Selçuk. İstanbul.

Res. 1: Aydın Baba hakkında bir belge.

Res. 2: Karacasu'da Aydın Bey.

Res. 3: Boyasın Köyü'nde Aydın Bey Türbesi.

16. Yy. Aydın Mensuhat Defterinde Birgi: İdari Birimler, Çiftlikler ve Sosyo-Ekonomik Hayat

Murat ALANDAĞLI

Uzman Murat ALANDAĞLI (Ankara)
T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Dikmen Caddesi No: 14, Bakanlıklar, Çankaya, 06100 Ankara.
<alandagli19@hotmail.com>.

Osmanlı İmparatorluğu'nun "Klasik Çağ" olarak tabir edilen dönemde düzenlenmiş olan Tahrir Defterlerinin; günümüzde sahip olduğu önem tüm dünya ve ülkemiz araştırmacılarınca her defasında vurgulanmaktadır. Temel olarak bu dönem araştırmacılarının vazgeçilmez başvuru kaynağı hüviyetindedirler. Zira bu kaynaklar başta bireyler ve coğrafya olmak üzere tarihsel sürecin anlamlandırılması noktasında oldukça çeşitli ve zengin içeriğe sahiptirler. Öncelikle bu kaynakların coğrafi saha, idari birim ve yerleşkelerin isim ve tarihsel geçmişlerinin tespitinin tescili noktasında önemli bir rol oynadıklarını ifade etmemiz gerekmektedir. Keza Birgi'nin 16. yy.'da Aydın Sancağına bağlı bir nahiye olduğunu bu sayede öğrenmekteyiz. Aynı zamanda her ne kadar değişen idari sınırlar ile günümüzde başka il veya ilçe hudutlarında kalsalar da bazı köy ve mezra ile çiftliklerin eski adlarına dair bilgilerin yanında ele aldığımız başvuru kaynağının Mensuhat Defteri olması hasebiyle, Birgi havalisinde çiftlik sahibi kişilere dair bilgilere de ulaşılmaktadır. Bölgeye dair tarihi coğrafya ve bazı demografik verilerin yanında bu kaynakların en önemli özelliklerinden biri de kanımızca sosyo-iktisadi hayata dair bilgileri bünyesinde barındırıyor olmasıdır. Dolayısıyla bizler 16. yy.'da Aydın Vilayeti Birgi Nahiyesinde insanların iştigal oldukları iktisadi faaliyetlere dair bilgilere de sahibi olabilmekteyiz. Bazen kimi iktisadi şartların zaruri kıldığı değişikliklerin de etkisiyle farklı uğraşlara rastlanılsa da; Batı Anadolu ekseninde ele alındığında üzüm, incir, badem, pamuk vs. günümüzde de bölgenin iktisadi hayatının vazgeçilmezlerinden olan faaliyetlerin 16. yy.'da da temel iktisadi uğraş alanlarını oluşturduğu gerçeğine ulaşılmaktadır. O halde bu kaynaklar belli bir saha, kaza hatta köy için yapılacak olan derinlemesine bir inceleme ile geçmiş ile günümüz arasında bazı bağlantılar kurarak nicel verilere ulaşmamıza fırsat vermektedir. Bu verilerin kırsal, mahalli tarih araştırmaları için barındırdığı anlam ve önemi pek çok belediye veya derneğin bu kaynaklara eğilerek basım faaliyetlerine hız vermelerinden de anlamak güç değildir. H. 1039 (M. 1629/1630) tarihli Aydın Mufassal Mensuhat defterinden hareketler hazırlanacak olan çalışma, Birgi özelinde yukarıda izah edilen oldukça önemli başlıklar dâhilinde hareket edilerek yöreye ait nicel verilere ulaşılarak paylaşılması esasına dayanmaktadır.

Birgi in the Sanjak of Aydın's Official Notebooks during the 16th Cent. Administrative Units, Farmyards and Socio-Economic Life

Osmanlı İmparatorluğu'nun "Klasik Çağ" olarak tabir edilen dönemde düzenlenmiş olan Tahrir Defterleri'nin; günümüzde sahip olduğu önem tüm dünya ve ülkemiz araştırmacılarınca her defasında vurgulanmaktadır. Söz konusu defterler, temel olarak bu dönem araştırmacılarının vazgeçilmez başvuru kaynağı hüviyetindedirler. Zira bu kaynaklar başta bireyler ve coğrafya olmak üzere tarihsel sürecin anlamlandırılması noktasında oldukça çeşitli ve zengin içeriğe sahiptirler. Öncelikle bu kaynakların coğrafi saha, idari birim ve yerleşkelerin isim ve tarihsel geçmişlerinin tespitinin tescili noktasında önemli bir rol oynadıklarını ifade etmemiz gerekmektedir. Keza Birgi'nin 16. yy.'da Aydın Sancağına bağlı bir nahiye olduğunu bu sayede öğrenmekteyiz. Aynı zamanda her ne kadar değişen idari sınırlar ile günümüzde başka il veya ilçe hudutlarında kalsalar da bazı köy ve mezra ile çiftliklerin eski adlarına dair bilgilerin yanında ele aldığımız başvuru kaynağının Mensuhat Defteri olması hasebiyle, Birgi havalisinde çiftlik sahibi kişilere dair bilgilere de ulaşılmaktadır.

Bölgeye dair tarihi coğrafya ve bazı demografik verilerin yanında bu kaynakların en önemli özelliklerinden biri de kanımızca sosyo-iktisadi hayata dair bilgileri bünyesinde barındırıyor olmasıdır. Dolayısıyla bizler 16. yy.'da Aydın Vilayeti Birgi Nahiyesi'nde insanların iştigal ettikleri iktisadi faaliyetlere dair bilgilere de sahibi olabilmekteyiz. Bazen kimi iktisadi şartların zaruri kıldığı değişikliklerin de etkisiyle farklı uğraşlara rastlanılsa da; Batı Anadolu ekseninde ele alındığında üzüm, incir, badem, pamuk vs. günümüzde de bölgenin iktisadi hayatının vazgeçilmezlerinden olan faaliyetlerin 16. yy.'da da temel iktisadi uğraş alanlarını oluşturduğu gerçeğine ulaşılmaktadır. O halde bu kaynaklar belli bir saha, kaza hatta köy için yapılacak olan derinlemesine bir inceleme sayesinde geçmiş ile günümüz arasında bazı bağlantılar kurarak nicel verilere ulaşmamıza fırsat vermektedir. Bu verilerin kırsal, mahalli tarih araştırmaları için barındırdığı anlam ve önemi pek çok belediye veya derneğin bu kaynaklara eğilerek basım faaliyetlerine hız vermelerinden de anlamak güç değildir. H. 1039 (M. 1629/1630) tarihli Aydın Mufassal Mensuhat Defteri'nden hareketle hazırlanacak olan çalışma; Birgi özelinde yukarıda izah edilen oldukça önemli başlıklar dâhilinde hareket edilerek yöreye ait nicel verilere ulaşılarak paylaşılması esasına dayanmaktadır. Bozdağ'ın güney eteklerine kurulmuş ve oldukça verimli Menderes Ovası'nın yaylalarla birleştiği bölgede yer alan Birgi'de[1] değişik kavim, devlete dair izlere rastlanılması tarihsel süreçte yerleşim için uygun bir yer olduğunu ortaya koymaktadır[2]. . Özellikle bir Ortaçağ şehri olarak gelişme gösteren[3], Bizans Dönemi'nde "Pyrgion veya Pyrgi" olarak adlandırılan Birgi, Menderes Ovasına hâkim bir bölgede yer almasından dolayı adeta bir Kale-Kent özelliğiyle dikkat çekmektedir[4]. 16. yy.'da Birgi Kaza'sı, Aydın Vilayeti'nin en genişve en üretken kazalarından biridir. Fakat 17. yy. ortalarında yoğun bir nüfus kaybına uğramıştır. Döneme ait kaynaklardan[5] da bu duruma dair izlere rastlanılmaktadır. Neticede giderek gerileyen bir Birgi yerine Tire'nin yükselişe geçtiğini görmekteyiz Birgi'yi bu derece etkileyen göçün nedenlerine dair nesnel verilere sahip değilsek de Celali İsyanları[6], , sadece temel gereksinimi sağlayacak kadar üretimin yapılması[7], pazar imkânlarının sağlanamaması karşısında Tire'nin daha güvenli bir mahal olmakla birlikte kumaş boyama, dokuma, maden işçiliği, dericilik, sanayi ve el sanatları konularında önemli bir yere sahip olması gibi tespitler yapılabilmektedir[8]. 16. yy.'dan itibaren değişen idari bir yapıya sahip Birgi'nin 17. yy.'a gelindiğinde merkez kaza haricinde Süleyman, Bademiye ve Şamlıca adlı üç nahiye ile yetmiş

civarında köye sahip olduğu görülmektedir[9].

Piyade ve Müsellem Teşkilatı

Çift ya da çiftlik, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir çift öküzle işlenen ve yüzölçümü toprağın verimlilik durumuna göre 60, 80 ve 150 dönüm[10] arasında değişen tarımsal işletmenin adıdır[11]. Ekonomik ve mali yapısı büyük ölçüde tarıma dayanmasından ve tarımsal üretimin temel tüketim maddesi olmasından dolayı Osmanlı İmparatorluğu tarımsal üretimi, vergilendirmeyi sıkı bir denetim dâhilinde sürdürmeyi yegâne amaç edinmiştir[12]. Orhan Gazi Döneminde (1324-1362) kurulmuş olan Piyade ve Müsellem teşkilatı ilk dönemlerde İmparatorluğun hayli önemli kuvvetlerinden biridir. Genellikle Yörük ve Türkmen köylülerin oluşturduğu bu kuvvetlerin kendilerine ayrılmış çiftliklerde ocak[13] biçiminde teşkilatlandıkları anlaşılmaktadır. Savaş zamanı belli bir ücret almakla birlikte diğer dönemlerde bu çiftliklerde tarımsal üretimle veya kendilerine verilmiş başkaca uğraşlarla meşgullerdir. Kapıkulu Ocaklarının giderek yaygınlaşmasıyla önem kaybeden bu teşkilatın İmparatorluk ordularının asıl unsurlarından biri olma vasfını yitirip geri hizmete dâhil oldukları anlaşılmaktadır. Böylece zamanla sahip oldukları veya kendilerine ihdas edilmiş çiftlikler karşılığında bazı miri hizmetlerin ifasıyla görevlendirilmişlerdir[14]. Bazı suiistimallerin giderek artması, ocak nizamının bozulması gibi nedenlerle 16. yy.'ın sonlarında lağvedilen teşkilatın özellikle askerî sınıfa mensup olanları ve önemli mîrî hizmetleri yerine getirenleri sahip oldukları muafiyetlerden arındırılarak "çift-hane" sistemine tabi normal "raiyyet" statüsünde mensuh piyade tahrir defterine kaydedilmişlerdir[15]. Tımar Sistemine dair 1653 tarihli bir risaleden[16] Rumeli ve Anadolu Müsellem ve Piyade tımarların geri hizmet tımarları olarak adlandırıldıkları görülmektedir.[17] Aynı risalede "mîr-i müselmân-ı Aydın" ve "piyâde Saruhan'dan" bahis olunmaktadır[18].

Kaynak Hakkında

Temel başvuru kaynağımız H. 1039 (M. 1629-1630) tarihli Aydın Livası Mufassal Tahrir Defteri'dir[19]. 226 varaktan oluşan ve kanunnamesi bulunmayan defterin başında 3. Ahmet'e ait olan tuğra yer almaktadır. Tire, Bayındır, Birgi, Keles, Yenişehir, Kuyucak, Kestel, Bozdoğan, Ortakçı, İnegöl, Sart, Arpaz, Güzelhisar, Keles ve Alaşehir, Köşk, Ortasite, Sultanhisarı Nahiyelerine dair bilgiler içerdiğini gerek yazı ve gerekse de mürekkep farklılığından sonradan hazırlandığı anlaşılan fihristinden anlaşılmaktadır. Defterin ilk sayfalarında Aydın Livası Müsellemân ve Sipahiyân Mensûhâtları da yer almaktadır.

Defterin 15/b - 24/b varakları arasında "Nahiye-i Birgi der livâ-i Aydın" başlığıyla "ta'allûkât-ı Müsellemân-ı Birgi" kayıtları yer almaktadır. 107/b - 133/b varakları arasında ise Nahîye-i Birgi ile başlayan ve "ta'allûkât-ı Piyâdegân-ı Birgi" ile devan eden ikinci bölüm yer almaktadır. Defterin fihristi ve asıl metninde görülen bu keskin ayrıma rağmen bazı durumlarda müsellemân çiftlik kayıtlarına piyâdegân veya piyâdegân çiftlik kayıtlarında müsellemân kayıtları içerisinde rastlanılmaktadır. O halde toplamda 34 varak 68 sayfalık bir verinin incelenerek belli bir bölgeye dair sonuçların ortaya konulması çalışmamızın esasını oluşturmaktadır. Benzeri çalışmalarda her ne kadar yöreye ait diğer ana kaynakların da ele alınarak incelenmesi ve bütüncül, karşılaştırmacı bir metotla verilerin ortaya konulması usulü izlenmekte ise de konunun kendine has özelliği, yöreye dair ayrıntıların ortaya

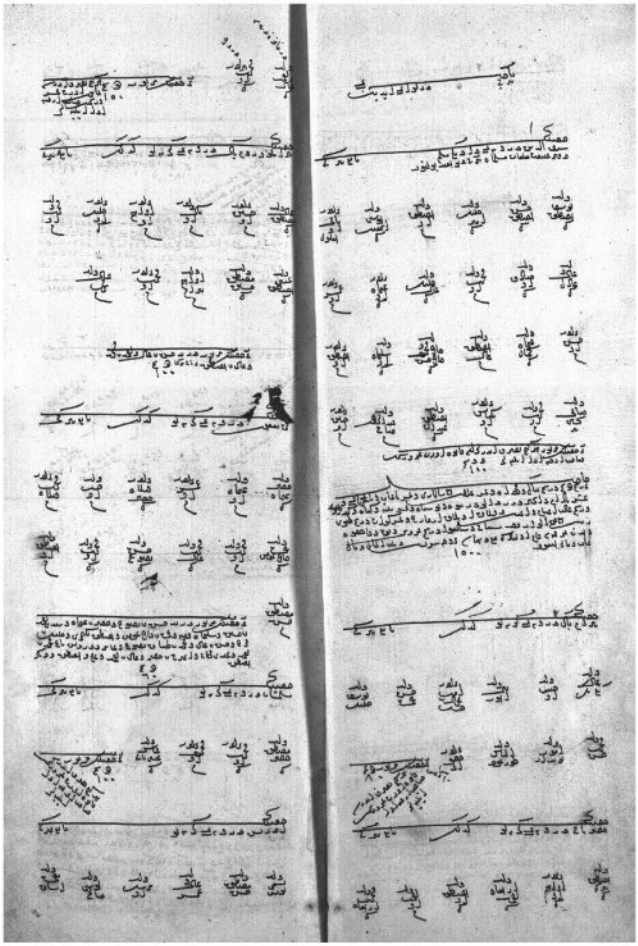
konulması maksadıyla böyle bir yönteme başvurulmuştur. Ayrıca ülkemizde üzerinde pek de araştırma, inceleme yapılmayan Mensuhat Defterleri özelinden hareketle belli bir yöreye dair ortaya konulan verilerin mahiyeti de bir noktada açığa çıkmış olacaktır. Bu düşünce paralellinde Aydın Mensuhat Defterinde Birgi Nahiyesine ait Müsellemân ve Piyâdegân Çiftlikleri ile bulundukları mahaller, miktarları, isimleri, demografik ve iktisadi özellikleri hakkında genel bilgiler verildikten sonra elde edilen veriler tablo halinde çalışma ekinde sunulacaktır.

Ta'allukat-ı Müselleman-ı Birgi

Dadbeyi (Dadbeği), Gırmelü, Çakal Depesi, Kırca Kömü, Parça Kömü, Hanlu, Pervanelü, Koyun Gediği, Mürsel, Kalkallar, Budaniye, Adı Kömü, Armutlu, Hacı İlyas, Birgi Deresi, Berdanlu, Gerçekü, Kara Koyunlu, Giritli, Taçlı Beyi, Bayramiye, Hatun Deresi, Kilis Hisarı, Bereketlü olmak üzere 24 adet köy adına rastlanılmış ayrıca 23 kalemde toplam 49 adet Müsellemân Çiftliği tespit edilmiştir.

Rastladığımız yirmi dört adet köyde beş imam, 1 pîr-i fani, 5 Muhassıl ve 23 'an atik' kaydının yanında 281 Bennak ve 249 Mücerret kadı bulunmaktadır. Ortalama seksen ile yüz dönüm olan (en düşüğü kırk en büyüğü ise iki yüz dönüm) kırk dokuz çiftliğin toplamda 5.093 dönümlük alanı kapsadığı anlaşılmaktadır. Yine bu çiftliklere ait ortalaması 1000-2000 olan hâsılların ise toplamda 21. 899 gibi bir rakama eriştiği görülmüştür. Çiftliklerin nicel oranları ile hâsılları arasında bir paralellik olmadığı görülmektedir. Zira bazı çiftliklerin dönüm olarak çok daha geniş bir araziyi ihtiva etmelerine rağmen hayli düşük oranda hâsıla sahip oldukları görülmektedir.

Aynı durum tam tersi içinde söylenebilir. Yani çok daha küçük bir sahaya sahip çiftliğin, hâsılının oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. İncelediğimiz defterin tam olarak bir tahrir formatında olmaması bu konuda net ifadeler kullanmamızı güçleştirmektedir. Zira bu durumun bir diğer nedeni de yetiştirilen ürün ve o ürünlerden alınan vergilerdir ki büyük farklılıkların oluşmasına yol açabilir. Hâsıl bölümünde gelir kalemlerinin tek bir başlık altında ele alınmış olması bu tespitimizi güçleştirmektedir.

Res. 1: Birgi Nahiyesi Müsellemân Çiftliğine ait bir Örnek; TKG. KK. TTd. 27 (Eski No: 221/73) T. H. 1039,15/b-16/a.

Ta'allukat-ı Piyadegan-ı Birgi

Defterde "Adı Eyik, Adı Kömü, Ağın ma'a Yeni Köy, Ak Taş, Ala Keçilü, Ardonda, Ayasofya, Azganlu, Başı Viran, Bezci, Cenedar, Çakıtlı, Çayır, Çıkınlı Çimenlü, Dadengi, Deniz Dolusu, Eğri Kavak, Ekseryus, Ektoluca, Ender, Gernelü, Gök Pınar, Güvendik, Han, Hoca, İsra, Kara Doğan, Kara Pınar, Kara Suda, Kavacık, Kavak, Kayalı, Kazanlu, Kestane Deresi, Keto, Kızıl Ali, Koçak, Kuzga, Küçük Baş Viran, Mande Gömü nâm-ı diğer Demirci, Maraşlu, Mercimeklü, Mezit, Ödemiş, Rum Beyli, Saatlu, Seferlü, Senik (Senk)nâm-ı diğer Sivekler, Sırceğü, Sungurlar, Süleyman, Tatlu, Tekfur Gediği, Tekfur, Toyranlu, Tur Bali nam-ı diğer Kızıl, Umur Köy, Uzun Dere, Yazır, Yenice, Yusuf Deresi" köyleri olmak üzere toplam 62 köy adına rastlanılmıştır.

Piyadegân kayıtlarında toplamda 63 kalemde 142 adet çiftlik kaydı bulunmaktadır. Bu çiftliklerin genel olarak 80 ile 120 dönüm arasında olduğu ancak 12, 30 ve 50 dönümlük çiftlikler olduğu gibi 200 dönümlük çiftliklere de rastlanıldığını ifade etmemiz gerekmektedir. Toplamda 14. 681 dönümlük bir alanı kapsayan bu çiftliklerin hâsılları ise toplam 88. 200 gibi bir tutara erişmektedir. Piyâdegân Çiftlikleri kayıtlarında 2 müderris, 3 imam, 7 pîr-i fani, 17 muhassıl ve 356 'an atik ile 600 bennâk ve 640 mücerret kaydına rastlanılmıştır. Bu çiftliklerinin sayıca fazla olmasına rağmen Müsellemân Çiftliklerine oranla imam sayısını az ve fakat pîr-i fani, müderris, muhassıl ile an atik kayıtlarının fazla olması dikkat çekicidir.

Res. 2: Birgi Nahiyesi Müsellemân Çiftliğine ait bir Örnek; TKG. KK. TTd. 27 (Eski No: 221/73), T. H. 1039,107/b-108/a.

İktisadi Hayat

Mensuhat Defterinde, tahrir formatından farklı olarak bir çiftliğe ait gelir kalemleri teker teker isim ve miktarı şeklinde değil de tamamının art arda yazıldığı sonunda ise hâsıl miktarının belirtildiği bir biçimde kaleme alınmıştır. Bu durum daha önce de belirtildiği üzere hâsıl miktarları ile vergiye esas ürünler ekseninde doğrudan bir inceleme yapmamızı güçleştiriyorsa da yine de genel olarak kimi bulguları elde etmemize imkân sağlamaktadır. Öncelikle Öşr ve Resm olarak iki başlık altında ele alabileceğimiz gelir kalemleri dönem itibariyle yörenin iktisadi hayatına dair bilgiler ihtiva etmektedir. Öşr-i Badem, Bahçe, İncir, Zerdali, Zeytin, Bostan, Penbe, Keten, Kendir, küvvare, böğrülce, badem olarak sıralayabileceğimiz birinci tür vergi kalemleri yöreye ait toprak yapısı, iklimi, zirai uğraşın türü gibi pek çok içeriği gözler önüne sermektedir. Resm-i bennâk, mücerred, âdet-i ağnam, ağıl, kışlak, otlak, tapu-yı zemin, yeva ve kaçkun, deştbani, bad-ı heva, resm-i arus, beytü'l-mal, mal-ı gaib ve mevkud şeklinde ele alabileceğimiz gelir kalemleri de yöreye ait sosyo-iktisadi hayata dair önemli bilgiler vermektedir[20]. Ele alınan bölümde üç adet değirmen kaydına rastlanılmıştır. Bu değirmenlerin müselleman çiftliklerinde değil de piyadeğan çiftliklerinde olması da dikkate değerdir. Bunlardan biri Çayır köyünde Köse Oğlu Mehmet Çiftliğinde "Hacı Mahmut"[21], diğeri Eğri Kavak Çiftliği'nde "Süleyman Dede"[22] ve sonuncusu da "Hacı Cafer"[23] adına kaydedilmiş oldukları görülmektedir.

Onomastik Bilimi Çerçevesinde Tetkik

Batıda farklı bir bilim dalı olarak şekillenmiş olan Onomastik bilimi kişi ve yer adlarının tetkiki esasına dayanır. Ülkemizde ise Adbilim olarak literatüre girmiş olmasına rağmen bilimsel bir mahiyet kazandığı söylenemez[24]. Oysa Büyük bir tarihi mirasın somut delilleri olarak muhafaza ettiğimiz belgeler bu bilimin temel başvuru kaynaklarından biridir. Bu sayede geçmiş ile günümüz arasında hem kişi ve hem de yer, mekân isimlerinin tetkiki ve yerinde kimi çıkarımların alınması mümkün olabilecektir. Gerek Piyâdegân veya Müsellemân çiftlik kayıtlarında gerek köy ve gerekse de çiftlik adlarının da son derece önemsenmesi gerektiğine inanmaktayız. Zira çalışmamızın başında da ifade edildiği üzere bu çiftlikler daha ziyade Yörük ve Türkmen unsurlara verilmekteydi. İşte bu yargıyı, onomastik bilimi sayesinde de doğrulamaktadır. Öyle ki çiftlik, köy veya şahıs adlarında, "Sungurlar, Yazır, Saltuk, Kayı, gibi boy isimleri, "Baraklu, Devletşah, Seferdeş, İl Beyi, Oruç Gazi, Güvendik, Danişmend Hızır, Salur Bey, Eyne Bey, Tur Bali, Sevindik, Hoş Kadem, Bilmiş, Derviş, Savcı, Dündar vb. "Türkçe" isimleri ağırlıklı olmakla birlikte mekân, coğrafya, tarihi karakter, mekân isimlerinin verildiği görülmektedir.

Birgi'ye Dair Demografik Veriler

Son olarak 17. yy.'da Birgi yöresinde yer alan piyâdegân ve müselleman çiftliklerindeki demografik durum hakkında da fikir sahibi olmamız mümkündür. Hâsıllarının ayrıntılı olarak verilmediği bu defterde demografik etken ve durumları (evli, bekâr, mu'af vb.) hakkında ayrıntılı bilgilerin de verilmemiş olması bu konudaki tespitlerin tarafımızdan yapılmasını şart kılmıştır. Bu nedenle çiftlik hanelerinin altında yer alan (tamamında değil bazıları nedense boş bırakılmıştır.) bennâk ve mücerret ibarelerinden hareketle müselleman ve piyâdegân çiftliklerindeki demografik yapı hakkına bir sonuca ulaşılmak hedeflenmiştir. Bu çerçevede daha öncede verilen Müsellemân Çiftlikleri için 281 bennâk ve 249

mücerret, 5 imam ve 1 pîr-i fânî ile Piyâdegân Çiftlikleri için ise 600 bennâk 640 mücerret, 17 pîr-i fani, 3 imam ve 2 müderris verileri esas alınarak belli bir sonuca ulaşmak mümkündür. Genellikle demografik etken hesaplamalarında tüm hane sayılarının üç ile çarpım veya evli hane sayısının beş ile çarpımı ve mücerret ile muaf hanenin elde edilen sonuca ilavesiyle elde edilen sonuçlar üzerinden değerlendirme yapmak mümkündür. Ancak burada kesinlikle belirtmemiz gereken husus ise her iki durumda elde edeceğimiz sonuçlar kesin sonuçlar değil sadece yaklaşık bir veri, görülebilenler üzerinden ulaşılmış bir sonuç olduğudur. Bu kapsamda Birgi Müsellemân çiftlikleri için toplam hane sayısı olarak elde edilen 560 (Bennak, Mücerret ve diğerleri); Piyâdegân Çiftlikleri için ise 1.625 hane tespit edilmiştir. Bu sonuçlar paralelinde Müsellmân Çiftlikleri için 560x3= 1,680 kişi; Piyâdegân Çiftlikleri için ise 1,625x3=4, 875 kişilik bir değere ulaşılmaktadır.

Bazı Tespitler

Defterdeki çalışma esnasında hemen hemen birçok çiftlik kaydında hane kayıtlarının üzerine der-Süleymanlu, der-Karadona, der-Yazır vb. köy adlarının yazıldığı görülmüştür. Bu durum aslında oldukça önemli bir olaydır. Zira Mensuhat kayıtlarında tahrir kayıtlarında olduğu gibi köy adı ve bağlı olduğu ilçe belirtildikten sonra müsellem veya piyâdegân olduğu belirtilir ve vergiye esas haneler yazılmıştır. O halde olması gereken, mevcut köy hanelerinin içinde başka köy kayıtlarına rastlanılmamalıdır. Ancak bazı tahrir kayıtlarında rastlanıldığı gibi Aydın Mensuhat Defteri'nde de benzeri kayıtlara yukarıdaki örneklerde de belirtildiği gibi rastlanılmıştır. Benzeri kayıtların sadece köy kayıtlarıyla değil diğer bazı açıklamalar içinde geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Zira Gedik Hızır Çiftliği'nde üç hanenin şeyhlik davasında bulunmaları üzerine Nakibüleşraflık'tan şeyh olduklarına dair hüccet getirmeleri yönündeki isteğin izlerine de yine bu şekildeki açıklayıcı notlardan anlayabilmekteyiz.

Genel Değerlendirme

Yapılan çalışmada Müsellemân ve Piyâdegân Çiftliklerinin yer aldığı seksen altı adet köy kaydına rastlanılmıştır. Bu köylerde seksen altı kalem üzerinden 170 çiftlik kaydı tespit edilmiştir. Bu çiftliklerin 30 ile 300 dönüm arasında değiştiği ortalama 120 dönüm olduğu söylenebilir. Bu ortalama üzerinden toplamda 19. 775 dönümlük bir sahanın varlığı görülmektedir. Bu sahadan gelir kalemi üzerinden ele alındığında ise 110.099 hâsılın varlığı anlaşılmaktadır. Bu rakamın çiftlik sahasına bölünmesiyle dönüm başına ortalama 5.57 bir gelir kaleminin elde edildiği söylenebilir. Bu çiftliklerde 880 Bennâk, 890 Mücerret, 380'an atik kaydı görülmüştür. Bu çiftliklerde yaklaşık olarak 6,555[25] kişilik bir nüfustan bahsetmemiz mümkündür.

Sonuç

17. yy. Osmanlı İmparatorluğunun sosyo-ekonomik askeri ve demografik özelliklerine dair bilgiler önemli kaynaklardan biri de Mensuhat Defterleridir. Osmanlı askeri sistemindeki değişikliğin izlerini de barındıran bu kaynakların bulundukları yöreye dair önemli veriler içerdikleri şüphesizdir. Çalışmamızda Aydın Livası Mensuhat Defteri'nden hareketle Birgi Yöresi'ne dair bu verileri görünür kılmayı amaç edindik. Aslında varmış olduğumuz sonuçları üç temel gurupta açıklamak mümkünüdür. Bunlardan ilki yöreye dair tarihsellik kimliğine ulaşılmış olmasıdır. Yani 17. yy. Osmanlı Dünyası'nda

Birgi'nin idari bir birim olarak varlığının tescil edilmiş olması. İkincisi ise, Onomastik Bilimi paralelinde gerek mekân ve gerekse de şahıs isimlerine dair tespitlerin ortaya konulmasıdır ki açıklandığı üzere isimlerde Türk oymak isimleri, şahıs ve mekân
isimlerine sık sık rastlanılmıştır. Nihayet son olarak yöreye dair sosyo-ekonomik veriler de ortaya konulmuştur. Gerek Müsellemân ve gerekse de Piyâdegân Çiftliklerinde üretimi yapılan vergiye esas ürünler ve bunlardan elde edilen gelir kalemlerine dair sonuçlar bizlere bölgenin sulak, sulu tarımın yapılabildiği, düz bir arazi yapısına sahip olduğu, hububattan çok bahçecilik, bağcılık ve zeytincilik üretiminde pay sahibi olduğu yönünde yargılara varmamızı sağlamıştır.

KAYNAKÇA - ARŞİV KAYNAKLARI

TKG. KK. TTd. 27 (Eski No: 221/73) T. H. 1039.

TKG. KK. TTd. 25 (Eski No: 219/129) T. H. 981.

ARAŞTIRMA- İNCELEME ESERLERİ

Arıkan, M. 1966. 15. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları (Toprak Tasarrufu Vergi Muafiyetleri ve Hizmet). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara.

1983. "Yaya ve Müsellemlerde Toprak Tasarrufu", Atatürk Konferansları 8 (1975-1976). Ankara.

Armağan, M. 2003. Devlet Arşivlerinde Tire. İzmir.

Barkan, Ö. L. 1943. 15. ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I. İstanbul.

Barkan, Ö. L. 1986. "Çiftlik", MEB. İslam Ansiklopedisi, C. 3, 392-397.

Arıkan, Z. 1983. "Hamid Sancağında Çift Resmi", Tarih İncelemeleri Dergisi 1.

Beytaş, A. 2001. 19. Yüzyıl Ortalarında Birgi Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Doğru, H. 1990. Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (15-16. Yüzyıl Sultanönü Sancağı). İstanbul.

Dural, H. 2004. Ödemiş Tarihi, S. Yetkin (hzl.) İzmir.

Emecen, F. 1992. "Birgi", DİA. C. 6 İstanbul.

Gençsoylu, Z. 2009. 17. ve 18. Yüzyıllarda Birgi Kazası. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.

Güçer, L. 1964. 16. - 17. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler. İstanbul.

Ünal, R. H. (yay) 2001. Hitit, Frigya, Lidya, İran, Sasani, Roma, Yunanlılar, Selçuk, Aydınoğulları ve Osmanlı, Birgi. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İnalcık, H. 1956. "Beynelmilel Onomastik İlimleri Kongresi", Salamanca 12-15 Nisan 1955, Belleten 20/78: 223-228.

Şahin, A. 2008. 16. ve 17. Yüzyıllarda Aydın Sancağı'nın Demografik Yapısı (1550 ve 1676 Tarihli Aşiret ve Avârız Defterlerine Göre). Aydın.

Şahin, İ. 1979. "Timar Sistemi Hakkında Bir Risale", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi 32.

Turan, G. 2000. "15.-16. Yüzyıllarda Nif Kazası Piyade Teşkilatı ve Yaya Çiftlikleri", Tarih İncelemeleri Dergisi 15.

Ünal, H. R. 2001. Birgi Tarihi Coğrafyası Türk Dönem Anıtları. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

DİPNOTLAR

[1] Roma Döneminde Diyos; Bizans Döneminde ise Hıristopolis olan Birgi'ye bu adı İran Şahı Keyhüsrev'in verdiği ileri sürülmektedir. Dural 2004, 19-21.

[2] Ünal (hzl.) 2001, 2-4; Ünal 2001; Şahin 2008, 136.

[3] Emecen 1992, 189.

[4] Emecen 1992, 190.

[5] 27 Eylül 1662 (14 Safer 1073) tarihli Tahrir Defteri.

[6] Zira Birgili olduğu belirtilen "Cenetkarı Oğlu" isimli bölgede oldukça geniş bir alanı zapt etmiş olan celali oldukça önemlidir. Emecen 1992, 191; Gençsoylu 2009, 138.

[7] Sabun, zeytinyağı gibi temel ihtiyaç maddelerini dahi ancak kendi çevresine yetecek kadar üretebildiği için dışarıya satılan mallarında bir gelişme olmaması..., Gençsoylu 2009, 138.

[8] Bu konuda geniş bilgi için, bkz; Armağan 2003; Şahin 2008, 201-202; Beytas 2001.

[9] "16. yy.'da yüz altı köyü ve on üç çiftlik ve mezraa olup toplamda 15-16.000 kişi yaşıyordu. Birgi'yi Balyambolu Kasabası izlemekteydi. 1575 tarihinde Birgi altmış yedi köy, yedi çiftlik ve beş mezraa'dan ibarettir...", Emecen 1992, 191.

[10] Aydın için bu rakamların 60, 80 ve 130 olduğu anlaşılmaktadır. Bkz; Barkan 1943, 2, 8, 25, 66, 131.

[11] Barkan 1986, C. 3, 392-397; Arıkan 1983, 36.

[12] Güçer 1964, 44-46.

[13] "... Ve bir bahşi dahi müsellemân tâifesine ta'yin olınup her beş nefere bir ocak i'tibâr olunmuşdur ne mikdar ocak İse her ocağın bir timârı ve ol timâr ile beş nefer sefer eşer, müsellemi vardır. Timâr-ı mezbûru ber-vech-i iştirâk Tasarruf iderler. Sâir erbâb-ı timâr gibi bunların dahi ellerinde berâtları vardı. Sefer-i hümâyun vâkî' oldukça nevbetle eşerler ve kânun kendilerine gitmekdir ve nevbet kangısında olursa tımârın ol sene cümle mahsûlin ol alur ... Bunlardan birisi fevt olsa tımârı oğluna verilür, oğlı yoğ ise yahut edâ'-i hizmet etmezlerse bağlarinin arzı mucibince Yine müsellem oğullarından bir müstehıkka virilür..." Şahin 1979, 926-927.

[14] Arıkan 1966; Arıkan 1983, 175-201; Doğru 1990, 1-50; Gökçe 2000, 137-138.
[15] Gökçe 2000, 149.

[16] Silahdar-ı şehriyari Kenan Ağa'nın bendegânından Mustafa b. Mustafa tarafından kopya edilmiş risaleden, Şahin, 979, 905-935.

[17] Şahin 1979, 908.

[18] "ve bir bahşi dahi müsellem ve yörük ve piyâde ve çingâne ve akıncı beğlerine ve topcularına ta'yin olunmuşdur ki Her birisinin icmâllü ze'amet ve timarları vardır arpalık hükmindedir her kim mahsûb olursa ana intikâl ider sâirümerâ Gibi her biri kendüye mahsûs olan taîfeye vâli ve hâkimdir ya'ni tavâif-i mezbûrenin bâd-ı hevâları ve resm-i arûseleri Bunlara mahsûsdur ve lâkin bunlar dahi zü'emâ hükmindedir Tabl u 'âlem sâhipleri değillerdir...", Şahin 1979, 924-925.

[19] TKG. KK. TTd. 27 (Eski No: 221/73) T. H. 1039.

[20] Burada sıralı olarak iki gurup dâhilinde ele aldığımız gelir kalemlerinin; tüm çiftliklerde farklılık arzetmesinden dolayı tamamının yazılması yerine ortak ve farklılık gösterenlerin yazılarak muhtevanın ortaya konulması amaçlanmıştır.

[21] Asiyâb-ı Hacı Mahmut bab 1 res. 30 Çiftliği Köse oğlu Mehmet der Karye-i Çayır.

[22] Çiftliği Eğeri Kavak, Asiyab-ı Süleyman Dede bab 1, res. 30.

[23] Asiyab-ı Hacı Cafer bab 1, res. 30.

[24] İnalcık 1956, 223-228.

[25] Bu rakamı 6500-7000 olarak vermek daha doğru olur.

Birgili Mehmet Efendi

Zafer KOÇ

Uzman Dr. Zafer KOÇ (Ankara)
Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı
Üniversiteler Mahallesi, Dumlupınar Bulvarı No: 147/A, Çankaya, 06800 Ankara.
<koczafer66@hotmail.com>; 0542.661 56 21.
Salih SAĞLAM (Tire); 0533.620 02 14.

Bu yazımızda, 16. yy.'da Osmanlı Devletinin ihtişamlı döneminde yaşamış İmam Birgivi diye şöhret bulan, Birgili Mehmet Efendi'yi tanımak ve bize bıraktığı eşsiz mirasını genç nesle duyurmak istiyoruz. Elli yıllık yaşamına, irili ufaklı altmış küsür eseri sığdıran Mehmet Efendi, zamanla sınırlı kalmayan düşünce ve fikirleri ile dönemine damgasını vurmuştur. Şöhreti sadece kendi yaşadığı bölgeyle sınırlı kalmayarak tüm İslam dünyasına varlığını hissettirmesi ve bu etkisinin yüzyıllar boyu devam etmesi göz önüne alındığında, kendisini ve ilmi çalışmalarını tanımanın bizim için hem tarihi bir görev, hem de milli kültürümüze önemli bir katkı sağlayacağında kuşku yoktur. Bu bilge insanı kısa bir makale ile tanıtmanın yetersiz ve eksik kalacağını bilmekle beraber, şahs-ı manevisine duyduğumuz saygı ve samimiyetin bir sonucu olarak hayatını, ilmi kariyerini ve en önemli eserlerinden birini (et-Tarikatü'l-Muhammediyye) tanıtmamız uygun olacaktır.

Hodja Mehmet from Birgi

I. Hayatı

27 Mart 1523 tarihinde Balıkesir'de dünyaya gelmiştir. Asıl adı Takıyyüddin Mehmed'dir. Zaviye[1] mensubu âlim ve faziletli bir kişi olan babası Pîr Ali Balıkesir'de müderristi[2]. Aynı zamanda tekke ehlinden olması hasebiyle sufiyye zümresine de dâhil bir kimsedir. Balıkesir'in Çay mahallesindeki kabri bugün de ziyaret edilmektedir. Birgivi'nin dedesi, Balıkesir Kepsut'a bağlı Bektaşlar köyünden İskender Efendi'dir. Annesi ise Meryem Hanım'dır. Soyu, Candaroğlu İsfendiyar Bey'e dayanır. Mehmet Efendi'nin soyundan gelenlerin birçoğunun Bayramiye tarikatına mensubiyeti, onun da aynı dergâha duyduğu sevginin ve intisabının bir sonucu olduğunu söylememiz mümkündür[3].

Mehmet Efendi, ilk tahsilini babasının yanında yaptı. Ondan Arapça, mantık ve diğer bazı ilimleri okudu, bu arada Kur'an'ı da ezberledi. Daha sonra İstanbul'a giderek Mahmutpaşa mahallesinde Küçük Şemseddin Efendi'den ders aldı. Ardından Haseki Medresesi'ne girdi. Dönemin tanınmış âlimlerinden Ahizâde Mehmed Efendi'nin ve daha sonra Rumeli kazaskeri[4] olan Abdurrahman Efendi'nin (Kızıl Molla) öğrencisi oldu. İcazet alarak müderrislik payesini elde etti[5]. Ardından Abdurrahman Efendi'nin yanına mülâzım[6] olup ihtisasını tamamladı. Kendisi üzerinde belki de en ciddi emeği ve tesiri bulunan ismin Abdurrahman Efendi olduğu söylenebilir. Bir süre bazı medreselerde müderrislik yaptı. Kanunî döneminde hocası Abdurrahman Efendi'nin aracılığıyla Edirne kassâm-ı askerîsi[7] olan Birgivî, bu görevi süresince ders okutmaya devam etti. Bu arada camilerde vaaz veriyor, halkı Kur'an ve Sünnet'e uymaya davet ediyordu. Zamanında kabirler üzerine türbe yapılması, buralarda mum yakılması, ücret karşılığında Kur'an okunması gibi bid'atlar[8] ve ayrıca bâtıl itikadlarla, kadılar arasında rüşvetin yaygınlaşması, zengin çocuklarına ücretle ilmî payeler verilmesi gibi meşru olmayan uygulamalara karşı da mücadele etti. Para vakfına karşı çıkan Birgivî, bu tür vakıfların cevazına fetva veren Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'ye ve onunla aynı görüşü paylaşan Kadı Bilâlzâde'ye reddiye olarak "İnkazü'l-hâlikîn", "İkâzü'n-nâimîn" ve "İfhâmü'l-kaşırîn" ve "es-Seyfü's-sârim" adlı risaleleri yazdı. İstanbul'da mülazımlığı ve ilk müderrislik görevini yaklaşık on yıl sürdürmüş, daha sonra Edirne'de dört yıl kassam-ı askerilik görevini yapmıştır. Resmi görevlerinde şahit olduğu birtakım olumsuzluklar ve adaletsizlikler, onun mizacına uymadığı için bu tür resmi görevlerde çalışmamaya karar vererek tümden ayrılarak İstanbul'a dönmüştür.

İstanbul'a döndükten sonra burada Bayramiyye tarikatı şeyhi Abdullah Karamâni'ye intisap ederek zühd ve ibadete yönelerek inzivaya çekildi. Ancak öğrencisinin ders ve irşad faaliyetleri için geri dönmesini isteyen Abdullah Karamâni'nin de tavsiyesi üzerine, Sultan 2. Selim'in hocası Birgili Atâullah Efendi'nin Birgi'de yaptırdığı medreseye müderris tayin edildi[9]. Böylece bu atamayla Mehmet Efendi'nin Birgi'deki hayatı başlamış oldu. İlmî ehliyetiyle kısa zamanda meşhur olan Birgivi'den ders almak isteyen pek çok talebe ülkenin her tarafından buraya akın etmeye başladı. Ömrünün geri kalan kısmını Birgi'de tedris, irşad ve telif faaliyetleriyle geçirmiş olması sebebiyle de Birgivî nisbesiyle şöhret buldu.

Mehmet Efendi, Birgi'ye gelişini (H. 971/M. 1564) şu sözlerle ifade eder: "Seçkin ve kıymetli kimselerden ilim ve fazilet tahsil ettikten sonra derin bir sıkıntı ve gönül huzursuzluğu beni rahata kavuşacağım bir yere sığınmaya zorladı ve Birgi diyarında ikamet için çekti getirdi. Birgi, iyilerin tercih ettiği, iftihara layık bir yerdir. İçinde sonsuza kadar yaşanan ve altından ırmaklar akan cennet misali ne hoş bir diyar. Allah Teâla bu beldeyi kıyamet gününe kadar afetlerden korusun ve ahalisini de haşre kadar zorluklardan muhafaza buyursun[10]". Ömrünün sonlarına doğru tekrar İstanbul'a giderek Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'ya memleketteki adaletsizliklerle mücadele etmesi için tavsiyelerde bulunmuştur. Fıkıhta Hanefî, itikadda Mâtürîdî olan Birgivî Mehmed Efendi'nin biyografisinden bahseden bütün kaynaklar, onun Osmanlılar döneminde yetişmiş seçkin bir âlim olması yanında dinî ve ahlâkî şahsiyeti bakımından da mükemmel bir insan olduğunu belirtir. Özellikle ahlâk ve fıkha dair eserlerinde klasik görüş ve bilgileri aktarması yanında kendi dönemindeki dinî, ahlâkî, sosyal ve siyasî meselelere özel bir önem vermesi, bunlarla ilgili şahsî görüşlerini ve tenkitlerini cesaretle ortaya koyması onun ilmî şahsiyetinin en dikkate değer yönüdür. Eserleri çağının sosyal hayatını ve problemlerini yansıtması bakımından da büyük önem taşır. Birgivî, son derece dürüst ve tavizsiz bir ilim adamıdır. Nitekim döneminde çok yaygın olan anlayışa rağmen hiçbir eserini

herhangi bir devlet büyüğüne ithaf etmemiş, aksine devlet ileri gelenleri de dâhil olmak üzere her seviyedeki yöneticilerde ve görevlilerde gördüğü kusurları cesaretle tenkit etmiştir. Özellikle memuriyetlerin rüşvet karşılığı satılması, kadılar, muhtesibler ve diğer görevlilerin rüşvet almaları, ehli olmayanlara ilmî ve idarî rütbeler verilmesi, bu yüzden cehaletin yaygınlaşması gibi olumsuzluklara şiddetle karşı çıktı. Birgivi'nin, bazı haksız menfaatlar elde ettiği, görevliler nezdinde nüfuz sağlayarak devlet işlerine karıştığı gerekçesiyle, 2. Selim'in hocası, "Hâce-i Sultânî" diye şöhret bulan tanınmış âlim Atâullah Efendi'yi bile ikaz etmekten geri durmamıştır. Bu yönüyle Birgivi, kendi dönemindeki Osmanlı ulemâsı içinde sosyal gelişmeleri takip eden az sayıdaki münevverlerden biri olduğunu göstermektedir. Kendisi Bayramiyye tarikatının bir müntesibi olmakla birlikte zamanında Sünnî esaslardan sapmış bazı tasavvuf erbabını eleştirmekten de geri durmamış, hatta bu yanlışlıkları tenkit etmek üzere "el-Kavlü'l-vasît beyne ifrât ve't-tefrit" adlı bir de risale yazmıştır. Bu yüzden tasavvuf düşmanı olmakla suçlanmışsa da bu itham inandırıcı bulunmamıştır. Kaynaklar Mehmet Efendi'nin Mehmet Halim, Mustafa ve Fazlullah isminde üç erkek çocuğundan bahseder. M. Halim küçük yaşta vefat etmiş, diğer iki oğlu ise babaları gibi ilmiye sınıfına mensup olarak önemli hizmetlerde bulunmuşlardır[12].

Birgivî, ömrünün son yıllarında gözlerindeki rahatsızlık sebebiyle ciddi anlamda görme sorunu yaşamaya başlamıştır. Nitekim İstanbul'a yaptığı bir seyahat sırasında vebaya yakalanarak henüz genç denecek bir yaşta iken (yaklaşık elli sene) 21 Eylül 1573 yılında vefat etti ve Birgi'ye getirilerek burada defnedildi[13]. Mehmet Efendi'nin yaşadığı asrın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yönüne bir nebze de olsa yer vermenin gereğine inanıyoruz. Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkmasından üç yıl sonra dünyaya gelmiştir. 2. Selim döneminin son yılında vefat etmiştir. Bu dönem, Osmanlı devletinin askeri ve siyasi kuvvetinin doruğa çıktığı, kanun ve nizamların tamamlandığı, müessese ve teşkilatların yerleştiği, dinamik bir devlet yapısının üç kıtada hissedildiği 16. yy.'dır. Sekizi (8) Avrupa'da, yirmisekizi (28) Asya'da, dördü (4) Afrika'da olmak üzere kimisi hanlık-beylik, kimisi de krallık olan kırk (40) devlet Osmalı hâkimiyetinde idi. İdari teşkilat bakımından ise, otuzdört (34) eyalet ve üçyüzyetmişyedi (377) vilayetten oluşan cihan devletiydi[14]. 16. yy.'ın ortalarına kadar Osmanlı Devletinin son derece ahenkli ve dengeli bir toplum yapısı ve idari düzen kurup geliştirdiği söylenebilir. Refah seviyesi yüksek, devlet idaresine saygılı, hak ve görevlerinin idrakinde bir halktan oluşan toplumsal yapı ve halkın menfaatini gözeten bir ekonomi ve adaleti en üst seviyede yerine getiren devlet idaresinden söz etmek mümkündür. Birçok vakıfla toplumun muhtaçları korunup gözetilmekte, adalet mekânizması hızlı ve güvenilir bir şekilde çalışmakta, halkın siyasi otoriteye olan güveni en üst derecede kendini hissettirmekteydi.

Ne var ki her kemalin bir zevali olduğu gibi, 46 yıl süren Kanuni döneminin ikinci yarısından itibaren başlayan ve 2. Selim döneminde hızlanarak devam eden sosyal sorunlar devlet idaresini içten içe kemirmiştir. Mesela dini ve siyasi sebeplerle ortaya çıkan Safevi ayaklanmaları, devletin askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel yapısında ciddi yaralar açmıştır. Milli bir toprak rejimi olan miri arazi sisteminde baş gösteren bozulmalar da tarımsal üretimin dengesini sarsmış ve toprak aristokratları türemeye başlamıştır. 2. Selim döneminde yapılan savaşlarda yaşanan yenilgilerin faturası, devletle beraber halka da aynen yansımıştır. Medrese ayaklanmaları kuşkusuz sosyal buhranların en önemlilerinden birini oluşturmuştur.

II. İlmi Yönü

Mehmet Efendi yaşadığı dönemin klasik eğitim kurumlarında eğitimini tamamlamıştır. Onu diğerlerinden farklı kılan en önemli özellik, şahsiyetinden kaynaklanmaktadır. Mükemmeli arayan, ele aldığı konuya özel düşünce ve değerlendirmelerini katan, toplumsal sorunları iyi analiz ederek yanlışları ne pahasına olursa olsun dillendiren, döneminin az sayıdaki münevverlerden biridir. Bir yandan memleketin önde gelen ilim çevrelerine hitap ederek onlarla fikri tartışmalara girerken, diğer taraftan yazdığı eserleriyle halkın anlayacağı dilden konuşmayı başarabilmiştir. Yaşadığı dönemde çoğunlukla mevcut eserlere şerh ve haşiyeler yazılırken o, -birkaç eseri hariç- eserlerini genellikle te'lif tarzında yazmıştır. En önemlisi de sözleriyle davranışlarının tam bir uyum içinde olmasıdır. Bu içtenliği, onu halk nazarında özel bir konuma taşımıştır.

Mehmet Efendi, İslami ilimlerin hemen her dalında eser vermiştir. Bu eserlerinin ana eksenini fıkıh konuları oluşturur. Bu eserlerinin bazıları şöyledir:

1. Risale-i Birgivi (Vasiyetname): Türkçe kaleme alınmıştır. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebi üzere inanç esaslarını özlü bir biçimde ele almıştır. Dilinin sade ve akıcı olması, önemli konuların özet halinde ustaca bir araya getirilmesinden dolayı ilmi, askeri ve idari çevrelerin takdirini kazanmıştır. Resmi makam tarafından, Nizam-ı cedid ordusuna, "askere din dersleri" kitabı adıyla okutulmuştur. Osmanlı devrinde basılan ilk dini kitap olması bakımından da son derece tarihi öneme sahiptir.
2. Er-Risaletü'l-İ'tikadiyye: Öğrencilerinin isteği doğrultusunda, daha önce yazdığı Vasiyetname'nin, Arapça dilinde yazdığı eseridir.
3. Ahvalü Etfali'l-Müslimin: Çocuk yaşta ölen Müslümanlarınahiretteki durumlarının ele alındığı bu eser, küçük yaşta ölen oğlu Mehmet Halim'e duyduğu acı üzerine kaleme alınmıştır. Eserde, kabir ziyareti, ölülerin ardından dua etmek, bela ve musibetlere sabretmek gibi konular yer almaktadır.
4. Tuhfetü'l-Müsterşidin fi Beyani'l-Mezahib ve Fırakı'l-Müslimin: İslam mezhepler tarihi ile ilgili Arapça te'lif edilen bir eserdir.
5. Muaddilu's-Salat: Namaza dair te'lif ettiği bir eserdir.
6. Tefsir: Bakara suresinin 98. Ayetine kadar yaptığı Kur'an tefsirini içermektedir. Müellifin, Arapçaya olan hâkimiyetini bu eserinde görmek mümkündür.
7. Risale fi Usuli'l-Hadis: Hadis usulü ve ıstılahlarını konu alan bir eserdir. Osmanlının son dönemine kadar medreserde ders kitabı olarak okutulmuştur.
8. Kitabu'l-İman ve Kitabu'l-İstihsan: Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sözlerinin derlenmesinden oluşmaktadır.
9. Fetvalar: Kendisine sorulan çeşitli soruların cevabından oluşmaktadır.
10. İkazu'n-Naimin ve İfhamu'l-Kasırin: Şeyhu'l-İslam Ebussud Efendi'nin kendisine yönelttiği eleştirilerine cevap maksadı ile kaleme alınmıştır.
11. Cilau'l-Kulub: Kalplerin cilası adını taşıyan bu eser, dini konularda insanlara nasihat amacıyla Türkçe te'lif edilmiştir. Önemli bir nasihat kitabı olan bu eserde, herkesin bilmesi gereken temel dini bilgiler yer almaktadır. Ataullah Efendi'nin teşvikiyle bu eserini yazmıştır. Yedi bölümden oluşan bu eser, Tarikat-ı Muhammediyye adlı eserinin planına yakın bir çerçevede tasarlanmış ve onun özeti olarak düşünülmüş denebilir.
12. Şerh-i Lugati Feriştehoğlu: Arapça kelimelerin Türkçe'ye tercüme edildiği bir sözlüktür.
13. "el-'Avâmil", "İzhârü'l-esrâr", "İm'â-nü'l-enzâr", "İmtihânü'l-ezkiya" ve "el-Emsile" gibi eserler,

Arap dili üzerine yazılmış eserlerdir. Bu eserler, medreselerde yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur.

14. "et-Tarikatü'l-Muhammediyye": Bir sonraki başlıkta bu eserinin tanıtımına yer verilecektir. Makalemizin hacmini daha fazla aşmamak için ancak ondört tane eserine yer verebildiğimiz Mehmet Efendi, irili ufaklı yaklaşık altmış (60) eser yazmıştır. Elli yıllık hayatına bu kadar eseri sığdıran bir bilgin için söylenebilecek tek söz, onun çalışkan, üretken bir şahsiyet olduğudur. Gerçekten de Birgivi, topluma ışık tutmayı kendisine temel bir görev saymıştır. Biyolojik varlığı son bulsa da, ortaya koyduğu eserleriyle ilim dünyasındaki varlığını hep devam ettirmektedir.

III. Mehmet Efendi'nin Meşhur Eseri: Tarikat-ı Muhammediyye

Kısaca "et-Tarika" ismiyle tanınan "et-Tarikatü'l-Muhammediyye ve's-Siretü'l-Ahmediyye (Muhammedi Tarikat ve Peygamberimizin Yaşam Tarzı)" adlı eser, Mehmet Birgivi'nin te'lif ettiği en güzide eseridir. Vefatından bir yıl önce 1572 yılında tamamladığı bu eserde konuları, Ehl-i sünnet inancı çerçevesinde ele almıştır. Birgili'nin en kapsamlı çalışması olan bu eser, sade ve yalın bir Arapça ile yazılmıştır. Muhatap olarak geniş bir kitle hedeflenmiş, hem halkın hem de entelektüel kesimin algı düzeyine dikkat edilmiştir. Kur'an ve sünnet merkezli bir eserdir. Bu sebeple eserde yoğun bir ayet ve hadis örgüsü mevcuttur. Bireyin ve toplumun mutluluğunu hedefleyen önemli bir ahlak klasiği örneğini oluşturan bu eser, yüzyıllarca halkın yoğun ilgisine mazhar olmuştur. İmam Birgivi, meşhur kitabının önsözünde bu eseri yazmasındaki amacını şöyle dile getirir:

"Hak yolunun yolcusu, davranışlarını bu kitaba göre tartsın ve doğru davrananı hatalı olandan, kurtulanı da helak olandan ayırabilsin diye, et-tarikatü'l-Muhammediyye'yi kaleme almak ve es-Sıratu'l-Ahmediyye'yi açıklamak istedim[15]". Eser, önemli bir ahlak kitabı olarak, akademik kuralların kuruluğunu ve soğukluğunu yansıtmaz. Müellif, birinci tekil şahıs zamiriyle hitap eder. Bu yönüyle Mehmet Efendi, okuyucusuyla sanki konuşur, onu düşünmeye sevkeder, kötülüklere karşı uyarır, iyilikleri teşvik eder. İlk bölümlerde konuları daha ayrıntılı sunmakta, daha sonraki bölümlerde ise ayet ve hadisleri vererek kısa açıklamalarla yetinmektedir.

Et-Tarika, belli başlıklara ve bu başlıkların alt birimlerine bölünerek sistematik bir bütünlük oluşturur. Bu yönüyle eser, belli bir plan dâhilinde olup, metodik bir özelliğe sahiptir. Müellif, tekrara düşmemek için daha önce yazdığı eserlerde yer verdiği konulara okuyucuyu yönlendirir. Mehmet Efendi bu eserinde inanç, ibadet, ahlak konuları başta olmak üzere, dini konuların pek çoğuna yer vermiştir. Ağırlıklı olarak "Kur'an ve sünnete sarılma", "iyilikleri emredip kötülüklerden sakındırma", "dinden sapmalara karşı dikkatli olma" ve "bedeni ve ruhu kötü davranışlardan korum" konuları ana ekseni teşkil eder. Et-Tarikat-ı Muhammediyye'nin bölümlerine ve konu başlıklarına da kısaca yer vermek istiyoruz. Eser üç ana başlıktan oluşur:

1. Başlık: Müellif eserine, Kur'an ve sünnete sımsıkı sarılmanın önemini açıklamakla başlar. Kur'an ve sünnet hakkında bilgiler verir, birbirinden ayrılmaz bir bütünlük oluşturduğuna değinir. Dinin aslından olmayan şeylerin dine girmesinin ve insanlar tarafından bunların din gibi algılanmasının büyük zararlarından bahseder. Dinden sapma, onu bozma anlamına gelen bu tehlikeli tutumu örnekleriyle işler. Dinin doğru anlaşılmasının en önemli göstergelerinden birinin de dünya-ahiret dengesini sağlamak

olduğunu belirterek, dengeli bir hayat yaşamanın yollarını gösterir. Aşırılığın her zaman zararlı bir davranış ve düşünce tarzı olduğunu örnekleriyle dile getirir.

2. Başlık: İslam'da inanç esaslarının detaylı bir açıklamasına yer verilir. İnanç esaslarının, İslam'ın özü olduğu, her şeyden önce sağlam bir inanca sahip olma gereği üzerinde durulur. İnançsız hiçbir şeyin bir anlam ifade etmeyeceği belirtilir. Allah'ın sıfatları başta olmak üzere, imanın diğer esasları müstakil başlıklar halinde açıklanır. Kişinin imanına zarar veren söz ve davranışlar, çeşitli örneklemelerle anlatılır. İlimlerin tasnifine yer verilen bu bölümde, herkesin bilmesi ve öğrenmesi zorunlu olan öncelikli ilimlere ve diğer çeşitlerine örnekleriyle açıklama getirir. Eserin en kapsamlı ve detaylı bölümünü oluşturan "takva" konusu, ikinci başlığın ve aynı zamanda eserin de en önemli bölümüdür. İmân edip emir ve yasaklarına uyarak, Allah'a karşı gelmekten sakınmak, dünya veya âhirette insana zarar verecek, ilâhî azaba sebep olabilecek inanç söz, fiil ve davranışlardan ve her türlü günahtan sakınmak anlamına gelen takva konusu, ayetler ve hadisler çerçevesinde işlenmiştir. Birgili'ye göre takvanın sağlanması için insanın hem ruh dünyasının hem de bedeninin arınması gerekir. Ruhun arınması, kalbin her türlü kötülüklerden uzaklaşmasıyla sağlanır. İnsan kalbine zarar veren bu kötü duygu ve düşünceleri altmış maddede ele almış, her birini örneklerle açıklamıştır. Küfür, körü körüne taklit, gösteriş (riya), kibir, haset, kin, israf, cimrilik, öfke, gibi insanın ruh dünyasını karartan bu duygulardan uzaklaşmanın yollarını göstermiştir. Kalp hastalıklarından sonra insanın dilinden, kulağından, gözünden, elinden, midesinden, cinsel organından, ayağından ve bedeninden ortaya çıkabilecek zararlara ve bunların tedavisine yönelik önemli reçetelere yer vermiştir. Kalp ve beden ıslah edildiğinde arzulanan olgun insan (insan-ı kâmil) ortaya çıkacaktır.

3. Başlık: Temizlik ve kirlilik konusunun yer aldığı bu bölümde, beden ve çevre temizliği ile kalp temizliği arasında bağlantı kurar. Bu konuda aşırı titiz davrananların vesvese ve evhama kapılma gibi psikolojik bir rahatsızlığa düşebileceklerine işaret eder. Maddi temizliğin nasıl ve nelerle yapılması gerektiği üzerinde durur. İkramı kabul edilecek ve edilmeyeceklerden bahseder. İbadetlerin para ile ölçüsünün olamayacağını, dolayısıyla para karşılığı yapılan ibadetin sevabının başkasına bağışlanmasının dine uygun bir tutum olmadığını belirtir. Buna benzer diğer bazı bidatlere de yer veren Mehmet Efendi, yine takvaya vurgu yaparak eserini tamamlar. Et-Tarika, dar hacmine rağmen, geniş ve zengin bir içeriğe sahiptir. Öyle ki, birçok konu, başlı başına ayrı bir kitap oluşturacak niteliktedir. Bunun doğal bir sonucu olarak, Mehmet Efendi'den sonraki dönemlerde bazı bilginler et-Tarika'yı yeniden ele alarak yirmiye yakın şerhler yazmışlardır. Bu şerhler bile et-Tarika'nın insanlar nazarında ne kadar tutulan ve sevilen bir eser olduğunu göstermektedir. Şimdi bu şerhlerden en önemli olanlarından birkaç tanesini tanıtmak istiyoruz. Henüz Mehmet Efendi hayatta iken, Akşehirli Hocazade Abdunnasır Efendi "Şerh-i bi'l-Kavl ale't-Tarika" adıyla bu esere şerh yazmıştır. Hocazade bu şerhi, Mehmet Efendi'nin isteği üzerine kaleme almıştır. Hacı Recep Efendi'nin yazdığı "el-Vesiletü'l-Ahmediyye ve'z-Zeriatü's-Sermediyye" adlı eser de son derece meşhur bir şerh olup, ilim dünyası tarafından yakından tanınmaktadır. Abdulgani en-Nablusi'nin yazdığı "el-Hadikatü'n-Nediyye Şerhu't-Tarikati'l-Muhammediyye" adlı şerh, Mehmet Efendi'nin eseri üzerinde yapılan en önemli çalışmadır diyebiliriz. En çok okunan ve şöhreti en yaygın olan şerh, bu kitaptır. Ehli tarafından yakından bilinen ve belki de en fazla tanınan şerhlerden biri de Konyalı Ebu Said el-Hadimi'nin yazdığı "el-Berikatü'l-Mahmudiyye fi Şerhi't-Tarikati'l-Muhammediyye" adlı şerhtir[16]. İmam Birgivi'nin bu eseri, farklı kişiler tarafından birkaç kez dilimize de tercüme edilmiştir. Bugün de et-Tarika'ya ait matbu ve mahtuta

birçok nüsha kütüphanelerimizde mevcuttur. Bu eserin şöhreti sadece ülke sınırlarımız içinde kalmamış, İslam dünyasında da aranan ve tanınan bir eser özelliğine sahip olmuştur.

Sonuç

16. yy.'da yaşamış olan İmam Birgivi, döneminin belirgin simalarından biridir. Gerek yaşamıyla, gerekse kaleme aldığı eserleriyle hem yaşadığı dönemde hem de sonraki yüzyıllarda derin izler bırakmış bir ilim adamıdır. Toplumu okuyabilen, sosyal sorunlara çözüm üreten, toplumun her kesimine hitap etmeyi başarmış önemli bir ahlakiyatçıdır.

Yaşadığı mütevazı ve ilkeli hayatıyla örnek bir şahsiyet Profili çizen Birgili Mehmet Efendi, eserleriyle İslam dünyası tarafından da yakından tanınan ve bilinen bir âlimidir. Çünkü onda samimi bir iman, gönül dünyasına sıcak esintiler sunan bir nefes vardır. Allah'a kulluğun en güzel şekilde yerine getirilmesini kendisine ilke edinmiş engin bir gönül dünyası ile doludur.

Mehmet Efendi'nin en önemli mirası, irili ufaklı altmışa yakın eseridir. Bu mirasın neslimize, olması gerektiği şekilde tanıtıldığını söylememiz maalesef mümkün değildir. Bu mirası gençlerimize tanıtmadaki önceliğin Birgi'ye ait olduğu kanaatindeyiz. Bu doğrultuda, İmam Birgivi'ye ait eserlerin bir araya getirilmesi, bu eserlerin tercümeleri yapılarak Türk okuyucuyla buluşturulması, kendisiyle ilgili bilgi ve belgelerin derlenip toparlanması gibi önemli hizmetlerin, onun adına kurulacak bir vakıf ya da dernek marifetiyle sağlanabileceğine yürekten inanıyoruz. Bu atılımın, İmam Birgivi kadar, şirin belde Birgi için de tarihi bir başlangıç olacağında kuşku yoktur.

DİPNOTLAR

[1] Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde genellikle yerleşim merkezleri dışındaki yollar üzerinde, derbentlerde kurulan ve dînî-tasavvufi inanç ve fikirleri yaymak, bölgenin güvenlik ve asayişini sağlamak, gelip geçenleri barındırmak, yedirip içirmek gibi işleri üstlenen, Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rol oynamış olan dînî ve sosyal kurum. (Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 3/1529).

[2] Tanzîmattan sonra kurulan yükseköğretim kurumlarında öğretim üyesi, profesör. (Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 2/2146).

[3] Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi (DİA), 6/191-194; Martı 2008, 25-29.

[4] "Kadı" ve "asker" kelimelerinden oluşturulan "askeri hâkim" demektir. Eskiden ilmiye sınıfının en yüksek rütbelerin den biri. Osmanlı Devleti'nde Rumeli kadılarının başında bulunanlara kazaskere "Rumeli kazaskeri" Anadolu kadılarının başında bulunana da Anadolu kazaskeri denirdi. (Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 2/1002).

[5] Ali 1939, 105-106.

[6] Osmanlı ilmiye teşkilâtında müderris olabilmek için belli bir süre staj yapan medrese mezunu Teğmen. (Misalli Büyük Türkçe Sözlük).

[7] Bölen, taksim eden, kısım kısım ayıran kimse. Vefat eden bir kişiye ait mîrâsı vârisler arasında bölen, yetim lerin hakkını muhafaza ve idare eden şer'î memur. (Misalli Büyük Türkçe Sözlük).

[8] Dinin aslından olmayan, sonradan türeyen şey, genellikle benimsenmeyen, iyi görülmeyen âdet ve davranışlar. (Misalli Büyük Türkçe Sözlük).

[9] Atai 1268, 179-181.

[10] Birgili, Ahvalü Etfali'l-Müslimin. (İstanbul) tsz 68.

[11] İslâm hukukunda bir kasaba veya şehir halkının şer'î emir ve yasaklara uymasını sağlamakla görevli olarak çarşı ve pazarı kontrol eden, ticarî dâvalara ve bâzı amme dâvalarına bakan belediye zabıta memuru. (Misalli Büyük Türkçe Sözlük).

[12] Arslan 1992, 32.

[13] Bilmen 1960, 2/472-473.

[14] Martı 2008

[15] Birgili, et-Tarikatü'l-Muhammediyye. 1.

[16] Martı 2008, 103-136.

KAYNAKÇA

Ali, M. 1939. Türk Ahlakçıları. İstanbul.

Arslan, A. T. 1992. İmam Birgivi. Seha Neşriyat, İstanbul.

Atai, 1268. Hadikatü'l-Hakaik. İstanbul.

Birgili, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi (DİA), 6: 191-194.

Birgili, Ahvalü Etfali'l-Müslimin. İstanbul.

Birgili, et-Tarikatü'l-Muhammediyye.

Bilmen, Ö. N. 1960. Büyük Tefsir Tarihi 2. Ankara.

Martı, H. 2008. Birgivi Mehmet Efendi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

17. ve 18. Yy.'larda Birgi Kazası

Zehra GENÇSOYLU

Öğretmen Zehra GENÇSOYLU (Aydın)
Aydın Cumhuriyet Lisesi, Hasanefendi-Ramazan Paşa Mah, Kültür Cad. 39. Sokak, No: 7, 09100 Aydın.
<igencsoylu@yahoo.com>.

Birgi, Beylikler Döneminde Anadolu'da oldukça önemli bir kent, Aydınoğullarının başkenti olarak onların gerek sanat ve gerekse diğer alanlarda bıraktıkları mirasın en güçlü örneği idi. Osmanlılar döneminde bir süre daha eski konumunu muhafaza etse de 17. yy.'ın sonlarına doğru giderek küçülmeye ve nüfus kaybetmeye başlamıştır. Bu çalışmada, 17. ve 18. yy.'da Birgi Kazası'nın önemini yitirerek, Tire Kaza'sının ön plana çıkmasına neden olan etkenler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tez; Giriş, Sonuç ve Özet dışında 4 tane bölümden oluşmaktadır. 1. Bölümde Birgi adının nereden geldiği, Aydınoğulları ve Osmanlı döneminde Birgi'nin siyasi, sosyal ve ekonomik etkileri üzerinde durulmuştur. 2. Bölümde Birgi Kaza'sına ait mahalleler ve Birgi Kaza'sının yapısal gelişimi, camiler, medreseler ve diğer yapılar ve vakıflar incelenmiştir. Bölüm 3' de ise 17. yy.'da Birgi'nin nüfus hareketleri, Tire'ye göç hareketlerinin nedenleri, Birgi ve çevresinde yaşanan vergi ve diğer sorunların etkileri değerlendirilerek incelenmiştir. Bölüm 4' de ise Birgi Kaza'sına ait Avarız defterleri incelenerek mahallede yaşayan kişilerin nüfus bilgileri ele alınmıştır.

District of Birgi during the 17th and 18th Cent.

Birgi, which was an important city during the Feudalism period in Anatolia, as a capital of Aydınoğulları was one of the strongest samples and offered not only art but also other fields. Even It has preserved its old position for a while during the Ottoman Period, it started decreasing and loosing population in the late time of 17th century. In this study, it was aimed to present the reasons that effect on losing the importance of Birgi and getting importance of Tire in the 17th century. In this paper, population movements of Birgi in the 17th century, the reasons of migratory movements to Tire, impact of tax and other problems in or around Birgi were examined.

Key Words: Migratory, Population, 17th and 18th Century.

Birgi tarih boyunca tercih edilen bir yerleşim yeri olmuştur. Tarihi yerleşim bakımından oldukça tercih edilen bir yer olmasına karşın son yy.'larda eski önemini yitirip, barındırdığı nüfusun önemli bir kısmını kaybetmiştir. Ancak bu kaybın nedenleri yeterince incelenmemiş, nedenleri üzerinde durulmayıp bir zamanlar başkent olup Aydın Beyliğine merkezlik yapan bu önemli kentin tarihi Beylikler dönemi ile ifade edilmeye çalışılmıştır. Son yıllarda özellikle Osmanlı Arşivindeki Temettuat defterleri[1] incelenmiş olsa da bunlar da 19. yy.'ın ilk yarısı hakkında bilgiler vermektedir. Oysa kentin özelliğini yitirmeye başladığı son hamle çağı olan 4. Murat dönemi ve sonrası incelenmedikçe Birgi'nin küçülmesinin nedenleri tam olarak anlaşılmayacaktır. Üstelik pek çok Batı Anadolu kentinde olduğu gibi Birgi'de de önemli bir tarihsel belge kaybı söz konusudur. Bunlar Osmanlı sosyo-ekonomik tarihinin vazgeçilmez kaynakları olan Şer'iyye sicilleridir ki, bu belgelerden yoksun bir kent tarihi yazımı son derece eksik kalmaktadır.

Şer'iyye sicillerinden yoksun olan Birgi'nin tarihi için bilgi edinebileceğimiz diğer kaynaklar ve eserlerden en önemlisi, Osmanlı kent tarihi konusunda her zaman başvurulan İbn-i Batuta ve Evliya Çelebi seyahatnameleridir. İbn-i Batuta, Aydınoğlu Mehmet Bey döneminde Birgi'yi ziyaret etmiş ve önemli bilgiler aktarmıştır[2]. Birgi'nin en parlak dönemiyle ilgili en canlı bilgiler bu eserde bulunmaktadır. Birgi'nin Osmanlı dönemi ile ilgili bilgilere ulaşabileceğimiz ve Osmanlı sosyo-ekonomik tarihinin en önemli kaynaklarından olan tahrir defterleri, mühime kayıtları ve muhasebe defterlerinden bazıları yayımlanmıştır. Bunlar arasında 16. yy. kayıtlarından olup çok değerli bilgiler içeren 1530 tarihli ve 166 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri tıpkıbasım olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi yayınları arasında yer almaktadır. Bu eserin 423-436 sayfaları arasında Birgi ve köylerine ait veriler bulunmaktadır[3]. Yayımlanmamış defterler arasında ise 15. yy.'ın son çeyreğine ait bilgiler içeren mufassal bir tahrir defteri olan BOA TD 8 ve İstanbul Atatürk Kitaplığı M.C.O.116/6'dır. Bu defter iki kısım olup bir kısmı Başbakanlık Osmanlı Arşivinde diğer bir kısmı ise İstanbul Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet yazmaları arasında bulunmaktadır. Defter içerisinde Birgi, Tire, Alaşehir, Güzelhisar, Sultanhisar, Bozdoğan, Kestel, Yenişehir, İzmir ve Ayasuluğ gibi kaza ve nahiyeler, bunların nefsleri, köyleri, cemaatler, muhtelif ziraat arazisi, liman ve tuzla gibi gelirleri mevcuttur. Bu defterin tarihlendirilmesi genellikle 1473-1477 yılları arası olarak kabul edilmektedir[4]. 16. yy.'a ait olup Birgi'yi de içeren ilk mufassal tahrir defteri B.O.A T.D. 87'dir. Defter "Der beyân-ı Hânehâ-ı Âvârız-ı Livâ-i Aydın, Âvârız ve Timarhâ ve Efkaf ve Gayrıhu" başlığını taşımakta olup Yavuz Sultan Selim devri başında 1512 senesinde düzenlenmiş olmalıdır. Defterde İzmir, Çeşme, Ayasuluğ, Güzelhisar, Sultanhisarı, Arpaz, Kestel, Bozdoğan, Yenişehir, Tire, Birgi, Alaşehir, Sart, Cemaat-i Bayramlu ve Karacakoyunlu kaza ve cemaatleri mevcuttur[5]. Birgi'nin de içinde bulunduğu Aydın sancağının 16. yy.'daki ikinci mufassal defteri ise B.O.A. TD 148'dir. Defter 1529 tarihini taşımaktadır. Aydın sancağının kanunnamesi de ilk defa bu defterde karşımıza çıkmaktadır. Bu defter hemen bir yıl sonra yazılan 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet Anadolu Defteri'ne de esas teşkil etmiştir[6].

Tüm bu arşiv kayıtlarına bakıldığında akla gelen soru şudur; Birgi Aydınoğulları döneminde başkent iken Osmanlı döneminde niçin önemini yitirmeye başlamıştır?
Osmanlı Dönemi'nde Birgi özellikle 17. yy. sonlarından itibaren gerilemenin de ötesinde bir çöküş sürecine girmişti. 1673 tarihli tapu tahrir kayıtlarında[7] ve diğer Osmanlı malî kayıtlarında izlerini gösteren bu çöküşün nedenleri görülmektedir. İncelediğimiz Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defter (MAD.d.) N0: 03032 Defterdeki kayda göre Birgi ve köylerinden Tire'ye göç eden

ler şöyle sıralanmaktadır:

Arz-ı Bendeleri budur ki,
Aydın Sancağına tabi Birgi kazâsının defter-i Mevkufatta 731 hane olan defter noksan gelmemek üzere müceddeden tahriri ferman olunmağla Murrabi-i merhum Mustafa Paşa kethüdası kulları mübaşeretle marifet-i kadı ile Ale'l esami tahrir olunup Asitane-i Saadete reayası yeddi ile irsal eyledikleri mümhur defter mucebince hesap olundukda kanun üzere her üç evleri bir hane hesabından 647 hane olup 84 hane noksan olmuş idi. Hâliyâ ol noksan olan 84 hane reaya tarafından gelen reaya rızaları ile hallü halince umum üzere tevzi ve Tire'de sakin olan reayası ile cümle 731 hane tekmil eylemişlerdir. Ancak tahrirden mukaddem harice'z defter mütekayidin reayası içün beher hanelerine zamm olunan 35 akçe ki 25 bin 585 akçe eder bu defaol tekayüd reayası tahrire dâhil olmağla 35'er Akçe def'a iktiza eder ve kazayı mezbure reayasından 160 nefer reaya asıl karyelerin terk edüp varup nefs-ü Tire mahallatında sakin ve mülk ve emlak edinüp onda kar ve kesb etmeleriyle ve Tire'de haneye dahil olmayıp harice'z defter olmakla mahalline varulup marifet-i Şer'i ile keşf ve ale'l esami tahrir olundukta eski yerlerine kaldırmak mümkün olmamakla Hane-i Avarızların sakin oldukları yerde eda etmek üzere 63 hane olup başka defter olduğu ecildenhâlâ Birgi kazasından ifraz ve Tire kazasına ilhak olunmak üzere suret rica ederler bu babda ferman saadetllü sultanımındır. Fi 20 Muharrem sene 1073. (3 Ekim 1662)
Sureti verildi 14 safer 1073 (27 Ekim 1662)[8].

Mahalli
Hesab oluna
Bin Yetmiş İki senesinde Mah-ı Şaban-ı mâtumun gurresinde taraf-ı saltanat-ı Şehriyari hazret-i hilafet penâhiden ferman-ı celil-ül kadr vârid olub mazmun-u kadr bâ defter bu fakire ve Aydın Sancağından bin kürekçi cem'ine memur olan İbrahim Ağa kullanına hitaben kaza-i Birgi hane-i reayası ale'l-esami tahrir olunarak devlete ilam oluna deyu buyrulmağın imtisâ ü'l ilâm ül âli Birgi tahrir olundukdan sonra Birgi'den rıhlet edüb Medine-i Tire'ye mütemekkin olan hane reayası defteridir tahriren fi yevmü'l hamisve'lişrın min şehr-i Ramazan'ül mübareke e's sene-i merkume

Karye-i Çamlıca Tabi-i Birgi

Elhac Ali Oğlu MusaSakin-i Mahalle-i Aher Yakası	Mahmud Hasan Sakin-i Mahalle-i Merkûme
Toyran Ahmed Sakin-i Mahalle-i Merkûme	Hasan Mehmed Sakin-i Mahalle-i Merkûme
İsa Sakin-i Mahalle-i Çömlek	Bahri Oğlu Mehmed Sakin-i Mahalle-i Merkûme
Mehmed Oğlu Mehmed Sakin-i Mahalle-i Merkûme	Hasan Hacı Bayram Sakin-i Mahalle-i Merkûme
Biraderi Süleyman Sakin-i Mahalle-i Merkûme	Ali Hacı Hasan Sakin-i Mahalle-i Merkûme
Halil Himmet Sakin-i Mahalle-i Merkûme	Yörükoğlu Mustafa Sakin-i Mahalle-i Merkûme
Kara Velioğlu Ali Sakin-i Mahalle-i Merkûme	Aydınoğlu Şaban Sakin-i Mahalle-i Tarakçı

Seydi Nebi Oğlu Yunus Sakin-i Mahalle-i Turunç'da Sakin

Oğlu Mustafa Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Yakuboğlu Durmuş Sakin-i Mahalle-i Kasım ?

Hamza Oğlu Hızır Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Hacı Himmet Sakin-i Mahalle-i Ketan dere

HacıVeysel Sakin-i Mahalle-i Tarakçı

Biraderi Hasan Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Oğlu RamazanSakin-i Mahalle-i Merkûme

Veysel Oğlu Hüseyin Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Güre'den Rıhlet edüb Medine-i Merkumede Mutavattın olan

Hasan Sebiullah Dede Sakin-i Mahalle-i Sinan

Mustafa Osman Sakin-i Mahalle-i Tarakçı

Mustafa Ahmed Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Bekir Bin Mesdan Sakin-i Mahalle-i Börekçi

Hüseyin bin Himmet Sakin-i Mahalle-i Merkûme

İbrahim bin Hüseyin Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Nebi bin Ahmed Sakin-i Mahalle-i Merkûme

İbrahim bin Hüseyin Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Mehmedbin Sakin-i Mahalle-i Tarakçı

Biraderi Osman Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Mestan bin İlyas Sakin-i Mahalle-i Kırca A

Hacı Mustafa Oğlu Abdi Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Süleyman Resul Sakin-i Mahalle-i Tarakçı

Mestan Turan Sakin-i Mahalle-i Şeyh

Bekir bin Himmet Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Biraderi Hüseyin Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Mestan bin Süleyman Sakin-i Mahalle-i Debbağ

Hüseyin bin İbrahim Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Halil bin Yunus Sakin-i Mahalle-i Cedid

İbrahim bin Mahmud Sakin-i Mahalle-i Hasan Çelebi

Ömer Bin Osman Sakin-i Mahalle-i Tarakçı

Sah Sah Sah

Karye-i Pirinçci Geyresi

Mehmed Bin Ahmed Sakin-i Mahalle-i Börekçi

Hamza bin Ahmed Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Kızıl Ali'den rıhlet edüb medine-i Tire'de mütemekkin olan

Ömer bin Mehmed Sakin-i **Mahalle-i ?** Karındaşı Halil İsmail Şakir (?) Sakin-i Mahalle-i (?)

Halil bin??*Sakin-i Mahalle-i Çaylak (?) Hasan bin Mehmed Sakin-i Mahalle-i O

İbrahim bin Mehmed Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Diğer İbrahim bin Mehmed Sakin-i Mahalle-i Kara Ali (?)

Dadbeyinden Rıhlet eden

Musa bin MustafaSakin-i Mahalle-i Urgancı İsmail bin Sakin-i Mahalle-i Merkûme Karabıcakoğlu

Mehmed bin Mestan Sakin-i Mahalle-i Suluayrım

Urgalu'dan Rıhlet eden

Ramazan bin Mustafa Sakin-i Mahalle-i Urgancı Ahmed bin Mustafa Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Halil bin Sakin-i Mahalle-i Merkûme Ömer bin Mustafa Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Küşcekk İlyas Sakin-i Mahalle-i Merkûme Ali bin Mehmed Sakin-i Mahalle-i Karakadı

Bekir bin Ömer Sakin-i Mahalle-i Merkûme Ali bin Osman Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Mehmed bin Bekir Sakin-i Mahalle-i Karabıçakoğlu

Hüseyin bin Cafer Sakin-i Mahalle-i Merkûme Ali bin Mustafa Sakin-i Mahalle-i Çingan(?)

Mehmed bin Mustafa Sakin-i Mahalle-i Urgancı

Seki tabi-i O civarından Rıhlet eden

Mehmed bin Ahmed Sakin-i Mahalle-i bıçakcısı (?) Ahmed bin Karagöz Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Biraderi İbrahim Sakin-i Mahalle-i Karakadı Sah

Mandalyat'dan Rıhlet Eden

Mahalle-i Hızırlık'dan
Ahmed ibn-i Elhac Muhiddin Sakin-i Mahalle-i Yahşi Bey

Üvez bin İbrahimSakin-i Mahalle-i Yenice Gü (n)

Araboğku Hacı Ali Sakin-i Mahalle-i Pir Hasan Elhac Ahmed Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Osman bin Ali Sakin-i Mahalle-i Merkûme Ali bin Ali Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Mustafa bin Mestan Sakin-i Mahalle-i Hüdaverdi Ali bin Bekir Sakin-i Mahalle-i Sufi

Süle Gazi'den Rıhleteden

Hüsam bin Ömer Oğlu Mahalle-i Kırgan Mehmed bin Ömer Mahalle-i Merkûme

Abdullah bin İlyas Sakin-i Merkûme Mustafa bin ÖmerMahalle-i Yeniceköy

Köse Bekir Sakin-i Mahalle-i Merkûme Oğlu Muslu Mahalle-i Merkûme

Mehmed bin Mehmed Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Mustafa bin Elhac İsa Sakin-i Mahalle-i Merkûme İbrahim bin Mustafa Mahalle-i Merkûme

İslam bin Mehmedsâkin-i Mahalle-i Merkûme Osman bin Mustafa Mahalle-i Haliller

Hasan bin Abdullah Sakin-i Mahalle-i Yenice Ahmed bin Ali Sakin-i Mahalle-i Karakadı

Ömer bin RamazanMahalle-i Kavakdibi Osman bin Abdullah Mahalle-i Merkûme

Halil bin Mehmed Mahalle-i Paşa Süleyman bin HasanSakin-i Mahalle-i Kırca Ali

İbrahim bin Arzuman Sakin-i Çenberiye (?) Veli bin HüseyinSakin-i Karye-i Boz

Osman bin Abdurrahman Sakin-i Mahalle-i Bademiye Mehmed bin Osman Sakin-i Kızılcasu

Veli bin Nasuh Sakin-i Karye-i Merkûme Hüsam bin Mehmed Sakin-i Karye-i Boz

Hüsam bin Hasan Sakin-i Karye-i Merkûme İbrahim bin Lütfullah Sakin-i Karye-i Merkûme

Karye-i Dereli'den Rıhlet eden

Mehmed bin Osman Mahalle-i Karakadı İsmail bin Zati Sakin-i Mahalle-i Ahi yakası

Karye-i Baş Viran'dan Rıhlet eden

Mehmed Bin SeydiBademiye'de sakin Ali bin Abdi

Karye-i Yenice-i Kebir'den rıhlet eden

Mehmed Bin Hüseyin sâkin-i Mahalle-i Kırgan

Karye-i Siyek'den Rıhlet eden

Süleyman bin Mustafa Sakin-i Mahalle-i Yenice Oğlu Muıstafa Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Diğer oğlu Mehmed Sakin-i Mahalle-i Merkûme Halil bin Mustafa Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Biraderi Ali Sakin-i Mahalle-i Merkûme Kınalı bin Bayram Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Kurd bin Receb Sakin-i Mahalle-i Merkûme Bekir bin Osman Sakin-i Mahalle-i Dulbazarı

Biraderi Mehmed Sakin-i Mahalle-i Merkûme Mehmed bin Hasan Sakin-i Mahalle-i merkûme
Sah Sah Sah

Yenice-i Kebir'den Rıhlet Eden

Hüseyin bin MehmedSakin-i Mahalle-i MerkûmeNurullah bin İbrahim Sakin-i Mahalle-i Karakadı

Kuzuoğlu Ömer Sakin-i Mahalle-i Merkûme Durdu (?) oğlu Hasan Sakin-i Mahalle-i Merkûme

KaraAlioğlu(?) Sakin-i Mahalle-i YeniceDiğer oğlu Mustafa Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Hüseyin bin Mahmud Sakin-i Mahalle-imerkûme Hüdaverdi bin AbdullahSakin-i Mahalle-merkûme
Erkeçoğlu MehmedSakin-i Urgancı

Sarucabıçak'dan (?) Rıhlet eden

Ali bin Mustafa Sakin-i Mahalle-i Merkûme Biraderi İbrahim Sakin-i Mahalle-i Merkûme

Mehmed bin Durmus Sakin-i Mahalle-i Merkûme Bağcı Ahmed Mahalle-i Hüsamoğlu

Bıçakcı'dan Rıhlet edüb Tire'de tavattun eden

Mustafa Musa Mehmed Yusuf Mehmed Seyfi Mehmed Veli

Baş viran'dan Rıhlet edüb Kasabaya tavattun eden

Mehmed Osman Biraderi Mustafa Hamamcı Muslu

Oğlu Mehmed Braderi Ahmed Yusuf Sefer[9]

Görüldüğü gibi Birgi 17. yy. ortalarında yoğun bir nüfus kaybına uğramıştır. 27 Eylül 1662 (14 Safer 1073) tarihli yukarıda bir kısımını aktardığımız tahrir defteri incelendiğinde bu göç hareketi daha iyi anlaşılmaktadır. Osmanlı Sultanı 4. Murad'ın sarayında çok etkili olan İmam-ı Birgivi ve Kadızadelerin ağırlığının hissedildiği Birgi, 18. yy.'dan önce niçin böyle bir göç yaşamıştır? Aydınoğulları zamanındaki parlak günlerini çok uzaklarda bırakan Birgi giderek sönükleşirken özellikle Tire'nin yükselişinde Birgi'den göç edenlerin payı var mıdır? Elimizdeki belgelerden anlaşıldığı gibi nüfusun önemli bir kısmı 17. yy.'ın ikinci yarısında Birgi'den Tire'ye göç etmiştir. Ne yazık ki, elimizde göçün sebeplerini anlatabilecek doğru bir kayıt bulunmamaktadır. Yöreye ait şeriye sicillerinin yok olmuş olması bu durumun en önemli sebebi olarak görülebilir.

Birgi'nin 17. yy.'ın ortalarına doğru nüfus kaybına uğramasında en önemli etkenlerden biri de Osmanlı toprak düzeninin bozulması, tımar sisteminin işlevinin yitirilmesi, sultanın yetkisine karşı denge oluşturan tımarlı kapıkulu ikilemi etkinliğinin bozulması bu sonucu getirmiştir. Toprak düzeninin bozulmasından sonra tımarları ele geçiren kapıkulları yönetici kesimini üçüncü dilimini oluşturmuşlardır. Tımar düzenin çözülmesi, ordunun bozulması toprağın ele geçirilmesi devam ederken Celali ayaklanmaları da derebeylik ortamını oluşturmuştur. Çağın en önemli üretim aracı olan toprağı yönelebilecek anapara birikimi derebeyliğin ilk gereğini açıklar. Çağdaş ekonomik gelişime aykırı bir yönde ve toplum düzenine tutucu bir güç oluşturduğu için bu kökleşme çağdaş üretim yöntemlerinin önüne engel teşkil etmiştir. 17. yy.'da ekonomik yapının çökmesi ayanların giderek güç kazanması malikâne uygulamasını da ortaya çıkarmıştır. Ayan, Bey ve ağaların oluşumunu bu süreç çabuklaştırmıştır. Bu tablo 18. yy.'da timar sisteminin iyice küçülmesinden de anlaşıldığı gibi mültezimlerin ve onların yerel güç odaklarıyla birleşen çıkarları Osmanlı Devletinin merkezi otoritesine de zarar verecektir. Nitekim 18. yy.'da birçok Osmanlı şehrinde olduğu gibi giderek küçülen Birgi'de de Ayana aileleri görülmeye başlanmıştır. Biz onları bugün Çakırağa Konağı gibi ihtişamlı ikametgahlardan ve belgeler akseden çeşitli olaylardan izleyebiliyoruz. Ancak, Manisa ile karşılaştırıldığında Şeriye sicillerinden yoksun olan Birgi'nin bu hızlı dönüşümü yeterince kesinleşmemiştir. Elimizdeki tahrir defterlerine göre Birgi'den Tire'ye göçenlerin Tire'de yeni mahaller kurdukları buna karşılık bir zamanlar çok daha geniş bir alana yayılan Birgi'nin mahalle sayısında ve nüfusunda azalma olduğu gözlenmektedir. Birgi'den Tire'ye yoğun bir göç olmuştur. Her ne kadar buraya ait sicil kayıtları olmasa da mühime defterlerinde ve diğer arşiv belgelerinde görülen Birgi'nin sönükleştiği ve Tire'nin daha fazla adının geçtiği ayrıca 17. yy.'ın ikinci yarısında Tire'de gelişmenin hızla ortaya çıktığını bize göstermektedir. Tire'ye göçün sebepleri düşünüldüğünde, Osmanlı döneminde bölgede tarım, sanayi ve ticaretin iyi olmasından kaynaklanır.

Çünkü yörede Birgi'nin kaybettiği bütün özellikleri barındıranve güvenli olarak görülebilen tek kent Tire'dir. Osmanlı tekstil sanayinin önemli bir kenti olan Tire, kumaş boyama, dokuma, maden işçiliği, dericilik, sanayi ve el sanatları konularında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı ekonomisinin vazgeçemediği yerli üretim olan kaliteli kumaşların Tire'de boyanarak ihraç edilmesi bunun bir tekel haline gelmesi 17. yy. Tire'sini zenginleştiren önemli bir etkendir. Birçok saray görevlisi ve âlimler emekli olduktan sonra yerleşim yeri olarak Tire'yi tercih etmişlerdir. Ayrıca, sürgün edilen bazı devlet adamları da Tire'yle ilişkilerini giderek artırmıştır[10]. Bunun yanında 1676 tarihli Aşiret ve Avârız defterlerine göre de Birgi'nin 668 yekun hanesine karşılık Tire'nin 985,5 yekun hanesi bulunmaktadır[11]. . 17. yy. Mühime defterlerine bakıldığında, Birgi'de bazı önemli sorunlar da kendini hissettirmektedir. Bunların başında vergi ile ilgili meseleler gelmektedir.Devlet adamlarının toplamış oldukları vergileri merkeze teslim etmemeleri birtakım önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. Birgi naibi Mehmed Ali, 1067 senesi için ferman olunan kürekçi bedelleri için Birgi ahalisinden fazla para toplamış ve bu parayı kürekçi başına altmış guruş olarak İstanbul'a teslim etmiş, geri kalan bin üç yüz seksen guruşu da zimmetine geçirmiştir. Eksik olan para nedeni ile Birgi halkı suçlu görülmüş ve hapsedilmiştir. Bunun yanı sıra da zulm görmüşlerdir. Bu kazadan Mevlana Abdülfettah, gönderdiği mektupla naibin halktan fazladan vergi topladığını; fakat parayı tam olarak teslim etmediği için halkın başına gelen durumları haber vermiş, böylece naibi şikâyet etmiştir. Birgi ve Tire kadıları ile Aydın sancağı mütesellimine bu yüzden hüküm yollanarak Mevlana Abdülfettah'ın yazdığı durum bildirilmiştir (Evail- i Şevval 1067/Temmuz Ortası 1657)[12]. Anlaşılacağı üzere merkez bu durumda naibin cezalandırılması hakkında bir emirde bulunmamıştır.

Önceden İstanbul kadısı iken sonra Birgi kazası mutasarrıfı olan Mevlana Ahmed, 1067 yılında Birgi kazasından ferman olunan 105 nefer kürekçiyi Tersane- i Amire' ye teslim etmiş; ayrıca kendi malından 15 hanenin avarızını 300 guruş olarak ödemiştir. Bunun yanı sıra Mursallı adlı karyenin kürekçisinin firar etmesi nedeni ile 50 guruş; Keles kazasının kürekçisinin vefat etmesi ile de o'nun 50 guruşunu kendisi ödemiştir. Toplam 400 guruşu, ölen ve firar eden kürekçilerin parasını Osman adlı kişiden ve baki kalan avarızı da naib olan Mehmed ilereayadan talep etmiştir. Fakat Siyavuşoğlu Mehmed adlı kadı ile kethüdası Ali paranın verilmesine engel olmuştur. Mevlana Ahmed bu görevlileri şikâyet etmesine rağmen yargılanmadıkları için durumu bir de İstanbul' a arzuhal etmesi ile Tire mollası ve Aydın sancağı mütesellimine hüküm yazılarak adı geçen kişilerin şer ile görülmesi için emir verilmiştir (Evahir- i Muharrem 1068/Ekim Sonları 1657).

Zeamet karyelerinde vergi toplamakla görevlendirilen kişiler, paranın bir kısmını göndermeyerek zimmetlerine geçirmişlerdir. Divan-ı Hümayun kâtiplerinden olan Mehmed mutasarrıfı olduğu zeamet karyelerinden Birgi ve tevabii karyelerindeki 1069/1659 yılına ait mahsulün toplanması ve teslim alınması için adamlarından Mustafa adlı kişiyi subaşı olarak görevlendirmiştir. Seksen bin akçelik meblağı toplayan subaşı bu miktarın kırk iki bin akçesini teslim etmiş, geri kalan otuz sekiz bin akçeyi de kendisine bırakmıştır. Mutasarrıf Mehmed'in şikâyeti sonrası Güzelhisar mollasına, Denizli ve Bozdoğan kadılarına hüküm yazılarak bu kişinin bulunması ve elinde kalan akçeyi almaları emredilmiştir (Evail-i Şevval 1070/Haziran Ortaları 1660)[13]. Devlet adamlarının durumuna baktığımızda, zimmete geçirilen paralar, toplanan verginin ilgili makama ulaştırılmaması, devlete borçlu olan yöneticiler, eşkıyalığa ve üzerlerine vazife olmayan işlere karışan görevlilere rastlamaktayız. Bunlardan Birgi naibi Ali'nin topladığı kürekçi bedellerini İstanbul'a eksik olarak göndermesi Birgi halkının zor

durumda kalmasına neden olmuştur. Yine kürekçi bedelleri ile ilgili olarak Bozüyük kazası ahalisinden alınan vergi kadı tarafından Tersane-iAmire' ye teslim edilmesine rağmen, kadı kendisine verilen paranın eksik olduğu iddiası ile ahaliden ikinci kez para toplamıştır. Bu durum sadece kürekçi bedellerinde değil Birgi'deki zeamet karyelerinde de görülmüştür. Söz konusu verginin bir miktarını alan subaşı ortadan kaybolmuştur. Devlete borçlu olan yöneticilerin ölümünden sonra gerçekler anlaşılmıştır. Buna örnek olarak Aydın muhassılı Abdülbaki Paşa'nın ölümü sonrası onun eşkıyalık yaptığı ve devlete olan borcunun ortaya çıktığını gösterebiliriz. Ama yaşadığı sıralarda işlediği suç ortaya çıkmamıştır. Bademiye karyesinden Veli isimli kişi vergisini ödemiş olduğu zeytin, armut, nar vs. haslarının belgesi olduğu halde İbrahim adlı bir yeniçeri buraları tapu ile aldığı iddiasında bulunmuş, kendisi de bir süre sonra vefat edince gelini olan Ayşe isimli kadın buralara sahip çıkmıştır. Veli'nin durumu arzuhal sunarak şikâyet etmesi sonrasında Birgi kadısının bu meseleyi mahallinde halletmesi emrinde bulunulmuştur (Evasıt-ı Ramazan 1075/Nisan Başları 1665)[14]. Birgi kazasından olan Arif Mehmed adına otuz guruş toplayan Rabia Hanım, bu kişiden parayı istediğinde alamamıştır. Arif Mehmed'in mahkemeye götürülüp sorgulanması için Birgi mollasına ve Aydın sancağı mütesellimine emirde bulunulmuştur (Evail-i Cemaziyelevvel 1075/Kasım Sonları 1664)[15].

17. yy. Divan-ı Hümayun kayıtlarına göre, Birgi kazasında kalpazanlık olayı meydana gelmiştir. Tire' de daha önce yakalanmış olan kalpazan Hüseyin Çelebi'ye ortaklarının kim olduğu sorulunca, Birgi'nin demir karyelerinden Dere Bezlemesi adlı karyede oturan Molla Yusuf Bosnevi olduğunu söylemiştir. Molla Yusuf Bosnevi'nin evinin aranması sonucunda kalpazan olduğunu kanıtlayan birçok alete (sikke düzleştirici vs.) ve kalp akçeye rastlanılmış, bunun sonucunda mahkemeye götürülmeye karar verilmiştir. Ancak mahkemeye götürülme sırasında kaçarak orman içinde kaybolmuştur. Birgi naibi de, durumu Mevlana Ali Ordu-yu Hümayun' a mektup göndererek arz etmiştir. Bu sırada Aydın sancağı muhassılı İsmail Paşa' ya kaçan Molla Yusuf'un yakalaması ve hapsedilmesi emredilmiştir (Evail-i Zilkade 1108/Mayıs Sonları 1697)[16]. Bu ve bunlara benzer bazı tarihi kayıtların ışığında görülmektedir ki, Birgi 17. yy. sonrasında eski güvenli konumundan uzaktır. Gerek Divan-ı Hümayun Mühimme kayıtlarında gerekse tahrir defterlerinden bu durum açıkça anlaşılmaktadır.

Sonuç

Osmanlıların Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesine kadarki ilk hâkimiyet döneminde Birgi kenti'nin yapısal olarak eski gücünü koruduğu bilinmektedir. Fetret Devrinden sonra Osmanlıların bölgeyi yeniden kendilerine bağlamaları ile birlikte Birgi eski başkent görüntüsünü tamamen yitirmiştir. Bu dönemde Birgi'nin yerine Tire'nin parlamaya başladığı görülmektedir. Öyle ki, 17. yy.'da Birgi sanayi ve zanaatkârları güç kaybetmiş, Tire esnaf ve zanaatkârları Osmanlı Başkentinden gördükleri teşvik ve aldıkları bazı ayrıcalıklarla ön plana çıkmışlardır. Özellikle kumaş boyama sanayinde bir tekel haline gelen Tire, İstanbul'dan gelen boyalı kumaş talebinin çok büyük bir bölümünü karşılar hâle gelmiştir. Birgi ise daha çok yöresel tüketime yönelik üretim faaliyetleriyle sınırlı kalmış ve sanayi giderek yerel hâle gelmiştir. Sabun, zeytinyağı gibi temel ihtiyaç maddelerini dahi ancak kendi çevresine yetecek kadar üretebildiği için dışarıya satılan mallarında bir gelişme olmadığı gibi, Celâli İsyanları döneminde bölgede baş gösteren huzursuzluklar da kentin geri kalmasında önemli bir faktördür. 1673 tarihli Tahrir defterine bakıldığında Birgi'den Tire'ye yapılan göçler dikkat çeker ki, bu göçlerin nedenleri arasında az önce belirttiğimiz sebeplerin dışında güvenlik ve hatta sağlık da yer

almaktadır. Çünkü Hacdan gelen kafilelerin o dönemde getirmiş oldukları Veba mikrobu bu tarihlerde bazı yerleşim bölgelerini tehdit eder hâle gelmiştir. Birgi ile ilgili kesin bir kayıt düşülmemiş olsa da bu gerçek de göz ardı edilmemelidir. Bu nedenlerle Birgi 17. yy. sonlarında yoğun bir nüfus kaybına uğramıştır. Birgi ile ilgili kısıtlı kaynaklara dayalı bu çalışmamızda eldeki belgelere dayalı olarak Birgi'nin güç kaybetmesini açıklamaya çalıştık. Ancak, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için çok daha kapsamlı bir arşiv çalışmasına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

DİPNOTLAR

Bu bildiri 2009 Yılında Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yrd. Doç. Dr. T. Demir'in danışmanlığında hazırladığım aynı başlıklı tezden yararlanılarak hazırlanmıştır.

[1] Bu konuda bkz; Beytaş 2001.

[2] Aykut (hzl.) 2000, c. 1, 418-424.

[3] 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları, Dizin ve Tıpkıbasım 1995, 423-436.

[4] Telci 1999, 7.

[5] Telci 1999, 8.

[6] Telci 1999, 8

[7] Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defter (MAD.d.) N0: 03032.

[8] Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defter (MAD.d.) N0: 03032, 1.

[9] Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defter (MAD.d.) N0: 03032, 38 vd.

[10] Armağan 2003. Armağan'ın kitabında biraz karmaşık da olsa Tire ve çevresinin yaşadığı tarihsel dönüşüm görülebilmektedir. Kitaptaki tablolara bakıldığında Tire'de nüfusun 16. yy.'a göre artış gösterdiği ve kentin mahalle sayısı ile köylerinin arttığı anlaşılmaktadır.

[11] Şahin 2008, 201-202.

[12] BOA, A.DVNS. MHM. D. 92, 21, h. 100.

[13] BOA, A.DVNS. MHM. D. 93, h. 288.

[14] BOA, A.DVNS. MHM. D.95, 57, h. 362.
[15] BOA, A.DVNS, MHM. D.95, 45, h. 273.
[16] BOA, A.DVNS. MHM. D.110, 4, h. 2.

KAYNAKÇA - YAYIMLANMAMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)Maliyeden Müdevver Defter (MAD.d.) N0: 03032

BOA, A.DVNS. MHM. D. 92,21, h. 100.

BOA, A.DVNS. MHM. D. 93, h. 288.

BOA, A.DVNS. MHM. D. 95,57, h. 362.

BOA, A.DVNS, MHM. D.95,45, h. 273.

BOA, A.DVNS. MHM. D. 110,4, h. 2.

YAYIMLANMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları, Dizin ve Tıpkıbasım (Ankara 1995)423-436.

İNCELEME VE ARAŞTIRMA ESERLERİ

Armağan, M. 2003. Devlet Arşivlerinde. Tire/İzmir.

Beytaş, A. 2001. 19. Yüzyıl Ortalarında Birgi Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu, Temettuat Defterlerine Göre. (yayımlanmamış, yüksek lisans tezi), İzmir.

Aykut, A. S. (hzl.) 2000. Ebû Abdullah Muhammed İbn-i Batûta Tancî, İbn-i Batûta Seyahatnâmesi c. 1: 418-424. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Şahin, A. 2008. 16. ve 17. Yüzyıllarda Aydın Sancağı'nın Demografik Yapısı (1550 ve 1676 Tarihli Aşiret ve Avârız Defterlerine Göre). Aydın.

Telci, C. 1999. 15 ve 16. Yüzyıllarda Ayasuluğ Kazası. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

18. Yy.'da Aydın Muhassıllığına Bağlı Bir Kaza Merkezi Olarak Birgi

Bülent ÇELİK, Tanju DEMİR

Yard. Doç. Dr.Bülent ÇELİK (Aydın), Yard. Doç. Dr. Tanju DEMİR (Aydın)
Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Merkez Kampüs, Kepez, 09010 Aydın.
<bcelik@adu.edu.tr>; <tdemir@adu.edu.tr>.

Osmanlı Devleti 17. yy. ortalarından itibaren ülkenin değişik coğrafyalarında pek çok nedenden ötürü Muhassıllık uygulaması adı altında yeni bir idarî-malî uygulamaya gitti. Bu coğrafyalardan birisi de Aydın merkezli Ege Bölgesi'ndeydi. 17. yy.'da başlayan bu uygulama 19. yy. başlarına dek nitelik olarak değişikliklere uğrasa da devam etti. Muhassıllık coğrafyası ve Muhassıl olarak atanan görevlilerin yetkileri çok genişti. Hem bu uygulama hem de atanan bu görevlilerin yetkileri çalışmamızda genel olarak ele alındıktan sonra, Muhassıllık uygulamasıyla ilgili Birgi özelinde nelerle karşılaşıldığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen belgeler ışığında incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Aydın, Muhassıllık, Osmanlı, 17. yy.

Birgi as a Dependent District of Aydın Province in 18th Cent.

By the middle of 17th century Otoman State, taking several reasons into considerations, initiated a new administrative and financial application, called as Muhassıllık in various regions of the Empire. One of these regions was Aydın centered Aegean region. From 17th century this application, though experiencing some essential changes, continued till 19th century. Geography which was defined as a Muhassıllık and authority of its head official, i.e. Muhassıl, were highly braad. In this paper first both application and authorities of the appointed officials will be discussed generally, later, encountered situations related to Muhassıllık application within the framework of Birgi will be examined at the light of documents obtained from Prime Ministry Otoman Archives.

Key Words: Aydın, Muhassıllık, Otoman, 17th Century.

17. ve 18. yy.'larda, Devlet yöneticilerinin aynı anda hem farklı idari-mali uygulamalar denedikleri, hem topluma uyum sağlamaya çalıştıkları, hem de iktidarlarını merkezileştirmek için uğraştıkları görülmektedir. Bu yöneticiler hatalarından ders aldılar; zaman içinde bazı uygulamalarından vazgeçtiler, bazılarını da sürdürdüler. Hiç yılmadılar, yeni bir dünya düzenine gayet iyi uyum sağladılar. Değişiklik yapmaları zayıf düştüklerini göstermemektedir. Devlet gelişimi süreci, sivri doruklardan ve derin vadilerden geçerek ilerledi ama varılan sonuç farklı bir merkezileşme tarzı oldu[1]. İşte bu uygulamalardan ve örneklerden biri de Osmanlı Devleti'nin bazı sancaklarda uygulamaya soktuğu muhassıllık yönetimi idi. Timar sistemi çözülürken bıraktığı boşlukları, mukataa -iltizam[2] sistemi doldurmaya çalışıyordu. Boş kalan ya da havâss-ı hümayûna dönüştürülen, yani dirlik özelliklerini kaybedip has halini alan timarlar, büyük mukataalar oluşturularak iltizama veriliyordu. Bunların bazıları o denli büyümüştü ki, idare edebilmek için sadece uzaktan kontrol etmek yeterli olmuyordu. Bu büyük mukataalar çoğunlukla padişah ve ailesine ait hasları besliyordu. Bu hasların denetlenebilmesi için yeni bir mekânizmaya ihtiyaç duyulacağı kesindi. Bu hasların statüleri zaman zaman değişikliğe de uğramaktaydı.

Malî sıkıntılar, paranın giderek değer kaybetmesi de bir türlü önlenemiyordu. Bu ortam içinde yeni bir uygulama gündeme geldi. Eyaleti oluşturan sancaklarda, üst üste konmuş şeffaf iki ayrı idarî-malî sistem haritası oluşturuluyordu bir bakıma. Eski sistem, timar sancakbeyleri, beylerbeyleri ile devam ederken; bir taraftan voyvoda ve muhassıllar yeni sistemin aktörleri olarak ortaya çıkıyorlardı. Muhassıl-ı Emval çok yeni bir kavram olmasa da taşıdığı anlam ve getirilen yeni yetki görev ve sorumluluklarla apayrı bir gücün ifadesi oluyordu. Özetle 17. yy.'da başlayan yeni Osmanlı idarî-malî sisteminin ikili bir yönü olduğu anlaşılacaktır. 17. yy.'ın sonu ile 18. yy.'ın ortalarında, muhassıllık yönetimi eyaletin birden fazla sancağı içerisindeki bazı mukataaların muhassıllık idaresi altında toplanarak gelirlerinin vezir rütbesi ve genellikle beylerbeyi payesiyle tayin edilen bir paşanın uhdesine verilerek ve bu paşanın da eyalet Valilerinin yetkilerine haiz bir biçimde görevlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu şekilde atanan muhassıl, sorumluluğunda olan bu mukataaları kendisine yakın kişilere malikâne ve iltizam olarak dağıtabilmektedir. Halil İnalcık muhassıl kavramının gelişimini şöyle açıklamaktadır : "...16. yy.'ın son çeyreğinde maliye alanındaki yetkileri üzerlerine alan muhassıllar (vergi toplayıcıları) sadece eyalet yöneticilerinden daha az olmakla birlikte eyalet yönetiminde geniş yetkiler kazanmışlardır. Eyalet defterdarlarının eski görevlerini yerine getiren fakat daha büyük bir yetkiyle donatılan muhassıllar, devlet hazinesinin kontrolü altında olan mirî mukataalardan eyalet gelirlerinin toplanmasından sorumluydular. Buna ek olarak Sancakbeyi haslarını ilgilendiren geleneksel gelirler şimdilik Eyalet hazinesi mukataalarına tahsil edilmiş ve muhassılların kontrolleri altına alınmıştır. Savaş dönemi boyunca 1593 ve 1610 arasındaki ayaklanma ve eyaletin güttüğü politika valilerin gücünü zayıflatıp onları fakirleştirirken, muhassılların gücünü artırmış ve geniş uygulama alanları bulmuştur[3]. Muhassılların görev ve imtiyazları sadece eskiden defterdara ait görevlerin yapılmasıyla sınırlı kalmıyor, aynı zamanda muhassılılar mültezim(vergi toplayıcı) ve mütesellimler(vekil) aracılığıyla yetkilerini kullanan güvenilir bir askerî komutan da oluyordu. Paşa rütbesiyle atanan bu muhassıllar ayrıca eyalet valilerinin bazı yetki ve sorumluluklarını da üzerilerine almışlardır. Sonuçta, 18. yy.'ın ikinci yarısı boyunca bazı bölgelerde bu alanlarda hizmet vermek için oluşturulan ilk görevli tipi olan muhassılların ayânlar arasından atandığı ve bu uygulamanın yerel ayânların valilik yetkilerine sahip olmasında bir basamak teşkil ettiği bilinmektedir" [4] "Saruhan Sancağı'nın mutasarrıftan başka daha birçok paşalarla alâkası vardı. Anadolu beylerbeyliği'ne tâbi bir sancak olduğundan, bu beylerbeyinin de sancak üzerinde teftiş hakkı olduğu gibi, sancaktaki bazı dirlikler de beylerbeyinin

hassından olduğu için sık sık beylerbeyi ve adamları buraya (Saruhan'a) uğramakta idiler:. Bir de sancakta devlete ait mal ve emlâk vardı. Bu hususta, Saruhan ve Aydın birleştirilerek, bir muhassıllık addedilmiş; bazen de bunlara, Sığla, Menteşe, Hamit, Teke, hülâsa bütün Anadolu sancakları ilâve edilerek "Aydın, Saruhan ve tevabiii sancakları muhassıllığı" adı verilmişti. Muhassıl paşa Aydın'da oturur; hükûmete ait mal ve mülkün gelir ve rüsumunu kendisi veyahut da şehir ve kasabaların tanınmış adamları vasıtasıyla toplardı" [5].

Burada bahsedilen "şehir ve kasabaların tanınmış adamları" elde ettikleri yüzdelik ve diğer gelirlerle çok geçmeden büyük birer ayân haline geleceklerdir. Muhassıl adına tahsildarlık yapan bu adamlar bir süre sonra iltizamlara talip olmaya başlayacaklardır. İçlerinden bazıları aradan yüz yıl geçmeden muhassıl vekili hatta muhassıl olacaklardır. Oysa ilk ortaya çıktığında Muhassıl olmak hiç de o kadar kolay değildi. Paşa rütbeli, tercihen beylerbeyi payeli olmak zorunluydu. Bildirimizin konusu kısmen muhassıllık idaresi olmakla beraber asıl üzerinde durmamız gereken nokta Birgi'nin 18. yy.'da bu idarî-malî birim içerisindeki yeridir. Bu konuda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1148, 1149 ve 1150/1735-1736, 1736-1737 ve 1737-1738 yıllarında Aydın muhassıllığı'na bağlı olan ve iltizam olarak muhassıl Polat Ahmed Paşa zamanında deruhte edilen mukataaları ve mukataacıları gösteren bir defterde[6] Birgi ile ilgili bazı verilere de rastlamaktayız. Bu yıla ait Aydın livası çift resmi mukataasına Birgi ve Keles kazalarının payı birlikte 650 guruş olarak, Aydın sancağı maktu mal bedelinde Birgi'nin payı bu kez tek başına 1660 guruş olarak gösterilmişti. Defterde bundan sonra kaydedilen gelir kalemlerini 1149 yılı, muhassıllığa bağlı livaların kazalara göre avârız ve bedel-i nüzûl'leri oluşturmaktadır. Bu kalemlerin gelirleri içinde muhasebe harçları ve muhassıllık payları ayrı ayrı belirtilmiştir. Buna göre Aydın livası kazaları ve bunların arasında Birgi kazası şu şekilde tablo haline getirildi:

Livâ	Kaza	Avârız hane	Nüzûl hane	Avârız ve Nüzûl geliri (guruş)	Muhasebe Harcı	Muhassıllık Payı[7]	Toplam
Aydın	Tire	570	570	6307	685	570	7162
	Ayasluğ	61	61	677	30	61	768
	Kuşadası	209	209	2308	105	209	2622
	Güzelhisar	339	339	3744,5	169	339	4252,5
	Köşk	92	92	1012	46	92	1150
	Sultanhisarı	148	148	1625	74	148	1847
	Nazilli	410	437	4698	220	437	5355
	Ortakçı	59,5	59,5	656,5	30	59,5	746
	Vakıf	32,5	32,5	359	16,5	32,5	408
	Arpaz	66	66	729,5	33	66	828,5
	Amasiye	15	15	175	7,5	15	197,5
	Bozdoğan	100	100	1105	50	100	1255
	Alaşehir	300	300	3230	150	300	3680
	İnegöl	55	55	607	27,5	55	689,5
	Birgi	466,5	466,5	5048,5	230	466	5745
	Keles	122	122	1348	61	122	1531
	Balyanbolu	149,5	149	1697,5	75	149,5	1922
	Sart	64,5	64,5	712	32,5	64,5	809
Livâ Toplam							40968

Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait bir mufassal tahrir defterinde Birgi 13 mahalleden oluşan bir kenttir[8]. Yukarıdaki tabloya bakıldığında 18. yy.'da da bu büyüklüğünü koruduğu görülmektedir. Hane sayısı açısından Tire'den sonra Aydın sancağında ikinci sırada gelmektedir.
İkinci olarak 1151 ve 1152 yıllarına ait Aydın muhassıllığı avârız ve nüzûl gelirleri, Kefe cizye kayıtları gibi kayıtların tutulduğu muhasebe defteri kayıtları arasında Birgi'ye ait kayıtlara da tesadüf ettik[9].

1151 yılı için;

Âvârız ve bedel-i nüzûl der-Livâ-i Aydın	
Kaza	**Guruş esedî**
Tire	7722
Bayındır	-
Birgi	6045
Keles	1709
Balyanbolu	768,5
Alaşehir	2174
İnegöl	3880
Sart	759,5
Ayasluğ	859,5
Güzelhisar	4452,5
Köşk	1204
Sultanhisarı	2047
Nazilli	5575
Ortakçı	926
Yenişehir Aydın	3000
Vakf	468
Arpaz	908,5
Amasiye	237,5
Bozdoğan	1525
Toplam	44262

Üçüncü olarak 1151 yılına ait Aydın muhassılığı mukataaları ve mukataa gelirleri, Aydın sancağı'nın maktuat bedeli mallarının ve avârızının kazalara dağıtımı ve tüm bu kalemlerden tahsil edilen meblağlar ve alacak olarak bakaya kalanlar hakkında başka bir belgede yer almaktadır[10].

Kalem	Kaza	Gelir (Guruş)	Teslimat (Guruş)	Bakaya (Guruş)
Bedel-i zeminhâne resm-i çift Livâ-i Aydın	Tire	1200	1200	0
	Bayındır	250	250	0
	Sart	130	130	0
	Birgi	500	500	0
	Keles	150	150	0
	Alaşehir	500	500	0
	İnegöl	150	150	
	Avasluğ	160	-	160
	Anya	500	500	0
	Yenişehir-i Aydın	150	150	0
	Köşk	300	300	0
	Sultanhisar	400	400	0
	Bozdoğan	500	500	0
	Güzelhisar	1200	1200	0
Toplam			5920	160

18. yy.'ın sonlarında muhassıllık coğrafyasını oluşturan sancakların bazı kazalarındaki mukataaların bakaya mallarının artmış olduğunu ve bunların toplanması için o kazalara hükümler gönderildiğini belgelerden anlıyoruz. Örn: 1192, 1193/1778 ve 1779 yıllarına ait Nazilli kazası'nın mal-ı maktu, cizye, Anadolu seferiyesi, caize-i serdarlık ve şair bahasından 3209 guruş Birgi kazası'nın Mal-ı avârız, Maktu, Hazeriye-i Aydın, Şemhâne ve Anadolu seferiyesi mallarından 6838 guruş, Balyanbolu kazası'nın çeşitli kalemlerden 5573 guruş ve kıptiyân cizyesi perakendesinden 1714,5 guruş ki toplamda 17414,5 guruş kaza ahalileri üzerinde bakaya kalmıştır. Bu bakayalardan Nazilli, Birgi ve Balyanbolu bakayaları, naiblerinin verdikleri ilamlara göre ahali tarafından ödenmişti[11]. Her ne kadar 17. yy. sonlarından itibaren zaman zaman bölgedeki bazı güçlü kimselerin muhassıllığa getirildiği olmuşsa da bu görevlendirme belirli bir devlet hizmeti süzgecinden geçirilerek yapılmıştır. Muhassıl olmadan önce devlet hizmetine oradaki başarılarına göre paşalığa ve vezarete varabildiklerinde Aydın muhassıllı olmaya hak kazanabilmişlerdir. Nasuh Paşa ve Abdullah Paşa bunlara örnektir. Ancak 18. yy. sonlarında eskiden aranan vasıflar bir yana itilerek kişinin bölgedeki nüfuzu gerek ve yeter koşul olmuştur. Örneğin 12 Rebiülahir 1198/4 Mart 1784'de Aydın sancağı Birgi nahiyesi'nde hasha-i nehr-i Burnukızıl mukataası'nı malikâne olarak tasarruf eden Ali ve Mustafa; mukataaları reayâları çeltikçi olduklarından avârız ve diğer örfi vergilerden muaf iken, Aydın muhassılları ve Birgi kazası ayânlarının bu muafiyetlerine aykırı olarak reayadan vergi talep edildiğinden yakınmaktadırlar. Haslar mukataası kalemine kayıtlı olan hasha-i Burnukızıl ve tevabihi mukataası yıllık 93000 akçe mal ile aslında Aydın muhassıllığı'na bağlı iken, ahali ve reayasının Aydın muhassılları ve müteselllimler tarafından yapılan zulüm ve baskılara dayanamadıklarından 357 guruşu muhassıllığa, 400 guruşu da hazine-i âmire'ye ödemeleri şartıyla Ali ve Mustafa'ya iştiraken malikâne olarak verilmişti. Şikâyet sonucu Burnukızıl nehrinin çeltikçilik yapan Körpederesi cemaati reayalarının her türlü avârız ve örfî vergiden muaf oldukları belirtiliyor ve voyvodaları tarafından zapt ve rapt olunması isteniyordu[12].

Muhassılların görev alanlarındaki görev ve sorumlulukları sadece mali-ekonomik alanda değildi. Sancaklardaki yargı alanına giren asayişsizliklere ve kanunsuzluklara müdahale edilmesi ve bu konudaki problemlerin çözülmesine yönelik hükümler de muhassıllara sık gönderilen hükümlerdendir. Evail Muharrem 1101/Eylül sonları 1689'da Aydın muhassılı Ahmed'e gönderilen hükümde Birgi'de Yayla oğlu Mustafa adlı müderris ile Birgi voyvodası Hacı Ahmed'in haremeyni'ş-şerifeyn vakfı reayasını tahrik ve eşkıya ile işbirliği yapmaları yüzünden vakfa ait gelirlerin toplanmasına engel oldukları, vakıf mütevellisinin kaçtığı bu yüzden adı geçen kişilerin uygun bir kaleye kalebend olarak sürgün edilmeleri istenmişti. Vakıf reayası bedel-i beldariyelerini ödedikleri halde bu meblağdan muaf ve muaf olmayanların belirlenmesi işinde karışıklık çıkmıştı[13].

Yine Evail Zilkade 1108/Mayıs sonları 1697'de Aydın muhassılığı'na gönderilen hükümde Birgi naibi Ali'den gelen bir mektuptan bahsedilmekteydi. Buna göre, bundan önce Tire'de yakalanan Kılburun Hüseyin Çelebi'ye ortakları sorulduğunda Birgi'ye bağlı Derebademiyesi köyü'nde bulunan Molla Yusuf'un adını vermişti. Yusuf'un evi araştırıldığında bir miktar akçe bulunmuş, kendisi mahkemeye getirilirken yolda bir yolunu bularak kaçıp, orman içinde kaybolmuştu. Muhassıldan Kılburun ve yandaşlarının yakalanıp, haps edilmesi isteniyordu[14]. Aydın muhassılı'nın yetki alanı bu tip görevler olduğunda çok genişleyebiliyordu. Evâhir Safer 1171/1757 yılı Kasım ayı ortalarında Aydın muhassılı Çelik Mehmed Paşa'ya Karaman eyaleti de ilhaken tevcih olunmuş ve kendisi Karaman'daki eşkıya güruhunu yakalamakla görevlendirilmişti. Özellikle hac mevsiminde sıkıntı yaratmaya başlayan ve hacıların can ve mal güvenliğini tehlikeye sokan eşkıyanın yakalanması için hem Aydın muhassılı hem de Sivas ve Maraş civarından yöneticiler görevlendirilmiştir[15]. Arşiv belgelerinde görevin ayrıntıları da mevcuttur. Buna göre; Evail Ramazan 1171/1758 Mayıs ayı ortalarında Sivas sınırında Kangal ve Zara köylerinde olan eşkıyaların, Maraş yönüne doğru hareket etmeleri halinde Maraş beylerbeyi ve Aydın muhassılı Çelik Mehmed Paşa'nın askerleri ile beraber ortaklaşa hareket etmeleri istenmişti. Çelik Mehmet Paşa Aydın'dan hareketle Sivas sınırındaki bu eşkıyaların üzerine yollanıyordu[16]. Bu emirleri alan Çelik Mehmed Paşa, eşkıyaların takip ve cezalandırılmaları işini Aydın muhassıllığı içindeki bazı ayânlarla birlikte gerçekleştirecekti. Bunlar Hamzabalizade El-Hac Hüseyin Bey, Balcızade Mehmed Ağa, Köşklü Musa Ağa, Arpaz ayânı Mehmed Bey, Birgi ayânı Tayanzade ve Karazade, Tire ayânı Akbigari? Süleyman, Yenişehir ayânı Camus Oğlu Ahmed Ağa, Alaşehir ayânı El-Hac Ömer Ağa, Balyanbolu ayânı Seyyid Mehmed Ağa ve Ilıcalızade El-Hac Hasan Ağalardı[17]. Belge içerdiği isimlerle Aydın Tarihi için büyük önem taşımaktadır. Aydın ve civarında devletin İstanbul'dan atadığı resmi yönetici ve askerlerin dışında yerel ağaların güçlenmeye başladığına ve bunların şimdilik muhassıl paşa ile birlikte hareket ettiklerine işaret etmektedir.

DİPNOTLAR

[1] Barkey 1999, 19.

[2] Mukataa kavramı için bkz; Genç 2006, 57-64.

[3] Ulaşılan aynı sonuç için; Batmaz 1995, 179.

[4] İnalcık 1977, 29.

[5] Uluçay 1944, 102-103.

[6] D.B.Ş.M.d 17279.

[7] Burada her haneden 1 guruş hesabıyla oluşturulduğu görülür.

[8] Bu mahalleler; Derenkpazarı, Kadı, Hisaryaka (nam-ı diğer Cami), Sarubey, Kadı-i diğer (nam-ı diğer Hızırlık), Ahi Germiyan, Taşpazar, Sasalu, Demirboğa, Kızılmescit, Sinle ve Elekçi, Samun ve yine Samun adıyla kayıtlı Vakkaslı, Danişmendli, Kutlubeyli, Eğricedere Türkmen cemaatlerine mensup kişilerle Birgi gayrimüslimlerinin yaşadığı bir diğer mahalle Birgi'nin 1528 tarihindeki mahalleleridir. BOA. TT 148.

[9] D.B.Ş.M.ANM.8.d 17281.

[10] BOA MAD. 22109.

[11] Cevdet Maliye, 29283. 1192 yılı için Aydın Muhassıl Vekili Müteveffâ Cihanzade'nin Balyanbolu Kazası ahalileri zimmetlerinde kalan 216412,5 guruşluk bakayanın taksidi olan 10000 guruşun yarısının Şaban ayı başında/1778 yılı Ağustos sonlarında, diğer yarısının da yeni mahsul zamanında toplanması için bir dizi yazışma gerçekleştirilmişti. Cevdet Maliye, 20897.

[12] Cevdet Maliye, 29771.

[13] MD 99/10.

[14] MD 110/2.

[15] Cevdet Dahiliye, 2057. Karaman'ın Çelik Mehmed Paşa'ya ilhakıyla ilgili Evâsıt Zilhicce 1171/Ağustos sonları 1758 tarihli MD 160/ 839, 852. Aydın, Saruhan ve Karesi Sancaklarından 1171/1758 yılında Hac yolculuğuna çıkan 110 kişinin Konya'ya vardıkları, oradan hareketle Konya'ya 12 saat mesafede olan İsmail köyü'nde 400 kişilik bir kapusuz levend eşkıyası çetesi tarafından soyuldukları Konya kadısı'nın ilamıyla İstanbul'a bildirilmişti. Evâsıt Şaban 1171/Mayıs başları 1758'de Aydın muhassılı Karaman'daki bu eşkıyaların yakalanması işi ile de görevlendirilmişti. MD 160 /547, 599.

[16] Cevdet Dahiliye, 960. Aynı konuda Ramazan ve Şevval 1171/Haziran ve Temmuz 1758 tarihli hükümler. MD 160/ 598, 600, 671, 691.

[17] MD 160/709. Bu âyânlara Güzelhisar'da oturan Cihanzade El-Hac Aziz Efendi'nin de dahil olması gere kirken, onun 5-10 yıldan beri vilayet işlerine herhangi bir müdahalesinin olmadığı, 1169/1755-56 yılların da kendi malıyla yaptırdığı medreseyle uğraştığı ve bu sefere gitmek istemediği, af olunması hakkında MD 160/795. Af isteyen sadece Cihanzade değildir Kendi işleri nedeniyle Aydın ve Saruhan sancaklarında olan dergâh-ı muâllâm Kapıcıbaşıları'ndan Hidayetullah da mîrî'ye olan 30000 guruşluk borcundan 3000 guruşu ser-mimarân-ı hassa'ya havale ettiğini, geri kalan borcunu da tahsil edecekken Aydın muhassılı Çelik Mehmed Paşa tarafından 100 nefer süvari ile eşkıya takibine katılmakla görevlendirildiğini, eğer bunu yaparsa geri kalan parayı tahsil edemeyeceğini Evasıt Zilhicce 1171/Ağustos sonu 1758'de bildirmiş ve bu görevden affını istemişti. MD 160/857.

KAYNAKÇA - ARŞİV KAYNAKLARI

Baş Muhasebe DBŞM ANM 17279, 17281.

Cevdet Dâhiliye; 960, 2057.

Cevdet Maliye 20897, 29283, 29771.

Maliyeden Müdevver Defterler MAD, 22109.

Mühime Defterleri MD, MD 99/10.

MD 110/2.

MD160/598, 600, 671, 691, 857.

Tapu Tahriri Defterleri TT,148.

KAYNAKÇA

Batmaz, E.Ş. 1995. 18. Yüzyıldaki Mali Uygulamaların Osmanlı Taşra Yönetimi Üzerindeki Etkileri Hakkında Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Barkey, K. 1999. Eşkıyalar ve Devlet. Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi, Z. Altok (hzl.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Genç, M. 2006. "Osmanlı Maliyesinde Mukataa Kavramı", Osmanlı Maliyesi Kurumlar Bütçeler 1: 57-64. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul.

İnalcık, H. 1977. "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", T. Naff and R. Owen (yay.), Studies in Eighteenth Century Islamic History, Carbondale I 1: 27-52. London.

Uluçay, Ç. 1944. 17. Asırda Saruhan'da Eşkıyâlık ve Halk hareketleri. İstanbul.

Aydın Vilayet Salnameleri'ne Göre Birgi

Aysun SARIBEY HAYKIRAN

Araş. Gör. Dr. Aysun SARIBEY HAYKIRAN (Aydın)
Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı
Merkez Kampüsü, Kepez, 09010 Aydın.
<aysunsaribey@gmail.com>; 0538.615 88 04

Son dönem Osmanlı araştırmalarında kullanılan temel kaynaklardan biri de salnamelerdir. Farsça kökenli bir kelime olan salnamenin dilimizdeki karşılığı yıllık olup, Fransızca'da annuaire ve İngilizce'de year-book olarak geçmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet salnameleri, nezaretlerin, askeri kurumların, bazı özel kurum ve kişilerin yıllık olarak çıkardıkları bilgilendirme amaçlı salnamelerin yanı sıra vilayet salnameleri de mevcuttur. Vilayet salnameleri, daha çok ait olduğu vilayetin idari taksimatı, memur listeleri, mahalli tarih ve coğrafya, eski eserler, ticari ve ekonomik faaliyetleri, nüfus, okullar, kütüphaneler v.b. gibi birçok alanda bilgiler içermektedir. Bu çalışmada, içerdiği bilgilerin çeşitliliği yanında resmi belge ve veri niteliği taşıyan H. 1296 (M. 1878/1879) - H. 1326 (M. 1908) yılları arasında toplamda 25 defa çıkmış olan Aydın Vilayet Salnameleri'nde İzmir Sancağı'nın Ödemiş Kazası'na bağlı bir nahiye olan Birgi hakkındaki veriler değerlendirilecektir. Böylece 19. yy.'ın ikinci yarısından itibaren Ödemiş'in önem kazanmasına paralel olarak idari açıdan kazadan nahiyeye indirilmiş olan Birgi Nahiyesi'nin 19. yy.'ın sonlarıyla 20. yy. başlarındaki durumu idari, sosyo - ekonomik ve demografik açısından ortaya konulacaktır. Ayrıca çalışma Birgi üzerine yapılan diğer ikinci el kaynaklar ve istatistiklerle de desteklenecektir.

Anahtar Kelimeler: 19. Yy., Aydın Vilayet Salnameleri, İzmir Sancağı, Ödemiş Kazası, Birgi Nahiyesi.

Birgi in the YearBooks (Salnama's) of the Province of Aydın

One of the main resources that are used in latest Ottoman researces is the year book (salnamas). The term salnama is Persian origin. Its meaning is 'year-book' or 'annual' in English, 'annuaire' in French and 'yıllık' in Turkish. In Ottoman Empire, alongside government salnamas and salnamas that are brought out yearly by supervisions, military organizations and some private foundations or people to provide information, there are also province salnamas. Province salnamas contain lots of information mostly about subjects like administrative, classification of province, officer lists, regional history and geography, commercial and economical activities, population, schools, libraries and old monuments etc.In this paper; datum related to the deme of Birgi, which is a dependent of İzmir Sanjak's Ödemiş District, are going to be evaluated from Aydın Province Salnamas published 25 times in total between 1296 A.H. (1878-9) and 1326 A.H. (1908) which are formal documents and datum and also have a variety of content. Thus, Birgi's lowering to deme paralel to Ödemiş's gaining importance from second half of 19th century and Birgi's condition in late 19th century and early 20th century are going to be presented from administrative, socio-economical and demographical aspects. In addition, thisstudy is going to be supported by other secondhand resources and statistics.

Key Words: 19th Century, Year Books of Aydın Province, Sanjak of İzmir, Deme of Birgi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda merkezi yönetimin, nezaretlerin, askeri kurumların vilayetlerin, bazı özel kurum ve kişilerin yıllık olarak çıkardıkları bilgilendirme amaçlı neşriyata sal-name adı verilmiştir. Salname Farsça bir kelime olup yıl anlamındaki sal ile name yazılı şey mektup anlamına gelen name sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur[1]. Dilimizdeki karşılığı yıllık olup kelimenin Fransızca karşılığı "annuaire" ve İngilizce karşılığı "Year-book" tur[2]. Salnameler, devlet salnameleri, vilayet salnameleri nezaret salnameleri ve özel salnameler olmak üzere dört guruba ayrılmaktadır.
Salnameler arasında kapsam ve içerik açısından en uzun süre çıkanları Salname- Devlet-i Aliyye-i Osmaniye adı verilen devlet salnameleridir. İlk devlet salnamesi tarihçi Hayrullah Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa'nın yardımlarıyla Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanarak 1847 tarihinde yayınlanmıştır[3]. 1847-1922 yılları arasında düzenli olarak yayınlanan devlet salnameleri Osmanlı tarihi, idari teşkilatı, kurumları, ilmi, iktisadi, askeri, kültürel ve diğer alanlara ilişkin önemli bilgiler içermektedir[4]. Devlet salnamelerinin ardından çıkarılan vilayet salnameleri ise vilayetin idari bölünüşü, memur listeleri, mahalli tarih ve coğrafya, eski eserler, ticari ve ekonomik faaliyetleri, sanayi, nüfus, okullar, kütüphaneler v.b. gibi birçok alanda bilgiler vermektedir[5]. İlk vilayet salnamesi 1866 yılında çıkarılan Bosna Vilayet salnamesi olup; son salname ise 1921/1922 tarihli Müstakil Bolu Vilayet Salnamesi'dir. 1867'de Vilayet Nizamnamesi'nin yayınlanmasının ardından salname çıkaran vilayet sayısında artış olmuştur[6]. Vilayet salnamelerinin yanı sıra Salname-i Askeri, Salname-i Bahri, Hariciye Salnamesi, Maarif Salnamesi, İlmiye Salnamesi ve Rüsumat Salnamesi gibi çeşitli nezaret salnamelerinin yanı sıra Ali Suavi'nin 1871'de çıkardığı Türkiye ve İstanbul'da Ebüzziya Bey'in 1873'te yayınladığı Salname-i Hadaika gibi özel salnameler de yayınlanmıştır[7]. Çalışma konumuzun ana kaynağını oluşturan Aydın Vilayet Salnameleri'nin ilki 1878/79 sonuncusu ise 1908 tarihli olup tamamı 25 adettir[8]. Çoğu kez birbirini tekrar

eden salnameler zaman zaman oldukça ayrıntılı bilgiler de vermektedir. Vilayet salnamelerinde başlangıçta daha çok İzmir Sancağı'na bağlı Ödemiş Kazası'nın Birgi Nahiyesi'nde görevli idare memurları ve makamları anlatıldıktan sonra kazanın sosyal ve ekonomik tarihine ilişkin bilgiler vermiştir[9]. Bu çalışma, 19. yy.'ın ikinci yarısından 20. yy.'ın başına kadarki süreçte adı geçen salnamelerde bulunan Birgi Nahiyesi ilgili idari, iktisadi, eğitim, nüfus, üretim tüketim ilişkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Birgi Tarih ve Coğrafyası

Bozdağ'ın 2159 m. güney eteklerinde tepeler arasında Sarıyar Deresi'nin iki yamacında kurulmuş olan Birgi'nin denizden yüksekliği 390 metredir. Yörede bazı antik kentler olmakla birlikte Birgi bir ortaçağ şehri olarak gelişme göstermiştir. Texier, Birgi ve civarını gezmiş seyyahların Birgi'nin eski Hypaepa şehri olduklarını varsaymalarına rağmen bunun gerçekle bağdaşmadığını ancak Birgi'deki evlerin Hypaepa antik antik kentinin kalıntılarıyla yapıldığını ifade etmektedir[10]. Birgi'nin Bozdağ'dan inen bir sel yatağı üzerinde kurulduğu ve zarif tarzda yapılan köprünün şehrin iki yakasının birleştirdiğini söyleyen Texier, renkliye boyanmış evleri ve ağaçlarıyla Birgi'nin diğer şehirlerden daha huzurlu bir yerleşim olduğunu anlatmıştır[11]. Vital Cuinet'e göre, Birgi, aynı adı taşıyan nahiyenin merkezi niteliğinde bir yerleşim biri olup; Ödemiş'in 8 km kuzeyinde Tmolos Dağı'nın eteğinde zaman zaman taşan ve sokakları işgal eden se akıntısının üzerinde kurulmuştur. Küçük bir kasaba olan Birgi çok sayıdaki zeytin ağaçları ve Hypaipa harabelerinden gelme antik malzemeyle inşa edilmiş evleriyle dikkat çekmektedir. Birgi aynı zamanda nahiye merkezi olmasının getirdiği çeşitli kamu hizmet birimleriyle de hizmet vermektedir[12]. Tarihi geçmişi İ.Ö. 3000'lere kadar inen Birgi yöresi Frig, Lidya, Pers, Bergama ve Roma hâkimiyetinde kaldıktan sonra Bizans yönetimine geçmiştir. 13. yy.'da Türk hâkimiyetinin sağlandığı Birgi'de Aydınoğlu Mehmet Bey 1307 senesinde Birgi'yi ele geçirmiştir. Ortaçağın savunmaya elverişli kent yapılanması mantığına uygun olarak kurulmuş olan Birgi, bu özelliğiyle Aydınoğulları'nın ilk andan itibaren merkezliğini üstlenmiş ve Camiü'd-Düvel'de de söz edildiği üzere Aydınoğullarına ait Ayasuluğ, Güzelhisar, Çeşme, Sultanhisarı ve Nazilli gibi merkezlerle birlikte gösterilmiştir[13].

2. Murat döneminde kesin olarak Osmanlı idaresinin sağlandığı Birgi, Aydın Sancağı'na bağlı bir kaza merkezidir. Birgi, Osmanlı hâkimiyetine girdiği 15. yy.'dan 19. yy.'a kadar yavaş fakat sürekli bir gelişme göstermiştir. 15. yy.'ın ortalarında dokuz mahalleli ve 1200 nüfusa ulaşan bir kasaba görünümünde olan Birgi, 16. yy.'ın son çeyreğine doğru fiziki yapı ve nüfus açısından gelişimin son noktasına ulaşmıştır. Bu süreçte mahalle sayısı 18'i bulan Birgi'nin toplam nüfusu 4500 civarındadır[14]. 17. yy.'ın ilk yarısında Birgi, yaşanan karışıklıklardan etkilenmiştir. 1624 ve 1625 yılları arasında Birgili Cennetoğlu Ayaklanması sırasında Birgi Kalesi'ne kapanan Cennetoğlu etrafa hücumlarda bulunmuştur. Bu ayaklanmadan sonra kendini toparlayamayan şehir 19. yy.'da Ödemiş'in önem kazanmasıyla giderek onun gölgesinde kalmaya başlamıştır[15]. Birgi 20. yy.'da büyük bir sarsıntıyla girmiş ve 1920'de Yunan işgaline uğramıştır. Yunanlılar 1922'de geri çekilirken kasabayı ateşe vermişlerdir. Bu yangın neticesinde birçok evin yandığı Birgi'de aynı zamanda Sarıyar Deresi civarındaki birçok mahalle de ortadan kalkmıştır[16]. Bu yangın felaketinden sonra 1939'da yaşanan sel felaketi ile 1944 yılında meydana gelen deprem de Birgi Kasabası'na zarar vermiş ve Birgi'nin tarihsel dokusu büyük ölçüde harap olmuştur[17].

Salnamelerde Birgi - Coğrafi Konum

İzmir İli Ödemiş İlçesi'ne bağlı Birgi, Aydın Vilayet Salnameleri'nde İzmir Sancağı Ödemiş Kazası'na bağlı bir nahiye olup, kuzeyinde Dağmarmarası Nahiyesi ve Kasaba Kazası, doğusunda Keles Nahiyesi güneyinde Ödemiş ve batısında Bayındır Kazası bulunmaktadır. Birgi Nahiyesi'nin merkezi, 38 derece 26 dakika arz-ı şimali ve 25 derece 33 dakika tul-i şarkide bulunan Bozdağ Tepesi'nde yer alan denizden yüksekliği 1219 m. ve Ödemiş'e 2 saat uzaklıkta yer alan Birgi Kasabası'dır[18]. Birgi, Kâmûsu'l- A'lâm'de Ödemiş'in 8 km kuzeyinde bir çay kenarında birkaç cami-i şerif ve medresesi bulunan ulemanın maskat-ı res'i olarak nitelendirilmiş bir kasabadır. Birgi aynı zamanda tarikat-ı Muhammedî'den meşhur Birgivi Mehmet Efendi'nin dahi uzun bir müddet bu kasabada müderrislik yaptığı ve türbesinin kasabanın dışında yer aldığı kasaba olarak da dikkati çekmektedir. Birgi Ödemiş'e ve oradan da Aydın Demiryolu hattına bir şose ile bağlıdır. Birgi Nahiyesi'nin 35 köyü bulunmakta olup arazisi kısmen dağlık ve kısmen ovalık olarak pek münbit ve mahsuldardır[19].

İdari Yapı

19. yy.'a gelinceye değin, Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik taşra yönetim kademelenmesinde geniş Anadolu Eyaleti'nin bir parçasını oluşturan Aydın Eyaleti'nde Saruhan, Aydın ve Sığla sancakları bulunmaktadır. İzmir, genellikle tersane kethüdâlarına has olarak verilen Kaptan Paşa Eyaleti'ne bağlı Sığla Sancağı'nın kaza merkezidir. 1575'te Sığla Sancağı İzmir, Çeşme, Ayasuluğ ve Akçaşehir kazalarından ibarettir. 1582'de ise Balat ve Çine kazaları Menteşe Sancağı'ndan çıkarılarak Sığla Sancağı'na eklenmiştir[20].

Buna karşılık Menemen, Nif (Kemalpaşa), Torbalı gibi kazalar Saruhan Sancağı'na, Tire, Bayındır ve Birgi gibi kazalar ise Aydın Sancağı'na bağlanmıştır. 18. yy.'ın ikinci yarısından itibaren ülkenin ulaşım ağı ve dış ticaret kanallarındaki değişim neticesinde üretim ve tüketim merkezlerinde ve birimlerinde yeni biçimlenmeler kendini göstermiş olmakla birlikte idari alanda en önemli adımlar 19. yy.'da atılmıştır. 19. yy.'da sürekli büyüyen ve birçok bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli kentlerinden biri haline gelen İzmir'in konumu, Aydın Güzelhisar'ının bu kadar yakınında olması ve tarihsel süreç içerisinde, dönemin koşullarının etkisiyle sosyal ve ekonomik bakımdan onun önüne geçerek, dönemin bir Metropolü haline gelmesi Aydın Güzelhisarı'nın gölgede kalmasına neden olmuştur[21]. 19. yy. ortalarına kadar Aydın Sancağı'nın sınırları günümüzden farklı bir bölgedir. Bu süreçte Küçük Menderes Havzası'nın kentleri idari yönden Aydın Sancağı'na bağlıyken Söke ise İzmir Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi konumunadır. 19. yy.'ın ikinci yarısından sonra idari yapıda yapılan değişiklikle yüzyıllardır Aydıneli'nin bir parçası olan Tire, Ödemiş, Ayasuluğ ve Birgi gibi önemli kentler vergi toplanmasındaki karışıklıkları önlemek için İzmir'e bağlanmıştır. Aynı tarihlerde Söke'de idari açıdan Aydın Sancağı'na bağlanarak vilayetteki idari yapılanma son şeklini almıştır[22]. 19. yy.'da Birgi, değişen ulaşım sistemiyle birlikte modern ulaşım sistemi olan demiryoluna ve istasyonlara uzak kaldığından çekim merkezi olma özelliğini yitirmiştir[23]. Gerek ulaşım sistemindeki değişmeler ve bu değişimler neticesinde ova kenarındaki yerleşim birimlerinin tercih edilmeye başlamasıyla birlikte önemini kaybetmiş olan Birgi'nin 19. yy.'da ikinci plana düşmesinde 1865'te yaşanan veba salgının da çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesinin yanı sıra Ödemiş'in iktisadi açıdan yükselişi

de etkili olmuştur[24]. 1876 yılında Aydın Eyaleti'nin idari yapısında yapılan köklü değişiklikler esnasında o zaman a kadar ilçe merkezi konumunda olan Birgi nahiye merkezi olmuş ve Ödemiş İlçesi'ne bağlanmıştır. Halil Dural'a göre, Birgi'nin nahiye olmasında Birgili ağaların da rolü büyüktür. Kaza merkezi olmanın bir yerleşim birimine büyük masraf getireceğini düşünen Birgili ağalar nahiye statüsü olma konusundaki girişimleri destekleyenlerin başında gelmişlerdir. 19. yy.'ın ikinci yarısından itibaren kazadan nahiye statüsüne indirilen Birgi Aydın genellikle bir müdür tarafından idare edilmekte müdürün başkanlığında oluşturulan idare heyetinde müdüre, naib, tahrirat kâtibi, müftü gibi yöneticiler yardım etmektedir[25]. 19. yy.'da İzmir'e bağlı olma durumunu sürdüren Birgi,1926-1927 yılı İzmir Vilayet Salnamesi'ne göre İzmir'in Ödemiş Kazası'nın nahiyesi olup; Ödemiş Kazası'na bağlı diğer kazalar ise Adagide, Beydağ ve Kiraz'dır[26]. İlk Aydın Vilayet Salnamesinden itibaren Birgi Nahiyesi'nde görev yapmış devlet görevlilerini ve görev sürelerini takip edebilmek mümkündür. Bu göre, 1878/1879-1908 arasında Birgi'de idari yapıda görev yapan kişiler;

H.1296/M.1879 Tarihinde[27]

Unvanı	**Adı**
Müdür	Mehmet Emin Ali Efendi
Naib	Abdulgaffar Efendi
Tahrirat kâtibi	Mustafa Efendi
Müftü	İbrahim Efendi
Vukuat kâtibi	Tevfik Efendi
Nüfus mukayyidi	İbrahim Hulusi Efendi

H.1297/M.1880 Tarihinde[28]

Unvanı	**Adı**
Müdür	Mehmet Emin Ali Efendi
Naib	İbrahim Hilmi Efendi
Kâtip	Mustafa Efendi
Müftü	İbrahim Efendi
Emlak-ı vukuat kâtibi	Tevfik Efendi
Nüfus mukayyidi	İbrahim Hulusi Efendi
Zabıta memuru	İbrahim Çavuş

H.1298/M.1881 Tarihinde[29]

H.1299/M.1882 Tarihinde[30]

Unvanı	Adı
Müdür	Mehmet Emin Ali Efendi
Naib	Behçet Efendi
Kâtip	Mustafa Bey
Müftü	İbrahim Efendi
Emlak-ı vukuat kâtibi	Hüseyin Efendi
Nüfus mukayyidi	İbrahim Efendi
Zabıta memuru	Mustafa çavuş

H.1300/M.1883 Tarihinde[31]

Unvanı	Adı
Müdür	Mehmet Efendi
Müftü	İbrahim Efendi
Vergi kâtibi	Ali Bedri Efendi
Naib	Behçet Efendi
Sandık Emini ve kâtibi	Mustafa Bey
Nüfus mukayyidi	İbrahim Efendi
Eytam müdürü	Ahmet Efendi
Zabıta memuru	Mustafa Çavuş

H.1302/M.1885 Tarihinde[32]

Unvanı	Adı
Müdür	Abdullah Efendi
Naib vekili	Rıza Efendi
Müftü Efendi	
Tahrirat kâtibi sandık emini	Mustafa Bey
Aşar memuru	Salih Efendi
Eytam müdürü	Ahmet Efendi
Zabıta memuru	Mustafa Efendi

H.1303/M.1886 Tarihinde[33]

Unvanı	Adı
Müdür Nuri Bey	
Naib	Rıza Efendi
Tahrirat kâtibi	Tahir Efendi
Sandık emini	Mustafa Efendi
Vergi kâtibi	Raşit Efendi
Eytam müdürü	İsmail Efendi
Aza	Hacı Tahir Efendi
Aza	Raşit Ağa
Aza	Mustafa Efendi
Aza	Nikolaki Efendi
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtibi	İsmail Efendi

H.1304/M.1888 Tarihinde[34]

Unvanı	Adı
Müdür	Abdullah Nazım Efendi
Naib	Ali Rıza Efendi
Tahrirat kâtibi	İbrahim Efendi
Vergi kâtibi	Raşit Efendi
Eytam müdürü	İsmail Efendi
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtibi	İsmail Efendi

H.1306/M.1890 Tarihinde[35]

Unvanı	Adı
Müdür	Abdullah Salih Efendi
Naib	Ethem Efendi
Tahrirat kâtibi	İsmail Efendi
Vergi kâtibi	Raşit Efendi
Eytam müdürü	İsmail Efendi
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtibi	Ragıp Efendi
Menafi kâtibi	Mehmet Efendi

H.1307/M.1891 Tarihinde[36]

Unvanı	Adı
Müdür	İbrahim Niyazi Efendi
Naib	Mustafa Efendi
Tahrirat kâtibi	Zekeriya Efendi
Eytam müdürü	Mehmet Efendi
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtibi	Ragıp Efendi
Vergi kâtibi	Raşit Efendi

H.1311/M.1893 Tarihinde[37]

Unvanı	Adı
Müdür	Ali Galip Efendi
Naib vekili	Hacı Tahir Efendi
Tahrirat kâtibi	Zekeriya Efendi
Vergi kâtibi	Raşit Efendi
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtip ve sandık emini	İsmail Efendi

H.1312/M.1894 Tarihinde[38]

Unvanı	Adı
Müdür	Ali Galip Efendi
Naib vekili	Hacı Tahir Efendi
Tahrirat kâtibi	Zekeriya Efendi
Vergi kâtibi	Raşit Efendi
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtip ve sandık emini	İsmail Efendi

H.1313/M.1895 Tarihinde[39]

Unvanı	Adı
Müdür Ali	Galip Efendi
Naib vekili	Hacı Tahir Efendi
Tahrirat kâtibi	Zekeriya Efendi
Vergi kâtibi	Raşit Efendi
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtip ve sandık emini	İsmail Efendi

H.1314/M.1896 Tarihinde[40]

Unvanı	Adı
Müdür	Ali Galip Efendi
Naib vekili	Hacı Tahir Efendi
Tahrirat kâtibi	Süleyman Efendi
Vergi kâtibi	Raşit Efendi
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtip ve sandık emini	Ragıp Efendi

H.1315M.1897 Tarihinde[41]

Unvanı	Adı
Müdür	Osman Faik Efendi
Naib vekili	Hacı Tahir Efendi
Tahrirat kâtibi	Süleyman Efendi
Vergi kâtibi	Raşit Efendi
Zabıta mülazımı	Mehmet Ağa
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtip ve sandık emini	Ragıp Efendi
Mektep-i rüşdi muallimi	Muhittin Efendi?
Rık'a muallimi	Halidi Efendi

H.1316/M.1898 Tarihinde[42]

Unvanı	Adı
Müdür	Osman Faik Efendi
Naib vekili	Hacı Tahir Efendi
Tahrirat kâtibi	Süleyman Efendi
Vergi kâtibi	Raşit Efendi
Zabıta memuru	Mustafa Çavuş
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtip ve sandık emini	Ragıp Efendi
Mektep-i rüşdi muallimi	Muhittin Efendi?
Rık'a muallimi	Halidi Efendi

H 1317/M.1899 Tarihinde[43]

Unvanı	Adı
Müdür	Osman Faik Efendi
Naib vekili	Hacı Tahir Efendi
Tahrirat kâtibi	Süleyman Efendi
Vergi kâtibi	Hüseyin Efendi
Zabıta memuru	Mustafa Çavuş
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtip ve sandık emini	Ragıp Efendi
Mektep-i rüşdi muallimi	Muhittin Efendi?
Rık'a muallimi	Halidi Efendi

H.1320/M.1902 Tarihinde[44]

Unvanı	Adı
Müdür	Ahmet Şevki Efendi
Naib vekili	Yusuf Efendi
Tahrirat kâtibi	Süleyman Efendi
Vergi kâtibi	Hüseyin Efendi
Zabıta Memuru	Mustafa Çavuş
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtip ve sandık emini	Ragıp Efendi
Mektep-i rüşdi muallimi	Mustafa Efendi
Rık'a muallimi	Halidi Efendi

H.1323/M.1905 Tarihinde[45]

Unvanı	**Adı**
Müdür	Ahmet Şevki Efendi
Naib vekili	Hüseyin Hüsnü Efendi
Tahrirat kâtibi	Süleyman Efendi
Vergi kâtibi	Hüseyin Efendi
Zabıta memuru	Mustafa Çavuş
Belediye reisi	Tahir Efendi
Kâtip ve sandık emini	Bedrettin Efendi
Mektep-i rüşdi muallimi	Mustafa Efendi
Rık'a muallimi	Halidi Efendi

H.1326/M.1908 Tarihinde[46]

Unvanı	**Adı**
Müdür	Hasan Tevfik Efendi
Naib vekili	Ahmet Nazif Efendi
Tahrirat kâtibi	Osman Nuri Efendi
Vergi kâtibi	Feyzi Efendi
Zabıta memuru	Mustafa Çavuş
Duyun-u umumiye aidat memuru	Mustafa Efendi

Nahiye Meclisi

Reis	**Nahiye Müdürü**
Aza	Tahrirat kâtibi Efendi
Aza	Ragıp Efendi
Aza	Hacı Molla Hüseyin Efendi
Aza	İlya Efendi?

Daire-i Belediye

Reis	Tahir Efendi
Aza	Mehmet Efendi
Aza	Hacı Molla Hüseyin Efendi
Kâtip ve sandık emini	İsmail Hakkı Efendi
Aza	İlya Efendi
Aza	Hırtovi Efendi

Aydın Vilayet Salnamelerine göre Birgi'de, Belediye Teşkilatı 1886 senesinde kurulmuştur ve ilk belediye başkanı Tahir Efendi'dir. Birgi Belediye kâtibi İsmail Ağa ise Belediye işlerinin yürütülmesinde görev almıştır[47]. Aydın Vilayet Salnameleri dikkatle incelendiğinde 1880'li yılardan 2. Meşrutiyet'e kadar Tahir Ağa'nın Birgi Nahiyesi'nin tek Belediye başkanı olarak uzun yıllar görevine devam ettiğini ve kendisine de kâtip ve sandık emini olarak İsmail ve Ragıp ağaların yardım ettiği görülmektedir. Birgi Belediyesi'nde de Aydın Vilayeti'ndeki diğer belediyelerde olduğu gibi azınlık temsilcileri belediye meclisinde görev almıştır. Özellikle uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan Birgili Rumlar yerel yönetimde alınan kararlarda söz sahibi olmuşlardır. Aydın Vilayet Salnameleri'nde Birgi'de görev yapmış devlet görevlileri hakkındaki bilgilerin yanı sıra Birgi'ye ait köyler hakkında da bilgiler bulunmaktadır. H.1315/M.1897 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi'nden Birgi'nin köylerinin isimleri ile merkez kasaba Birgi ve merkez kaza Ödemiş'e olan mesafeleri de öğrenilebilmektedir.

Birgi'ye bağlı köylerin merkez kazaya ve kasabaya uzaklıkları[48]

Köyün adı	Merkez kazaya (Ödemiş) uzaklığı		Merkez kasabaya (Birgi'ye) uzaklığı	
	Saat	Dakika	Saat	Dakika
Birgi Kasabası	2			
Emirli	4		3	
Kurucaova	1	30	1	
Kışla	1	30	1	
Kaymakçı elci?	2	15	2	
Kofundere	4		3	
Tekkeyaylak	5		3	
Kaya	3		5	
Yusufdere	3	20	5	20
Mescitli	3	30	2	30
Mursallı	1		2	30

Havulcuk/ Havlucak	1	30		45
Bezdegüme	1		1	
Kireli	1	20	1	
Kuzuca aşiret	1	20	1	
Kaymakçı-yı kebir	3		2	30
Kaymakçı-yı sağir	3		2	30
İsallı	4		3	30
Çaylı	3	30	3	20
Alaşarlu	3	30	3	15
Kızılcaavlu	3	30	3	15
Korga	8		7	
Karaman	6		5	
Umurlu	14		13	
Kirte	14		12	
Pirinçi?	4		3	30
Bıçakçı	4		3	30
Mendegüme	8		9	
Çamlıca	5	30	7	
Küre	5	30	7	
Gerçekli	1			30
Cevizalanı	3		1	
Hacı Hasan	3		1	
İhsaniye	2		1	30
Semit Baba(Samut Baba)	3		1	

Nüfus

19. ortalarında yapılan temettuat sayımı sonuçlarına göre, Birgi, 775 hanede toplamda 3.875 kişinin yaşadığı bir yerleşim birimidir[49]. Birgi'nin Kurtgazi, Sarubey, Akmescit, Sene, Hızırlık, Dernek, Rumiyan, Timurbaba, Cami-i Kebir Sasalu, Taşpazar, Kızıl Mescit, Manastır, Karataş, Çörekbaba, Üsküsler adlarını taşıyan 16 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallerinin her biri aynı büyüklükte olmayıp beş, altı hatta on haneden oluşan mahalleler de bulunabilmektedir. Birgi'de Müslüman Türklerin yanı sıra Osmanlı tebaası Rumlar da yaşamaktadır[50]. Aydın Vilayet salnamelerinden en ayrıntılı bilgi veren R. 1307/M. 1891 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi'nde merkez Birgi Kasabası ve köylerinin nüfusu ve bina sayıları ayrıntısıyla verilmiştir.

Adı geçen salnameye göre, Birgi Nahiyesi'nin köylerinin nüfusu şu şekildedir[51].

Köyün ismi	Nüfusu	Emakin
Birgi Kasabası	5011	1008
Mursallı Karyesi	247	52
Dadbey	555	108
Yusufderesi	267	52
Kayaköy	565	110
Solhak?	151	34
Çamlıca	307	58
Küre	275	49
Manda?	919	161
Demircideresi	212	35
Bezdegüme	594	129
Kireli	151	27
Gerçekli	276	43
Kışla	191	31
Kuruova	222	44
Abasuret	253	47
Küçükören	237	37
Pirinççi	538	119
Bıçakçı	537	102
Mescitli	306	76
Kaymakçı-ı sagir	363	72
Kaymakçı-yı kebir	582	107
Çaplı	727	133
Alaşarlı	187	36
Asallı	369	66
Kızılcasulu	273	54
Tekeyaylak	177	30
İhsaniye	290	71
Karaman	387	86
Kurudere	141	29
Cevizalanı	132	22

Hacı Hasan Çeşme	104	17
Yumulcu	218	37
Kacar	239	42
Emirli	314	67
Kofundere	275	44
Bakır	213	33
Korga	301	52
Eğridere	188	28
Umurlu	1307	145
Girne	957	155

19. yy.'ın sonların gelindiğinde ise Birgi, 20.000 civarında bir nüfusu barındırmaktadır. Nahiye'de H. 1312/M. 1894 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesine göre, 9.520'i erkek ve 9.540'ı kadın olmak üzere toplamda 19.060 Müslüman ahali yaşamaktadır. Birgi'de İslam ahalinin yanı sıra 371'i erkek ve 331'i kadın olmak üzere 702 Rum da ikamet etmektedir[52].

Eğitim- Öğretim Faaliyetleri

Kâmûsu'l-A'lâm'de, birkaç cami-i şerif ve medresesiyle ulemanın maskat-ı res'i olarak nitelendirilen bir kasaba olan Birgi[53], 19. yy.'da çevresi için bir çekim merkezi olma özelliğini yitirmesine rağmen geçmişten gelen ünlü medreseleri sayesinde eğitim için bir çekim merkezi olma özelliğini devam ettirmektedir. Maarif salnamelerindeki verilere göre, 19. yy.'ın sonu ile 20. yy.'ın başlarında Birgi'de H. 1310/M. 1892 tarihinde açılan bir rüştiye mektebi vardır[54]. H. 1316/M. 1898 Tarihli Maarif Salnamesi'ne göre, Rüştiye, 30 öğrenciye hizmet vermekte, Muallim Muhittin Efendi ile Rık'a Muallimi Halil Haldi Efendi ve bir hizmetli okulda görev yapmaktadır[55]. 1903 tarihinde ise okulun öğrenci sayısı 33'e yükselerek Ziyaeddin Efendi ve Halil Efendiler muallimlik görevlerini devam ettirmekteydiler[56]. Yine H. 1319/M. 1901 Tarihli Maarif Salnamesi'ne göre, Birgi hükümet konağının muhtelif yerlerinde kurulmuş inas (kız) mektepleri de bulunmaktadır[57]. Salnamelerde Birgi Kasabası'nda inas (kız) mekteplerinin inşa edildiği yerler tam olarak belirtilmemiş olmakla birlikte H. 1302/M. 1885 tarihinde kurulduğu maarif salnamelerinden öğrenilebilmektedir[58]. H. 1321/M. 1903 Tarihli Maarif Salnamesi'ne göre Birgi merkez ve civar yerleşim yerlerinde bulunan 22 medrese eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmekte ve bu medreselerde 91 öğrenci eğitim görmektedir. Bu medreselerin isimleri, bulunduğu yer, müderrisi, öğrenci sayısı ve kurucuları hakkında ayrıntılı bilgiye aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

1903 Tarihinde Birgi'de Medreseler[59]

Medresenin adı	Bulunduğu yer	Müderrisi	Öğrenci sayısı	Medresinin kurucusu
Sultan Şah	Birgi'de Cami-i Kebir	Hacı İsmail Efendi	14	Sultan Şah
Mekkizade		Ali Efendi	18	Mekkizade
Karadavut	Birgi'de	Mehmet Efendi	-	Karadavut
Mehmet Bey	Birgi'de	Mehmet Efendi	-	Mehmet Bey
Ataullah	Birgi'de	Ali Efendi	12	Ataullah
Faraşlı?	Birgi'de	-	-	İaneten
Musa	Birgi'de	-	-	İaneten
Oğuz Ağa	Birgi'de	-	-	Oğuz Ağa
Karazade	Birgi'de	-	-	Hacı Mehmet Ağa
Karazade	Birgi'de	-	-	Hacı Mustafa Ağa
Çukur	Birgi'de Dernek	Şerif Ali Efendi	6	Hacı Derviş Ağa
Emir Hatun	Birgi'de Sene?	-	-	Emir Hatun
Şadırvani	Birgi'de Sene?	Yusuf Ziya Efendi	19	Hacı Osman Ağa
Fatma Hatun	Birgi'de Sene?	-	-	Fatma Hatun
Zinullah?	Birgi'de Sene?	-	-	Zinullahzade
Katipzade	Birgi'de Hıdırlık	-	-	Katipzade
Ceritzade	Birgi'de Akmecsit	-	-	İaneten
Zıbkınzade	Birgi'de Akmecsit	Süleyman Efendi	7	Zıbkın Ağa
Hacı Ali Efendi	Birgi'de Akmecsit	Mehmet Efendi	15	ianeten
Karadoğan	Birgi	-	-	ianeten
Haphazlı	Birgi'de Bozdağ	-	-	Beyzade
Armutlu	Birgi'de Bozdağ	-	-	ianaten

Tablo incelendiğinde medreselerin büyük bir kısmının kurucuları arasında Birgi'nin ileri gelenleri bulunduğu gibi kadınlarında da kendi isimlerini taşıyan medreseler yaptırdıkları anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra 22 medresenin 6'sının da ianeten yardımlarla kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu da Birgi ahalisinin eğitim ve öğretim faaliyetine ne kadar önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir. Birgi'de medreselerin yanı sıra kütüphaneler de eğitim- öğretim faaliyetleri açısından önemli yerlerdir. H. 1316/M. 1898 Tarihli Maarif Salnamesi'ne göre, Birgi'de Beyzade ve Hacı Şakir Efendi kütüphaneleri bulunmaktadır[60]. Bu kütüphanelerden Beyzade Kütüphanesi 1898 yılında 118, 1910'da 182 kitapla

halka hizmet vermektedir. Hacı Şakir Efendi Kütüphanesi'nde ise 1898'de 300 kitap bulunurken 1910'lu yıllarda kitap sayısı yarıya inerek 150 civarında kitaba ev sahipliği yapmaktadır[61]. 2. Meşrutiyet döneminde ise Birgi'de eğitim alanında önemli girişimlerin olduğuna ve maarif işlerinin de daha kurumsal bir yapıya büründüğüne şahit olmaktayız. Bu dönemde maarif idarisi kurulmuş ve eğitimle ilgili her türlü sorunun çözümünde karar mercii durumuna gelmiştir. Aşağıdaki tablolardan 1908'de Birgi'de maarif idaresinin üyeleri ile Birgi'de eğitim ve öğretime devam eden mektepler hakkında bilgi edinmek mümkündür[62]

Maarif İdaresi

Reis	Ragıp Efendi
Aza	Hacı İsmail Efendi
Aza	Necib Efendi
Aza	Mustafa Efendi
Mektepler	
Rüştiye Muallimi	Şükrü Efendi
Muavini	Hafız AhmetHulusi Efendi
İnas Mektebi Muallimi	Zeynep Hanım

Sosyo-Ekonomik Yapı

19. yy. ortalarında yapılan temettuat sayımlarına göre, Birgi'de meslek grupları arasında rençberler büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Tarımsal üretimin ağırlıklı olarak yapıldığı hububat, meyve ile hayvan yetiştiriciliğinden aşar vergisi alındığı hemen her mahallede zeytin başta olmak üzere bağ, harir-i ham arpa, buğday, kestane ceviz, elma asel öşrü verildiği ve bunların da üretimin yapıldığı görülmektedir. Bu durum günümüzde Birgi'nin bağlık, bahçelik meyveciliğe elverişli özelliğinin eskilere dayandığını gözler önüne sermektedir. Çayırlık ve yoncalık gibi tarım arazileri hayvancılığa işaret etmektedir[63]. Aydın Vilayet Salnameleri'nde Birgi'nin sosyo-ekonomik yapısına ilişkin pek fazla ayrıntıya rastlanmamaktadır. Nahiye ile ilgili genel olarak Ödemiş Kazası kurulan pazar ve panayırla kısmında Birgi'de pazartesi günleri bir pazarın kurulduğunu görmekteyiz. Ayrıca kaza genelinde cumartesi günü Ödemiş'te, Pazar günü Adagide Nahiye merkezinde, Çarşamba günü Kiraz, Perşembe günü Beydağ Nahiye merkezinde Cuma günleri de Kaymakçı Köyü'nde pazar kurulmaktadır. Ödemiş'in nahiyelerinin birinde hemen hemen her gün Pazar kurulduğundan bu pazarlara kazanın diğer köylerinden ve civar kazalardan birçok tüccar ve halk gelerek alışveriş yapmaktadırlar[64].

Aşiretler ve Birgi

Armağan'a göre, Ödemiş merkez ve çevresindeki köylere yerleştirilen aşiretlerin büyük bir çoğunluğu Karaman ve Karadeniz'den gelerek buralara yerleşerek yeni yeni yerleşim birimlerinin temellerini atmışlardır. Bu aşiretler tarafından kurulan köylerden Otamış, Küre, Cüneytler, Bıçakçılar, Pirinççi,

Çaylı, Güney, Küre, Köseler, Kutlubey, Selmanlı, Yağlı, Avlucuk, Bakırlı ve Yazı gibi köylerin aşiret ve obaları Karadeniz'den gelmiştir. Bolu ve Kastamonu'dan Küçük Menderes Havzasına giren bu aşiretler Ödemiş ve nahiyelerinde kendilerine yer bulmuşlardır[65]. Salnamelerde aşiretlerin geliş yerlerine ilişkin bilgiye rastlanmamasına rağmen H. 1302/M. 1885. Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi'nden 1885'te Aydın Vilayeti'ne 70.000 civarında kişinin yerleştirildiğine tanık olmaktayız. Birgi kaza merkezi olmamasına rağmen topraklarının yerleşime uygun olmasından olsa gerek Ödemiş'e göre daha fazla aşirete ev sahipliği yapmıştır. Bu aşiretlere, göçmenlere yapıldığı gibi kendi geçimlerini sağlayacakları miktarda toprak verilmiş, tarım araç ve gereçleri de bizzat devlet tarafından temin edilerek tarımsal faaliyetlere katılımları sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bir kısım aşiretler iskân edildikleri yerlerden kaçmayı denemiş olmalarına karşın başarılı olamamışlardır. Aşiretlerin yerleşik halkın tarımsal faaliyetlerine engel olmaları üzerine ellerindeki çadırları alınarak bu tarz girişimlerine engel olunmak istenmiş ve ayrıca aşiretlerden alınan bu çadırlar yeni yapılan mekteplerde kullanılmıştır[66].

1885 Tarihinde Aydın Vilayeti 'ne İskân Edilen Aşiretler[67]

Yerleşim Birimi	Yapılan Hane	Kadın	Erkek	Toplam
Torbalı Nahiyesi	549	1284	1369	2653
Nif Nahiyesi	64	128	155	283
Tire Kazası	698	1450	1649	3099
Menemen Kazası	49	95	117	212
Foçateyn Kazası	11	30	32	62
Bergama	21	51	57	108
Nevahi-i Bergama	29	79	87	166
Çandarlı Nahiyesi	42	95	116	211
Dikili Nahiyesi	5		15	15
Ayazmend Nahiyesi	11	23	27	50
Kilisya Nahiyesi	72	159	191	350
Nefs-i Ödemiş	39	76	90	166
Maa Kelas Balyanbolu Nahiyesi	199	461	505	966
Birgi Nahiyesi	50	109	124	233
Bayındır Kazası	153	364	431	795
Kuşadası	254	796	790	1586
Urla Kazası	55	153	167	320

Seferihisar Kazası	52	93	117	210
Salihli Kazası	182	896	935	1831
Alaşehir	77	863	881	1744
Demirci Kazası	499	2197	2231	4428
Eşme Kazası	201	891	888	1779
Soma Kazası	104	453	466	919
Kasaba Kazası	183	947	955	1902
Kula Kazası	251	1441	1507	2948
Gördes Kazası	75	291	327	618
Manisa	394	1285	1262	2747
Akhisar Kazası	950	4316	5005	9321
Aydın	30	74	79	153
Köşk Nahiyesi	56	146	134	280
Sobuca Nahiyesi	260	676	649	1325
Karahayıt Nahiyesi	121	330	329	659
İneabad Nahiyesi	153	327	352	679
Atça Nahiyesi	13	37	33	70
Kuyucak Nahiyesi	116	248	271	519
Sultanhisar Nahiyesi	31	80	74	154
Karacasu	119	248	253	501
Nazilli	45	128	101	229
Söke Kazası	704	1878	1722	3600
Bozdoğan Kazası	276	658	656	1314
Çine Kazası	397	917	902	1819
Muğla	137	405	401	806
Bozüyük Nahiyesi	176	430	441	871
Ula Nahiyesi	39	101	110	211
Bodrum Kazası	85	267	290	557
Megri Kazası	148	362	361	523
Milas Kazası	-	328	334	662
Marmaris Kazası	20	58	67	125
Köyceğiz Kazası	98	476	482	958
Sarayköy Kazası	186	755	768	1523
Buldan Kazası	167	833	827	1660
Tavas Kazası	49	231	245	476
Honaz Nahiyesi	722	3186	3455	6641
Toplam	9397	32205	34032	66237

Sonuç

Günümüzde İzmir İli Ödemiş İlçesi'ne bağlı Birgi Beldesi binlerce yıllık tarihi geçmiş ile Küçük Menderes Havzasının önemli yerleşim yerleri arasındadır. Aydınoğlu Beyliği'ne başkentlik etmiş, önemli bilim adamlarının yaşadığı medreseleriyle adeta bir ilim merkezi konumunda olan Birgi Osmanlı hâkimiyetinde de bu vasfını bir süre daha devam etmiştir. 17. yy.'la birlikte değişen sosyoekonomik ilişkilerin etkisiyle özellikle Cennetoğlu Ayaklanması'ndan sonra yavaş yavaş sönükleşmeye başlayarak idari merkez olma konumunu Ödemiş'e kaptırarak ikincil plana düşmüştür. Özellikle İzmir-Aydın Demiryolu'nun faaliyete geçmesiyle ova kenarındaki yerleşim birimlerinin önem kazanmasına paralel olarak bu geriye gidiş daha da hızlanmıştır. 19. yyı.'n önemli kaynaklarından olan Aydın Vilayet Salnameleri'nde İzmir Sancağı Ödemiş Kazası'na bağlı, büyük çoğunluğu Müslüman olmak üzere Rumların da yaşadığı toplamda 20.000 civarı bir nüfusa sahip Birgi Nahiyesi'nin merkezi Birgi Kasabası olup, 5.011 kişilik nüfusuyla nahiyesinin yönetim merkezidir. İdari anlamda müdürler tarafından yönetilen Birgi Nahiyesi'nde de müdüre birçok devlet görevlisi de yardım etmektedir. Aydın Vilayet Salnameleri'ne göre, Birgi Nahiyesi'nde belediye teşkilatı 1886 yılında kurulmuştur. Belediye başkanı Tahir Ağa uzun yıllar Birgi Belediye Başkanı olarak Birgi'ye ve Birgililere hizmet vermiştir. Birgi 19. yy.'ın sonlarında açılan rüştiye mektepleri, medreseleri ve gerekse Beyzade ve Hacı Şakir Efendi kütüphaneleriyle bilim yuvası olma konumu elinden kaptırmaya pek niyetli gözükmemektedir.

DİPNOTLAR

[1] "Salname", DVİ, 36 2009, 51-52.
[2] Duman 2000, 1.

[3] "Salname", İA. 10 1993, 134.

[4] Günay 2011, 333-334.

[5] Ağanoğlu (hzl.) 2000, 16.

[6] Günay 1998, 357.

[7] Tabak 2010, 75-76.

[8] Aydın Vilayet Salnameleri'nin listesi için bkz; Duman 2000, 80-82.

[9] Yeneroğlu 2001, 219.

[10] Antik kaynaklarda Hypaipa, Hypaipen, Hypaepeni ve Hypaepis, sikkeler üzerinde ise Hypaipenon isimleriyle geçen Haypaipa Antik Kenti, İzmir İli'nin 120 km kadar güneydoğusunda, Ödemiş İlçesi'nin 4-5 km kuzeyinde günümüzde Dadbey/Günlüce Köyü'nün bulunduğu yerde kurulmuştur. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Sevin 1974-1975, 41-53; Darkot 1979, 2, 632; R. 1307 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi'nde de Haypaipa Antik Kenti ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: "Ödemiş Şehri yeni bir şehirdir. Takriben yüz elli sene evvel inşa olunmuş ve inşasında Hyparpa harabelerinden hayli eser-i makbule zayi olmuştur. Eski şehirlerden Hyparpa'dır. El-an Tapuk denir. Bu şehir Ödemiş'ten bir saat mesafede Tmolos Dağı'nın eteğinde kâin olup ezmine-i kadimede bütün Lidya kadınları arasında rakslarının cazibe perverliği ve şivesiyle mümtaz nisvanının melahatıyla meşhur idi.", R. 1307 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 833.

[11] Texier 2002, 51.

[12] Köker (yay.) 2009, 73.

[13] Uzunçarşılı 1982, 66.

[14] 16. yy.'da Birgi 28'i vakıf olmak üzere toplamda 108 köyü olan bir yerleşim birimidir. 16. yy. Birgi vakıfları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Telci 1999, 204.

[15] Emecen 1992, 189-191.

[16] Yunan işgalinin Birgililerin toplumsal hafızalarında yarattığı acı ve hüzün verici anılar için bkz; Gümüşoğlu 2008, 80-89.

[17] Başgelen 2006, 8.

[18] R.1307/M.1891 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 574.

[19] Samî 1996, 1285-1286.

[20] Erdoğru 1994, 223.

[21] Pullukçuoğlu Yapucu 2007, 30-31.

[22] Pullukçuoğlu Yapucu 2009, 34.

[23] Sürgevil (yay.) 2010, 144.

[24] Yavuz 1990, 26.

[25] Dural 2004.

[26] 1927/1928 İzmir Vilayet Salnamesi, 15-16.

[27] H.1296/M.1879 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 88.

[28] H.1297/M.1880 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 95.

[29] H.1298/M.1881 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 122.

[30] H.1299/M.1882 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 157.

[31] H.1300/M.1883 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 129.

[32] H.1302/M.1885 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 111.

[33] H.1303/M.1886 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 101.

[34] R.1304/M.1888 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 302.

[35] R.1306/M.1890 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 149.

[36] R.1307/M.1891 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 125.

[37] H.1311/M.1893 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 197.

[38] H.1312/M.1894 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 227.

[39] H.1313/M.1895 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 203.

[40] H.1314/M.1896 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 197.

[41] H.1315/M.1897 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 160.

[42] H.1316/M.1898 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 144.

[43] H.1317/M.1899 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 155.

[44] H.1320/M.1902 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 108.

[45] H.1323/M.1905 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 106.

[46] H.1326/M.1908 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 270.

[47] H.1303/M.1886 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 101.

[48] H.1315/M.1897 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 165-166.

[49] Beytaş 2001, 116.

[50] O. Pullukçuoğlu Yapucu ise, 19. yy.'ın ilk yarısı için önemli bir kaynak olan temettuat defterlerindeki verilere göre, Birgi'nin yaklaşık olarak 694 haneden oluştuğunu ve bunun da 3470 kişilik bir nüfusa işaret ettiğini belirtmektedir. Bkz; Sürgevil (yay.) 2010, 144-145; ayrıca Birgi'nin farklı tarihlerdeki nüfusu için bkz; Ünal (hzl.) 2001, 50-51.

[51] R. 1307/M. 1891 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 473; ayrıca bkz; Babuçoğlu (hzl) 2010, 429.

[52] H. 1312/M. 1894 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 227.

[53] Samî, 1996, 1285.

[54] H. 1316/M. 1898 Tarihli Maarif Salnamesi, 943.

[55] H. 1316/M. 1898 Tarihli Maarif Salnamesi, 882.

[56] H. 1321/M. 1903 Tarihli Maarif Salnamesi, 357; 1901 yılında, Birgi Rüştiyesi'nde 21 öğrenci okumakta muallimliğini M. Fikri Efendi ve Hüsnü hat öğretmenliğini ise H. Haldi Efendi yapmaktaydı. Bkz; H. 1319/M. 1901 Tarihli Maarif Salnamesi, 393.

[57] H. 1319/M. 1901Tarihli Maarif Salnamesi, 449.

[58] H. 1321/M. 1903 Tarihli Maarif Salnamesi, 391.

[59] H. 1321/M. 1903 Tarihli Maarif Salnamesi, 369.

[60] H. 1316/M. 1898 Tarihli Maarif Salnamesi, 936.

[61] Tutsak 2002, 70; H. 1321/M.1903 Tarihli Maarif Salnamesi, 388.

[62] H. 1326/M. 1908 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 270.

[63] Beytaş 2001, 116.

[64] 1927-1928 İzmir Vilayet Salnamesi, 131.

[65] Armağan 2011, 25.

[66] H. 1302/M. 1885 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 271.

[67] H. 1302/M. 1885 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, 268-271.

KAYNAÇA-SALNAMELER

Aydın Vilayet Salnameleri

H. 1296/M. 1879 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1297/M. 1880 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1298/M. 1881 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1299/M. 1882 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1300/M. 1883 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1302/M. 1885 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1303/M. 1886 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
R. 1304/M. 1888 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
R. 1306/M. 1890 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
R. 1307/M. 1891 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1311/M. 1893 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1312/M. 1894 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1313/M. 1895 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1314/M. 1896 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1315/M. 1897 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1316/M. 1898 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1317/M. 1899 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1320/M. 1902 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1323/M. 1905 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
H. 1326/M. 1908 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.
1927-1928 İzmir Vilayet Salnamesi.

Maarif Salnamesi

H. 1316/M. 1908 Tarihli Maarif Salnamesi.

H. 1319/M. 1901 Tarihli Maarif Salnamesi.

H. 1321/M. 1903 Tarihli Maarif Salnamesi.

İKİNCİ EL KAYNAKLAR

"Salname", İA 10: 134-136.

Ağanoğlu, H. Y (hzl.) 2000. 1896 (Hicri 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi (Üsküp, Priştine, Prizren, İpek, Yenipazar, Taşlıca). İstanbul.

Armağan, A. M. 2011. Osmanlı Belgelerinde Ödemiş. Ödemiş Kent Müzesi Yayınları, Ödemiş.

Başaran, M. 2010. "19. Yüzyılda Küçük Menderes Havzasında Temettuat Defterlerine Göre Tarımsal Ekonomi", Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-I: 209-218. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

Başgelen, N. 2006. Birgi'den Gevaş'a Anadolu Gezi Notları. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Beytaş, A. 2001. 19. Yüzyıl Ortalarında Birgi Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Darkot, B. 1979. "Birgi", İA 2: 632-634.

Sürgevil, S. (yay.) 2010. Değişim Sürecinde Aydın. Aydın Ticaret Odası Kültür Yayınları, no. 4, Aydın.

Duman, H. 2000. Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri. Ankara.

Dural, H. 2004. Ödemiş Tarihi. S. Yetkin (hzl.) Ödemiş Belediyesi Yayınları, Ödemiş.

Emecen, F. 1992. "Birgi", DVİ 2: 189-191.

Erdoğru, M. A. 1994. "Onaltıncı Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi", Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri, T. Baykara (hzl.) Akademi Kitabevi, İzmir.

Gümüşoğlu, F. 2008. Birgi'de Toplumsal Yaşam ve Değişim. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Günay, V. 1998. "Salnâmelere Göre 19. Yüzyılda Ayasuluğ", Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu (4-6 Eylül 1997): 357-366. İzmir.

2011. "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Bodrum (Osmanlı Vilâyet Yıllıklarına Göre)", 2. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu, Sempozyum Bildirileri (9-12 Mayıs 2011), Prof. Dr. A. Özgiray Prof. ve Dr. M. A. Erdoğru (hzl.), Müskebi Ofset: 333-349. Bodrum.

İbrahim, C. 2010. Aydın Vilâyet Sâlnâmesi R.1307/H.1308. M. Babuçoğlu, vd. (hzl.) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Köker O. (yay.) 2009. Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'dan Karptposallar ve Vital Cuinet'nin İstatistikleri ve Anlatımlarıyla Bir Zamanlar İzmir. İzmir.

Sevin, V. 1974-75. "Batı Anadolu'nun Az Bilinen Antik Bir Kenti Hypaipa Tarihi Üzerine Bir Deneme", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı. 28-28: 41-53.

Samî, Ş. 1996. Kâmûsu'l-A'lâm 2, İstanbul 1306, Tıpkıbasım, Kaşgar Neşriyat, Ankara.

Tabak, S. 2010. "Sâlnamelere Göre 19. Yüzyılda Torbalı", E. Başaranbilek (yay.) Küçük Menderes Araştırmaları: 75-89, ÇEKÜL Vakfı Yayınları, Efe Ofset Matbaacılık, Ödemiş, İzmir.

Telci, C. 1999. "16. Yüzyıl Başlarına Ait Birgi Kazası Evkâf Defteri", Tarih İncelemeleri Dergisi 14: 203-260.

Texier, C. 2002. Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, A. Suat (hzl.) Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2, Ankara.

Tutsak, S. 2002. İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H. 1982. Osmanlı Tarihi I. Ankara.

Yapucu Pullukçuoğlu, O. 2007. Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın. Kitabevi Yayınevi, İstanbul.

2009. "Yunan İşgali Öncesi Aydın Sancağı'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı", Güneş, G ve M. Başaran (yay.) Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe, Tuna Matbaacılık, Aydın.

Yavuz, B. G. 1990. Birgi Coğrafyası, Tarihçesi, Tarihi Yerleri. Ödemiş.

Yeneroğlu, E. 2001. "Aydın Vilayet Salnamelerinde Kuşadası Kazası", Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu. İzmir.

1877-78 Osmanlı Rus Savaşında Ödemiş Zeybek Taburları

Ercan UYANIK

Yard. Doç. Dr. Ercan UYANIK
Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi Anabilimdalı
Uğur Mumcu Cad, 135. Sk. No: 5, Buca, 35150 İzmir.
<ercan-uyanik@yandex.com>; <ercan.uyanik@deu.edu.tr>.

2. Abdülhamit, 1876 yılında Osmanlı tahtına çıkmasının üzerinden dokuz ay bile geçmeden kendisini 93 Harbi olarak bilinen, imparatorluk açısından çok tehlikeli bir olayla karşı karşıya bulmuştu. Savaşın ciddiyeti, beraberinde Batı Anadolu'da çözülmesi gereken eşkıyalık sorununu da gündeme getirmişti. Bölgedeki eşkıyalık faaliyetleri, savaşlar sırasında devleti iki açıdan olumsuz etkiliyordu. Hem çetelerle mücadele için takip kollarında görev almak üzere sürekli asker görevlendirilmekte, hem de savaşa katılmak istemeyen asker kaçaklarının dağa çıkıp çetelere katılması nedeniyle bölgeden beklenilen asker ihtiyacı karşılanamamaktaydı. Devlet, daha önce Kırım Savaşı'nda da denenmiş olan bir yönteme başvurmuştu. Eşkıyalık sorununu en azından savaş süresince bitirerek iç huzuru dengelemek amacıyla Ege bölgesindeki çeteleri dağdan indirip Osmanlı ordusu saflarında Ruslarla savaşmak için ikna etmeye çalışacaktı. 2. Abdülhamit bu planı hayata geçirmek için 1877 yılında savaşa katılmayı kabul edecek olan zeybekler için genel af ilan etti. Savaş devam ederken Çakırcalı Ahmet, Bakırlı Mehmet gibi yüze çıkan efeler zeybekleriyle birlikte silâhaltına alındı ve bir müddet talim yaptırıldıktan sonra cepheye gönderilmek üzere Aydın'dan İstanbul'a sevk edildiler. Zeybek Asakir-i Muavenesi olarak anılan birlikler, buradan da Rumeli'deki ve Kafkasya'daki cephelere gönderildiler. Kimi zaman cephelerde gösterdikleri başarılar nedeniyle ödüllendirilen kimi zaman ise köy bastıkları için divan-ı harpte cezalandırılan zeybeklerin silâhaltındaki yaşamları savaşın başlamasından sonra yaklaşık on ay sürdü. Bu bildiride; 93 Harbi'nde görev alan Ödemiş Zeybek Taburları devlet-eşkıya ilişkisi bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: 93 Harbi, 2. Abdülhamit, Zeybekler, Ödemiş Zeybek Taburu, Çakırcalı Ahmet Efe.

The Zeibek Batallions from Ödemiş in 1877-1878 Ottoman-Russian War

In 1876, Abdulhamid 2 get on the Ottoman throne, he was facing very dangerous an event in terms of the empire known as the War of 93. The severity of war brought to the agenda the problem of banditry has to be solved in Western Anatolia. Activities of banditry in the region adversely affect The State in two terms during the war. The state was applied a well-tried method which tested in the Crimean War. In 1877, in order to realize this plan Abdulhamid 2 declared an amnesty for zeybeks who will agree to participate in the war. In this declaration; will be discussed Ödemiş Zeybek Battalions which involve War of 93 in the context of relationship between state and bandits.

Key Words: War of 93, Abdulhamid 2, Zeybek, Ödemiş Zeybek Battalion, Çakırcalı Ahmet Efe.

19. yy.'ın ikinci yarısında siyasi birliklerinin kurulması, 1815 yılında Viyana Kongresi'yle oluşturulan devletlerarası dengeyi bozmuştu. Rusya, bu durumdan faydalanarak Paris Antlaşması'nın Karadeniz'in tarafsızlığı ve silâhtan arındırılması maddelerini tek taraflı olarak kaldırmış, Avrupa devletleri de bu oldubittiyi 13 Mart 1871 Londra Antlaşması'yla kabul etmişti. Yayılmacı Panslavist politikasını Hristiyanların koruyuculuğu adı altında gösterebilmek için Avrupa kamuoyunun sempatisini kazanmak zorunda olan Rusya, diplomatik temaslar ve elde edeceği Avrupa basını vasıtasıyla bunu gerçekleştirmeye çalıştı. İstanbul'daki elçiliği vasıtasıyla Osmanlıların Hristiyan tebaaya haksızlık yaptığına dair düzmece haberler çıkaran Rusya, bunları Avrupa kamuoyuna duyurabilmek için gazete ve yazar satın aldı. Bu kişilerin yazdığı propaganda amaçlı yayınlarda, Bulgaristan'da öldürülenlerin sayısı on binlerle ifade edildi. Babıâli, bu abartılı haber kampanyasına karşı Türk sefirleri vasıtasıyla basın bültenleri gönderdiyse de başarılı olamadı[1]. Bu durum üzerine Avrupa'nın Osmanlı hakkındaki fikir ve görüşleri tamamen değişti. Bu ortamdan faydalanmak isteyen Karadağ ve Sırbistan 2 Temmuz 1876'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti[2]. Bu savaşta Osmanlı Devleti kısa bir sürede başarı kazandı. Ancak, yabancı temsilciliklerin ısrarı üzerine Osmanlı Devleti, 25 Eylül 1876'da ateşkes ilân etti. Ateşkes esnasında taraflar arasında bir anlaşmaya varılamayınca Rus elçisi İgnatiyef, 31 Ekim 1876'da Osmanlı Devleti'ne bir kesin uyarı verdi[3]. Şark meselesinin çözümü konusunda Avusturya, Almanya ve Rusya arasında bir mutabakata varılırken, İngiltere ise çıkarları gereği Balkanlar'da statüko'un korunmasından yanaydı. Bu nedenle Balkan milletlerini bir ölçüde de olsa yatıştırmak amacıyla Babıâli'yi bazı tavizleri vermeye zorladı[4]. İsyanı yatıştırarak meseleyi adalet ve hakkaniyete uygun bir şekilde çözmek isteyen Osmanlı Devleti'nin bütün teşebbüsleri, imparatorluğu parçalamaya yönelik Rus entrikaları ve panslavist Rus başvekili Gorcakof'un Balkanlar'daki Slavları tahrik etmesi yüzünden sonuçsuz kaldı[5]. Avrupa devletlerinin tutumu ve Rusların savaş açmak için fırsat kollaması ile bunalan Babıâli, Balkan sorununa son vermek üzere İstanbul'da bir konferans düzenlenmesi fikrini kabul etti. 23 Aralık 1876'da toplanan Tersane Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin istiklâliyle bağdaşmayacak teklifler önerildi. Amaç, Rumeli'deki gayrimüslimleri Osmanlı hâkimiyetinden ayırmaktı. Mithat Paşa'ya göre bunu engellemenin tek yolu meşrutiyetin ilânı ile Rumeli'nin bir kısmında ıslahat yapılarak bu bölgelerin Türk hâkimiyetinde kalması sağlanabilirdi. Tersane Konferansı sonuçsuz dağıldı. Bunun üzerine elçiler İstanbul'u terk edince işin ciddiyetini anlayan Mithat Paşa, Sırp ve

Karadağ prenslerini mütareke müzakeresine davet etti. Sırbistan harpten önceki durumunun korunması şartıyla Osmanlı Devleti'ne tâbi bir prenslik statüsü aldı[6]. Ancak, Karadağ ile bir uzlaşma sağlanamadı. Karadağ temsilcileri, İstanbul'dan ayrılıp Ruslardan yardım talep ettiler. Rusya'nın çabasıyla Avrupa büyük devletleri arasında 31 Mart 1877'de imzalanan Londra Protokolü'nün Babıâli tarafından reddedilmesi üzerine siyasî ve askerî bütün avantajları eline geçiren Rusya, Şark meselesini halletmek ve Osmanlı tebaası Hristiyanları korumak iddiasıyla 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti[7]. İngiltere menfaatini korumak kaydıyla, diğer Avrupa devletleri ise herhangi bir şart ileri sürmeksizin tarafsız kalacaklarını duyurdu[8]. Savaş ilanı sırasında Osmanlı ordusunun mevcudu konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Serasker Redif Paşa'nın düzenlediği lâyihaya göre, Osmanlı kuvvetlerinin mevcudu 490.000 idi. Bunun 300.000'i Rumeli'de, 100.000'i Anadolu'nun kuzeydoğusunda, arta kalanı da muhtelif bölgelerde bulunuyordu[9].

Fakat bunların içinde eğitim görmüş olanları azdı. Redifler eğitim görmemiş, mustahfızlar ise yaşlıydı. Ayrıca, ordunun subay kadrosu da yetersizdi. Yeterli miktarda subay olmadığı için savaş esnasında, livalık hizmeti miralaya, miralaylık hizmeti kaymakama ve hatta binbaşıya gördürülse de subay açığı kapatılamadı[10]. Orduyu oluşturan taburlarda; eğitim, disiplin, tecrübe ve moral bakımından birliktelik olmadığından sevk ve idare güçleşiyordu. Özellikle, taburları sevk ve idare edecek küçük rütbeli subay yoktu. Mevcut subay kadrosunun ise % 10'u harbiyeli ve % 90'ı alaylıydı. Alaylıların da çoğu okuma yazma bilmiyordu. Kurmay subay ise yok denecek seviyedeydi. Netice itibarıyla, askerî uzmanlar, bu kumanda heyetiyle ordunun ilmî olarak sevk ve idaresini mümkün görmüyorlardı[11]. Bu nedenle, 1877-1878 yıllarında Harp Okulu'nun son sınıf öğrencileri, kısa devrelerle mezun edilerek subay rütbesiyle cepheye gönderilmişti.

Osmanlı Ordusu'nun bu sırada silâh ve mühimmat bakımından yeterli olduğu söylenebilir. 1869'da 114.000 Enfield ve Springfield tüfeği satın alınmış, 1873'te ise 500.000 Martini Henry marka tüfek ile 500 Krupp topu sipariş edilmişti. Seraskerlik, teslim aldığı bu silâhları 1876 baharından itibaren askerî birliklere dağıtmıştı. Savaş esnasında ordunun elinde çeşitli marka 935.000 tüfek mevcuttu[12]. Osmanlı Donanması, 1877'de 22 zırhlı, 82 zırhsız gemi, 763 top ve 15.000 mürettebattan oluşuyordu. Bahriye subaylarının teorik ve pratik talim terbiyesi yetersizdi. Özellikle büyük rütbeli bahriyeliler mesleklerini icrada yetersiz olsa da genç zabitler arasında fennî bilgisi olanlar mevcuttu. Bunların da pratikleri yoktu ve rütbeleri küçük olduğundan fikirleri kabul edilmiyordu[13]. Osmanlı ordusunun bu yapısına karşılık Rus Ordusu, Kırım Savaşı sonrası yeni baştan teşkilâtlandırılmıştı. 1874'te zorunlu askerlik sistemi kabul edilen Rus Ordusu'nda, her kademede birlikleri ehliyetle sevk ve idare edecek subay kadrosu mevcuttu. Rus ordusunda 1865 yılından itibaren yıllık tatbikatlar icra edilmekteydi. Asker sayısı da Türk Ordusu'na nazaran fazlaydı. Rus kuvvetlerinin Avrupa cephesindeki mevcudu, harbin başında 275.000 piyade, 20.000 süvari, 756 top, 247.130 Bergande 383.382 Karanga ve 113.317 kapsüllü Karle tüfeği olup asker başına 182 fişek düşüyordu. Sayıların da gösterdiği gibi Türk ordusu kendinden üstün kuvvetlerle savaşmak zorunda kalmıştı[14]. Savaşın ilanından iki gün sonra Serasker Redif Paşa'nın kışlalara ilan ettiği seferberlik duyurusu ve başta Rumeli olmak üzere Osmanlı topraklarında yaşayan tüm Müslüman ahaliye hitaben; "12 yaşından 70 yaşına harb-ü darb erbabı olan ve eli silah tutan kâffe-yi mü'min ve müsliminin gaza ve cihada"[15]" katılması için yapılan çağrılar, 1.000.000 askerin toplanacağı ümidini de beraberinde getirmişti. Ancak bunun imkânsız bir hayal olduğu gerçeği ise kısa zamanda ortaya çıktı. Devletin içinde bulunduğu bu buhranlı durum

kadim çözümleri bir kez daha hayata geçirdi. Disiplinsiz sekbanların eski ordu mensupları olduğu düşünüldüğünde, isyancılarla uzlaşma ve zeybeklerin savaşçı yeteneklerinden faydalanma fikri devlet açısından tekrar gündeme geldi. Bu erken dönemlerden beri uygulanan pragmatist bir metottu ve defalarca işe yararlığı kanıtlanmıştı. 16. ve 17. yy.'larda Anadolu'yu kasıp kavuran Celali İsyanları sırasında birçok Celali önderi adamlarıyla beraber affedilerek Osmanlı bürokrasisine dâhil edilmişti. Daha büyük çaplı isyanlarda önemli isyancıların Müslüman köylü Türklerden sadık Osmanlı askerine doğru toplumsal ve siyasi bir dönüşüm gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bu affedilmiş eski eşkıyalar emirlerindeki adamlarıyla birlikte padişahın hizmetine girmiş, böylelikle Safeviler ve Habsburglarla savaşırken kuşatma yapmak için gerekli insan gücünü temin edip fayda göstererek Osmanlı elitinin faydalandığı nimetlerden nasiplenebilmişlerdi[16]. Zira Celali Karayazıcı'nın kardeşi Deli Hasan'a Bosna Beylerbeyliği verilmiş, o da Habsburg'larla süren savaşlar sırasında batı cephesine beraberinde 10.000 asker getirmişti. Bu politikanın mimarları uluslararası sorunları hallettikten sonra eşkıyaların hesabını göreceklerini düşündüklerinden uygulamanın uzun vadeli sonuçları üzerinde pek durmamışlardır. Zaman içerisinde bu politika farklı düzeylerde kurumsallaşmış, hem merkezi devlet görevlileri hem de savaş meydanındaki komutanlar güçlerini arttırmak için asileri kendi saflarına katmışlardı[17].

17. yy.'da Avrupa'da, feodal Ortaçağ'ın toprağa bağlı imtiyazlı aristokratik şövalyeleri, gelişen teknoloji ve değişen siyasi şartların ardından yerlerini sözleşmeli profesyonel savaşçı topluluklarına bırakmıştı. 18. yy.'da ise doğrudan devlet tarafından işe alınan ücretli düzenli birlikler ortaya çıkmıştı. Avrupa'nın ilk daimi ve düzenli ordusu Yeniçeri Ocağı'nı kurmuş olan ve tımar sistemiyle de ele geçirdiği toprakların insani ve maddi kaynaklarını savaş zamanı seferber etmeyi başaran Osmanlı Devleti, Avrupa'daki bu gelişmelere kayıtsız kalmamış, sefer zamanında sözleşmeli olarak istihdam edilen birlikler kurmuşlardı. Sözleşmeli askerliğe dayalı orduların, mahalli ileri gelenlerin kendi kuvvetlerinden ve ücretli savaşçı topluluklarından oluşuyor olması hükümdara ücret karşılığı bir bağlılık hissetmemelerine neden olmuştu. Bu paralı askerler, savaş sırasında ücretlerini alamadıklarında hükümdarın tebaasını yağmalamışlar, savaş bittiğinde ise işsiz kaldıkları için çiftçilik yapmak yerine eşkıyalığa yönelerek devletin meşruiyetini tehdit eden yağma ve tahriplere girişmişlerdi[18]. Bu başıbozuk eşkıyalar, Batı Anadolu'da zeybek olarak adlandırılmışlar, özellikle İzmir, Afyon, Kuşadası, Manisa yolları üzerinde birbirlerine birer saat uzaklıkta kahveler açmışlar ve yolcularla tüccarları koruma karşılığında yüklü ücretler almaya başlamışlardı. Yolcular, alınan paraların çokluğu nedeniyle hükümete şikâyette bulununca 1792, 1793 ve 1821 yıllarında çıkarılan fermanlarla bu ücretler yasaklanmaya çalışılmış ancak Yeniçerilerle işbirliği yapan zeybeklere engel olunamamıştı[19].

Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kapatılmasının ardından desteklerini ve dolayısıyla geçim kaynaklarını kaybeden zeybeklerin bir kısmı eşkıyalığa başlamıştı. Dağa çıkmayanlar ise ocağın kapatılmasının üzerinden henüz bir sene geçmeden İzmir'deki 1200 askerden oluşan Asakir-i Mansure birliğinde piyade eğitimine dâhil olmuştu. 1827 yılı içinde İzmir Muhafızı Hasan Paşa ile İzmir İhtisab Nazırı Ömer Lütfi Efendi'nin Babıâli'ye müşterek yolladığı yazıda; birliğe alınan asker adaylarının bu bölgeye mahsus zeybek kıyafetine alışmış olduklarını, vilayetlerinde daima dizlik ve yelekle açık saçık gezmeyi adet edindiklerini, İzmir'in sıcak yazında bunlara kışlık kumaştan yünlü ve pamuklu elbiseler verilmemesini istemişlerdi[20]. Bu birliklerde görev alan zeybekler, kırlarda ve kentlerde güvenliği sağlayarak kolluk kuvveti olarak da kullanılmışlardı. 1829 yılında Aydın'da çıkan Atçalı Kel Mehmet isyanının bastırılmasının ardından 10 Haziran

1830 tarihinde Tepecik Köyü'nde öldürülen Atçalı Kel Mehmet, Turnalı Ali ve Palabıyıkoğlu'nun kesik kafalarının İstanbul'da teşhiriyle zeybekler için yeni bir süreç başlamıştı[21]. 2. Mahmut'un otokratik bir yönetimi anlayışıyla politik sistemi otoriterleştirmesi ve merkezileşme isteği sonucunda taşradaki mahalli nüfuz sahibi ayanların kapı halkları olan ve Batı Anadolu'yu bir nevi haraca bağlayan isyancı sekbanlarla leventlerin açtıkları kahvelerde gelen geçen yolcudan koruma karşılığı ücret toplamaları nedeniyle şikâyet edilen zeybeklerin başları ezilmişti. Ancak bu bertaraf etme politikalarının üzerinden çok uzun zaman geçmeden sosyo-politik ve sosyo-ekonomik olumsuzluklar nedeniyle zeybekler Batı Anadolu'da tekrar güç kazanmışlardı.

2. Abdülhamit'in Osmanlı tahtına çıkmasının üzerinden dokuz ay bile geçmeden kendisini içinde bulduğu 93 Harbi imparatorluk açısından çok tehlikeli bir görünüm arz ediyordu ve yeni sultan açısından bu savaşın sonucu can alıcı bir öneme sahipti. Savaştan galip çıkarsa iktidara geldiğinden beri eksikliğini hissettiği meşruiyeti kesinlikle kazanacak ve muazzam bir itibar edinecekti. Buna karşılık uğrayacağı bir bozgun, imparatorluğun başındaki konumunu sarsabilirdi[22]. Savaşın sonuçlarının ciddiyeti, asker ihtiyacını ortaya çıkardığı gibi beraberinde çözülmesi gereken eşkıyalık sorununu da gündeme getirmişti. Batı Anadolu'daki eşkıyalık faaliyetleri, savaşlar sırasında devleti iki açıdan olumsuz etkiliyordu. Bir taraftan çetelerle mücadele için takip kollarında görev almak üzere sürekli asker görevlendirilmekte, diğer taraftan ise savaşa katılmak istemeyen asker kaçaklarının dağa çıkıp çetelere katılması nedeniyle bölgeden beklenilen asker ihtiyacı karşılanamamaktaydı[23]. Eşkıyalık sorununu en azından savaş süresince bitirerek iç huzuru dengelemek amacıyla, aynı zamanda dağlık topografyayı ve başıbozuk usulü çete savaşlarını bilmeleri nedeniyle Ege Bölgesi'ndeki çeteleri dağdan indirip Osmanlı ordusu saflarında Ruslarla savaşmak için ikna etmeye çalışacaktı. 2. Abdülhamit bu planı hayata geçirmek için 1877 yılında savaşa katılmayı kabul edecek olan zeybekler için genel af ilan etti. Saraydan Aydın vilayetine gelen tebliğ üzerine İzmir eşrafından Tireli Hacı Ali Paşa, Aydın vilayetinde adamı Molla Abdullah aracılığıyla gönüllü askerleri toplayıp kaydetmek amacıyla bayrak açtırdı[24]. Ardından Ödemiş ve Küçük Menderes'teki zeybeklerin katılımını sağlamak için bölgenin tanınmış eşkıyalarından Çakırcalı Ahmet'e savaşa katılması koşuluyla affedileceğini söyleyerek bayraktar olması için davet gönderdi. Af teklifini kabul eden Çakırcalı Ahmet'in af fermanı Tire kaymakamlığına geldi. Çetesiyle birlikte fermanı almak ve yüze çıkmak için Molla Abdullah ile birlikte yola çıkan Çakırcalı, kaymakam tarafından Tire'de hükümet kapısının karşısında bir törenle karşılandı[25]. Toplumun huzurunda çetenin bütün suçlarının af olunduğuna dair, padişah fermanı okundu, şerbetler içildi ve padişaha dualar edildi. Törenin ardından Hacı Ali Paşa'nın elini öpen çete üyeleri böylelikle yüze çıktı. Tireli Hacı Ali Paşa'nın asker toplama konusunda gösterdiği başarılar nedeniyle 2. Abdülhamit tarafından rütbesi arttırıldı[26]. Savaşa katılması ve gönüllü toplaması karşılığında affedilen Çakırcalı Ahmet dokuz kişilik çetesiyle Ödemiş'e dönmek üzere Adagide'ye geldi. Çakırcalı Ahmet o geceyi kardeşi çoban Kara Mahmut'un evinde geçirdi. Sabahında kızanları olan Yörük Osman, Koca Cerit ve Küçük Cerit savaşa gitmeyeceklerini, tekrar dağa çıkacaklarını söyleyerek çeteden ayrıldılar. İki kızanı Yetimoğlu Mehmet ile Genev'den (Zeytinlik) Sarı'nın İsmail ise Çakırcalı Ahmet'in yanında kaldılar. Çakırcalı Ahmet iki kızanıyla birlikte Ödemiş'e geldi. Bölgeye haber saldı, kaymakamlıklarla görüşüp izin aldı ve hazırladığı gönüllü bayrağını harlağın başındaki çınarlardan birinin dibine dikti. Davulcular davul çalarken duyurular yapıldı ve gönüllü yazma işlemi başladı. Çakırcalı Ahmet Ödemiş'ten ve civar yerleşim yerlerinden çok sayıda gönüllü topladı. Çakırcalı Ahmet'in topladığı gönüllüler dışında Manisa Salihli'de eşkıyalık yapan Bakırlı Mehmet Efe[27] ile

Hocazade, Kır Kaş ve Seki Köylü Mahmut da gönüllü bayrağı açtı[28]. Ödemiş merkezli olmak üzere gönüllü asker alımları on beş gün kadar sürdü. Hazırlıklar mayıs ayının başlarında tamamlandı. Gönüllü alımı bitince birlikler yola çıkmak üzere sabah erken saatlerde hazırlandılar. Ödemiş halkı gönüllüleri uğurlamak için toplandı. Kafilenin başında Çakır Ahmetzade Hoca İbrahim Efendi, müderris Hoca Kerim, müderris Molla Efendi, müderris Eş'ârizade gibi din adamları ile kaymakam, müftü, eşraf ve beraberinde kalabalık halk yığınları yola çıktılar. Kafile Türkmenler mahallesinden Tekeli Kahvesine doğru (eski İzmir yolu) alay halinde yürümeye başladı. Çok fazla kalabalık vardı. Kafile ile birlikte davullar çalınıyor, türküler söyleniyordu. Müderris Hacı Kerim Efendi Dombaklı çeşmesinin büyük ahır taşının üzerine çıkıp ağlayarak bir dua okudu, halk da duaya âmin dedi[29]. . Bu uğurlamanın ardından Ödemiş zeybek taburu harekete geçti. Yol üzerindeki Tire, Bayındır, Torbalı ve İzmir'den farklı gönüllü alayları da gruplarına katıldı. Tüm gönüllü birlikleri birleşince İzmir'de Sultaniye Vapuru'na bindiler. Böylelikle 31 Nisan 1877 tarihinde affedilen zeybekler ve beraberindeki gönüllülerden oluşan 900 zeybek süvarisi silâhaltına alındı ve bir müddet talim yaptırıldıktan sonra cepheye gönderilmek üzere İstanbul'a yola çıktı.

Bu zeybekler kafilesine vapurda "Aydın efeleri" denilmeye başlamıştı. Gruptakilerin giydikleri mahalli kısa dizlikler, bellerindeki uzun bıçaklar, bacaklarındaki tozluklar, sırtlarındaki cepkenler ile her biri eski Cezayir leventlerine benziyorlardı[30]. Sultaniye Vapuru, bir hafta içinde Batı Trakya'daki Dedeağaç Limanı'na vardı. Gönüllüler karaya çıkarıldı. Zeybekler ilk olarak Dimetoka'da konakladılar, oradan da Edirne'ye vardılar. Edirne'de bir süre kaldıktan sonra Şipka'ya geçtiler. Görev alacakları ordu merkezi Filibe'deydi. Çakırcalı Ahmet'in başında bulunduğu gönüllü müfrezesi meşhur süvarilerden oluşan Ejder Alayı'na[31] yardımcı kuvvet olarak verildi. Ödemiş Zeybek taburu başlarındaki mukavva fesleri ve heybetli kıyafetleri ile askerlerin arasına katılmışlardı. Diğer bir kol ise İstanbul'da Davutpaşa[32] , Tophane[33] ve Maslak'taki askeri karargâhlara yerleştirilen ve Zeybek Taburu/Aydın Taburu ile Zeybek Asakir-i Muavenesi olarak anılan zeybekler buradan da Rumeli'deki cephelere sevk edildiler. Sayıları birkaç bini aşan piyade/süvari Zeybek Yardımcı Birlikleri 1877 yılı içinde Nisan'dan Kasım'a dek Batum, Sahum[34], Kızanlık[35], Varna, Şumnu ve Dobruca[36] cephelerinde görev aldılar. Savaş sırasında asker açığını kapatmak için Zeybek taburlarının yanı sıra Edirne, İstanbul, Selanik, Hüdavendigar, Aydın, Adapazarı, İzmit ve Konya gibi vilâyet ve mutasarrıflıklarda sakin Türklerden "Asâkir-i Mu'âvine" adı altında toplanan başıbozuk askerler de toplandı[37]. Osmanlı Ordusu; Kafkas, Tuna ve Karadağ olmak üzere üç ana cephe de savaşıyordu. 24 Nisan 1877 tarihinde Romanya ile bir sözleşme imzaladıktan sonra Prut Nehri'ni geçen Rus birlikleri büyük bir direnişle karşılaşmadan ilerlemeye başlamışlardı. Ordularını Romanya üzerinden geçirme imkânı bulan Ruslar, Haziran sonlarında Osmanlı ordusunun ilk savunma hattını oluşturan Tuna'yı kolayca geçtiler. General Vladimiroviç Romeyko Gurko Tuna'nın ardından birliklerini Bulgar topraklarına doğru sürdü ve 7 Temmuz'da Tırnova'yı ele geçirdi. Devamında gözüpek bir manevrayla birkaç müfrezeyi yanına alıp Balkan Dağları'nı aşarak dağ zincirinin başlıca geçidi olan Şıpla Geçidi'ni ters yönden verdiği bir baskınla 19 Temmuz'da aldı. 17 Temmuz'da Niğbolu Kalesi 7.000 tutsak, 113 top ve 10.000 tüfekle Rusların eline geçti. Böylece Osmanlı ordularının durumu tehlikeye girmişti[38]. Arka arkaya yaşanan bu kayıplar ve 5 Haziran'da artan Rus saldırıları karşısından asker ihtiyacının baş göstermesi nedeniyle Aydın Valiliğinden Dördüncü Ordu için olabildiğince çok zeybek asker toplaması istendi[39]. Yedek kuvvetlere duyulan ihtiyaç arttıkça cephelere dört bir koldan asker aktarımı başladı. 18 Haziran'da 300 zeybek Tophaneye,[40] , 29 Haziran'da Zeybek Yardımcı Birlikleri başkentten Varna, Şumnu ve Dobruca'ya

sevk edildi[41]. . 30 Haziran'da ise 900 zeybek süvarisi daha İzmir'den vapurla İstanbul'a nakledildi[42]. Burada aldıkları kısa eğitimin ardından Rumeli cephelerine gönderildiler. 6 Temmuz'da 1000 kişilik bir zeybek birliği Varna'ya,[43] 9 Temmuz'da Balkan Genel Kumandanlığı'na tayin olan Bahriye Nazırı Rauf Paşa'nın emrindeki Zeybek Piyade Yardımcı Birlikleri de Rumeli'den trenle önce Hasköy'e oradan da Kızanlık'a[44] gönderildi. Cephelerde alınan kayıpların Osmanlı kamuoyuna yansımalarını dizginlemeye çalışan 2. Abdülhamit ordunun başkomutanı olduğu halde; harita okumayı bilmediği ve selamlık merasimleri dışında hayatında askeri bir birlik görmediği söylentilerini doğrular nitelikte Temmuz ayında Balkan cephesi komutanı Abdülkerim Paşa ve serasker Redif Paşa'yı görevden aldı. Şura-yı Askeriyeye danışmadan Prusya asıllı bir dönme olan Mehmet Ali Paşa'yı yeni serasker olarak atadı[45]. Babıâli'de bu gelişmeler yaşanırken Çerkes ve Arnavut başıbozuk birlikleriyle göreve gönderilen zeybek taburları cephelere nakledilmeye devam ediyordu. 25 Temmuz'da 150 zeybek Balkan kumandanlığının emrine, 4 Ağustos'ta Davutpaşa kışlasındaki 90 süvari zeybek de Sofya'ya gönderildi[46]. 1877 yılının Temmuz ayından itibaren savaş alanındaki durum Osmanlı Orduları'nın lehine dönmeye başladı. Tuna boylarındaki Rus ilerleyişini durdurmayı başaran Vidin Ordusu, Balkanlarda bir haftalık yürüyüşün ardından Plevne'ye çekildi ve Gazi Osman Paşa Ruslara 20-30 Temmuz arasında ilk yenilgiyi tattırdı. Bir diğer Osmanlı kumandanı Süleyman Paşa ise Adriyatik üzerinden gelen 25.000 askeri Dedeağaç'tan karaya çıkarıp demiryolu aracılığıyla cepheye sevk ederek General Gurko'nun Balkan ilerleyişini durdurdu.

12 Eylül'de 186 zeybek daha Aydın'dan İstanbul'a yola çıktı. 18 Kasım'da keşif taarruzu yapmak için gönderilen Zeybek ve Çerkes birlikleri Yovan Çiftliği, Karasine ve Sulanık köyleri ile Çernova ve Pirgos bölgelerinde Rus askerlerine kayıplar verdirdiler ve yüklü ganimet elde edilmesini sağladılar[47]. Balkan cephelerinde zeybek gönüllüleri kullanan Babıâli'den Aydın valiliğine 24 Aralık'ta telgraf gönderilerek Yunanistan'la savaşa girilmesi durumunda Yunan adalarına saldırılması için 2000 kadar zeybek yardımcı kuvvetinin toplanılması ve hazırda bekletilmesini istedi[48]. Bu kanlı çarpışmalar esnasında Rumeli cephesinde bulunan Çakırcalı Ahmet ise kendi müfrezesiyle gece baskınlarına devam ediyordu. Gönüllüler dışında Çakırcalı Ahmet ile birlikte savaşan zeybeklerin isimleri şunlardı: Kır Kaş, Genev'den Sarının İsmail, Serçioğlu İbrahim Efendi, Bayezidler Köyünden Keleş Mehmet, Bıçakçıdan Hazır İsa oğlu, M. M. Verim, H. Yumuşakoğlu, Bıçakçı Gere köyünden Hacı İsa oğlu A. Çavuş, Dereli Mehmet ve Karamanlı İsmail[49]. Çakırcalı Ahmet müfrezesinin mensup olduğu Zeybek Taburu Karadağ'dan gelen Süleyman Paşa Ordusu'na bağlıydı. Bu karargâha Şam'dan da muavenet taburları gelmişti. Ayrıca savaşın başlarında Mısır ve Tunus gibi imtiyazlı vilayetlerden de yardım istenmişti. Bu vilayetlere zamanında ayrıcalık karşılığına girilecek bir harpte Osmanlı Ordusu'na destek olma sözü vermişlerdi. Mısır Hıdivi İsmail Paşa bu anlaşma gereği ekonomik durumu bozuk olmasına rağmen oğlu Müşir Hasan Paşa'nın komutasında 3 alaylık bir kuvveti kendi deniz araçlarıyla Varna'ya gönderdi[50]. Muavenet güçleriyle hareket eden zeybek taburları çok kanlı savaşlar gerçekleştirdi ve her iki taraftan da ağır kayıplar vardı. Çakırcalı Ahmet müfrezesinde görev yapan Efe'nin kızanlarından Serçioğlu İbrahim, bu çarpışmalardan birini şöyle betimlemektedir:

"Bir gün Osman pazarcığına iki saat mesafedeki yaylada, bir köy civarında uygun bir mevzide pusu kurmuş düşmanı bekliyorduk, Moskofların bir süvari keşif koluyla karşılaşmıştık. Çakırcalı Ahmet Efe, arkadaşlara şu emri vermişti":
Çocuklar yere yatın!

Biz hemen yere yattık, önümüzde yerde kalın, kuru bir söğüt ağacı kütüğünü siper edindik ve çarpışmaya başladık. Kazak bölüğü hem ateş ediyor hem de bize doğru hücuma geçerek ilerliyordu. Başta Çakırcalı Ahmet Efe, Kır Kaş, Sarının İsmail ve diğer arkadaşlar gayet iyi atıcı idiler ve güzel silah kullanan cesur insanlardı. Yattıkları yerden, düşmana kurşun yağdırıyorlardı. Çarpışma o kadar hızlanmıştı ki, ben silahımı yere bıraktım, efelere durmadan fişek hazırlıyordum. Onlarda düşman süvari müfrezesini birer birer haklıyorlardı. Sanki ağaçtan armut düşürüyorlardı. Süvariler böyle kırıla kırıla biterken, sonuncu neferleri dönüp kaçmıştı. Meğer kaçan nefer daha ilerideki bölük kumandanına varıp, kendi bölüklerinin Türkler tarafından perişan edildiğini haber vermiş. (Bu ikinci bölük Süleyman Paşa ordusunun arkasından çevirmeye memur edilmiş.) Bu bölükten bir kısım kuvvet daha ayırıp bizim üstümüze göndermiş, bizi bulunduğumuz mevkiden tard etmeye memur edilmişler. Baktık ikinci bir düşman bölüğü bulunduğumuz İrim ağzına yaklaşmaya çalışıyorlardı. Bizim bir avuç gönüllü müfrezemiz az fakat göğüsleri imanla doluydu. Biz yattığımız yerden bu düşmanın ikinci bölüğüne de ateş açmaya başlamıştık. Savaş çok kızıştı arkadaşlardan birkaçı da yaralanmıştı. Bir aralık bir serseri kurşuna kurşunda benim kaba etimi yalayarak vızlayıp geçmişti! Kurşunun çıkardığı hararetin bacağımı dağladığını duydum ve can havliyle sağ elimi kurşunun yakıp geçtiği sağ bacağımın kabasına şiddetle el attım ve yattığım yerden efemiz Çakırcalı'ya şöyle bir sesledim:

Efe vuruldum galiba!
Çakırcalı Ahmet Efe, o şiddetli ateş arasında ve yattığı yerden bir kahkaha saldı ve başını bana çevirerek şunları söylemişti hiç unutmam:
"Bizim oğlan, bu köpeğin kurşunundan korkulur mu, kendini sıkı tut ve hiç havf etme! diye beni o korkunç dakikada teselli etmişti!"[51]

Zeybek taburları Süleyman Paşa'nın komutasında Tuna Cephesi'nde bu şartlarda çatışırken Çakırcalı Ahmet cephane sandığını katıra yüklerken kasığını patlatmış, ayrıca basur hastalığına yakalanmıştı. Bu hastalıklar nedeniyle zayıf düşüp Ödemiş'e geri dönmek istemiş, izin kâğıdını almak için bir başarı göstermesinin işini kolaylaştıracağını hesaplamıştı. Bu üç zeybek gece karanlığında düşman siperine gizlice sızıp nöbet bekleyen iki Rus askerinin boğazlarını kesip kafalarını kopararak yanlarına almışlardı. Kesik Rus kafalarını Süleyman paşa'ya göstermişler, takdir görünce de izin almak istediklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine üç zeybek için izin kâğıdı yazılmış ve bu üç kişi müfrezesinden ayrılıp Dedeağaç'tan vapura binerek İzmir'e yola çıkmışlardı. İzmir'e vardıktan sonra da trenle Torbalı'ya geçmişlerdi. Oradan da Tire'ye geçip Hacı Ali Paşa'nın elini öpüp Ödemiş'e geçmişlerdi. Çakırcalı Ahmet Ayasuluk'ta kendi köyüne diğer kızanlarda köylerine dönmüşlerdi, fakat bu sırada savaş tüm şiddetiyle devam ediyordu. Osmanlı Ordusu, Doğu Anadolu'da Karadeniz kıyısındaki Batum'dan İran sınırının yakınındaki Doğu Bayezid'e kadar uzanan üç yüz kilometrelik uzun bir cepheyi savunmak zorunda kalmıştı. Coğrafi koşullar nedeniyle insan ve mühimmat sevki aksayınca Üç Rus ordusu Ardahan'a, Kars'a ve Doğu Bayezid'e doğru harekete geçti. Önce Doğu Bayezid'i ardından Ardahan'ı ele geçiren Ruslara karşı kazanılan elle tutulur tek başarı 15 Mayıs'ta Sohum Kale'nin Osmanlılar tarafından uzun bir bombalama sonucu alınmasıydı. Doğu'daki cephede arka arkaya yaşanan bu başarısızlıklar üzerine takviye birlik olarak Çerkes ve Abhazların yanı sıra 4 Haziranda 1500 kişilik zeybek birliği de Batum ve Sohum'a[52] sevk edildi. Anadolu ordusu komutanı Ahmet Muhtar Paşa, Rusların doğudaki ilerleyişini durdurarak 1 Temmuzda Kars şehrini kurtardı. Rus kuvvetleri Anadolu'da 160.000 kadardı. Zaman içinde Rumen ve Sırp Kuvvetleri de Rusya'nın yanında

savaşa iştirak etti. Savaş başlamadan önce Rusya Osmanlıvari milis kuvvetleri oluşturma adına Lezgi, Çerkes ve Karapapak eşkıyalara genel af ilan etti. Karapapak Türklerinden Kars bölgesindeki eşkıyalardan Tülü Musa ve Mehrali Rusya tarafındaki suçlarından affedilmesine rağmen Osmanlılara haber göndererek Osmanlı topraklarında işlediği suçların affedilmesi halinde 120 kişilik bir süvari birliğiyle gelip Osmanlı Ordusu'nda hizmet edebileceğini belirtmişti. Bu istek üzerine Mehrali affedilmişti[53]. Her iki cephede alınan bu kısmi başarıların etkisi uzun sürmedi. Kışa doğru soğukların başlamasıyla lojistik anlamda yetersiz olan birlikler zayiat vermeye başladı. Özellikle zeybek taburları büyük kayıplar yaşamıştı. Rus orduları, Doğu cephesinde Kars'ın 30 km doğusundaki Alaca üzerine büyük bir saldırı başlattı. Ahmet Muhtar Paşa 7.000 esir verip geri çekilince 19 Kasım'da Kars düştü ve Ruslara Erzurum yolu açıldı. Aynı tarihlerde 60.000 askeriyle Plevne'ye çekilmiş olan Osman Paşa aşırı soğuk, erzak ve mühimmat kıtlığı gibi etkenlerle 10 Aralıkta teslim oldu 1878 yılında Grandük Nikola Sofya ve ardından Edirne kalesini ele geçirdi. Plevne'nin düşmesinin ardından 2. Abdülhamit, savaşın kaybedildiğini anlamış ve ateşkes yapma yollarını aramıştı. Alman imparatoru Bismarck arabuluculuk teklifini reddederken Osmanlı tahvillerinin hamilleri olan İngilizler Rusların başkente bu denli yakın olmasından tedirgin olup gerekirse İngiliz donanmasının müdahaleye hazır olduğunu bildirerek uluslararası baskı yaptı[54]. Bu şartlarda Edirne'de 31 Ocak 1878 tarihinde ateşkes antlaşması imzalanmasına rağmen Rus Orduları'nın Çatalca'ya kadar ilerlemeleriyle Rumeli cephesindeki bir zeybek tabyası 10 Şubat 1878'de Bulgaristan Şumnu'ya cepheye gönderildi[55].

Farklı cephelerde görev alan ve kimi zaman cephelerde büyük başarılar kazanırlarken kimi zaman da ganimet arzusuyla disiplinsizlik yapıp köy basan, eşkıyalık yapan zeybekler de ortaya çıkmıştı. Doğu'da ve Rumeli'de cephelerde ve keşif kolu olarak dağlarda gösterilen başarıların yanı sıra başıbozuk olarak görevlendirilen zeybeklerin olumsuz davranışlarına da rastlanıldı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya, 14 Kasım 1877 tarihinde seraskerlikten gelen telgrafta muavine askerlerine silah dağılması için emir veriliyordu. Gazi Ahmet Muhtar Paşa ise seraskerliğe 15 Kasım tarihli gönderdiği telgrafta muavine askerlerinden yeterince istifade edilemeyeceğini savunuyordu. Muavine askerlerinin ellerindeki silahları kaybettiğini, nizamiye askerinin cesaretinin kırılmasına sebep olduklarını söylemekte ve atılan ilk gülleden sonra bunlar tarumar oldukları için nizamiye askerleri de bundan etkilendiklerini düşünmekteydi. Bunlara verilecek silahlar kaybedileceği için Martini Henri yerine adi tüfekler verilmesinin daha uygun olacağını belirtmişti . Muhtar Paşa'nın bu görüşleri daha sonra yaşanan yağmalama girişimlerinde onu haklı çıkarmıştı. 21 Ocak 1878 tarihinde Ahyolu, Pirgos ve Karinabad civarındaki kasaba ve köylerinde bir takım Arnavut Çerkes ve zeybek eşkıyaların köy ve kasabaları basarak değerli eşyaları gasp ettikleri ahaliden bazı kimseleri öldürdükleri haber alındı. Eşkıyalık faaliyetlerinin sona erdirilmesi için iki bölük piyade ve bir bölük zaptiye askeri sevk edilmesine dair rapor yazıldı . Bahsedilen müfrezelerde firar olayları da yaşanmaktaydı. Savaş sırasında firar eden Çerkeslerle muavine birliklerindeki askerlerin yedek kuvvet olsa dahi orduya alınıp 4 yıl nizamiye birliklerinde görev yapması ile ilgili bir ceza kanunu çıkarılmıştı, fakat bu uygulanamadı . İngiliz tarihçilerin gözünden 93 Harbi sırasındaki Osmanlı başıbozuk grupları şu ifadelerle anlatılmaktadır:

"En iyimser gözlemcinin bile "disiplinsiz bir grup eşkıya" olarak nitelediği bu aşiret kuvvetleri, Osmanlı devleti tarafından Tuna'dan Fırat'a isyanları bastırmak için istihdam edildiler. Başıbozuk terimi sivil gönüllü anlamına gelir. İstanbul'da ve diğer büyük şehirlerde çok sayıda gönüllü piyade taburları oluşturulurken başıbozuklar farklı kaynaklardan bir araya getirildiler. Diğer

bir İngiliz subayına göreyse onlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak köşelerinden bir araya gelen erkeklerden oluşuyordu. Bunlar; Arnavutluk'tan Arnavutlar, Teselya'dan Rum dönmeleri, İzmir ve İskenderiye'den suçlu tabakası, Lübnan'dan soyguncular, Palmyra'dan Bedeviler ve Vidin'den Zeybekler ile acımasız Çerkesler ve Gürcüler. Çerkes kabileleri Ruslar tarafından sadece bir nesil önce Kafkasya'dan kovulmuşlardı ve Türk yetkilileri bunları Hıristiyan isyancıları bastırmak için Bulgaristan'a yerleştirmişlerdi. Başıbozuklar, Rus yaralıları ve savaş esirleri ile Bulgar sivillere karşı uygulanan sayısız vahşetin sorumlularıydılar. Bekir Paşa onlardan bazılarını falakaya yatırsa da bunların çoğu herhangi bir cezaya çarptırılmadan gittiler." Cephelerde gösterdikleri başarılar nedeniyle ödüllendirilen ya da köy bastıkları için imha edilen zeybeklerin devlet emrinde silâhaltındaki yaşamları savaşın başlamasından yaklaşık on ay sonra sona ermişti. Osmanlı ordularının ezici bir bozguna uğraması üzerine köylerine geri dönen zeybekler, devletin iç ve dış dengelerinin sarsılmasının beraberinde getirdiği idari ve ekonomik baskılar nedeniyle bir süre sonra tekrar eşkıyalığa başladılar. 1879 yılından itibaren Aydın vilayetinde eşkıyalık bir salgına dönüştü ve affedilen zeybeklerin birçoğu çiftçilik yapmak yerine tekrar dağa çıktılar.

DİPNOTLAR

[1] Koloğlu 1998, 13-24.

[2] Kurat 1953, 268.

[3] Kurat 1962, 584.

[4] İpek 2002, 16.

[5] Baykal 1943, 3.

[6] İpek 2002, 16.

[7] Kurat 1962, 591-592.

[8] Türkgeldi 1987, 4.

[9] Midhat 1295, 228-229; Musavver 1326, 135.

[10] Gencer ve İpek 1993, 225.

[11] Süer 1993, 36.

[12] Sander ve Fişek 1977, 58-67; İpek, 2002, 17.

[13] İpek 2002, 17.

[14] Süer 1993, 44-48; Ziya Karal 1983, 44.

[15] Yıldız 2009, 219.

[16] Barkey 1999, 215.

[17] Barkey 1999, 220.

[18] Yıldız 2009, 312.

[19] Yetkin 1995, 78.

[20] Yıldız 2009, 190.

[21] Uluçay 2013, 112.

[22] Georgeon 2012, 106.

[23] Yetkin 1995, 64.

[24] Batı Anadolu'da Aydınoğulları Beyliği zamanından beri her köyde ve şehirlerin her mahallesinde birer "bayraktar" bulunurdu. Bayraktarlar 16-26 yaş arasındaki gençleri, askerliğe hazırlarlar, savaş zamanlarında ise cepheye gidecek olan gönüllülerin toplanmasını sağlardı.

[25] Dural 2013, 26.

[26] Hacı Ali Paşa, 1886 yılının Ağustos ayında, Bayındır kaplıcalarından dönerken, üç kişilik Rum çetesi tarafından pusuya düşürülüp öldürülmüştür.

[27] 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bin kişilik bir zeybek taburuna kumandanlık yapan Bakırlı Mehmet Efe, savaştan sağ dönmüş, bir süre sonra tekrar dağa çıkmıştı. 1882'de af edilip yüze çıkan Bakırlı Mehmet Efe, 1883'te Manisa Akhisar'da öldürüldü. Yavuz 2006, 98.

[28] Dural 2013, 26.

[29] H. Dural, törenin ayrıntılarına dair bu bilgileri, o gün kafile arasında bulunup bizzat törene katılan İsmail Güler'den nakletmektedir.

[30] Çakırcalı Ahmet'in 93 Harbi sırasında yaşadığı olaylar için bkz; Dural 2013, 74-82.

[31] Ejder Alayı, Osmanlı Ordusu'na mensup olan 5. Süvari Alayı'dır. Ejder, kendilerine saldırı kabiliyetleri nedeniyle verilen bir unvandır. Ejder alayının çok çetin atları ve gürbüz de delikanlıları vardı. Bu alay savaşlarda daima Rusların Kazak alaylarının karşılarına gönderilir ve onları çok defa bozguna uğratırlardı.

[32] Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Osmanlı Rus Harbi (1877-1878) Kolleksiyonu Kataloğu (Orh-1), Ankara Genel Kurmay Basımevi (1994) No: 916.52/98/23.05.1293.

[33] ATASE ORH 1 No: 397.66/121/06.04.1293.

[34] ATASE ORH 1, No: 629.4/210/23.03.1293.

[35] ATASE ORH 7 No: 4125. 1-7/903/27.04.1293.

[36] ATASE ORH 7 No: 3803. 1-7/725.726/17.04.1293, ATASE ORH 7 No:3804. 1-7/727.728/17.04.1293.

[37] Gencer ve İpek 1993, 225, 233; Mahmud Celâleddin Paşa 1983, 403; Uçarol 1989, 277; Harp esnasında Osmanlı'nın 750.000 asker çıkardığı konusunda bkz; William von Herbert 1990, 6.

[38] Georgeon 2012, 113.

[39] ATASE ORH 7 No: 3148. 3-16/692/24.03.1293.

[40] ATASE ORH 1 No: 397.66/121/06.04.1293.

[41] ATASE ORH 7 No: 3803. 1-7/725.726/17.04.1293, ATASE ORH 7 No:3804. 1-7/727.728/17.04.1293.

[42] ATASE ORH 1 No: 939.4/22/18.04.1293.

[43] ATASE ORH 1 No: 518.70/98/24.04.1293.

[44] ATASE ORH 7 No: 4125. 1-7/903/27.04.1293.

[45] Georgeon 2010, 108-109.

[46] ATASE ORH 1 No: 916.52/98/23.05.1293.

[47] ATASE ORH III No: 5832. 4-21/166/06.09.1293.

[48] ATASE ORH VII No: 6172. 3-14/335-337/12.10.1293.

[49] Dural 2013, 78-79.

[50] Süer 1993, 61.

[51] Dural 2013, 80.

[52] Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Osmanlı Rus Harbi (1877-1878). Kolleksiyonu Kataloğu (Orh-I), Ankara Genel Kurmay Basımevi (1994) No: 629.4/210/23.03.1293.

[53] M. Arif Bey 2006, 198.

[54] Georgeon 2012, 114.

[55] ATASE ORH I No: 2630.57/17/20.11.1293.

[56] M. Arif Bey 2003, 667.

[57] ATASE ORH VII No: 3219.49/118/09.11.1293.

[58] M. Arif Bey 2003, 366.

[59] Drury 1994, 46.

KAYNAKÇA

Midhat, A. 1295.Zubdetü'l-Hakayık. İstanbul.

Fuad, A. 1326. Musavver 1293-1294 Osmanlı-Rus Seferi I. İstanbul.

Akdağ, M. 1995. Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyanları. İstanbul.

2010. Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi. İstanbul.

Barkey, K. 1999. Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi. Z. Altıok (hzl.) İstanbul.

Baykal, S. B. 1943. "Bismark'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun Taksim Fikri", AÜDTCF Dergisi, Cilt 1, Sayı 5.

Dural, H. 1999. Bize Derler Çakırca 19. ve 20. Yüzyılda Ege'de Efeler. S. Yetkin (hzl.) Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, İstanbul.

2013. Ödemişli Efe ve Zeybekler, E. Uyanık ve S. Yetkin (hzl.) İzmir.

Eralp, T. N. 1993. Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar. Ankara.

Gencer, A. İ. ve N. İpek, 1993. "1877-1878 "Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları (Temmuz 1877")", Türk Tarih Belgeleri Dergisi 15, Sayı 19.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Osmanlı Rus Harbi (1877-1878) Kolleksiyonu Kataloğu (Orh-I) (Ankara Genel Kurmay Basımevi 1994).

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Osmanlı Rus Harbi (1877-1878) Kolleksiyonu Kataloğu (Orh-II)(Ankara Genel Kurmay Basımevi 1994).

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Osmanlı Rus Harbi (1877-1878) Kolleksiyonu Kataloğu (Orh-III)(Ankara Genel Kurmay Basımevi 1995).

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Osmanlı Rus Harbi (1877-1878) Kolleksiyonu Kataloğu (Orh-IV)(Ankara Genel Kurmay Basımevi 1995).

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Osmanlı Rus Harbi (1877-1878) Kolleksiyonu Kataloğu (Orh-VII)(Ankara Genel Kurmay Basımevi 1995).

Georgeon, F. 2012. Sultan Abdülhamid. A. Berktay (hzl.) İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Griswold, J. W. 2000. Anadolu'da Büyük İsyan (1591-1611), Ü. Tansel (hzl.) İstanbul.

Hobsbawm, J. E. 2011. Eşkıyalar. O. Akınhay (hzl.) İstanbul.

Drury, I. 1994. "The Russo-Turkish War 1877", Osprey Military Man-At-Arms Series 277, L. Johnson (yay.) Londra.

İpek, N. 2002. "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı", Türkler Ansiklopedisi, Cilt 13, Ankara.

Karal, E. Z. 1983. Osmanlı Tarihi, 8. Cilt, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907). Ankara.

Koloğlu, O. 1998. Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit. İstanbul.

Kurat, N. A. 1953. "Pan-slâvizm", AÜDTCF Dergisi, Cilt 1, Sayı 2-4, Ankara.

Kurat, T. Y. 1962. "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin Sebepleri", Belleten, Cilt 26, Sayı 103, Ankara.

Mahmud Celâleddin Paşa, 1983 Mir'ât-ı Hakikat, İ. Miroğlu (hzl.) İstanbul.

M. Arif Bey, 2006. Başımıza Gelenler, 93 Harbinde Anadolu Cephesi-Ruslarla Savaş. M. E. Düzdağ (hzl.) İstanbul.

Uçarol, R. 1989. Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) (Askerî ve Siyasî Hayatı). İstanbul.

Sander, O. ve K. Fişek. 1977. ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929). İstanbul.

Sedes, İ. H. 1935. 1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaşları, 1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı. İstanbul.

Süer, H. 1993. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi. Ankara.

Türkgeldi, A. F. 1987. Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye 2. B. S. Baykal (hzl.) Ankara.

Uluçay, M. Ç. Atçalı Kel Mehmed. İstanbul.

Yavuz, B. G. 2006. Zeybekler Tarihçeleri, Özellikleri, Türküleri ve Ödemiş Zeybekleri. İzmir.

Yetkin, S. 1995. Batı Anadolu'daki Eşkıyalık Olaylarının Yapısal Bir İncelemesi (19. Yüzyılın Son Çeyreğinden Balkan Savaşına). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

2003. Ege'de Eşkıyalar. İstanbul.

Yıldız, G. 2009. Neferin Adı Yok, Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839). İstanbul.

Herbert, W. V. 1990. Plevne Müdafaası. A. Kurdoğlu (hzl.) İzmir.

Birgi'de Korunması Gerekli Tescilli Taş Yapılarda Gözlemlenen Taşıt Kaynaklı Titreşimler ve Olası Etkilerine Yönelik Öngörüler

İrem AYHAN SELÇUK, K. Mert ÇUBUKÇU

Araş. Gör. Dr. İrem AYHAN SELÇUK (İzmir), Doç. Dr. K. Mert ÇUBUKÇU (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Tınaztepe/Kaynaklar Yerleşkesi, Buca, 35160 İzmir.
<irem.ayhan@deu.edu.tr>; <ayhan.irem@gmail.com>; <mert.cubukcu@deu.edu.tr>.
<http://kisi.deu.edu.tr/irem.ayhan>; <http://kisi.deu.edu.tr/mert.cubukcu>.

Taşıtların türleri, hızları, yüklü ve yüksüz ağırlıkları vb. pek çok faktörün; çevresel faktörlerle etkileşime geçmesi sonucu oluşan sarsıntılar (titreşim) ve bu sarsıntıların yapılar ve insanlar üzerindeki fizyolojik ve psikolojik etkileri pek çok araştırmacı tarafından çalışma konusu edilmiştir. Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalar sınırlı sayıda olsa da uluslararası alanda, taşıtlardan kaynaklanan titreşimlerin ölçülmesi ve sonuçlarının değerlendirilerek insan algısını aşıyor dahi olsa önleme stratejileri geliştirilmesi yaygın çalışmalardandır. Günümüzün modern mimari şartları kullanılarak inşa edilen yapılar için gerçekleştirilen çalışmalar bir tarafa; özellikle yapıldığı dönemden günümüze kadar geçen süreçte doğal ya da yapay pek çok faktör nedeniyle gerilmelere maruz kalmış, yıpranmış ve yorulmuş ancak ait olduğu döneme özgü detayları taşıyor olması nedeniyle korunması gerekli yapılarda sözkonusu titreşimlerin etkileri daha büyük önem arzetmektedir. Birgi; sur duvarı, çeşme, cami, dikilitaş, anıt, medrese, kule, mescit, türbe ve mezarlık, su kemeri, ağaç, yağhane, jandarma binası, duvar kalıntısı, yer altı geçidi, hamam, şadırvan, konak, eski yapı, enkazhane, değirmen yeri ve zeytinyağı fabrikasıyla birlikte konut kullanımında olan toplam yüz altmış üç adet korunması gerektiği belgelenmiş tescilli eseriyle zengin bir kültürel birikime sahiptir. Bu çalışma Birgi'de bulunan tescilli yapılardan konut kullanımındaki on adet tescilli taş yapıda; konutlarda yaşayan insanların tecrübeleri de dikkate alınarak şekillenen taşıt kaynaklı titreşim ölçümlerini ve ölçüm sonuçlarının değerlendirilmesini kapsamaktadır. Yapılara sabitlenen titreşim sensörleri aracılığıyla, taş yapıların önünden belirli koşullarda geçirilen kamyon, itfaiye, ambulans, minibüs, traktör ve otomobilin yapılarda oluşturduğu titreşim değerlerinin elde edilmesi bu çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Her bir yapının önünden üç farklı hızda, yüklü ve yüksüz, yokuş aşağı ve yokuş yukarı taşıt geçişleri sağlanmış olup; ölçüm aletleri Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeler Birimi'nin 2011.kb.FEN.18 No'lu Proje Desteğiyle Danimarka'dan getirtilmiştir. Bu çalışma korunması gerekli tarihi bir alanda yapılara yerleştirilen sensörlerden alınan sayısal değerler kullanılarak öngörüde bulunması bakımından Türkiye'de yapılan ilk çalışma olarak nitelendirilebilir. Korunması gereksin ya da gerekmesin, belirli bir coğrafya üzerinde konumlanan her alan kendine özgü farklı koşullara sahip olup; konut kullanımındaki taş yapıların taşıt kaynaklı titreşimlere verdiği yanıtların Birgi özelinde değerlendirilmesi başka çalışmalarla karşılaştırma imkânı sunmaması açısından bu çalışmanın bilime katkısını oluşturacaktır.

Anahtar kelimeler: taşıt, titreşim, traffic, koruma, planlama.

Effects of Vibrations Originated by Vehicles on Historically Registered Stone Buildings in Birgi and Foresights on their Possible Effects

Vibrations; as a result of environmental factors interact with type of vehicles, speed, loaded or unloaded weights etc. and the physiological and psychological effects of vibrations on people and buildings; has been a subject of study by many researchers. Unlike Turkey; measuring vibrations caused by vehicles and the development of prevention strategies is one of the common work in the international arena. Studies for modern buildings at one side; effects of vibrations has an important factor for tired, worned out and old but heritage historical buildings. Birgi has a three hundred and sixty-documented rich cultural heritage with its city walls, fountains, mosques, obelisks, monuments, schools, towers, mosques, shrines and cemeteries, aqueducts, wood, oil house, gendarmerie building, the remains of walls, underground passage, baths, fountains, mansions, old buildings and houses etc. The traffic induced vibration levels are measured for 10 historic stone buildings in Birgi, Izmir, Turkey using a truck, a midibus, an ambulance, a fire truck, a tractor, and a car. At three different speeds of the front of each building, vehicles passed loaded or unloaded, uphill and downhill. Measuring instruments are brought from Denmark with the support of Dokuz Eylul University Scientific Research Project No. 2011.kb.FEN.18. This study can be characterisized as the first study in Turkey due to its predictions focused on numerical properties at the under protection heritage area. Because of the unique and doesn't offer the possibility to compare conditions of each cultural heritage areas; the contribution of this study is the results and predictions of vibration effects for Birgi.

Key Words: vehicle, vibration, traffic, conservation, planning.

Karayolu trafiğinden kaynaklanan titreşimler; taşıt tekerleklerinin yol yüzeyine teması sonucu ortaya çıkan stres dalgaları olup; yapı ve yol frekansının birbirine uyması durumunda yapıya ulaşarak yapının insan algısının altında ya da üstünde sarsıntılara maruz kalmasına neden olmaktadır. Yer temelli trafik kaynaklı titreşimlerle ilgili olarak uluslararası alanda bugüne kadar gerçekleştirilmiş olan akademik çalışmalar dikkate alındığında; araştırmacıların öngörülerinin ya da tespitlerinin farklı şekillerde olduğu gözlenmektedir **(tab. 1).** Clemente ve Rinaldis (1998), Hunaidi, Rainer ve Pernica (1994), Tucholka ve diğer (2008), Li, Zou ve Omenzetter (2009), Kliukas ve diğer. (2008), trafik kaynaklı titreşimlerin yapılarda problem oluşturacağı yönünde görüş ve tespitleri olan araştırmacılardır. Bununla birlikte Almanya, Polonya, İsveç, Danimarka vb. pek çok ülkede kabul edilebilir titreşim düzeylerine ilişkin standartlar bulunmakta olup; araştırmacılar çalışma sonuçlarına elde ettikleri bulguları kabul edilen titreşim düzeyleriyle karşılaştırarak ulaşmaktadır **(tab. 2).**

	Literatürde Yer Alan İfadeler	İfade Kaynakları
Öngörüler	Yer temelli titreşimler yapılarda hasara neden olacaktır/olacağı düşünülmektedir	D'Apuzzo (2007), Hunaidi (1996), Hunaidi ve Tremblay (1997), Jurevichius, Vekteris ve Daktariūnas (2007), Kuter ve Erdoğan (2008), Klaboe ve diğer. (2003), Pau ve diğer. (2005), Pyl ve diğer. (2002), Watts ve Krylov (2000)
	Yer temelli titreşimler genellikle hasara neden olmaz	Hajek, Blaney ve Hein (2006), Office of Planning and Environment Federal Transit Administration (2006), Watts (1990)
	Trafik kaynaklı titreşimler yapının önceden maruz kaldığı gerilmeleri tetikler	Hunaidi ve Gallagher (2000), Hunaidi ve Tremblay (1997), Pau ve Vestroni (2008), Tomazevic ve diğer. (2006), Tucholka ve diğer. (2008), Watts (1990)
	Yapılar üzerindeki titreşim faktörü özellikle eski yerleşmelerde dikkate alınmalıdır	Candemir (2005, 2008), Korkmaz ve diğer. (2010), Office of Planning and Environment Federal Transit Administration, (2006), Pau ve Vestroni (2008)
	Yer temelli titreşimler tarihi yapılarda hasara neden olmuştur	Clemente ve Rinaldis (1998), Hunaidi, Rainer ve Pernica (1994), Tucholka ve diğer. (2008)
	Trafik kaynaklı titreşimler modern ve hafif yapılarda problemler oluşturmaktadır.	Li, Zou ve Omenzetter (2009)
Titreşim Analizleri Sonucunda Çıkılar	Çalışma sonuçlarında yer temelli titreşimlerin yapılarda hasara neden olmadığı tespit edilmiştir	Hao ve diğer. (2001)
	Çalışma sonuçlarında trafik kaynaklı titreşimlerin hasar oluşturma riski düşük bulunmuştur	Hajek ve diğer. (2006), Hunaidi (1996), Hunaidi ve Tremblay (1997), Pau ve diğer. (2005)
	Çalışma sonuçlarında yer temelli titreşimlerin yapılarda hasara neden olacağı tespit edilmiştir	Kliukas ve diğer. (2008)
	Çalışma sonuçlarında trafik kaynaklı titreşimlerin yapılarda/duyarlı aletlerde vb. hasar oluşturmadığı saptanmıştır	Harvey, Curley ve Thalheimer (2010), Jaksa, Griffith ve Grounds, (2002), Li, Zou ve Omenzetter (2009), Pau ve Vestroni (2008), Penton ve Taylor (2008), Suandi (2010), Traffic Advisory Leaflet (1996).

Tab. 1: Literatür taramaları sonucunda elde edilen görüşlerin araştırmacılara göre kategorik olarak dağılımı.

Sarsıntıların insan algısının üzerine çıkarak hissedilebilir düzeylere ulaştığı durumlarda yapıda oturan insanlar yapının yıkılacağı hissine kapılarak psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklara maruz kalırken; titreşim değerlerinin 2 mm/s'nin üzerine çıkmasının tarihi yapılarda, 5mm/s'nin üzerine çıkmasının ise diğer yapılarda hasar oluşturduğu kabul edilmektedir **(tab. 2).**

Titreşim Düzeyi (mm/sn)	İnsan Reaksiyonu	Yapılar Üzerindeki Etkisi
0,15-0,30	Algı Eşiği	Titreşim hiçbir şekilde hasar Oluşturmaz.
2	Açıkça Algılanabilir titreşimler	Tarihi ve antik yapılar için Titreşimin önerilen üst sınırı
2,5	Sürekli titreşimler insanları Rahatsız etmeye başlar.	Normal yapılarda titreşim Oluşmaz.
5	Yapılardaki insanları rahatsız eder	Normal yapılarda mimari hasar Riski başlar (duvarların çatlaması

		vb.)
10-15	Köprülerde yürüyen insanlar için Kabul edilemezdir ve sürekli Titreşimler insanları rahatsız eder.	Trafikten beklenen normal Değerin üstü mimari ve yapısal Hasar gözlenebilir.

Tab. 2: Kabul Edilebilir ya da Edilemez Titreşim Düzeyleri ve Olası Etkileri. (R. Hendriks; (2002). "Transportation Related Earthborne Vibrations, Technical Advisory, Vibration, California Department of Transportation, Division of Environmental Analysis, Şubat 2002" çalışmasından düzenlenmiştir).

Bugüne kadar gerçekleştirilmiş çalışmalar da dikkate alınan tüm değişkenler başlangıç, geçiş alanı ve alıcı kaynaklı titreşimler başlıkları altında toplanmakta olup; yapıya ulaşan titreşim düzeylerinin derecesi titreşimin başlangıç noktası olarak kabul edilen taşıta, alıcı noktası olarak kabul edilen yapıya ya da geçiş alanı olarak kabul edilen yapı ile taşıt arasında stres dalgalarının yayılmasını sağlayan yol ve yüzey koşullarına bağlı olarak değişebilir.

Dolayısıyla trafik nedeniyle oluşan titreşim değerleri üzerinde detaylandırılmamış haliyle genel olarak etkili olan üç bileşenden (1) taşıt özellikleri, (2) yapı özellikleri, (3) yol ve yüzey özellikleri, bir tanesinin (yapı özellikleri) taşınarak yer değiştirmesi ya da günümüz koşullarına adapte edilmesi zor ve maliyetli olan asal elemanlar olması; bugün sahip olduğu tarihi ve kültürel özellikler nedeniyle korunarak varlığını sürdürmesi hedeflenen ve bu amaçla bir bölümü tescillenerek koruma altına alınan, yapıldığı dönemden itibaren doğal ya da yapay yorulma ve gerilmelere maruz kalmış, eski ve yıpranmış yapılara odaklanılmasını gerektirmiştir. Pek çok ülkede trafik kaynaklı titreşimlerle ilgili olarak yapılan çalışmaların; Laboratuar analizleri sonucunda elde edilen ve pek çok değişkenin birarada olmasıyla oluşan ilişkisel etkilerden çok; teker teker ortaya çıkardıkları etkilerin değerlendirilmesinden ibaret olması, Analiz sonuçlarının ilkesel olarak kentsel planlama pratiklerine dâhil edilmediğinin gözlenmiş olması, Türkiye'nin sahip olduğu korunması gereken doğal, tarihi ve kültürel birikime rağmen, trafik kaynaklı titreşimler konusunda yol gösterici çalışmalarla karşılaşılmaması ve bununla birlikte yurt dışında ve Türkiye'de bu konuyu uzmanlık alanı haline getirmiş araştırmacıların eksikliği nedeniyle oluşan akademik boşluk bu çalışmanın ortaya çıkış kaynağını oluşturmuştur. 117'si konut kullanımında olmak üzere; sur duvarı, çeşme, cami, dikilitaş, anıt, medrese, kule, mescit, türbe ve mezarlık, su kemeri, ağaç, yağhane, jandarma binası, duvar kalıntısı, yer altı geçidi, hamam, şadırvan, konak (üç tane), eski yapı (bir tane), enkazhane, değirmen yeri ve zeytinyağı fabrikasından oluşan 163 tescilli yapısı; tarihsel ve kültürel birikimi ve mimari özellikler yönünden sağladığı çeşitlilik; İzmir'in Ödemiş İlçesi'ndeki Birgi Beldesini trafik kaynaklı titreşimlerin tarihi yapılar üzerindeki etkisini ölçmek için eşine az rastlanır bir laboratuar haline getirmekte olup; dolayısıyla çalışma alanı olarak Birgi ve Birgi'de bulunan konut kullanımındaki tescilli taş yapılar pilot bölge olarak belirlenmiştir. Trafik kaynaklı titreşimlerin yapılar üzerindeki etkilerine yönelik olarak Türkiye' de ve yurt dışında bugüne kadar yapılmış çalışmalar analiz edildiğinde; bu çalışmanın bilime katkısı; daha önce hiç bir coğrafyada eşine rastlanmamış çalışma kapsamı ve niteliği itibariyle trafik kaynaklı titreşimler ve trafik kaynaklı titreşimleri önleme stratejileri açısından konuya yeni bir bakış açısı getirmesidir.

Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeler Birimi'nin 2011.Kb.Fen.18 No'lu projesiyle desteklenmiş olup; ölçümler proje bütçesiyle temin edilen Brüel&Kær marka titreşim sensörlerinin konut kullanımındaki 10 adet tescilli taş yapıya sabitlenmesi ile Birgi Belediye'sinin desteğiyle, Birgi Halkının da çabalarıyla oluşan büyük bir ekibin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kamyon, traktör, itfaiye, ambulans, minibüs ve otomobilin farklı hızlarda, yönlerde ve ağırlıklarda ölçüm yapılan yapıların önünden teker teker geçirilmesi ve taşıtların geçişleri sonucunda yapının taşıt geçirilen yola bakan tarafındaki yapı bölmesinin orta noktasına ve köşe noktalarına sabitlenen titreşim sensörleri aracılığıyla RT Pro Photon programı yüklü bilgisayarda kaydedilen titreşim değerlerinin analiz edilmesi çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Titreşim değerleri alan araştırmaları sonrasında SPSS programında regresyon analizi ile çalışılmış; bu çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar ve titreşimlerin yapılar üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik olarak yapılabilecek çalışmalar değerlendirilmiştir.

Trafik Kaynaklı Titreşim Çalışmalarının Temel Gereksinimleri ve Gereksinim Kaynakları

Birgi'de trafik kaynaklı titreşime yönelik çalışmalara başlamadan önce çalışmalar sırasında ihtiyaç duyulacak her türlü elemanın tespit edilmesine ve ardından çalışma planının hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuştur.
Çalışma kapsamında;

(1) tescilli yapı listesi ve tescilli yapıların türleri;
(2) tescilli yapıların önünden geçen yolların kamyon vb. geniş araçların geçmesine uygun olup olmadığı;
(3) konut kullanımına sahip tescilli yapılara ait özellikler ve bu yapıların çevresel özellikleri;
(4) halihazır harita;
(5) alanın jeolojik durumu;
(6) eğim durumu;
(7) kamyon, ambulans, minibüs, itfaiye, traktör, özel oto;
(8) taşıtlara ait net ağırlık, taşıt yaşı vb. bilgiler;
(9) tekerlek çapları ve genişlikleri gerekmiştir.
Birgi Belediyesi ve İzmir İki No'lu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu;
(1) tescilli yapı listesi ve tescilli yapıların türleri;
(2) tescilli yapıların önünden geçen yolların kamyon vb. geniş araçların geçmesine uygun olup olmadığı;
(3) hâlihazır harita;
(4) kamyon, ambulans, minibüs, itfaiye ve traktörün temin edildiği kaynaklardır.

Birgi çevresinde ya da Birgi Belediyesi'nin bünyesinde otobüs bulunmaması nedeniyle otobüs çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte itfaiye aracındaki suyun boşaltılmasının yangın durumunda belediyeyi ve insanları zor durumda bırakacak olması nedeniyle; kamyon, traktör, minibüs ve ambulansın yüklü geçişleri yapılırken; itfaiye aracın

daki su boşaltılmamış; dolayısıyla itfaiyenin yüksüz geçişi örnekleme dahil edilmemiştir. Konut kullanımına sahip tescilli yapılara ait özellikler ve bu yapıların çevresel özellikleri arazi çalışmaları sırasında yapılan tespitlerden elde edilmiştir.
Taşıtlara ait özelliklerden
net ağırlık,
Taşıt yaşı,
Silindir hacmi,
Motor gücü,
Trafik tescil tarihi,
Yakıt türü bilgileri
Taşıtlara ait ruhsat bilgilerinden elde edilmiştir.
Tekerlek çapları ve genişlikleri ise çelik metreyle ölçülerek elde edilmiş olup; arazinin eğim durumu Google Earth yardımıyla hesaplanmıştır. İller Bankası 3. Bölge Müdürlüğü'nden alınan ve Ömer Küçümen tarafından hazırlanan Birgi'nin genel jeolojik durum haritasını da içeren 28.06.1993 tarihli Birgi (İzmir) Belediyesi imar planına esas jeolojik etüd raporu incelenerek; jeolojik durumu gösteren harita aracılığıyla zemin yapısıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Otomobil ise kendi imkânlarımızla elde edilmiştir.

Birgi'de Trafik Kaynaklı Titreşimlere Yönelik Çalışma Pratikleri

Arazi çalışmalarına 11 Nisan 2012'de başlanmış; 19 Nisan 2012 tarihinde ölçümler tamamlanarak İzmir'e dönülmüştür. Ara ara yağış görülen durumlarda ölçümlere ara verilmiştir. Ölçümler sırasında yaşanan sıkıntılar ve aksaklıklar çalışmanın bu bölümünde; gelecek çalışmalarda tecrübe olması açısından aktarılacaktır. Birgi'de bulunan 163 tescilli yapının 117 tanesinin konut kullanımında olduğu saptanmış olup; diğer yapılar sur duvarı, çeşme, cami, dikilitaş, anıt, medrese, kule, mescit, türbe ve mezarlık, su kemeri, ağaç, yağhane, jandarma binası, duvar kalıntısı, yer altı geçidi, hamam, şadırvan, konak (üç tane), eski yapı (bir tane), enkazhane, değirmen yeri ve zeytinyağı fabrikası olarak kullanılmaktadır Dolayısıyla tescilli niteliğindeki 40 yapı; konut kullanımında olmaması nedeniyle çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Uygun Olma Durumu/Olmama Nedenleri	Yapı Sıra No*	Adet
tescilinin düşmüş olması nedeniyle çalışma kapsamı dışında bırakılan yapılar	1	1
çıkmaz sokaklar	36, 106	2
hiçbir aracın giremeyeceği sokak üstünde bulunan yapılar	47, 58, 103	3
sokak genişliği geniş araçların geçmesine uygun olmayan yapılar	4, 5, 7, 10, 11, 15, 20, 41, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 96, 97, 100, 21, 22, 31, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 101, 109, 110,	66
sokak genişliği iyi ancak istenen hıza ulaşmaya uygun olmayan yapılar	2, 3, 6, 16, 18, 19, 57, 89, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 102, 104, 105, 107, 108, 113, 114, 116, 117	32
ölçüm için uygun yapılar	8, 9, 12, 13, 14, 17, 42, 59, 35, 61, 75, 112, 115	13
toplam		117

Tab. 3: Titreşim ölçüm çalışmasına uygunlukları açısından konut tablosu.

İkinci aşamada, konut kullanımındaki 117 tescilli yapının tümünün önünden kamyon, itfaiye, otobüs gibi geniş ve yüksek araçların geçirilebilmesi için bu taşıtların geçmesine imkân tanıyan caddeler belirlenmiştir. Bu yöntemin benimsenmesindeki ana etmen; seçilen yapıda benzer koşullar altında her tür aracın oluşturduğu titreşim düzeyini tespit edebilmek olmuştur. Aksi takdirde; ölçüm yapılacak yapıların bir kısmından kamyon gibi ağır taşıtlar geçemeyecek; dolayısıyla çalışma özel otomobille sınırlı kalabilecektir. Yapıların ölçüm yapılmasına uygunluk durumlarına ilişkin değerlendirmelere yönelik (tab. 3) incelendiğinde; tescilli konut listesindeki 117 yapıdan bir tanesinin tescilinin düşmüş olduğunun fark edilmesi üzerine çalışma 116 yapı üzerinden sürdürülmüştür. 116 yapıdan iki tanesi çıkmaz sokakta yer alması, üç tanesinin bulunduğu alandan yaya dışında hiçbir taşıtın geçemiyor olması nedeniyle; 66 yapı sokak genişliğinin kamyon, otobüs vb. geniş araçların geçmesine imkan tanımaması nedeniyle ve 32 yapı da sokak genişliğinin uygun olmasına rağmen, taşıtların istenen hıza ulaşmasına imkan tanıyan yol koşullarına sahip olmamaları nedeniyle çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Geriye kalan 13 yapıdan üç tanesinin sahibine ulaşılamaması nedeniyle geriye kalan on yapı titreşim ölçümü yapılmak üzere kesinleştirilmiştir.

Yapı sahiplerinden gerekli izinler alındıktan sonra taşıtların hangi sırayla ve nasıl geçirileceği konusuna odaklanılmıştır:

(1) Tek bir taşıtla (örn. Kamyon); on yapının tümünde ölçümleri tamamlamak ve daha sonra diğer taşıt türüne (örn. İtfaiye) geçmek ve
(2) Kamyon, minibüs, itfaiye, ambulans, traktör ve özel otomobilin hazır olarak beklemesi ve her birinin belirlenen hızlarda ard arda yapının önünden geçirilmesi üzerinde durulmuştur.
Birgi Belediyesi'nin gerekli taşıtları hazırda bulundurabileceğini belirtmesi üzerine; ölçümlerde ikinci yaklaşımın belirlenmesi yoluna gidilmiş; sadece yüklü taşıtların hazırlanarak ölçüm alanına gelmesi ve yapıların önünden geçirilmesi için ev sahiplerinden ikinci kez izin alınması ve sensörlerin yeniden yerleştirilmesi sözkonusu olmuştur. Dolayısıyla bu durum çalışmaya hız kazandırmış; sensörlerin konumlandırılacağı noktaların yeniden belirlenmesine gerek kalmamıştır.

Ölçümlere başlamadan önce taşıtın istenen hıza ulaşacağı noktalar; ölçüm yapılan yapının başlangıç ve bitiş noktasından yaklaşık bir metrelik uzaklıklarla pet şişe aracılığıyla işaretlenmiştir. Dolayısıyla taşıt ilk pet şişeyi gördüğü noktada istenen hıza ulaşmış olacak; ikinci pet şişenin bitimine kadar da sahip olduğu hızı korumaya çalışacaktır.

Şek. 1: Yapılarda çelik metre yardımıyla en-boy ölçümleri.

Şek. 2: Dışarıyla iletişimi zorlaştıran penceresiz odalar. Bazı yapılarda sensörlerin konumlandırıldığı odanın dışarı açılan bir penceresi, balkonu vb. olmaması nedeniyle ölçümler sırasında birden fazla eyleme ve kişiye ihtiyaç duyulmuştur. Çalışma sürecine ilişkin izlenimler Şek. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ve 10'dan elde edilebilir.

Şek. 3: Sensörlerin yerleştirilmesi konusunda zorlandığımız anlar.

Şek. 4: Minibüsün dolu geçmesi konusunda yardım eden Birgi sakinleri.

Şek. 5: Çalışma sırasında destek olan Birgi sakinleri.

Şek. 6: Aynı yapıda farklı türde zemin malzemeleri olması durumu.

Şek. 7: Yapının önünden geçirilen itfaiye aracı.

Şek. 8: Sensör no'suna göre konumlandırıldığı yer bilgisinin kaydı.

Şek. 9: Yapının önünden geçirilen kamyon.

Şek. 10: Taşıtların Yüklü Geçişleri.

Birgi Arazi Çalışmaları Sonucunda Elde Edilen Titreşim Düzeyleri ve Test Edilen Değişkenler

Birgi'de yapılan ölçümler sonucunda 2 mm/s'yi aşan ve tarihi yapılarda hasar oluşturması olası hiçbir titreşim düzeyine ulaşılmamış olup; daha çok 0,20, 0,30 düzeylerinde olan ve insan algısını aşarak yapıda oturanlarda rahatsızlık yaratan titreşim düzeyleriyle karşılaşılmıştır. Kamyon ve traktör geçişleri sırasında oluşan titreşimlerin diğer taşıtlara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ölçüm yapılan her yapı için tespit edilen en yüksek titreşim düzeyi ve titreşim kaynağı Şek. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 ve 20'de görüldüğü gibidir. Çalışmanın bu aşamasında elde edilen titreşim düzeyleri (1) başlangıç, (2) geçiş ve (3) alıcı kaynaklı pek çok değişkenle birlikte SPSS programında regrasyon analizine tabi tutulmuş olup; elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir.

Titreşim Değerleri	
en yüksek peak to peak değeri (mm/s)	0,071328
oluşturan taşıt türü	Traktör
oluşturan taşıt hızı (km/sa)	15

Şek. 11: 118 No'lu Yapıya ait fiziksel özellikler ve yapıya ilişkin en yüksek titreşim düzeyi

Starting from the 13th century Birgi gradually changed from a small and quite western Anatolian town to a rich local center of agriculture. Lying in the heart of Caystrus Valley, Birgi, former Pyrgion, had a crucial role in the active life of the Inner Aegean Region. The aim of this meeting is to report on the state of research concerning Birgi in a broad sense, between c. 7th century B.C. to nowdays. We warmly invite contributions by scholars and graduate students from a variety of disciplines related to the district of Birgi. Intended to bring together Turkish, European, Mediterranean, and North American scholars to discuss a range of issues concerning the past, present and future of Birgi, this symposium should be an excellent opportunity to increase our knowledge of this town. The abstract booklet was arranged according to the alphabetical orders of each author.

Titreşim Değerleri	
en yüksek peak to peak değeri (mm/s)	0,36687
oluşturan taşıt türü	otomobil
oluşturan taşıt hızı (km/sa)	48

Şek. 12: 104 No'lu Yapıya ait fiziksel özellikler ve yapıya ilişkin en yüksek titreşim düzeyi

Titreşim Değerleri	
en yüksek peak to peak değeri (mm/s)	0,399044278
oluşturan taşıt türü	Traktör
oluşturan taşıt hızı (km/sa)	5

Şek. 13: 102 No'lu Yapıya ait fiziksel özellikler ve yapıya ilişkin en yüksek titreşim düzeyi

Titreşim Değerleri	
en yüksek peak to peak değeri (mm/s)	0,405146304
oluşturan taşıt türü	Traktör
oluşturan taşıt hızı (km/sa)	15

Şek. 14: 94/B No'lu yapıya ait fiziksel özellikler ve yapıya ilişkin en yüksek titreşim düzeyi

Titreşim Değerleri	
en yüksek peak to peak değeri (mm/s)	0,374915
oluşturan taşıt türü	ambulans
oluşturan taşıt hızı (km/sa)	50

Şek. 15: 92 No'lu yapıya ait fiziksel özellikler ve yapıya ilişkin en yüksek titreşim düzeyi

Titreşim Değerleri	
en yüksek peak to peak değeri (mm/s)	0,092634185
oluşturan taşıt türü	Traktör
oluşturan taşıt hızı (km/sa)	15

Şek. 16: 86 No'lu Yapıya ait fiziksel özellikler ve yapıya ilişkin en yüksek titreşim düzeyi

Titreşim Değerleri	
en yüksek peak to peak değeri (mm/s)	0,390716
oluşturan taşıt türü	Traktör
oluşturan taşıt hızı (km/sa)	7

Şek. 17: 82 No'lu Yapıya ait fiziksel özellikler ve yapıya ilişkin en yüksek titreşim düzeyi

Titreşim Değerleri	
en yüksek peak to peak değeri (mm/s)	0,314129
oluşturan taşıt türü	Traktör
oluşturan taşıt hızı (km/sa)	15

Şek. 18: 80 No'lu Yapıya ait fiziksel özellikler ve yapıya ilişkin en yüksek titreşim düzeyi

Titreşim Değerleri	
en yüksek peak to peak değeri (mm/s)	0,255276653
oluşturan taşıt türü	kamyon
oluşturan taşıt hızı (km/sa)	15

Şek. 19: 78 No'lu Yapıya ait fiziksel özellikler ve yapıya ilişkin en yüksek titreşim düzeyi

Titreşim Değerleri	
en yüksek peak to peak değeri (mm/s)	0,39047276
oluşturan taşıt türü	kamyon
oluşturan taşıt hızı (km/sa)	25

Şek. 20: 129 No'lu Yapıya ait fiziksel özellikler ve yapıya ilişkin en yüksek titreşim düzeyi

Plan kararları ile kontrol edilebileceği düşünülen bağımsız değişkenler
(1) verilerin gerçek değerlerinden oluşan değişkenler,
(2) kukla (dummy) değişkenler ve
(3) değişkenlerin birbirleriyle anlamlı bir şekilde ilişkilendirilmesi sonucu oluşan değişkenlerdir.
Verilerin gerçek değerlerinden oluşan değişkenler; yol kesişim sayısı, yapının orta noktasından ön cephesine en yakın başka bir yapının orta noktasına olan uzaklığı, yapının orta noktasından yapının komşu cephesine en yakın yapının orta noktasına olan uzaklığı, yapının orta noktasından yapının arka cephesine en yakın başka bir yapının orta noktasına olan uzaklığı, yapının eni, boyu ve alansal büyüklüğü, ön tekerleğin çapı, orta tekerleğin çapı, arka tekerleğin çapı, ortalama tekerlek çapı, ön, orta ve arka tekerleğin genişliği, ortalama tekerlek genişliği, tekerlek sayısı, taşıtın kendi ağırlığından bağımsız olarak yük ağırlığı, taşıtın kendi ağırlığının ve şoförün ağırlığının oluşturduğu ağırlık, taşıtın şoför, yük, yolcular ve kendi ağırlığıyla birlikte toplam ağırlığı, şoförle birlikte taşıttaki kişi sayısı, şoförle birlikte taşıttaki kişi ağırlığı, taşıtın motor gücü, taşıtın silindir hacmi, ölçüm yapılan avlunun

eni ve boyu, taşıtın yaşı, şerit genişliği, taşıt hızı, sensörün yolun orta noktasına olan uzaklığı, yapı yüksekliği, sensörün yol kotundan yüksekliği, yol genişliği, kaldırım genişliği, yapı duvarının kalınlığı, yapının dereye uzaklığı, yolun eğimi, yapının deniz seviyesinden yüksekliği (kotu), kat adedi, yapının taşıtın geçtiği cepheye bakan cephesinin uzunluğu, taşıt uzunluğu, taşıt genişliği, taşıt yüzeyi ve yapının mikaşist zemin yapısına olan uzaklığıdır. Kukla (dummy) değişken olarak ise; taşıt türleri (kamyon, minibüs, ambulans, itfaiye aracı, traktör ve otomobil), yapının bir tarafından başka bir yapıya bitişik olması, yapının iki tarafından başka bir yapıya bitişik olması, yapının hiçbir yapıya bitişik olmaması yani ayrık nizamda olması, yapının arka bahçesi olup olmaması, yapının komşu bahçesi olup olmaması, yapının önünde açık alan olup olmaması, yapıya bitişik bir bahçe duvarı olup olmaması, yapıya bir tarafından bitişik farklı yükseklikte bir yapı olması, yapıya iki tarafından bitişik farklı yükseklikte bir yapı olması, yapıya bir tarafından bitişik farklı yükseklikte bir duvar olması, yapıya iki tarafından bitişik farklı yükseklikte bir duvar olması, taşıtın römorklu ya da römorksuz olması, yapının yapı adasının köşesinde olması, taşıtın boş ya da dolu olması, yakıt türü, taşıtın yokuş aşağı ya da yukarı yönde hareket etmesi, sensörlerin yerleştirildikleri zemin malzemeleri, ölçüm yapılan cephede yapı duvarına ek başka bir duvar olup olmaması, yapının altından dereye bağlanan bir su kanalı olup olmaması, taşıt tekerleklerinin tümünün düzgün kalınlıkta, çapta olması ve tüm tekerleklerin aynı olması durumudur.

Birbiriyle ilişkilendirilen değişkenler ise; ölçümün yapıldığı şerit genişliğinin taşıt genişliğine bölümü, şerit genişliğinin yapı uzunluğuna bölümü, taşıt uzunluğunun tekerlek çapına bölümü, tekerlek sayısının tekerlek kalınlığıyla çarpımı, tekerlek sayısının tekerlek çapıyla çarpımı, toplam ağırlığın tekerlek sayısına bölümü, taşıt ağırlığının tekerlek sayısına bölümü, yük ağırlığının tekerlek sayısına bölümü, yük ağırlığının toplam ağırlığa oranı, net ağırlığın toplam ağırlığa oranı, kişi ağırlığının toplam ağırlığa oranı, taşıt uzunluğunun tekerlek sayısına bölümü, avlu eni ve boyunun çarpımı, yapı uzunluğunun kat adediyle çarpımı, taşıt genişliğinin şerit genişliğine bölümü, taşıt genişliğinin yol genişliğine bölümü, taşıt hızının net ağırlıkla çarpımı, taşıt hızının yük ağırlığıyla çarpımı ve taşıt hızının toplam ağırlıkla çarpımı, taşıt hızının yapı uzunluğuna bölümü, taşıt hızının taşıt yaşıyla çarpımı, avlu eninin eğim yüzdesine bölümü, mikaşiste uzaklığın dereye uzaklığa oranı, tekerlek çapı ile tekerlek genişliğinin çarpımı ve son olarak da duvar kalınlığının yapı yüksekliğiyle çarpımıdır.

Çalışma Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Dünya'nın farklı yerlerinde yapılan çalışmalarda titreşimin neden olabileceği hasarı azaltmak ya da engellemek için çeşitli önerilerde bulunulmuş; bu önerilerin bir bölümü aynı zamanda uygulama imkânı da bulmuştur **(tab. 4).** Ancak yapılan çalışmalar genellikle mühendislik temel alanında kullanılma amacına uygun olarak hazırlanmış olup; alınan sonuçların planlama temel alanında kullanımına yönelik bir çalışma yapılmamıştır. Planlama meslek alanından bahsedilen nadir çalışmalarda ise konu sadece temenni niteliğinde kalmış; şehir ve bölge plancılara yol gösterecek somut önerilere yer verilmemiştir. Bu çalışma sonucunda şehir planlama meslek alanında kullanılabilecek, özellikle korunması gerekli alanlara yönelik planlama çalışmalarında yol gösterici olacak araçlar literatüre kazandırılacaktır. Çalışma sonucunda elde edilen regrasyon denkleminde bağımlı değişken zirve (peak) titreşim değeri olmuştur. Final modelde sadece yapıların orta noktalarından alınan ölçümler bağımlı değişken değeri olarak alındığı için örneklem büyüklüğü 199'dur. Final modelin oluşturulmasında

plan kararları ile kontrol edilebilen bağımsız değişkenlerin kullanılmasına özen gösterilmiştir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenin varyansının %86,3'ü açıklanabilmektedir (R2=0,863).

Zemin Koşulları ile İlgili Öneriler	Zeminde bariyer uygulamaları/Sönümleme Hendekleri/bu bariyerlerin derinlik ve yükseklikleri	D'Apuzzo (2007), Hunaidi (1996), Korkmaz ve diğer. (2010), Watts (1990), Watts ve Krylov (2000), Pau ve diğer. (2005)
	Zemin ve yol arasında izolasyon malzemesi kullanılması	Clemente ve Rinaldis (1998), Pau ve diğer. (2005)
	Zemin döşemesinin altında titreşime karşı sistem oluşturulması/titreşime yönelik malzemeler kullanılması	Candemir (2008), Clemente ve Rinaldis (1998), Toprak ve Aktürk (2002), Yılmaz ve diğer. (2005)
Yapı ve Yapı Mesafeleriyle İlgili Önlemler	Yapı yapılacak alanlarda zemin yapısının iyileştirilmesi	Hunaidi (1996), Hunaidi ve Gallagher (2000)
	Yapı izolasyonu ve Yapı malzemeleri	Candemir (2005), Hunaidi (1996), Nawrotzki (2007), Pau ve diğer. (2005)
	Yollar ve evler arasındaki mesafenin arttırılması	Hendriks (2002), Hunaidi (1996), Hunaidi ve Gallagher (2000)
Taşıt ve Güzergahlara Yönelik Önlemler	Hız limitinin düşürülmesi	Hunaidi (1996), Hunaidi ve Gallagher (2000), Pau ve diğer. (2005), Watts (1990)
	Ağır taşıt trafiğinin sınırlandırılması	Hendriks (2002), Hunaidi (1996), Hunaidi ve Gallagher (2000)
	Yük trafiğinin sınırlandırılması	Watts (1990)
	Güzergah düzenlemeleri	Kliukas ve diğer. (2008), Watts (1990)
	Taşıt şok sönümleyicileri	Pau ve diğer. (2005)
	Köprü ve Taşıt dizaynı	Öztürk ve diğer. (bt)
	Suspansiyon sistemi	Öztürk ve diğer. (bt)
	Tekerleklerin bakımı (raylı sistemler için)	Pau ve diğer. (2005)
Yol Yüzey Koşullarına Yönelik Önlemler	Yol yüzeyinin bakımı	Hajek ve diğer. (2006), Hendriks (2002), Hunaidi (1996), Hunaidi ve Gallagher (2000), Kliukas ve diğer. (2008), Pau ve diğer. (2005)
	Yolların Kalitesi	Clemente ve Rinaldis (1998)
	Yeni Kaldırım Kaplamaları	Hunaidi (1996), Hunaidi ve Gallagher (2000)
	Yolların yeniden kaplanması	Hunaidi ve Tremblay (1997)
	Yol kalınlığını ve sertliğini arttırarak yol yapısını iyileştirmek	Hunaidi (1996), Hunaidi ve Gallagher (2000)

Tab. 4: Titreşim önleme çalışmalarıyla ilgili değişkenler.

Yapıya bitişik bir bahçe duvarı bulunması, yapının önünde açık alan niteliğinde bir alan olması, yapının iki tarafında yapıya bitişik ve daha az yükseklikte binalar bulunması ve yapının önünde su kanalı olması titreşim düzeyini azaltırken; ölçüm yapılan yapının önündeki yol kesişim noktası sayısı, yapı büyüklüğü, taşıtın toplam ağırlığı, zemin malzemesinin mozaik kaplama, beton, ahşap, taş döşeme, kayrak taşı ya da toprak olması, eğim durumu, tekerleklerin tümünün aynı çapta olması yapıda oluşan titreşim düzeyini arttırmaktadır.Bu çalışma sonucunda da diğer araştırmacılara (Hao ve diğer, (2001); Harvey ve diğer, (2010); Jaksa, Griffith ve Grounds, (2002); Li ve diğer, (2009); Pau ve Vestroni, (2008); Penton ve Taylor, (2008); Suandi, (2010) ve Traffic Advisory Leaflet, (1996)) benzer şekilde literatürdeki standartları aşan ve tarihi yapılarda hasar oluşturacağı tespit edilen bir titreşim düzeyine rastlanmamıştır. Ancak planlama kararları ile kontrol edilebilen değişkenlerin titreşim düzeyini hangi oranlarda etkilediğine dair bir model ortaya konmuştur. Elde edilen regrasyon modeline göre; yapıya bitişik bir bahçe duvarı bulunması durumunda; yapıda hissedilen titreşim düzeyi azalmakta olup; bu durum Venedik'te vapurların geçişleri sırasında oluşan titreşimleri engellemek amacıyla alınan önlemlere benzetilebilir. Yapının iki tarafında yapıya bitişik ancak daha az yükseklikte iki bina bulunması da titreşim düzeyini azalttığı belirlenen bir faktör olup; yapıya bitişik bahçe duvarına benzer bir etkisi olduğu düşünülebilir. Hunaidi ve Gallagher (2000) yollar ve evler arasındaki uzaklığın arttırılmasının planlı gelişmeler için pratik bir strateji olabileceğinden bahsetmiş olup; bu çalışmanın katkılarından bir tanesi ise tarihi alanlarda da benzer önlemlerin alınabileceğinin tespit edilmesidir. Bu çalışma sonucunda ölçüm yapılan yapının cephe aldığı yolun karşı cephesinin açık alan gibi bitki örtüsünden oluşan boş bir alana sahip olmasının titreşimi azalttığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla; planlama çalışmaları öncesinde yapılan arazi etütlerinde; korunması gerekli yapıların titreşim kaynağı olabilecek yola bakan cephesinde; henüz yapılaşmamış alanlar tespit edildiğinde; bu alanların aynen korunarak planlama çalışmalarına dahil edilmesi gerekecektir.

Regrasyon modeline göre titreşimi azaltıcı etkisi olduğu belirlenen diğer bir değişken ise yapının önünde su kanalı bulunmasıdır. Birgi'de bazı yapıların altında; yolun diğer tarafında bulunan dereye bağlanan su kanalları bulunmaktadır. Altından su kanalı geçtiği tespit edilen yapılarda; trafikten kaynaklanan titreşimlerin daha düşük düzeylerde kaldığı tespit edilmiştir. Bu durum literatürde; titreşimi önlemek için yapıların önünde düzenlenen ya da düzenlenmesi önerilen kireç sıraları, hendekler, çukurlar ve izolâsyon malzemeleri (Yol altı zemin yapısını derin karıştırma teknikleri kullanarak iyileştirme) (Hunaidi, 1996), zeminle yol arası izolâsyon malzemesi kullanılması (Pau, vd. 2005), zemin döşemesinin altında/içinde titreşime karşı bir sistem oluşturulması (Clement ve Rinaldis, 1998); (Hunaidi, 1996), geofam malzemesinin kullanılması (Yılmaz, vd. 2005), sönümleme hendekleri oluşturulması (Hunaidi, 1996); (Korkmaz, vd. 2010); (Watts, 1990), yol tümsekleri uygulanması (D'Apuzzo, 2007); (Watts ve Krylov, 2000), yol kenarında kireç sırası ve çimento yığınları oluşturulması (Hunaidi, 1996); yapı izolasyonunun sağlanması (Pau, vd. 2005); (Hunaidi, 1996), elastik destek sistemleri oluşturulması (Nawrotzki, 2007) gibi düzenlemelerle benzerlik göstermektedir. Titreşim kaynağı taşıt ile titreşim alıcısı yapı arasında; titreşim dalgalarını engelleyen bir faktör olması; titreşim dalgasının yapıya azalarak ulaşmasını ve dolayısıyla yapının titreşimlerden daha az etkilenmesini sağlamaktadır. Bu alanlarda yapılacak planlama çalışmalarında; yapıların titreşimden daha az etkilenmesi hedeflenerek; titreşim sönümleyici faktörlerin uygulanması için gerekli plan notları hazırlanabilir. Regrasyon modeline göre yapının zemin malzemesinin mozaik kaplama, beton, ahşap, taş döşeme, kayrak taşı ya da toprak olması da titreşim düzeyini arttırıcı etkiye sahip faktörlerdendir. Karoya kıyasla titreşim

düzeyini en fazla arttırdığı tespit edilen zemin malzemesi toprak iken; ikinci sırada taş, üçüncü sırada kayrak taşı, dördüncü sırada beton, beşinci sırada ahşap ve altıncı sırada ise mozaik kaplama gelmektedir. Karo ise titreşim düzeyini en fazla arttırdığı tespit edilen zemin malzemesi olarak dikkat çekmektedir. Bu husus da Koruma Amaçlı İmar Planları'nın hazırlanmasında dikkate alınabilir. Yapının kavşak noktası gibi pek çok yolun kesiştiği bir noktada bulunmasının titreşim düzeyini arttıran bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Planlama çalışmalarında birden fazla yolun kesiştiği noktalarda yayalaştırma çalışmaları yapılarak yol kesişim sayısının azaltılması titreşim düzeyini azaltacak önemli bir faktör olarak kullanılabilir.

Yapı büyüklüğü de titreşimi arttırıcı etkiye sahip başka bir değişken olarak tespit edilmiştir. Planlama çalışmalarında yapı merkezi ile taşıyıcı duvarlar arasındaki mesafeyi kıran; titreşimi sönümleyici faktörlerin uygulanması; önerilebilecek başka bir maddedir. Hajek, vd. (2006) ve Hunaidi ve Tremblay'e (1997) göre taşıt karakteristiği titreşim etkisi önemli olan bir diğer konudur. Clemente ve Rinaldis (1998), Hunaidi (1996) ve Hunaidi ve Tremblay (1997); Lombert ve Degrande (2001); Miwa vd. (2004) ve Traffic Advisory Leaflet (1996) taşıt ağırlığının trafik kaynaklı titreşimleri etkileyen önemli bir değişken olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çalışma da; anılan çalışmalara paralel bir şekilde; yapının önünden geçen taşıtın ağırlığında meydana gelen artışın; titreşim düzeyini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla yük taşıma kapasitesi yüksek olan taşıtlar; daha fazla yük taşıma fırsatına sahip olmaları nedeniyle; koruma alanlarına girişleri kontrollü olarak sağlanması gereken taşıtlardır. Planlama çalışmalarında belirli yüklere sahip araçların korunması gerekli alanlara girişinin yasaklanması; zaruri durumlarda girişlerine izin verilmesi ancak sınırlamalar getirilmesi, ya da ağır yüklü taşıtlar için güzergâhlar belirlenmesi; bu değişkenin planlama çalışmalarına oluşturabileceği katkılardır. Taşıtın tüm tekerleklerinin aynı kalınlıkta olması da titreşim düzeyini azaltıcı etkiye sahip olarak bulunmuştur. Bununla birlikte eğim durumu arttıkça; titreşim düzeyi de artmakta olup; eğim arttıkça taşıtların zemine uyguladıkları kuvvetin artması bu durumu oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında 2 mm/sn'yi aşan ve tarihi yapılarda hasar oluşturması beklenen bir titreşim düzeyine rastlanmamış olmakla birlikte; oluşan titreşimlerin insan algısını aşan titreşimler (0,30; 0,40 mm/sn vb.) olması; yapıda oturan insanların konfor düzeyini olumsuz etkilemesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte bu çalışmada taşıtların yapıların önünden teker teker geçirildiği düşünüldüğünde; bir kamyon yerine iki ya da daha fazla kamyonun ya da farklı taşıt türlerinin birarada geçmesi durumunda; tespit edilen titreşim değerlerinin çok daha fazla olacağı; dolayısıyla normal koşullarda yapının önünden arka arkaya, farklı hızlarda, farklı yüklerde geçen farklı taşıt türlerinin; çok daha yüksek titreşim düzeylerine neden olması nedeniyle etkilerinin de çok daha büyük olacağı dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Candemir, I. 2005. "Yapılarda ve Raylı Sistemlerde Elastikiyet ve Titreşim Kontrolü", İnşaat Mühendisleri Odası (İMO) İzmir Şubesi Haber Bülteni 123: 34-39.

2008. "Raylı Sistemlerde Elastikiyet ve Titreşim Kontrolü-1. Kent İçi Raylı Sistemler", Teknik-Eğitim-Kültür Haber Bülteni 9: 33-42.

Clemente, P. ve Rinaldis, D. 1998. "Protection of a monumental building against traffic-induced vibrations", Soil Dynamics and Earthquake Engineering 17: 289-296.

D'Apuzzo, M. 2007. "Some remarks on the prediction of road traffic ınduced ground-borne vibrations", 4th International SIIV Congress-Palermo, Italy.

Hajek, J. J., C. T. Blaney ve D. K. Hein 2006. "Mitigation of highway traffic-induced vibration, session on quiet pavements: reducing noise and vibration", Annual Conference of The Transportation.

Hao, H., T. C. Ang ve J. Shen 2001. "Building vibration to traffic-induced ground motion", Building and Environment 36: 321-336.

Harvey, S., J. Curley ve E. Thalheimer 2010. "Tri-axial measurement of roadway vibration in multiple research buildings located throughout an urban college campus", Noise Conference (2010).

Hendriks, R. 2002. Transportation related earthborne vibrations, technical advisory, vibration. California Department of Transportation, Division of Environmental Analysis.

Hunaidi, O. 1996. "Traffic vibrations in buildings", Construction Technology Update No. 39, Institute for Research in Construction.

Hunaidi, O. ve J. F. Gallagher 2000. Traffic vibrations in houses. National Research Council Canada (NRC-CNRC).

Hunaidi, O. ve M. Tremblay 1997. "Traffic-induced building vibrations in Montreal. Canada", Journal of Civil Engineering 24: 736-753.

Hunaidi, O., J. H. Rainer ve G. Pernica 1994. Measurement and analysis of traffic-induced vibrations. National Research Council Canada.

İller Bankası 3. Bölge Müdürlüğü 1993. Birgi (İzmir) belediyesi imar planına esas jeolojik etüd raporu.

Jaksa, M. B., M. C. Griffith ve R. W. Grounds 2002. "Ground vibrations associated with installing enlarged-base driven cast-in-situ piles", Australian Geomechanics 37, Sayı 1: 67-73.

Jurevichius, M., V. Vekteris ve A. Daktariünas 2007. "Computerised system for experiments on vibrations measurement in machines and buildings", Comlab Conference.

Kliukas, R., A. Jaras ve R. Kacianauskas 2008. "Investigation of traffic-induced vibration in Vilnius arch-cathedral Belfry", Transport 23, Sayı 4: 323-329.

Korkmaz, K. A., Z. Ay, S. N. Keskin ve D. Ceditoğlu 2010. "Investigation of traffic-induced vibrations on masonry buildings in Turkey and countermeasures", Journal of Vibration and Control, 000 (00): 1-8.

Kuter, N. ve E. Erdoğan 2008. "Çankırı kentsel sit alanı kaynakpotansiyelinin saptanmasında bir yöntem", Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi 5 (1): 35-44.

Li, B., T. Zou ve P. Omenzetter 2009. "Investigation of traffic-induced floor vibrations in a building". 2009 NZSEEConference. 13.06.2013, http://www.nzsee.org.nz/db/2009/Paper57.pdf

Miwa, M., S. Nakata, S. Kiriyama, Y. Tamura ve A. Yoshida 2004. "Active-mass-damper control of traffic vibration of a four-story steel –framed building", 2004 IMAC-22: Conference & Exposition on Structural Dynamics.

Nawrotzki, P. 2007. "Elastic support systems for the preservation of cultural heritage", International Symposium on Studies On Historical Heritage.

Office of Planning and Environment Federal Transit Administration (Planlama ve Çevre Bürosu Toplu Taşım Yönetimi), 2006. Vibration impact criteria, transit noise and vibration impact assesment.

Öztürk, Z., T. Öztürk ve V. Arlı (bt). "Yüksek hızlı demiryolu köprülerinde rezonâns olayı", 15.06.2013, http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/1448.pdf.

Pau, A. ve F. Vestroni 2008. "Vibration analysis and dynamic characterization of the colosseum", Structural Control and Health Monitoring 1: 1105-1121.

Pau, A., A. De Sortis, R. Marzelotta ve F. Vestroni 2005. "Health monitoring of cultural heritage using ambient and forced vibrations". The First International Conference on Safety and Security Engineering (SAFE/05).

Penton, S. ve N. Taylor 2008. Flamborough quarry haul route study. Haul Route Vibration Report.

Pyl, L., G. Degrande ve G. Lombaert 2002. "Numerical modelling of traffic induced vibrations in buildings based on a dynamic soil-structure interaction formulation", 15th ASCE Engineering Mechanics Conference.

Suandi, A. 2010. "The study on vibrations which is caused by the road traffic activities along several main streets in Jakarta", Jurnal Standardisasi 12(3): 143-148.

Traffic Advisory Leaflet, 1996. Road humps and ground-borne vibrations. Department for Transport (3). 20.06.2013,https://www.gov.uk/government/publications/traffic-advisory-leaflets (1996).

Tomazevic, M., A. Znidaric, I. Klemenc ve I. Lavric (2006). "The influence of traffic induced vibrations on historic stone masonry buildings", Conference: 38th Commission Meeting.

Toprak, R. ve N. Aktürk 2002. "Raylı Ulaşım Sistemler'inin neden olduğu gürültü ve çevresel etkileri", Türkiye Mühendislik Haberleri (TMH) 417 (1): 33-38.

Tucholka, P., K. Kielbasinski ve R. Mieszkowski 2008. "Tracing seismic surface waves induced by road traffic in urban environment: example of st. catherine's church hill in Warsaw", Geologija, 5: 79-84.

Watts, G. R. 1990. Traffic induced vibrations in buildings. Transport and Road Research Laboratory, Research Report 246.

Watts, G. R. ve V. V. Krylov 2000. "Ground-borne vibration generated by vehicles crossing road humps and speed control cushions", Applied Acoustics 59: 221-236.

Yılmaz, R., T. Eskişar ve P. Aklık, 2005. "Geofam malzemesinin geoteknik mühendisliğinde kullanım alanları ve önemi üzerine bir inceleme", İnşaatMühendisleri Odası (İMO) İzmir Şubesi Haber Bülteni 123: 14-19.

Birgi' de Tarihsel Mekânsal Çevrenin Dönüşme Dinamikleri

Buket ÇAVUŞ, Emel GÖKSU

Buket ÇAVUŞ (İzmir), Prof. Dr. Emel GÖKSU (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Tınaztepe/Kaynaklar Yerleşkesi, Buca, 35160 İzmir.
<bktcvs@gmail.com>,<emel.goksu@deu.edu.tr>;

Çağlar boyunca yoğunlaşan kültürel birikimin mekânsal sürekliliğinin izlerini taşıyan, 'Beylikler Dönemi'nde başkentlik yapmış olan Birgi, tarihsel birikimi ve tarihsel mekânsal katmanlarıyla, Küçük Menderes Havzası içindeki rolünü korumaya çalışmaktadır. Bu bildiride yerleşmenin kendi dinamikleri çerçevesinde tespiti yapılan bir bölgede meydana gelen mekânsal değişim süreçleri irdelenecektir. Birgi'de yaşayan yerleşme sakinleri; sürekli ya da kısmen yaşamayı / yerleşmeyi seçen gruplardan yazarlar, mimarlar, sanatçılar, akademisyenler gibi çevreler ve profesyonel meslek gruplarının tarihsel mekânda gerçekleştirdikleri gereksinim temelli ve / veya ekonomik değişim temelli müdahalelelerin, yerleşmedeki tarihsel mekânsal bilgi katmanlarını dönüştürme gücü ve yönü ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: yeniden tasarımlama, yenileme, yüzey araştırması, tarihsel mekânsal dönüşüm, kentsel.

Dynamics of Historical Spatial Transformation in Birgi

Birgi bears the stamp of spatial continuity of concentrated cultural summation during centuries in addition Birgi was the capital of period of principalities. Birgi tries to conserve the status in Küçük Menderes Watershed with the historical segregation and historical spatial layers. This notice's aim is examined the dynamics of historical spatial transformation. On the other hand method of notice is maked firm dynmcs, that caused by resident, transformation powers and ways of the historical spatial layers in Birgi via the restitution/restoration/surveying Project.

Key Words: restitution, restoration, surveying, historical spatial transformation, urban.

Birgi' de Planlama Süreci

Birgi'de ilk planlama çalışması 1940'lı yıllarda başlamış, 1947 yılında da onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Prof. Dr. Kemal Ahmet Aru ve ekibi tarafından Ödemiş için yapılan İmar Planı yarışmasından **(şek. 1)** haberdar olan Birgi Belediyesi yetkileri Birgi için de plan yapılmasını isteyerek duyarlılıklarını ortaya koymuşlardır. Ödemiş için yapılan bu plan çalışmasında Birgi, Ödemiş ilçesinin banliyösü olarak tanıtılmış ancak teknik ekip tarafından Birgi'nin Ödemiş'e yakın olduğu gerekçesiyle Gölcük Mevkii'nin Banliyö olarak tanımlanmasına karar verilmiştir (Ödemiş Şehir Planı Raporu Kısaltımı, Arkitekt 1945) Fakat 1939 yılında yaşanan sel felaketi sonrasında yaşananlar ve bazı bilinçsiz uygulamalar nedeniyle planın uygulaması gerçekleşememiştir.
Şek. 1: Ödemiş İmar Planı Yarışması Y. Mimar Asım Kömürcüoğlu Projesi (Arkiteckt 15. Syf, 53).

Şek. 2: Birgi İmar Planı, 1947 (Diri, 2010. Construction Techniques Of Traditional Birgi Houses, 59)
.

İlk planın yürürlüğe girmesinden 26 yıl sonra Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından 1973 yılında alınan Çakırağa Konağı onarımı ve Korunması gerekli anıtsal ve sivil mimarlık yapıları tespit ve tescili edilmesi kararı ve yine GEEAYK tarafından 1974 yılında alınan "Sit" anlayışlı bir planın İskân Bakanlığı'nca en kısa sürede yapılmasına ilişkin kararlar sonrasında, Birgi'de planlama anlayışı ve yaklaşımı farklı bir boyut kazanmıştır. (N. Akın) Bu karar sonrasında yapılan plan Belediye'ye teslim edilmemiştir. 1974 yılında alınan bu sit kararına Birgi Belediye Meclisinin Birgi'nin bir kısmına değil, tamamının korunması gerektiğine dair tepki göstermesi ve Meclis Kararı alması oldukça etkili olmuştur. 1990 yılında Kültür Bakanlığı tarafından ihale edilen Birgi Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı 11 Nisan 1996 tarih ve 5963 sayılı İzmir Bir Nolu Kültür ve Tabiaat Varlıklarını Koruma Kurulu (KTVKK) kararı ile onaylanarak yürürlüğe girmiştir. İki etap olan çalışmada bu etapların birincisinde C. ERUZUN ve ekibi, ikinci etabı ise A. UZEL ve ekibi çalışmıştır. Bu plan ile mevcut kentsel sit alanının genişletilmesi, yerleşme alanı dışında yer alan Taşpazar Mahallesi'nin kentsel sit alanı, Asar Tepe olarak bilinen höyük alanının ise arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmesi önerilmiştir (C. Eruzun ve E. Küpeli). Ancak Bakanlığın küçük bütçe ile çıktığı yolda iki plan müellifi ile çalışması ve etaplara ayrılarak yapılan planın bütüncüllüğünü kaybetmesi nedeniyle tüm uygulamalarda bol sıkıntılı bir süreç ortaya çıkarmıştır (T. Nazilli).
Şek. 3: Birgi İmar Planı Kentsel Sit Alanı, 1990 (Diri, 2010. Construction Techniques Of Traditional Birgi Houses, 59).
Şek. 4: Birgi İlave İmar Planı 1996 (Diri, 2010. Construction Techniques Of Traditional Birgi Houses, 59).

1996 yılında onaylanarak yürürlüğe giren koruma amaçlı imar planı sınırları içerisinde etkileme geçiş bölgesi olarak tanımlanan alanlar ile ilave imar planı sınırları içerisinde belediyesi tarafından çeşitli dönemlerde bir takım değişiklikler yapılmıştır. Birgi Belediyesi tarafından koruma amaçlı imar planı dışında Birgi yerleşmesini Ödemiş İlçe merkezine bağlayan karayolu güzergâhında ilave imar planı çalışması yapılmıştır. Bu çalışma ile iki katlı konut alanları ve konut dışı kentsel çalışma alanı ağırlıklı arazi kullanım desenine sahip ilave imar planı hazırlanmış ve onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca 2006 yılından bu yana bazı "sokak sağlıklaştırma çalışmaları" ile küçük ölçekli uygulamalar yapılmıştır. Günümüzdeki dönemde planlama çalışmaları Revizyon İmar Planı ile devam etmektedir.

Plan müellifi tarafından işlemlerin yürütülmesine rağmen yürürlükteki yasaların ve aktörlerin değişikliği, dolayısıyla hazırlanan tüm evrakların standartlarının ve içeriklerinin değişmesi nedeniyle onay süresinde yaşanan bir gecikme söz konusu olmuştur. Öyle ki 2008 yılında ihalesi yapılan bu plan 2013 itibariyle hala onay sürecine girememiştir.
Şek. 5 : Birgi Uygulama İmar Planı 2006 (Kaynak: Birgi Belediyesi Arşivi).

Geleneksel Anadolu Evi Kavramı Ve Kent Dokusuna Etkileri

Türk Evi kavram olarak kullanıcı kimliği etnisite ve din gibi bireysel farklılıklara odaklı bir çağrışım yapmaktadır. Bu nedenle çalışmada eleştirilere neden olan Türk Evi kavramı yerine Anadolu Evi kavramını kullanmak daha kapsayıcı bir tasvir olacaktır. Anadolu'daki geleneksel yerleşmeler mekânsal örgütlenme ve şekillenme biçimleriyle benzer özellikler gösterirler. Topografya, iklim ve faûna ve flora gibi etmenler yerleşmelerin dağınık ya da toplu olarak yer seçmelerini etkilemektedir. Bu da yerele özgü özelliklerin dokuya kattığı farklılıkla birlikte yerleşmelerin kimliklerini meydana getirir. Örnegin yapı malzemeleri vb… Kent dokusunu oluşturan evlerin sınırladığı çıkmaz sokaklardan ara sokaklara daha sonra ana yollara ve giderek mahalle camilerinin bulunduğu küçük merkezlere, buradan da ana merkeze bağlantı sağlayan bir yol sistemi kurulmuştur. Camiler mahallelerde ve giderek merkezde simgeleşmiş mimarlık öğeleridir. Bu doku anlayışının bugün bile tüm özellikleriyle yaşadığı yerleşmeler Ege'de oldukça yaygındır. Kütahya, Birgi, Kula, Muğla, Antalya ve daha küçük kasabalar bu konudaki önemli örneklerdir. Geleneksel Anadolu Evi 2 çerçeveyi odak alarak yapar. Bunlardan birincisi iç çevre, ikincisi de dış çevredir.

Dış Çevreyi Oluşturan Etmenler

Genellikle bir çeşme, ocak ya da dinsel merkez gibi kamusal aktivite mekânlarını çevreleyen meydanlar etrafında örgütlenirler. Sokaklar topografik unsurlara uygun, genellikle insan ve yüklü bir hayvanın birlikte geçebileceği büyüklüğü ölçek alırlar. Sokaklar mahremiyet unsurlarını barındıran belli yüksekliklerde bahçe ve avlu duvarları ile kentsel izleri oluştururken öte yandan yörenin kültürel özelliklerini de ele verir.

İç Çevre

Bahçe, avlu ve avluyu çevreleyen mekânlardan oluşur. Herşey kullanıcının yaşama biçimi ve günlük eylemlerine göre tasarlanmıştır.
Genel özellikler şöyle özetlenebilir:
- Pratiklik
- İşlevsellik
- Çevre koşullarına uyum
- Çözüme iç mekânla başlayıp dışa doğru geliştirmek ve bütünleştirmek
- Malzeme ve gereçleri en yakından seçmek
- Çözümde, strüktürde, görünüşte yalınlık

• İşlevsel çözümlerin planlamadaki önceliği

Şek. 6: Birgi Mekânsal İşlev Seması.

Şek. 6'da görüldüğü üzere Birgi yerleşmesi, topografyanın sınırlayıcı ve dönüştürücü unsur olduğu bir mekân organizasyonuna sahiptir. Yerleşmenin batısında artan eğim nedeniyle yerleşme kuzey-güney aksı boyunca gelişme göstermiş, Birgi Çayı'nın bu aksa paralel olması sebebiyle de yerleşimi doğu yakası ve batı yakası olmak üzere iki bölgeye ayırmıştır. Bu doğal unsurlar mekânsal algımızda ayrım yapmamızı zorlaştırmaktadır. Alan kurgusu içerisinde yer alan "ana omurga" olarak tabir edilen kuzey-güney ulaşım aksı ve bu aksı destekleyen toplayıcı aksla birlikte yerleşim şekillenmiştir. Toplayıcı aks ve Birgi çayının kesiştiği noktalarda köprülerle sağlanan ulaşım, yerleşmenin Batı yakasını içe dönük bir çözümlemeye itmiştir. Plan şemasında gözlemlendiği üzere batı yakasındaki toplayıcı aks üzerinde yer alan Ticari Alan ve bu alanın kuzeyinde bulunan Dini - Turistik Tesisler ile sonlanmakta ve bu ulaşım kurgusu ile birlikte ana aksa yönlemektedir. Bu bağlamda alanın batı yakası sirkülâsyon oluşan mekânda daha avantajlı bir konuma sahiptir. Ayrıca batı yakasında bulunan tarihi Çakırağa Konağı Müzesi ve turistik değeri de bu yakanın cazibesini artırmıştır. Öte yandan alanda toplam iki adet pansiyon bulunmakta olup, bunların ikisi de doğu yakasında yer almaktadır. Çalışmanın amacı olan tarihsel mekânsal çevrenin dönüşme dinamiklerini ve gücünü tasvir etmek için, gereksinimlerin değişmesi ve bu bağlamda insanın etrafını şekillendirmesi gerçeğinin yadsınamaz olması ve bu değişimin en güçlü etkisinin yaşama birimleri olan evlerinde gözlemlenebileceği hipotezine dayanarak, bu değişimi tarihsel süreçte bilimsel verilerle yapabilmek amacıyla arşivleme sistemi olan tescilli parseller ve bu parsellerde bulunan tescilli yapıların rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri üzerinden yorumlamak çalışmanın temel prensibi olmuştur.

Bu bağlamda Birgi Belediyesi yetkilileri tarafından el değiştiren parseller tespit edilmiş ve bu parseller ile İzmir 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'ndan elde edilen tescilli parsellerin verileri çakıştırılarak bir analiz **(şek. 7)** hazırlanmıştır. Birgi yerleşmesinde el değiştiren toplam 39 parselin 11'i el değiştirmiş olup, bunların yalnızca 11 adedi tescillidir ve bu 11 tescilli parselin yalnızca 6 adedinin onaylı rölöve/restitüsyon ve/veya restorasyon projesi mevcuttur.

Bu bilgiler ışığında onaylı projesi olan bu 6 parselin yoğun olarak bulunduğu Çakırağa Konağı çevresinde yoğunlaşan bu alan **(şek. 9)** çalışma alanı olarak belirlenmiş olup, örneklem açısından bu alandaki tüm parseller ve yerleşmenin Batı aksında yer alan bir parsel örnek olarak incelenmiş ve tespitler yapılmıştır.

Şek. 7: Birgi'de El Değiştiren Parseller.
Şek. 8: Birgi'de Satışı Gerçekleştiren Parsellerin Fonksiyonlara Yakınlığı.
Şek. 9: Çalışma Alanı.
Şek. 10: 7 Nolu Parsel Zemin Kat Rölövesi.
Şek. 11: 7 Nolu Parsel Zemin Kat Restorasyon Çalışması.
Şek. 12: 7 Nolu Parsel 1. Kat Rölövesi.
Şek. 13: 7 Nolu Parsel 1. Kat Restorasyon Çalışması.
Şek. 14: 7 Nolu Parsel 2. Kat Rölövesi.
Şek. 15: 7 Nolu Parsel 2. Kat Restorasyon Çalışması.
Şek. 16: 6 Nolu Parsel Zemin Kat Rölövesi.
Şek. 17: 6 Nolu Parsel Zemin Kat Restorasyon Projesi.
Şek. 18: 6 Nolu Parsel 1. Kat Rölövesi.

Şek. 19: 6 Nolu Parsel 1. Kat Restorasyonu.
Fotograf 1: 6 Nolu Parselin Restorasyon Çalışması Öncesi Görüntüleri Kaynak: İzmir 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi.
Şek. 20: 3 Nolu Parsel Zemin Kat Rölövesi.
Şek. 21: 3 NoluParsel Zemin Kat Restitüsyon.
Fotograf 2: 6 Nolu Parselin Restorasyon Çalışması ve Çalışma Ardından Bazı Görüntüleri (Kaynak Bireysel Arşiv,2013)
Şek. 22: 3 Nolu Parsel Zemin Kat Restorasyon Çalışması.
Şek. 23: 3 NoluParsel 1. Kat Rölövesi.
Şek. 24: 3 NoluParsel 1. Kat Restitüsyon.
Şek. 25: 3 NoluParsel 1. Kat Restorasyon.
Fotograf 3: 3 Nolu Parselde Bulunan Tescilli Yapının Yıkım Öncesi Fotoğrafları(Kaynak: İzmir 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi).
Fotograf 4: 3 Nolu ParselinYeniden İnşasından Bir Görüntü (Kaynak: İzmir Birgi Belediyesi Fotoğraf Arşivi).
Fotograf 5: 3 Nolu Parselin Projelendirilmiş Halinden Bir Görüntü (Kaynak: Kişisel Arşiv,2013).
Şek. 26: 32 Nolu Parsel Zemin Kat Rölövesi.
Şek. 27: 32 Nolu Parsel Zemin Kat Restorasyonu.
Şek. 28: 32 Nolu Parsel 1. Kat Rölövesi.
Şek. 29: 32 Nolu Parsel 1. Kat Restorasyon.
Fotograf 5: 32 Nolu Parselin Yeniden İnşasından Bir Görüntü (Kaynak: İzmir Birgi Belediyesi Fotoğraf Arşivi).
Fotograf 6: 32 Nolu Parselin Yeniden İnşasından Bir Görüntü (Kaynak: İzmir Birgi Belediyesi Fotoğraf Arşivi).

Sonuç

Şekillerde de görüldüğü üzere rölövelerinde depo, ahır ve odunluk olarak kullanılan alanlar değişen gereksinimler nedeniyle mutfak, oda ve ıslak zeminlere dönüştürülmüştür. Öyle ki Anadolu Evi geleneğinde ve yaşam biçimine özgü geniş aile yapısı ve ihtiyaçları günümüz gereksinimlerinden farklıdır. Örneğin geçim kaynaklarının genellikle hayvancılık olması nedeniyle ihtiyaç duyulan ahır, samanlık (depo), odunluk vb. alanların değişim gösterdiği izlenmektedir. Ayrıca 1. Kat rölövelerinde sıkça rastlanan gusülhaneler geniş aile yapısının izlerini yansıtmaktadır. Geleneksel Anadolu Evinde, oğulların evlenmesi ile artan hane halkının mahremiyeti için her oda bir çekirdek aile için tasarlanmış bir hane biçimde kurgulanmıştır. Oysa yeni aile yapısında genellikle çekirdek ailenin her bireyi için bir oda kurgulanmış ve ıslak zeminler ebeveynler için özelleşmiş bir kurguyla birlikte bir de ortak ıslak mekân kurgusuyla tamamlanmıştır. Bu nedenle Birgi yerleşmesinde rölöve ve restorâsyon projelerine bakıldığında ıslak mekân çözümleri için genellikle en küçük alana sahip odalar seçilmiş ve gusülhane yapılarından vazgeçilmiştir. Aynı zamanda Birgi yerleşmesinde bulunan evlerin ortak özelliklerinden birinin de açık sofa etrafında kurgulanan yapıda olduğunu söylemek yanlış değildir. Açık sofa da mahremiyet unsurunu kuvvetlendiren bir unsur olarak Anadolu evi kavramının vazgeçilmez öğelerinden biridir. Birgi yerleşmesindeki yaşam birimlerinde yerel malzemeler kullanılmış olup bu gelenek ile sürdürülebilir mimari açısından oldukça önemli bir yere sahip olduğu da açıktır. Ancak teknolojik

gelişmeler örneklerde de görüldüğü üzere (7 Nolu Parsel) insanları farklı malzemeleri kullanmaya itmektedir. 7 nolu parsel örneğinde de görüldüğü üzere taş malzeme yerine gaz betonun kullanılmış olması birkaç nedenle açıklanabilir. Örneğin gaz betonun maliyetinin taş malzemeye göre oldukça az olması, işçilik maliyetinin de bu oranda düşük olması, zamana paralel olarak gereken bakım masrafının daha az olması ve alansal olarak taş malzemeden daha geniş iç mekânlar yaratması olarak sıralanabilir. Buna karşın aslına uygun bir proje olarak süregelmemiş olması ise negatif bir sonuçtur. Bu konuda koruma anlayışında çeşitli tartışmalar olsa da aslına uygun yapılmayan bu binada korunan ve yeniden yapılan kısımların fark edilebilmesi, bu yapının değişime uğradığını yansıtacak, aynı zamanda bu değişimden yıllar sonra da yapıldığı yılın teknolojisine dair izler taşıyarak tarihi kentsel mekândaki değişimin katmanlarını gelecekte görme imkânı yaratabilir.
Sonuç olarak; plan şemaları okunarak yapılan bu değişim parametreleri bizlere yaşam biçimleri ve değişen gereksinimler hakkında bazı bilgiler vermektedir. Ancak genel söylemler nezninde sonuçlara ulaştıran bu çalışma bir nüve olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

Akın, N 1984. "Tescilli Kentsel Koruma Alanlarında Uygulama Sorunları", Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri, İTÜ Yayınları, 185–190, İstanbul.

Altınoluk, Ü. 2007. Geleneksel Kent Dokusu Birgi. Ege Yayınları, İstanbul.

Aru, A. K., O. Safa ve Ç. Berk, 1944. "Ödemiş Şehri İmar Planı Proje Müsabakası Sonucu", Mimarlık Dergisi sayı 6.

Diri, F. 2010. Constructıon Techniques Of Traditional Birgi Houses. Ankara.

Eruzun, C. ve E. Küpeli 1991. Birgi Koruma İmar Planı Açıklama Raporu. Genel Tasarım İnşaat–Planlama Anonim Şirketi, İstanbul.

Ödemiş İmar Planı Yarışması Y. Mimar A. Kömürcüoğlu Projesi Arkiteckt 15, 53
İzmir Birgi Belediyesi Fotoğraf Arşivi

Nazilli, T. 2013. İzmir Birgi Belediyesi Yazı İşleri Müdürü İzmir.

İzmir 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu.

Tire'den 19. Yy.'a Ait Rumca Bir Mezar Yazıtı

Prof. Dr. Ergün LAFLI (İzmir)

<clafli@yahoo.ca>.

2 ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣΓΕΩΡΓΙΟΥΘΕΣΣΑ
ΛΟΝΙΚΕΩΣΕΚΒΑΙΝΔΗΡΙΟΥ ΤΗ
4 ΠΡΟΣΦΙΛΕΣΤΑΤΗ ΑΥΡΟΥ ΓΥΝΑΙ
ΚΙΣΟΥΛΤΑΝΑ ΤΟΥΤΙ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙ
6 ΟΝ ΕΙΣ ΑΙΔΙΟΥ ΜΝΗΜΗΣΤΕΚΜΗΡΙ
ΟΝΕΠΟΙΗΣΑΤΟ
8 ΤΩΝΕΝΑΡΕΤΩΝΓΥΝΑΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΑΥΤΑ ΤΑ ΟΣΤΕΑ ΤΕΤΙΜΗΤΑΙ

2 ΠαναγιώτηςΓεώργιουΘεσσα
λονικέωςεκ Βαινδηριουτη
4 προσφιλέστατη αυρου γυναι
κι σουλτάνα τουτι το μνημει
6 ον εις αιδιου μνήμης τεκμήρι
ονεποιήσατο
8 τωνενάρετων γυναικων
καιαυτα τα οστέα τετίμηται

2 Selanikli Georgios Panagiotis
Bayındır'dan
4 Sevgili karısı
Sultana bu mezarı
6 Sonsuza kadar hatıra işareti olarak
Yaptırdı
8 Erdemli kadınları
Ve bu kemikleri onurlandırdı.

Karaoğlu Camii Haziresi Mezar Taşı Bezemeleri

Aynur MAKTAL, Nurgül YAMAN

Yard. Doç. Aynur MAKTAL (İzmir), Nurgül YAMAN (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
Güldeste Sokak No: 4, Narlıdere, 35320 İzmir.
<aynur.maktal@deu.edu.tr>.

Birgi merkezinde bulunan Karaoğlu Camii (18. yy.) haziresindeki şahideli mezar taşları, hem kitabeleri hem de sahip olduğu süslemeleri bakımından son derece önemlidir. Bu taşların üzerindeki kitabeler, daha önce son derece titiz bir çalışmayla ele alınmış ve yayınlanmıştır. Söz konusu mezar taşları aynı zamanda zengin süslemelere de sahip olduğu için taşların form ve desen özelliklerinin incelenmesi, dönem özelliklerinin tespiti bakımından son derece önemlidir. Erkek ve kadın mezar taşlarının bir arada bulunduğu hazirede cinsiyete bağlı olarak değişen taş bezemelerinin zenginliği dikkat çekicidir. Erkeklere ait mezar taşı başlıkları sosyal statüyü temsil eden farklı biçimlere sahiptir. Kadın mezar taşı başlıkları ise daha çok üçgenimsi olmakla birlikte farklı formlarda da karşımıza çıkmaktadır. Vazo ve kaseden çıkışlı çiçek dalları, cami ve bina tasvirleri bu zengin bezemelerden bazılarıdır. Bu araştırmada Birgi Karaoglu Cami haziresinde bulunan mezar taşları biçim ve bezemeleri bakımından incelenecek; bezemelerin desen analizleri, örnek çizimlerle gösterilecektir.

Decoration of Grave Stones at the Graveyard of Karaoğlu Mosque

İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı olan Birgi'de bulunan Karaoğlu Camii[1] haziresinde, 18. ve 19. yy. sonları arasındaki yaklaşık seksen yıllık bir döneme ait olan ve bezemeleri bakımından ait oldukları dönemin karakteristik özelliklerini yansıtan mezar taşı örnekleri bulunmaktadır. Söz konusu mezar taşlarına ait onbir kitabenin okunuşu daha önce yayımlanmıştır[2]. Bu çalışmada ise mezar taşları bezemeleri[3] bakımından ele alınmıştır. Mezar taşları yazı, bezeme, taşişçiliği, kitâbelerindeki dini ve edebi ifadeler gibi pek çok bakımdan dönemlerinin kültür ve sanat belgeleridir. Osmanlı mezar taşlarının biçimleri ve üzerlerindeki yazıları, sembol ve işaretleri ile orada yatan kişi hakkında çok çeşitli bilgi verir. Mezar taşlarında biçim ve bezeme unsurları o kadar önemlidir ki yazıları okunamayan şahîdelerin genel

görünüşünden bile mezar sahibi hakkında (erginliği, cinsiyeti, sosyal statüsü vb.) genel hükme varılabilir. Anadolu'daki Türk mezarları, yapıları bakımından genel olarak sandukalar, lahitler ve şahîdeli mezarlar olmak üzere üç grupta tasnif edilmiştir. Sanduka[4] türbelerde, tahtadan sandık şeklinde yapılan ve üzeri "pûşîde" denilen örtü ile örtülen mezarlardır. Lahit şeklindeki mezarlar, dikdörtgen bir prizma biçiminde yekpare taş ve taş plaklardan meydana gelmiştir. Şahîdeli olanlar ise baş ve ayakucuna veya sadece başucuna dik olarak yerleştirilen taşlardan oluşur. Bu taşlar üzerindeki yazı ile mezarın kime ait olduğunu belirttiği için "şahîde"[5] olarak tanımlanmıştır[6]. Karaoğlu Camii haziresinde biri lahit diğerleri şahîdeli taşlardan oluşan on beş kişiye ait mezar bulunmaktadır. Günümüzde mezarlık, cami avlusunda doğu ve batı istikametinde olmak üzere iki bölüm halindedir. Buradaki tek lahit, hazirenin bozulmadan günümüze ulaşmış olan batı bölümünde ve külliyeyi yaptıran Hacı–Fahri Müderris- Derebeyi Karazâde Mustafa Efendi'ye ait olup, minarenin hizasında yer almaktadır[7] **(res. 3).** Bu lahitin hemen önünde ise baninin ailesine ait şahîdeli dört mezardaha bulunmaktadır. Batı bölümünde lahit ile birlikte toplam beş mezar vardır. Caminin doğu bahçe duvarı dibinde ise on mezar yeri düzenlenmiştir. Her birinin baş ve ayak şahîdeleri olmak üzere on tane baş, on tane de ayak şahîdesi çok muntazam bir şekilde sıralanmıştır. Buradaki taşların sonradan düzenlendiği kolayca anlaşılabilmektedir.

İncelenen mezarlardan altısı erkek, dokuzu kadınlara aittir. On beş mezarın tamamının başşahîdesi sağlamdır. Ayak şahîdeleri ise sadece on üç tane olup biri yarısına kadar **(res. 13)** diğerinin de tepe kısmı kırıktır **(res. 6).** Sadece Karazâde Mustafa Efendi'nin oğlu Hüseyin Bey'e (H. 1229/M. 1814)**(res. 10)** ait mezarın ayak taşı yerine Hafize Hanım'a (H. 1228/M. 1813) ait baş şahîdesi (res. 9) dikilmiştir. Bundan dolayı bu iki mezara ait ayak taşı yoktur. "14" numaralı mezarın ayak taşının ise sonradan yerleştirilen bir devşirme sütün parçası olduğu tahmin edilmektedir **(res. 29).** Şahîdeler aşağıdan yukarı doğru genişleyen dikdörtgen gövde formlarıyla genel olarak birbirlerinin benzeridir. Baş ve ayak şahîdelerinin boyutları ve gövde kesitleri genelde farklıdır. Ayak taşları, baş şahîdelerine nisbetle biraz daha ince ve kısadır. Ele aldığımız mezar taşları arasında "1" numaralı baş şahîdesi en uzun **(res. 3)** "4" olan ise en kısadır **(res. 9).** Diğerleri ise uzun ve kısa olmak üzere iki grupta toplanabilecek kadar birbirine yakın ölçülerdedir. "6,7,8,9,10,11 ve 14" numaralı uzun şahîdeler yaklaşık 120-140 cm ölçülerinde olup yedi tanedir. "2,3,5,12,13 ve 15" numaralı kısa şahîdeler ise yaklaşık 55-70 cm ölçülerinde olup altı tanedir. Erken ve Klasik Osmanlı dönemlerinde şahîde biçimleri sınırlı iken, Geç Osmanlı Dönemi'nde "başlık" ve "alınlık" formlarından kaynaklanan çok farklı düzenlemeler yapılmıştır. İncelenen mezar taşlarının tepelik düzenleri de birbirlerine yakın olup, bunların arka kenarları dışbükey biçimde pahlanarak yuvarlatılmıştır. Şahîde alınlıkları ve boyutları değiştiğinden pahlar da farklılık göstermektedir. Kadın baş ve ayak şahîdelerinin hemen tamamı ise üçgen formundaki tepelikle başlayıp aşağıya doğru daralan yapıdadır. Şahîdelerde üçgenimsi **(res. 4, 14-17, 19 ve 22-27)**, sivrikemer **(res. 6, 8-9, 21, 28 ve 30)** ve yuvarlak kemerli **(res. 31)** şeklinde tepelikler görülmektedir. Erkek baş şahîdelerinin tamamı "kâtibî" olarak bilinen kavuk tipine sahiptir **(res. 3, 5, 7, 10, 18 ve 20).** Tamamı beyaz mermerden yapılmış olan bütün mezarların, baş şahîdeleri yazılıdır ve yazı alanları tepelik kısmından düz ve yuvarlak kemer formunda silmelerle ayrılmıştır. Alçak kabartma tekniğinin uygulandığı bütün metinler, sağdan sola doğru yükselen meyilli hat ile yazılmıştır. Dörtgen alanların köşelerine birer "köşebent" yerleştirmek suretiyle oluşturulan kapalı alana (pafta) "kartuş" denilse de bizim kültürümüzde bunların adı "kitâbe açmak" tır[8]. Bu şahîdelerdekide yazı satırlarının her biri ince silmelerle birbirinden ayrılmış; bazıları düz **(res. 3, 14, 22, 24, 26, 28 ve 30)** bazıları "kitâbe açma" biçiminde **(res. 5, 7, 9-10, 16, 18 ve 20)** düzenlenmiştir. Sadece bir şahîdede yazı satırları

arasında "silme" kullanılmamıştır **(res. 12).** Yazı, şahîdelerde önemli bir yer tutmaktadır. Şahîde kitâbeleri genel olarak mezarın kime ait olduğunu, kişinin doğum ve ölüm tarihi ile ölüye "Fatiha" okunmasını dileyen bir mesaj içerir. Kişiye ait bilgileri vermesi bakımından mezar taşı kitâbelerinde yazının, öncelikle "belge" vasfı taşıdığı görülür. Bazen kimlikle ilgili daha fazla ayrıntıya de yer verilir. Kabirde yatanın soyuna mesleğine ait bilgiler yanında çeşitli dua ve ayetlerle ya da edebi mısralarla da metnin zenginleştirildiği görülür. Ayrıca ölüm tarihi rakamla yetinilmeyip "tarih düşürme"[10] şeklinde "ebced hesabıyla"[11] da verilmiştir **(res. 10).** Sıradan bir mezar taşında yazı genellikle belge ya da mesaj niteliğindedir. Ünlü hattatların elinden çıkmış ve yazıları bakımından birer sanat yapıtı olanlarda ise yazı, hem mesaj hem de sanat eseri haline gelmiştir[12]. Bu tip yazıların altında çoğunlukla hattat imzaları da bulunur. Laquer, sanatkârane mezar taşlarının ancak ısmarlama, yapıldığını ve bu tip mezar taşlarının daha masraflı olduğundan bahsetmekte; Osmanlılarda mezartaşlarının birbirine çok benzemesini de mermercilerin elinde çok sayıda bulunan defterler dolusu mezartaşı yazılarından seçerek yazmalarına yani önceki kalıpların küçük değişikliklerle taklidine bağlamaktadır. İncelenen mezar taşları içinde imzalı mezar kitâbeleri bulunmamaktadır. Kitâbelerde yazı, mesaj ve sanat değeri yanında bir bezeme unsuru olarak da değerlendirilmiştir[13]. "15" numaralı mezar kitâbesi talik, diğerleri ise sülüs hatla yazılmış (res. 30) olan kitâbelerin tamamı Türkçe olup ve edebi bir dil kullanılmıştır. Metinlerin üst kısmında genellikle "yakarış" bölümü vardır. Burada ele aldığımız baş şahidelerindeki serlevhalarda "Hüve'l - hayyû'l-lezi lâ yemût" **(res. 3)**, "Hüve'lbakî" **(res. 14, 16, 24, 26 ve 28)**, "Hüve'l hallâkü'l-bakî" **(res. 5, 18, 20 ve 22)**, "Hüve'l-Mu'in **(res. 7 ve 9)**, "Ah mine'l-mevt" **(res. 12)** ve "Hüve'l-Hayy" **(res. 30)** şeklinde yakarışlar vardır. "5"numaralı kitâbede ise "yakarış" ifadelerinden biri bulunmayıp, doğrudan doğruya edebi bir metin yer almaktadır[14] **(res. 10).**

Mezar kitâbelerinde ölüm tarihi genellikle metnin bittiği yerde "fatiha" dan hemen sonra yer almakla birlikte bazen de kitâbenin serlevhasında "yakarış" tan sonra yazılmıştır **(res. 22, 24, 26 ve 30)**. "8,9 ve 10" numaralı mezar kitabeleri on iki satır, "1,5 ve 11" numaralı şahîdeler on satır, "7" numaralı şahîde dokuz, "6,14" numaralı baş şahide kitâbeleri yedi satır, "2" numaralı şâhide altı satır, "3, 4, 12-13 ve 15" numaralı mezar kitabeleri ise beş satır halinde yazılmıştır. Biri lahit diğerleri şahîde taşından oluşan toplam on beş mezar, bezemeleri bakımından benzer üsluptadır. Lahitler yapıları bakımından, şahîdeli taşlara nispeten daha geniş alanlara sahiptir. Bu sebeple bunların bezemeleri daha yoğun ve farklı karakterde olmuştur. Burada yer alan tek lahit örneğinde ise sadece baş ve ayak şahidelerinde bezemeler bulunmaktadır. Bu sebeple söz konusu lahitin bezemeleri ayrıca ele alınmamış; baş ve ayak şahîdeleri diğer taşlarla birlikte değerlendirilmiştir. İncelediğimiz mezar taşları içinde bezemeli olan şahîdelerin toplamı yirmi üç tanedir. Bunlardan on beş tanesi baş şahîdesi olup, dokuzu kadın, **(res. 9, 12, 14, 16, 22, 24, 26, 28 ve 30)** altısı erkek mezarına aittir **(res. 3, 5, 7, 10,18 ve 20)**. Bezemeli ayak taşları ise sekiztane olup altısı kadın **(res. 13, 15, 17, 23, 25 ve 31)** diğer ikisi erkek **(res. 4, 6)** mezarına aittir. Biri kadın **(res. 27),** diğer üçü erkek **(res. 8, 19 ve 21)** mezarına ait olan dört ayak şahidesi ise bezemesizdir. Baş şahîdelerindeki bezemelerin ayak şahîdelerine göre daha yoğun olduğu dikkat çekicidir. Genel yapıları bakımından mezar taşları birbirlerine benzer özellikler göstermekle birlikte temel farklılık erkek ve bayan baş şahîdelerinin biçim ve bezeme özelliklerinde görülür. Erkek baş şahîdeleri genellikle ölünün toplumdaki statüsünü simgeleyen bir başlık ya da silindirik bir forma sahiptir. Osmanlılarda kavuk, erkek mezarlarının başşahîdelerinde en yaygın süs unsuru olduğu gibi aynı zamanda dabir sembol niteliğindedir. Buradaki altı adet erkek başşahîdesinin tamamı daha önce de vurguladığımız üzere "kâtibi" kavukludur[15] **(res. 3, 5, 7, 10, 18 ve 20)**. Bu tipler, mezar taşlarında

en çok rastlanan kavuk çeşitleridir. "Kâtibi" tipindeki kavukların birbirine benzeyen farklı çeşitleri vardır. Bu tip başlıkta, yüksek ve yukarıya doğru genişleyip üst bölümde dar bir şerit sarılmadan bırakılır. Bu şerit kavuğun ön tarafında V biçimi alacak şekilde üzeri dümdüz olan dikey dikişli kavuğun üzerindeki sarık, kavuğu bütünüyle sararken aşağıya doğru genişleyerek bir yarık oluşturur. Dikişleri ve sarıkların sarılış biçimine göre birbirinden ayrılan bu tipin bütün alt türlerinde kavuklar nispeten daha küçüktür[16] **(res. 3, 5, 7, 10, 18 ve 20)**. Osmanlıların son yıllarına ait mezar taşlarında belli işaretlerin kullanılması da yaygınlaşmıştır. Bu semboller, bazen yazıların üst boşluğunda bazen de başlıklarda yer almıştır[17]. İncelediğimiz örneklerde kavuk **(res. 3, 5, 7, 10, 18 ve 20)**, âlem **(res. 3) (çiz. 1)** ve gül **(res. 12, 18, 20, 22 ve 28) (çiz. 8, 14, 15, 16 ve 21)** başlıca sembolik motiflerdir. Gül, tarikat üyesi erkeklerin baş şahîdelerinde dini bir sembol ögesi iken **(res. 18, 20) (çiz. 14, 15)** kadın şahîdelerinde yer alan gonca gül ise mezar sahibinin genç yaşta vefat ettiğini simgeler **(çiz. 21)**. "1" numaralı baş şahîdesindeki kavuğun hemen altında yer alan âlemdeki hilâl sembolü sadece Osmanlı kültüründe değil Orta Asya Türk sanatçıları tarafından da tasvir edilmiştir[18]. Laquer Osmanlı-Türk mezar taşlarında, sembolik motiflerin gayet sınırlı kullanılmış olduğuna vurgu yaparak; bu uygulamada yerli geleneklerin değil batı kültürünün etkin olduğunu söylemektedir[19].

Kadın mezar taşlarının baş şahîdelerinde ise erkek mezarlarındaki kavuk ve semboller yerine dönem ve bölge özelliklerini yansıtan bezemeler görülür. Mezar taşlarının tamamı 18. yy. sonu ile 19. yy. sonu tarihli olup, Ege Bölgesi'nin karakteristik bezeme özelliklerini taşımaktadır. Türk sanatında 18. yy. ve sonrası barok, rokoko ve ampirgibi batı sanat akımlarının etkisi mimariden mezar taşına kadar her alandaki bezemelerde az veya çok kendini hissettirmiştir. Bu üsluplar mimari yapılar yanında özellikle (sütun, sütun başlığı, mihrap, minber, kemer formu vb.) mimari elemanların bezemelerinde çok etkili olmuştur; böylece natüralist üsluplu çiçekler hâkim duruma geçmiştir. Dini ve sivil yapıların, mezar taşlarının duvar ve yüzeyleri Türk sanatındaki minyatüre benzer fakat farklı bir teknikle kullanılagelmiştir. Bunların bir kısmı geleneğe dayalı bir kısmı da hem batılı hem geleneğe dayalı üslup anlayışlarının birlikte yer aldığı karma üslupla bezenmiştir. Buradaki bezemeler de de kavuk, cami tasviri, âlem gibi Türk-İslam sanatı motiflerinin yanı sıra, kenger "akant", lotus (Mısır fulü), palmet (el yaprak) gibi eski Mısır ve antik sanat örneklerinin bir arada olduğu görülmektedir. İncelediğimiz kadın baş şahîdelerindeki bezemelerin, erkek baş şahîdelerine nispeten ayırt edici özellikleri dikkat çekmektedir. Kavuklu erkek baş şahîdelerine karşılık, yoğun çiçekli ve tasvirli kadınbaş şahîdeleri üçgen tepeliklidir. Bezemelerdeki bol dilimli "S", "C" kıvrımlı akant yapraklar, helezonik dal, vazo, naturalist üsluplu çiçekler, mimari tasvirler hem bölge hem de dönem özelliğini yansıtırlar. İncelediğimiz mezar taşlarında çok kullanılan gül, incir, süpürge otu asma, servi ve sümbül gibi bitkilerin sembolik ifadeleri yanında Ege Bölgesi'nin karakteristik bitkileri olduğu da dikkati çekmektedir. Kadın baş şahîdelerinin altısında kenger (akant) yaprakları bulunmaktadır. Kenger, lügatte "Birleşikgillerden yaprakları dikenli, sütünden kenger sakızı veya çengel sakızı denen bir cins beyaz sakız elde edilen yabani bitki, yaban enginarı" olarak tanımlanmaktadır[20]. Bol dilimli ve kıvrımlı yapıdaki kenger (akant) yaprakları, antik dönem mimarisinin karakteristik süslemesi olarak batılı üslupların etkisiyle Osmanlı sanatına girmiş ve geç dönem Osmanlı mimarisinde en çok kullanılan bitkisel motiflerden biri olmuştur[21]. 18. ila 20. yy. arası tarihli mezar taşlarında Batı Anadolu başta olmak üzere, Anadolu'nun pek çok yerinde kenger (akant) örnekleri bulunmaktadır[22]. Akant yaprakları kadın baş şahîdelerinin üçgen tepeliklerinde bulunan cami tasvirleri ve diğer natüralist üsluplu bezemeleri helezonik kıvrımlarla çevrelemektedir. Yapraklar burada bazen serbest formda, bazen de "C" ve "S" şeklindeki

kıvrımlarla yer almaktadır **(res. 12, 14, 16, 22, 24 ve 28) (çiz. 8, 10, 12, 16, 18 ve 21)**. Sadece bir mezar taşında vazo içinden aşağıya doğru sarkan bol miktardaki akant yaprakları, şahîdenin tepelik formunu oluşturmaktadır. Akant yaprakları bu örnekte tepeliğin biçimini belirleyen ana motif durumunda iken "S" kıvrımıyla da alt köşe boşluklarda yer almaktatır **(res. 28) (çiz. 21).** Kadın baş şahîdelerinin üçgen tepeliklerinde üst orta merkezlerinde lotus ve palmet motifleri de yer almaktadır. Lotus (Mısır fulü), nilüfer türünden birçok bitkinin ortak adı olmakla birlikte eski Mısır'da bezeme motifi olarak çok kullanılmıştır[23]. Mısır fulü adıyla da tanınır. Uygurların etkisiyle Selçuklulardan Osmanlı padişah portrelerine kadar tüm Türk-İslam sanatında lotus bezemeleri yer almıştır. Lotus Budist inancında Nirvana ve cennet kavramaları ile ilişkilendirilir. Beyaz lotus aynı zamanda Budha'nın simgesi olup, cennette yeniden doğacağına inanılır[24]. "6" ve "11" numaralı baş şahîdelerinde, yarı üsluplaştırılmış çiçeklerden oluşan vazo bezemelerinin üst ve orta kısmında birer lotus yer almaktadır **(res. 12 ve 22) (çiz. 8 ve 16).** Buradaki mezar taşlarında yer alan ve kökeni eski Mısır kabul edilen motiflerden biri de palmettir. Ele benzediği için "el yaprak" da denilen ve aynı merkezin iki tarafında karşılıklı gelecek şekilde yer almış, kıvrık ve uzunca yapraklı motiftir[25]. Bu motif biçim olarak iki veya üç yapraktan meydana gelebildiği gibi daha çok dilimli de olabilmektedir. Karşıdan bakıldığında alt kısmı geniş yukarıya doğru sivrilen bir yapıya sahiptir. Yukarıdaki genel tanıma karşılık yayımlanmış eserlerde çok farklı palmet örneklerine rastlanmaktadır. Bazı çeşitleri hatayî ve goncagül motiflerini çağrıştırmakla birlikte bazı şekilleri de ortabağ rûmîye benzemektedir. 18. yy. sonrası pek çok taş örneğinde yoğun bitki motiflerinden oluşan desenlerde veya tepeliğin en sivri orta noktasında bir hotoz[26] şeklinde yer almıştır. İncelediğimiz kadın baş şahîdelerinde bulunan bezemelerin üst orta merkezinde ve tepeliğin en sivri yerinde bu motifin çeşitleri görülmektedir (res. 22 ve 24) (çiz. 16 ve 18).

Kadın baş şahîdelerinde yaygın kullanılan motiflerden biri de vazolardır. Vazo kelimesi, Fransızca (vase) ağzı dar ve geniş kapların tümüne verilen genel isimdir. Türkçemizde mekânları süsleyen saksı gibi özel amaçlı kaplara denir. Mimari yapıdan mezar taşına kadar pek çok alanda vazo motiflerinin çok değişik örneklerini görmek mümkündür. Çeşitli malzemeler üzerine işlenmiş örnekler incelendiğinde 16. yy. ait olanların daha sade, 18. yy.'dan sonrakilerinde ise daha çok natüralist üsluplu çiçeklerle birlikte yer aldığı görülür[27]. Sultan Ahmet Çeşmesi, Tophane Çeşmesi, Azapkapısı Çeşmesi, Kırımî Çeşmesi ve daha pek çok çeşmelerde Eyüp, Karaca Ahmet, Merkez Efendi, Sümbül Efendi mezarlıklarında pek çok hazirede en mükemmel örneklerini görmek mümkündür[28]. Şukûfedân, kûze(-Farsça), fakfurî vb. pek çok isimle vazo motifi kadınlara ait üç baş şahîdesinin bezemelerinde yer almaktadır **(res. 12, 22 ve 28) (çiz. 8, 16 ve 21).**

Her üç şahîdede de farklı vazolar bulunmaktadır. Vazo, "14" numaralı baş şahîdesinde akant yaprakları arasından sarkan gül ve gül goncasıyla **(res. 28) (çiz. 21)**; "11"numaralı baş şahîdesinde yarı üsluplaştırılmış çiçek ve lotusla **(res. 22) (çiz. 16);** "6" numaralı baş şahîdesinde ise gül, lotus ve iki incir meyvesiyle birlikte yer almıştır **(res. 12) (çiz. 8).** Tam olarak stilize edilmiş biçimiyle bezeme sanatımıza erken tarihlerde giren gül, devrin sanat akımlarının etkisiyle zamanla doğadaki şekillerde kullanılır olmuştur. Osmanlı sanatında 18. ve 19. yy.'dan sonra, gül doğaya oldukça yakın bir üslupla resmedilmiştir[29]. Mezar taşlarında gülün sık kullanılması da "Hz. Muhammed'in terinden oluştuğu" inancına bağlanmaktadır. Taş üzerine işlenmesi kolay olan gül motifi, farklı tarikat grupları tarafından bir sembol olarak tercih edilmiştir[30]. Gül motifi, başlıklarda sarığın üstünde, bazen sargı arasında ya da kavuk üzerinde rozet biçiminde yer alır. Derviş mezar taşlarında gül motifinin o kişiye ait dini bir

sembol olarak kullanıldığı görülür. Buradaki iki erkek baş şahîdesinde gül motifi kavuğun üstünde iki değişik biçimde yer almıştır **(res. 18,20) (çiz. 14,15)**. Gülmotifi incelenen mezar taşlarında en yaygın kullanılan çiçek olup vazo içerisinde açılmış halde **(res. 12, 22 ve 28) (çiz. 8,16 ve 21)** resmedildiği gibi açılmamış gül goncalarıyla birlikte de yer almıştır **(çiz. 21).** Barok rokoko ve ampir üsluplarının etkisiyle karşımıza çıkan cami tasvirleri Anadolu'nun hemen her yerindeki çeşitli yapılarda az ya da çok kullanılmakla birlikte Ege Bölgesi'nin karakteristik bezemelerindendir. Son dönem özelliğini yansıtan ve taş panolar üzerine kabartma olarak işlenmiş olan bu bezeme çeşidi, bazı cami minberlerinde, şadırvan, sebil veya mezar taşlarında da sıkça görülür. İncelediğimiz mezar taşları içinde dört kadın baş şahîdesinde cami tasviri yer almaktadır **(res. 9, 14, 16 ve 26) (çiz. 6, 10, 12 ve 20).**

Buradaki cami tasvirlerinde minareler tek şerefeli olup tasvirin eksenine yerleşmiş durumdadır. Minareler sivri külahlı şekilde ve pencere alınlıkları ile çizilmiştir. Cami minaresinin sol yanında yüksek bir kasnak üzerinde kubbe yüzeyi çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Kapı kemerleri yuvarlak formludur. Bu tasvirlerde perspektife yer verildiği görülür. Binanın silindirik gövdesi külahların alt kenarları kıvrımlarla ifadelendirilmiş, hareket kazandırılmıştır. Bu tasvirlerde serviler ön veya arka planda yer alıp aynı zamanda denge unsuru oluşturmuştur. Tasvir kabartma tekniği olarak işlenmiştir. Buradaki tasvirlerin tamamında camiler, tek minareli olup, bir veya daha çok serviler yanında bitki kökenli motiflere de yer verilmiştir. Tasvirlerin üst ve yan boşluklarında akant yapraklar bezemeleri dikkati çekecek derecede fazladır. Yapıların tamamı tek katlı çizilmiştir. İki baş şahîdede bulunan tasvirler desen ve işçilik bakımından diğerlerine göre daha ayrıcalıklıdır **(res. 14 ve 16) (çiz. 10 ve 12).** Erkek ve kadın baş şahîdelerinin bezemelerinde görülen belirgin farklılıklar, ayak şahîdelerindeki bezemeler için geçerli değildir. Mesela incelediğimiz kadınlara ait ayak şahîdesindeki **(res. 15) (çiz. 11)** servi ile erkeklere ait ayak şahîdesindeki **(res. 6) (çiz. 4)** servi motifinin birebir benzerliği dikkat çekicidir. Yaşamın uzunluğu kesildiğinde kökünden yeniden sürgün vermesi, bazılarının sürekli yeşil kalması yaprakları dökülenlerinin ise ilkbaharda tekrar yeşillenmesi vb. nedenlerle ağaç tarih boyunca, hemen hemen bütün toplumlarda kutsal olarak kabul edilmiştir. İlkel insandan batın inanca sahip medeni toplumlara kadar hemen her kesimin kültüründe "hayat ağacı" çok önemli yer tutar. "ölümsüzlük", "öldükten sonra dirilme" veya "ruhun ölümsüzlüğüne olan inanç" hayat ağacı motifiyle simgelenmiştir. Bunda servinin her mevsim yeşilliğini ve canlılığını sürdürmesi etken olmuştur.

Osmanlı mezar taşlarında yaygın kullanılan motiflerden biri olan hayat ağacı motifien yaygın biçimde servi (selvi) formunda stilize edilmiştir. Bunun yanında farklı şekillerde de karşımıza çıkmaktadır. Bazen bir yaprak şeklinde ve bazen içi çiçeklerle bezenmiş halde karşımıza çıkar. Hint kumaşlarında "buta" veya "badem" olarak da adlandırılmıştır[31]. Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü bölgelerde mezarlık ağacı olan servi, buradaki mezar taşlarının çoğunda yer almaktadır. On üç adet mezar taşının hem ayak hem de baş şahîdelerinin bezemelerinde ortak motiftir **(res. 4, 6, 9, 13-17, 23, 25-26 ve 30-31) (çiz. 2, 4, 6, 9-13, 17, 19-20, 23-24)**. Laqueur bu tercihte "motif seçimininde sembolik bir anlatımdan çok estetiğin önemli olduğunu" savunmaktadır[32]. Rüzgarla eğilmiş gibi tepeleri yana yatan serviler kutsala riayet veya teslimiyeti sembolize ederler[33]. Şahîdeler içinde sekiz mezar taşında sağa yatık servi motifi işlenmiştir. Bunlardan dördü sağa, üçü sola yatık şekildedir **(res. 4, 15, 17, 23, 25 ve 31) (çiz. 2, 11, 13, 17, 19 ve 24).** Hayat ağacı motifini simgeleyen nar, incir, hurma ve asma gibi meyve veren ağaçlarla birlikte de kullanılmıştır. Bu ağacın asma ile çizildiği örnekler de vardır **(çiz. 2).**

Yaşamın ve ölümsüzlüğün sembolü olarak üzerinde bol meyve taşıyan dalları ile bereketi, üremeyi temsil eden asma da bir hayat ağacı çeşididir. Bezemede, meyvesi ve merkezdeki hayat ağacı motifiyle birlikte yer almıştır **(çiz. 2).** İncir üzüm gibi bol taneli meyveler bazen çekirdekli bazen çekirdeksiz resmedilmiştir[34]. Mezar taşlarında meyve motifleri baş şahîdesinden ayak şahîdesine kadar hatta özellikle lahitlerin bezenmesinde fazlaca tercih edilmiştir. İncelediğimiz örneklerde sadece bir baş şahîdesinde, iki incir motifi yer almaktadır. İncirler kapalı formda vazo ve çiçek demetleri arasında resmedilmiştir **(res. 12) (çiz. 8).** Taneli ve çekirdekli meyveler yanında meyve vermeyen çınar, kayın, meşe, sedir gibi ağaç ya da coğrafi bitki örtüsünü simgeleyen bitkilerle de kullanılmıştır. İncelenen bu örneklerdeki ayak şahîdelerinde servi motifi, süpürge otu ve sümbül ile birlikte işlenmiştir. Süpürge otu, fundagiller familyasından olup, işlenmemiş topraklarda kendiliğinden yetişir ve küçük bir çana benzeyen çiçekler açar. Dallarından süpürge, kökünden ağızlık yapılan çalı görünüşündeki bu bitki, süpürge çalısı olarak da bilinir[35]. Özellikle servi diplerinde yetişmesi ve bol tohumlu bitkilerden olması sebebiyle Ege Bölgesi'nin karakteristik otlarındandır. Bundan dolayı bu bölgedeki mezar taşı bezemelerinde yaygın olarak kullanılmıştır **(res. 6, 13, 15, 17, 23 ve 25) (çiz. 4, 9, 11, 13, 17 ve 19).** Buradaki ayak şahîdelerinde yer alan bir diğer yarı üsluplaştırılmış çiçek sümbüldür. Zambakgillerden olup soğanlı ve otsu süs bitkisidir[36]. Çeşitli renkleri olmakla birlikte daha çok mor renkli keskin ve güzel kokulu bir çiçektir. Buradaki ayak taşı bezemelerinde servi ve süpürge otuyla birlikte kullanılmıştır **(res. 13, 17 ve 23) (çiz. 9, 13 ve 17).**

Sonuç olarak, en eskisi H. 1210/M. 1795, en yenisi ise H. 1293/M. 1876 tarihli mezarlara ait on beş adet baş şahîdesi ile on üç ayak şahîdesinin bezemeleri incelenmiştir. 18. yy. sonu ile 19. yy. son çeyreği arasındaki yaklaşık seksen yıllık bir dönemin bezeme özelliklerini yansıtırlar. Miktar bakımından genelleme yapılabilecek sayıda olmamalarına karşılık Ege Bölgesi'nde Osmanlı geç dönemine ait incelenmiş olan diğer mezar taşı bezemelerindeki özelliklerle birebir örtüşürler. İncelediğimiz şahîdelerde; kâtibi tipli kavuklar **(res. 3, 5, 7, 10, 18 ve 20)** yanında, kenger (akant) **(res. 12, 14, 16, 22, 24, 28 ve 30),** lotus (Mısır fulü) **(res. 12 ve 22),** palmet (el yaprak) **(res. 24 ve 26),** hayat ağacı (servi) **(res. 4, 6, 9, 13, 14-17, 23, 25-26 ve 30-31),** süpürge otu **(res. 6, 13, 15, 17, 23 ve 25),** asma **(res. 4),** incir **(res. 12),** vazo **(res. 12, 22 ve 28),** sümbül **(res. 13, 17 ve 23),** gül **(res. 12, 18, 20, 22 ve 28),** âlem **(res. 3),** cami tasvirleri **(res. 9, 14, 16 ve 26)** gibi karakteristik motif ve semboller olduğu tespit edilmiştir. Bezemeler ait oldukları dönem ve coğrafi bölge özelliklerini yansıttıkları gibi farklı devir ve üsluplara ait motif ve sembolleri de bir arada barındırmaları bakımından da karma bir üslup göstermektedirler.

DİPNOTLAR

[1] Karaoğlu Camii: Birgi deresine hâkim bir yamaç üzerindeki Cami Kebir Mahallesi'nde; banisinin adını taşıyan sokaktadır. Karazâde Mustafa Efendi tarafından kare planlı, tek kubbeli ve revaklı olarak yaptırılan cami, 18. yy yapısı (1762-1763) olup inşa kitabesi bulunmamaktadır. Caminin yapılışı hakkındaki bilgiler 1782 tarihli vakfiyesinden öğrenilmektedir. Ünal 2001, 97.

[2] Önkal 1993, 129-137. Hazirede üç şahîde daha tespit edilmiş olup bunlara ait kitabelerin okunuşu ile adı geçen makalede metni verilmemiş olan Hüseyin Bey'e ait (H. 1229/M. 1814) "5" numaralı mezarın kitabesinin okunuşu sırayla aşağıda verilmiştir.

"2" numaralı mezarın kitâbesi (res. 5): "Hüve'l-hallâku'l-Bâkî,
1-Nevcivânım gitti cennet bağına 2-Kıldı firkat valideyni canına 3- Kara-zâde Mehmed Bey mahdumu 4-Şerîf Mustafa Bey ruhuna 5-Fâtiha fi 27 Muharrrem sene H. 1212/M. 1797"

"3" numaralı mezarın kitâbesi (res. 7): "Hüve'l-mu'in,
1-İlâhi ravza-i cenân eyle makamın 2-Kara-zâde Mehmed Bey 3-Mahdumu merhum İsmail Bey 4-Ruhuna Fâtiha 4 Ramazan sene H. 1223/M. 1808".

"4" numaralı mezarın kitâbesi (res. 9): Bu şahîde Hüseyin Bey'in ("5" nolu mezar) ayak şahîdesi yerin dedir.
"Hüve'l-Mu'in,
1- İlâhi ravza-i cenân eyle makamın 2- Kara-zâde Mehmed Bey'in kerimesi 3- Merhûme Hafıza Hanım ruhuna 4- El-fâtiha fi 4 Safer sene H. 1228/M. 1813"

"5" numaralı mezarın kitâbesi (res. 10): 1- Ezelden âlemin kevni harab üzre olup bünyâd 2- Yıkılmış kal'a-i ebdan olur mu ki aceb abâd 3- Kime verdi felek eyahati ömr-i sermedle 4- Gelüp gitti bu faniden nice Şirinle Ferhat 5-Hususan kim Karazade Hüseyin Bey gül gibi soldu 6- Ne gül güldü bu gerdunene bülbüller olup dilşad 7- tair-i ruhun uçurdu lâneden nâgah. 8- Gam-ı vaidümle her dem peder ü mader eder feryâd 9- Dua-i hayrıyla yadın edüp himmet kılıp üçler 10- Dedi tarih "yâ Râb mekânı kasr-ı cennet -bâd" 11-Karazade Mehmed Beyin Mahdumu Hüseyin Bey fi sene H. 1229 /M. 1814.

[3] Mezar taşlarının süslemelerinde, çok eski tarihlerden beri kültürümüzde yer almış olan "bezeme" tanımı kullanılmıştır. Bkz; Arseven 1975, 218; Ayverdi 352.

[4] Pakalın 1983, 123.

[5] Pakalın 1983, 304.

[6] Mezar taşı kavramının genel bir ifade olması, şahide tanımının da da bir mezar türünü belirtmesi bakımından, sahanın özel terminolojisine bağlı kalınarak bu çalışmada baş ve ayak taşları yerine baş ve ayak şahidesi ıstılah tercih edilmiştir.

[7] Yavuz 1990, 50.

[8] Birol 2008, 112.

[9] Pakalın 1983, 284.

[10] Yardım 2002, 47.

[11] Yakıt İstanbul, 1992.

[12] Samî Efendi (ö: 1912), Hulûsi Efendi (ö: 1940), K. Akdik (ö: 1941) İ. H. Altunbezer (ö: 1946), M. H. Özyazıcı (ö: 1964), K. Batanay (ö: 1981), H. Aytaç (ö: 1982) mezar kitabeleri yazan meşhur hattatlarımızdandır. Bkz: Derman 1975, 42; Subaşı 1997, 182; Kuşoğlu 1984.

[13] Laquer 2010, 128-129.

[14] Bu şahidenin yazısının okunuşu, bu makaledeki "2 numaralı dipnotta daha önce "5" numaralı mezarın kitâbesi" şekliyle verilmiştir.

[15] Arseven başlıklar hakkında şu bilgileri vermektedir: "Osmanlı Türklerinde baş giyimleri muhtelif devirlerde birçok şekiller almıştır. Bunlara başı örten manasına Farsçadan serpuş denilmiştir. Türk başlıklara börk, külah, kavuk, takke, sikke, taç, kallavi, üsküf, fes vs. gibi isimler vermişler ve bunların üzerlerine sarılan bezlere de destar veya sarık demişlerdir. Postekiden olanlarına kalpak, tepesi sivri ve mahrut şeklinde olanlara külah, yuvarlak ve şişkince kubbeli olup üzerine bez sarılan nevilerine kavuk, bunların yüksek ve tepesi yuvarlak kubbelilerine sikke, tam kafayı örtecek kadar küçük ve kafanın şekline intibak edenlerine takke, tabir olunur. Fakat zamanına, üzerine sarılan sarıklara ve kendilerine verilen şekil ve büyüklüğe göre de isimler alırlar. Kavuk aynı zamanda bunların hepsine şamil ve serpuş manasını ifade eden bir tabir olmuştur. Başlıklar üzerine sarılan bezlerin sarılış tarzına ve biçimlerine göre de serpuşlara başka başka isimler verildiği gibi bu sarıkların sarılış tarz ve şekillerine göre de onlara düz, burma, kâtibi perişan, hüseyni, lamelif, horasani, celali, simidi, kafesli v.s. gibi isimler verilmiştir. Her tarikatın da kendine mahsus kavukları olup bunlara tac ismi verilirdi. Kafes denilen kavuk çuhadan yapılır ve içine bir okkadan ziyade pamuk konup alt tarafına kafes tarzında beyaz tülbent sarılır bir kavuktu. Aşağısı dar ve yukarısı geniş olup dışına birbirine müvazi dilimler dikili kavuklara kalafat denirdi. Asker dışağaları rütbelerine göre selimi, mücevveze, kafes, horasani, paşayi ve katib namlarında külah ve kavuklar giyerlerdi". (Arseven 1975, 183-184).

[16] Laquer 2010, 149, 152.

[17] Laquer 2010, 163.

[18] Çoruhlu 2007, 301.

[19] Laquer 2010, 137.

[20] Ayverdi 2003, 1647; Arseven 1975, 232-234

[21] Ülgen 1990, 67-71.

[22] Tüfekçioğlu 2005, 99.

[23] Ayverdi 2003, 1877.

[24] Çoruhlu 2007, 287.

[25] Arseven 1975, 1487; ayrıca bkz; Özönder 2003, 156; Koyaş ve Azak 1983, 162; Arseven 1975, 226; Gündoğdu 1993, 197-211.

[26] "Hotoz: Binalarda kapı, pencere, ocak vb. yerlere ve eşyalara süs olarak yapılan tepelik." Bkz; Ayverdi 2003, 1289.

[27] Akar 1969, 267.

[28] Arseven 1975, 2188-2189.

[29] Özkeçeçi 2007, 76; ayrıca bkz; Ayvazoğlu 2006; Kurnaz 1996, 220.

[30] Laquer 2010, 130, 162.

[31] Güney ve Güney 2002, 52.

[32] Laquer 2010, 130.

[33] Erbek 1996, 29; ayrıca bkz; Ersoy 2002, 90-95.

[34] Laquer 2010, 131.

[35] Ayverdi 1975, 2878.

[36] Ayverdi 1975, 2874; Özönder 2003, 182.

KAYNAKÇA

Akar, A. 1969. "Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri", Vakıflar Dergisi 8. Ankara.

Arseven, C.E. 1975. Sanat Ansiklopedisi. Milli Eğitim Basımevi, C: I-V İstanbul.

Ayvazoğlu, B. 1996. Güller Kitabı. İstanbul. 316.

Ayverdi, İ. 2006. Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Lugatı. 2. Baskı, İstanbul.

Birol, A. İ. 2008. Desen Tasarımı. İstanbul.

Çoruhlu, Y. 2007. Erken Devir Türk Sanatı. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Derman, U. 1975. "Mezar Kitâbelerinde Yazı San'atımız", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 49/328, İstanbul.

Ersoy; A. 2002. "Eyüp'deki Mezar Taşlarında Servi Ağacı Kültü", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla 5. Eyüpsultan Sempozyumu, Tebliğler, 11-13 Mayıs 2001: 90-95. Eyüp Belediyesi. İstanbul.

Erberk, G. 1996. "Hayat Ağacı Motifi", Antika Dergisi 15, Y: 6.

Gündoğdu, H. 1993. "İkonografik Açıdan Türk Sanatında Rûmî ve Palmetler", Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, G. İnal'a Armağan: 197-211, Ankara.

Güney, K. Z. ve A. N. Güney 2002. Osmanlı Süsleme Sanatı. Ankara.

Kurnaz, C. "Gül" DIA C: 14, İstanbul.

Koyaş, F. E. ve A. Gürbüz 1983. Başlangıcından Bugüne On Bin Türk Motifi Ansiklopedisi. 4.

Kuşoğlu, Z. 1984. Hüve'l-Bâkî. İstanbul.

Laquer, H. P. 2010. İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Önkal, H. 1993. "Birgi Karaoğlu Camii Haziresindeki Mezar Taşları", Prof. Dr. Y.Önge Armağanı, Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 113, Konya.

Önkeçeci, İ. 2007. Türk Sanatında Tezhip. İstanbul.

Özönder; H. 2003. Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğü. 230. Konya 2003.

Pakalın, M. Z. 1983. Osmanlı Tarih Deyim ve Terimleri Sözlüğü. C: lll, İstanbul.

Subaşı, M. H. 1997. "Eyüp Sultan ve Civarındaki Mezartaşı Kitâbelerinin Hat San'atı ve Tarihi Açısından Önemi", 1. Eyüpsultan Sempozyumu, İstanbul.

Tüfekçioğlu, A. 2005. Edincik'de Türk Devri Mimarisi ve Mezar Taşları. Bursa.

Ülgen, A. 1990. "Tanzimat Günlerinde Türk Mimari Ûslubu", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, C: 3 7, İstanbul.

Ünal, H. R. 2001. Birgi, Anakara. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yakıt, İ. 1992. Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme. İstanbul.

Yardım, A. 2002. Alanya Kitâbeleri. İstanbul.

Yavuz, B.G. 1990. Birgi (Coğrafyası, Tarihçesi, Tarihi Yerleri). Ödemiş.

Özetler

Resim: Ödemiş Çoban Dede Türbesi duvarına örülmüş olan Hypaipa kökenli bir yazıt (yayını için bkz. I. Ephesos VII.2, no. 3825) (E. Laflı, 2012).

16. Yüzyıl Aydın Mensuhat Defterinde Birgi (İdari Birimler, Çiftlikler ve Sosyo-İktisadi Hayat)

Birgi in the Sanjak of Aydın's Official Notebooks during the 16th Cent. (Administrative Units, Farmyards and Socio-Economic Life)

Murat ALANDAĞLI

Uzman Murat ALANDAĞLI (Ankara)
T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Dikmen Caddesi No: 14, Bakanlıklar, Çankaya, 06100 Ankara.
<alandagli19@hotmail.com>.

Osmanlı İmparatorluğu'nun "Klasik Çağ" olarak tabir edilen dönemde düzenlenmiş olan Tahrir Defterlerinin; günümüzde sahip olduğu önem tüm dünya ve ülkemiz araştırmacılarınca her defasında vurgulanmaktadır. Temel olarak bu dönem araştırmacılarının vazgeçilmez başvuru kaynağı hüviyetindedirler. Zira bu kaynaklar başta bireyler ve coğrafya olmak üzere tarihsel sürecin anlamlandırılması noktasında oldukça çeşitli ve zengin içeriğe sahiptirler. Öncelikle bu kaynakların coğrafi saha, idari birim ve yerleşkelerin isim ve tarihsel geçmişlerinin tespitinin tescili noktasında önemli bir rol oynadıklarını ifade etmemiz gerekmektedir. Keza Birgi'nin XVI. yüzyılda Aydın Sancağına bağlı bir nahiye olduğunu bu sayede öğrenmekteyiz. Aynı zamanda her ne kadar değişen idari sınırlar ile günümüzde başka il veya ilçe hudutlarında kalsalar da bazı köy ve mezra ile çiftliklerin eski adlarına dair bilgilerin yanında ele aldığımız başvuru kaynağının Mensuhat Defteri olması hasebiyle, Birgi havalisinde çiftlik sahibi kişilere dair bilgilere de ulaşılmaktadır. Bölgeye dair tarihi coğrafya ve bazı demografik verilerin yanında bu kaynakların en önemli özelliklerinden biri de kanımızca sosyo-iktisadi hayata dair bilgileri bünyesinde barındırıyor olmasıdır. Dolayısıyla bizler XVI. yüzyılda Aydın Vilayeti Birgi Nahiyesinde insanların iştigal oldukları iktisadi faaliyetlere dair bilgilere de sahibi olabilmekteyiz. Bazen kimi iktisadi şartların zaruri kıldığı değişikliklerin de etkisiyle farklı uğraşlara rastlanılsa da; Batı Anadolu ekseninde ele alındığında üzüm, incir, badem, pamuk vs. günümüzde de bölgenin iktisadi hayatının vazgeçilmezlerinden olan faaliyetlerin XVI. yüzyılda da temel iktisadi uğraş alanlarını oluşturduğu gerçeğine ulaşılmaktadır. O halde bu kaynaklar belli bir saha, kaza hatta köy için yapılacak olan derinlemesine bir inceleme ile geçmiş ile günümüz arasında bazı bağlantılar kurarak nicel verilere ulaşmamıza fırsat vermektedir. Bu verilerin kırsal, mahalli tarih araştırmaları için barındırdığı anlam ve önemi pek çok belediye veya derneğin bu kaynaklara eğilerek basım faaliyetlerine hız vermelerinden de anlamak güç değildir. H. 1039 (M. 1629/1630) tarihli Aydın Mufassal Mensuhat defterinden hareketler hazırlanacak olan çalışma, Birgi özelinde yukarıda izah edilen oldukça önemli başlıklar dahilinde hareket edilerek yöreye ait nicel verilere ulaşılarak paylaşılması esasına dayanmaktadır.

Birgi Konut Mimarisinde Sürdürülebilirliğin İrdelenmesi
Examination of Sustainability on Housing Architecture of Birgi

Müjde ALTIN, Yeşim Kamile AKTUĞLU

Yard. Doç. Dr. Müjde ALTIN (İzmir), Prof. Dr. Yeşim Kamile AKTUĞLU (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Tınaztepe/Kaynaklar Yerleşkesi, Buca, 35160 İzmir.
<mujde.altin@deu.edu.tr>; <yesim.aktuglu@deu.edu.tr>.

İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı Birgi beldesi, geleneksel dokusunu ve mimari karakterini büyük ölçüde günümüze kadar koruyabilmiştir. Tarihi ilk çağlara kadar uzanan Birgi, hemen her dönemde çok önemli bir dini ve kültürel merkez olmuş, önemli mimari eserler ve geleneksel konut örneklerinin inşa edildiği bir yerleşim birimi olmuştur. Beldede, cami medrese gibi birçok tarihi mimarlık eseri olmasına rağmen özellikle konut dokusunda çevreye uyumlu ve sürdürülebilir mimarlık özelliklerini bir arada görmekteyiz. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, günümüz mimarlarına tasarımlarında yol gösterecek sürdürülebilir mimarlık özelliklerinin Birgi konut mimarisi özelinde irdelenerek anlatılmasıdır. Bunun için öncelikle Birgi mimarisinin tarihi gelişimi incelenecek, sürdürülebilir mimarlık özellikleri tanıtılacak, Birgi'deki konut mimarisinin sürdürülebilir özellikleri seçilen örnekler üzerinde irdelenecek ve sonuçta mimarların kullanabileceği sürdürülebilir konut mimarisi özellikleri ve ilkeleri için bir öneri geliştirilmeye çalışılacaktır.

Birgi'de Korunması Gerekli Tescilli Taş Yapılarda Gözlemlenen Taşıt Kaynaklı Titreşimler ve Olası Etkilerine Yönelik Öngörüler

Vibrations Originated by Vehicles on Historically Registered Stone Buildings in Birgi and Foresights on their Possible Effects

İrem AYHAN SELÇUK, K. Mert ÇUBUKÇU

Araş. Gör. Dr. İrem AYHAN SELÇUK (İzmir), Doç. Dr. K. Mert ÇUBUKÇU (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Tınaztepe/Kaynaklar Yerleşkesi, Buca, 35160 İzmir.
<irem.ayhan@deu.edu.tr>; <ayhan.irem@gmail.com>; <mert.cubukcu@deu.edu.tr>.
<http://kisi.deu.edu.tr/irem.ayhan>; <http://kisi.deu.edu.tr/mert.cubukcu>.

Taşıtların türleri, hızları, yüklü ve yüksüz ağırlıkları vb. pek çok faktörün; çevresel faktörlerle etkileşime geçmesi sonucu oluşan sarsıntılar (titreşim) ve bu sarsıntıların yapılar ve insanlar üzerindeki fizyolojik ve psikolojik etkileri pek çok araştırmacı tarafından çalışma konusu edilmiştir. Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalar sınırlı sayıda olsa da uluslararası alanda, taşıtlardan kaynaklanan titreşimlerin ölçülmesi ve sonuçlarının değerlendirilerek insan algısını aşıyor dahi olsa önleme stratejileri geliştirilmesi yaygın çalışmalardandır. Günümüzün modern mimari şartları kullanılarak inşa edilen yapılar için gerçekleştirilen çalışmalar bir tarafa; özellikle yapıldığı dönemden günümüze kadar geçen süreçte doğal ya da yapay pek çok faktör nedeniyle gerilmelere maruz kalmış, yıpranmış ve yorulmuş ancak ait olduğu döneme özgü detayları taşıyor olması nedeniyle korunması gerekli yapılarda sözkonusu titreşimlerin etkileri daha büyük önem arzetmektedir.

Birgi; sur duvarı, çeşme, cami, dikilitaş, anıt, medrese, kule, mescit, türbe ve mezarlık, su kemeri, ağaç, yağhane, jandarma binası, duvar kalıntısı, yer altı geçidi, hamam, şadırvan, konak, eski yapı, enkazhane, değirmen yeri ve zeytinyağı fabrikasıyla birlikte konut kullanımında olan toplam yüz altmış üç adet korunması gerektiği belgelenmiş tescilli eseriyle zengin bir kültürel birikime sahiptir. Bu çalışma Birgi'de bulunan tescilli yapılardan konut kullanımındaki on adet tescilli taş yapıda; konutlarda yaşayan insanların tecrübeleri de dikkate alınarak şekillenen taşıt kaynaklı titreşim ölçümlerini ve ölçüm sonuçlarının değerlendirilmesini kapsamaktadır. Yapılara sabitlenen titreşim sensörleri aracılığıyla, taş yapıların önünden belirli koşullarda geçirilen kamyon, itfaiye, ambulans, minibüs, traktör ve otomobilin yapılarda oluşturduğu titreşim değerlerinin elde edilmesi bu çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Her bir yapının önünden üç farklı hızda, yüklü ve yüksüz, yokuş aşağı ve yokuş yukarı taşıt geçişleri sağlanmış olup; ölçüm aletleri Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel

Araştırma Projeler Birimi'nin 2011.kb.FEN.18 No'lu Proje Desteğiyle Danimarka'dan getirtilmiştir. Bu çalışma korunması gerekli tarihi bir alanda yapılara yerleştirilen sensörlerden alınan sayısal değerler kullanılarak öngörüde bulunması bakımından Türkiye'de yapılan ilk çalışma olarak nitelendirilebilir. Korunması gereksin ya da gerekmesin, belirli bir coğrafya üzerinde konumlanan her alan kendine özgü farklı koşullara sahip olup; konut kullanımındaki taş yapıların taşıt kaynaklı titreşimlere verdiği yanıtların Birgi özelinde değerlendirilmesi başka çalışmalarla karşılaştırma imkanı sunmaması açısından bu çalışmanın bilime katkısını oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: taşıt, titreşim, sarsıntı, koruma.

Aziz Ogan'ın 1929 Yılı Birgi Raporu
Report of Aziz Ogan on Birgi in the Year of 1929

Nezih BAŞGELEN

Arkeolog Nezih BAŞGELEN (İstanbul)
Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Hayriye Cad., Cezayir Sok., Mateo Mratoviç Apt. No: 5/2, Beyoğlu, 34425 İstanbul.
<nbasgelen@gmail.com>; <info@arkeolojisanat.com>.

1927-30 yılları arasında Robert Kolej'de hocalık yapan New York Üniversitesi Sanat Tarihi profesörlerinden, Rudolf M. Riefstahl 1929'da Batı Anadolu'da yaptığı üçüncü inceleme gezisinde Birgi'ye de uğramış ve buradaki mimari eserler üzerinde yayınlanmış ilk kapsamlı çalışmayı gerçekleştirmiştir. Birgi'deki eserler ve özellikle Çakırağa Konağı'nın korunması konusunda dönemin Milli Eğitim Bakanı'na başvurması üzerine aynı yıl görevlendirilen bölgenin"Asarı Atika Müfettişi Umumisi" A. Aziz (Ogan) Birgi'deki tarihi eserler üzerinde ayrıntılı bir etüd gerçekleştirerek bir rapor halinde bakanlığa sunmuştur. Bu rapor aynı yıl 1929'da Türk Maarif Dergisi'nin 17. Sayısında yayınlanmıştır. Birgi ile ilgili bu önemli belgeleme ve değerlendirme yazısının, Birgi ve anıtları üzerine bugüne kadar yayınlanan pek çok eserde ne yazık ki kaynak olarak kullanılmadığı görülmektedir. Makalede sırasıyla Güdük Minare Mescidi, Eski Bir Konak (Çakırağa Konağı), Çarşı (Derviş Ağa) Camii, Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, Hatuniye (Sultan Şah) Kümbeti, Medreseler, Aydınoğlu Mehmet Bey Camii (Ulucamii) ele alınmıştır. Bu eserler ile ilgili bilgilere, kitabelerin metinlerine ve fotoğraflarına, anıtların planlarına, İzmir Müzesi'ne nakledilen halı ve mezartaşlarının fotoğraflarına yer verilmiştir. Bildiride Birgi hakkındaki bu önemli rapor günümüz bilgileriyle karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Birgi'de Tarihsel Mekansal Çevrenin Dönüşme Dinamikleri

Dynamics of Historical Spatial Transformation in Birgi

Buket ÇAVUŞ, Emel GÖKSU

Buket ÇAVUŞ (İzmir), Prof. Dr. Emel GÖKSU (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Tınaztepe/Kaynaklar Yerleşkesi, Buca, 35160 İzmir.
<bktcvs@gmail.com>; <emel.goksu@deu.edu.tr>; <eml.goksu@gmail.com>.

Çağlar boyunca yoğunlaşan kültürel birikimin meakansal sürekliliğinin izlerini taşıyan, 'Beylikler Dönemi'nde başkentlik yapmış olan Birgi, tarihsel birikimi ve tarihsel mekansal katmanlarıyla, Küçük Menderes Havzası içindeki rolünü korumaya çalışmaktadır. Bu bildiride yerleşmenin kendi dinamikleri çerçevesinde tespiti yapılan bir bölgede meydana gelen mekansal değişim süreçleri irdelenecektir. Birgi'de yaşayan yerleşme sakinleri; sürekli ya da kısmen yaşamayı / yerleşmeyi seçen gruplardan yazarlar, mimarlar, sanatçılar, akademisyenler gibi çevreler ve profesyonel meslek gruplarının tarihsel mekanda gerçekleştirdikleri gereksinim temelli ve / veya ekonomik değişim temelli müdahalelelerin, yerleşmedeki tarihsel mekansal bilgi katmanlarını dönüştürme gücü ve yönü ortaya konacaktır. Tarihi çevrenin korunmasında taraf olan yerel halkın, sürece dahil olma düzeyleri ortaya konmaya çalışılırken, kentsel alandaki değişime ivme kazandıran (yerel yönetim, halk, kurumlar, yatırımcılar gibi) diğer aktörlerin tutum ve uygulamaları da tartışmaya açılacaktır. Bu çerçevede bu çalışma kapsamında kentsel alandaki mülkiyet dokusunda yaşanan el değiştirme süreçleri, müdahale biçimleri ve arsa değerleri gibi parametreler kullanılarak tespitler yapılması ve değişimin irdelenmesi hedeflenmektedir.

18. Yüzyılda Aydın Muhassıllığına Bağlı Bir Kaza Merkezi Olarak Birgi

Birgi as a Dependent District of Aydın Province in 18th Cent.

Bülent ÇELİK, Tanju DEMİR

Yard. Doç. Dr.Bülent ÇELİK (Aydın), Yard. Doç. Dr. Tanju DEMİR (Aydın)
Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Merkez Kampüs, Kepez, 09010 Aydın.
<bcelik@adu.edu.tr>; <tdemir@adu.edu.tr>.

Osmanlı Devleti 17. Yüzyıl ortalarından itibaren ülkenin değişik coğrafyalarında pek çok nedenden ötürü Muhassıllık uygulaması adı altında yeni bir idarî-malî uygulamaya gitti. Bu coğrafyalardan birisi de Aydın merkezli Ege Bölgesi'ndeydi. 17. yüzyıl'da başlayan bu uygulama 19. yüzyıl başlarına dek nitelik olarak değişikliklere uğrasa da devam etti. Muhassıllık coğrafyası ve Muhassıl olarak atanan görevlilerin yetkileri çok genişti. Hem bu uygulama hem de atanan bu görevlilerin yetkileri çalışmamızda genel olarak ele alındıktan sonra, Muhassıllık uygulamasıyla ilgili Birgi özelinde nelerle karşılaşıldığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen belgeler ışığında incelenmeye çalışılacaktır.

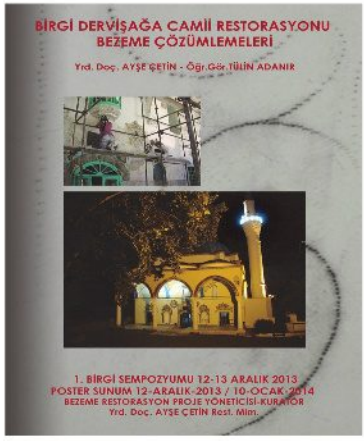
Birgi Dervişağa Camii Restorasyonu Bezeme Çözümlemeleri

Ornament Analyses of the Restorations at Dervişağa Mosque in Birgi

Ayşe ÇETİN, Tülin ADANIR

Yard. Doç. Dr. Ayşe ÇETİN (İzmir), Öğr. Gör. Tülin ADANIR (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
Güldeste Sokak No: 4, Narlıdere, 35320 İzmir.
<ayse.cetin@deu.edu.tr>.

Bu projede Birgi Dervişağa Camii Restorasyon Projesi bezeme çözümleme çalışmaları anlatılacaktır. Sergi sırasında restorasyon öncesi ve sonrasında yapılmış olan belgeleme çalışmaları ve bezeme restorasyon projeleri üzerinden, farklı dönemlerde, farklı üslup, malzeme ve teknikler ile yapılmış olan yapı bezemelerinin desen analizleri görsel sunum tekniği ile gösterilecektir.
Yer: Dervişağa Medresesi, Birgi.
Sergi Süresi: 9 Aralık 2013-10 Ocak 2014.
Sergi Küratörü: Yard. Doç. Dr. Ayşe ÇETİN.

Birgi Nahiyesi'ne İskân Edilen İki Mübadil Aileye ait Tasfiye Talepnamelerinin İncelenmesi

Survey of Exchanging Demands of
Two Exchangee Families, Inhabited in the District of Birgi

Muzaffer ÇETİN, Necat ÇETİN

Muzaffer ÇETİN (İstanbul)
Uzman Öğretmen Necat ÇETİN (İzmir)
Torbalı, İzmir; <cetin.necat@gmail.com>.

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Yunan ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin anlaşma gereği 1923-1927 yılları arasında Türkiye'ye 456.720 Müslüman gelmiş, gelenlerden 31.502 kişisi İzmir iline iskân edilmiştir. Mübadillerin terk ettikleri mallara karşılık verdikleri tasfiye talepnameleri bugün Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndedir. Tasfiye talepnamelerinde gelen mübadillerin geldikleri memleketleri ve iskan edildikleri idari birimler yazılıdır. Talepnameler 1925 yılına aittir. Birgi Nahiyesi'ne iskan edilen Midilli livası Polyotepe Nahiyesi İrine Köyü'nden rençber Şerif oğlu Osman'a ve Midilli livası Polihnet Nahiyesi'nden gelen Yunus oğlu Mustafa Tahsin'e ait iki tasfiye talepnamesi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Midilli, Mübadil, Birgi, Talepname, İskân.

Mevcut Çalışmalar Işığında Birgili Cennetoğlu Ayaklanması

Revolts of Cennetoğlu from Birgi
in the Light of Current Researches

Necat ÇETİN

Uzman Öğretmen Necat ÇETİN (İzmir)
Torbalı, İzmir; <cetin.necat@gmail.com>.

Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. yüzyılın sonunda başlayıp XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan celali isyanları, idari, mali ve sosyal hayatta bozulmaya başlayan Osmanlı düzeninin halk tarafından iyiden iyiye hissedilmeme başlamasıyla meydana gelmiş sosyal içerikli halk ayaklanmalarıdır. Gerek başkent ve gerekse Osmanlı taşrasında baş gösteren bu ayaklanmaların bir örneği de Aydınoğullarına başkentlik yapmış, Osmanlı taşrasında da önde gelen yerleşim birimlerinden biri olan Birgi'de meydana gelmiştir. Tarihi kayıtlarda Cennetkarıoğlu veya Cennetoğlu ayaklanması olarak geçen bu isyan, sebepleri ve sonuçları itibariyle gerek Birgi gerekse Osmanlı taşra tarihi açısından son derece önemlidir.

Aslen tımarlı sipahi olan Cennetoğlu'nun liderliğinde 1624 başlayan bu isyan, bir bakıma beylerbeyi, sancak beyi, subaşı gibi görevlilerin eziyettin bıkan halkın bu eziyet ve işkenceden kurtulması için başlattığı bir ayaklanmadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Ellibin askerle, elli vilayeti yağma eder şeklinde ifade edilen Cennetoğlu, Birgi kalesini onartıp kalabalık sayıdaki askeriyle kaleye kapanmıştır. Cennetoğlu, nüfuz alanını Karesi ve Saruhan sancaklarına kadar genişletince merkezi hükümetin dikkatini çekmiştir. İsyanın bastırılması için üzerine gönderilen Dişlek Hüseyin Paşa tarafından Manisa civarında bozguna uğratılan Cennetoğlu daha sonra Birgi'ye getirtilerek kazığa oturtularak cezalandırılmış ve daha sonrada öldürülmüştür.

Bu çalışmada Birgili Cennetoğlu ayaklanması tarihi kaynaklar ve araştırma eserlerindeki veriler bazında değerlendirerek Birgi'nin XVII. yüzyıl birinci çeyreğindeki tarihine ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorlu, XVII. yüzyıl, Celali ayaklanmaları, Birgi, Cennetoğlu.

Gökçe Hüseyin (Gökçen Efe) ile İlgili Belgeler
Documents about Gökçe Hüseyin (or Gökçen Efe)

Necat ÇETİN, A. Levent ERTEKİN

Uzman Öğretmen Necat ÇETİN (İzmir)
Torbalı, İzmir; <cetin.necat@gmail.com>.
İlçe Milli Eğitim Müdürü A. Levent ERTEKİN (İzmir)
İzmir Güzelbahçe İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü
Yalı Mahallesi, Ali İhsan Gedik Caddesi No: 73, Güzelbahçe, İzmir.

Gökçen Hüseyin Efe 1891 yılında doğmuştur. Uzun süre Çakıcı (Çakırcalı) Mehmet Efe'nin kızanlığını yapmıştır. Aynı zamanda Çakıcı Mehmet Efe'nin akrabasıdır. Bozdağlar bölgesinde Ödemiş – Birgi taraflarında zeybeklik yapmış, İzmir'in Tire ilçesine bağlı Gökçen kasabası adını bu efeden alır. Gökçen Efe Milli Mücadele döneminde bu bölgede Yunanlılara karşı girdiği mücadeleler sonucu bölge halkının büyük sevgisini kazanmıştır. Yine bu mücadeleler sırasında 12 Kasım 1919'da şehit olmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Gökçen Efe ile ilgili belgelerde adı "Gökçe Hüseyin" olarak geçmekte olup toplam 12 evrak bulunmaktadır. Belgelerde de Osmanlının efelere bakışının resmi anlayışına paralel olarak grubu eşkıya olarak nitelemekte, Gökçe Hüseyin çetesinin faaliyetleri, avfı ve yataklarının da af edilmeleri ile ilgilidir. 1 belge ise Kurtuluş savaşı dönemine rastlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gökçe Hüseyin Efe, Çakırcalı Mehmet Efe, Zeybek, Osmanlı arşivi.

Küçük Menderes Havzası'nda Post Bizans Dönemi Arkeolojisi
Post Byzantine Archaeology in Caystrus Valley

Ergün LAFLI

Prof. Dr. Ergün LAFLI (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ortaçağ Arkeolojisi Anabilimdalı Başkanlığı
Tınaztepe/Kaynaklar Yerleşkesi, Buca, 35160 İzmir.
<clafli@yahoo.ca>; <songul-istnbul@hotmail.com>.

In this paper the focus will be given to the Post-Medieval archaeological heritage of Caystrus Valley, especially epigraphical heritage of the region during the 19th century. Bayındır, marked on French maps of the 19th century as "Bayendir", is a township c. 78 km east of Izmir on the road Tire and Ödemiş in ancient Caystrus Valley. In the Post-Medieval period Bayındır was an influential Ottoman town, concentrating on agricultural output. There was a fairly large Armenian community in this city, which lasted from at the end of the 18th century at the latest until beginning of the 20th century. More than twelve Armenian inscriptions, most of them in the form of gravestones, were found in Bayındır. Most the stones are from the middle of 19th century. Not much is known about the Post-Medieval archaeology and Christian communities in Ödemiş (Odemisio; in French maps "Eudémich"), c. 124 km southeast of Izmir. Ödemiş was always an agricultural capital in the hinterland of Izmir and served for agricultural trade since the 18th century. There was already an Armenian miniority in Ödemiş since 17th century. It seems that between the 1880s and 1920s there was a large Armenian population (not less than 1,500 people), dealing in local trade. They were existing in the town since at least the 1830s, as our gravestones indicate. More than 10 Armenian inscriptions were found in Ödemiş.
Only one Armenian inscription is known from Tire. Lastly some Greek inscriptions of 19th century from Tire area will be presented.

Reference

E. Laflı/Y. Deveci Bozkuş, Some epigraphic and archaeological documents from western Anatolia during the Late Ottoman period, Post-Medieval Archaeology 48/2, 2014, 285-310.

Ödemiş Geleneksel Erkek Giyiminde "Efe Oyaları"

"Irish Laces of Turkish-Aegean Swashbucklers"
in the Traditional Male Clothing of Ödemiş

Şule EĞRİ

Öğr. Gör. Şule EĞRİ (İstanbul)
Maltepe Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Moda Tasarımı Programı
Marmara Eğitim Köyü, Maltepe, 34857 İstanbul.
<egrisule@gmail.com>; <suleegri@maltepe.edu.tr>; 0506.221 90 40.

Giyim insanoğlunun var olduğu günden bu yana doğa koşullarından korunmak ihtiyacı ile doğan ve günümüze kadar çeşitli değişikliklere uğramasına rağmen, asıl amacını kaybetmeyen toplumsal bir olgudur. Giyim, çeşitli etkenlerle biçimlenerek; baş, süslenme ve vücudun örtüsü olan giysi ve kullanılan gereç gibi etkenlerden oluşmuştur. Tarihi kaynaklara göre Türk giyimi, batı dünyasının ilgisini çekmiştir. Yine tarihi örneklere göre batı dünyası, Türk giyim ve kuşamından pek çok alıntı yaparak kendilerine mal etmeyi bilmişlerdir. Batı dünyası, özellikle son yıllarda giyim alanında geleneksel değerlerimizi hızla yok ederek, yeni değerlerin de dikkatsizce kullanılarak, aslından uzaklaştırmayı hedeflemektedir. Birçok değer de eksik ve aslıymış gibi ortaya konulmaya çalışılmıştır.
Ege Bölgesi'nde, Ödemiş ilçesi geleneksel erkek giyiminde kullanılan 'Efe Oyaları' konusunda yapılacak olan bu çalışmanın amacında, geleneksel değerlerimizin yok olmaması amaçlanarak oyaların işlenme tekniği, süslemesi ve giyimde kullanımı incelenerek konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ödemiş, Efe, Oya, Giyim.

Ödemiş Müzesi'nde Bulunan Kadın Giysilerinin İncelenmesi

A Survey on the Local Female Clothings at the Museum of Ödemiş

Şule EĞRİ

Öğr. Gör. Şule EĞRİ (İstanbul)
Maltepe Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Moda Tasarımı Programı
Marmara Eğitim Köyü, Maltepe, 34857 İstanbul.
<egrisule@gmail.com>; <suleegri@maltepe.edu.tr>; 0506.221 90 40.

Giyim; sanatın, sanayinin ve milli kültürün birer parçasıdır. Türk geleneksel giysilerinin Türk sanat tarihinde, halkbiliminde, müzelerinde ve halen bazı bölgelerin günlük yaşantısında önemli yeri vardır. Bu giysiler köklü ve canlı bir tarih olma yolunda özelliği taşımasının yanında, toplumların yaşama biçimlerini, estetik değerlerini, gelenek ve görenek bütünlüğünü de anlatmaktadır. Türk tarihinin zenginliği, Türk insanının giyim anlayışına ve giyinme şekline yansımaktadır. Giyinme şekli zaman içinde yörelerin iklim ve coğrafi koşullarına uygun olarak farklılıklar göstermiştir. Bölgeler arası değişimin yanı sıra kırsal kesim ve şehir giysileri de kendine has özellikler göstermektedir. Geleneksel giysilerini ve giyim tarzlarını günümüze kadar koruyabilen ve günümüzde de sürdüren yörelerimizden biri de Ödemiş ilçesidir. Araştırmada; literatür yöntemi ve müzede çekilen fotoğraflar kullanılarak, basılı ve online bilgi kaynakları, fotoğraflar araştırmanın veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda, Ödemiş ilçesinde bulunan etnografya müzesindeki geleneksel kadın giysileri, giysilerin özellikleri ve kumaşları incelenerek sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ödemiş, Geleneksel Giysi, Kadın Giysileri, Giyim Kuşam, Kumaşlar.

17. ve 18. Yüzyıllarda Birgi Kazası

District of Birgi during the 17th and 18th Cent.

Zehra GENÇSOYLU

Öğretmen Zehra GENÇSOYLU (Aydın)
Aydın Cumhuriyet Lisesi, Hasanefendi-Ramazan Paşa Mah., Kültür Cad., 39. Sokak, No: 7, 09100 Aydın.
<igencsoylu@yahoo.com>.

Birgi, Beylikler Döneminde Anadolu'da oldukça önemli bir kent, Aydınoğullarının başkenti olarak onların gerek sanat ve gerekse diğer alanlarda bıraktıkları mirasın en güçlü örneği idi. Osmanlılar döneminde bir süre daha eski konumunu muhafaza etse de XVII. Yüzyılın sonlarına doğru giderek küçülmeye ve nüfus kaybetmeye başlamıştır. Bu çalışmada, XVII ve XVIII yy'da Birgi Kazası'nın önemini yitirerek, Tire Kaza'sının ön plana çıkmasına neden olan etkenler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tez; Giriş, Sonuç ve Özet dışında 4 tane bölümden oluşmaktadır. I.Bölümde Birgi adının nereden geldiği, Aydınoğulları ve Osmanlı döneminde Birgi'nin siyasi, sosyal ve ekonomik etkileri üzerinde durulmuştur. II. Bölümde Birgi Kaza'sına ait mahalleler ve Birgi Kaza'sının yapısal gelişimi, camiler, medreseler ve diğer yapılar ve vakıflar incelenmiştir. Bölüm III' de ise XVII. yy' da Birgi'nin nüfus hareketleri, Tire'ye göç hareketlerinin nedenleri, Birgi ve çevresinde yaşanan vergi ve diğer sorunların etkileri değerlendirilerek incelenmiştir. Bölüm IV' de ise Birgi Kaza'sına ait Avarız defterleri incelenerek mahallede yaşayan kişilerin nüfus bilgileri ele alınmıştır.

Yunan İşgali'nin Birgi ve Çevresinde Yarattığı Tahribat

Destruction of Greek Occupation to Birgi and its Environs

Günver GÜNEŞ

Yard. Doç. Dr Günver GÜNEŞ (Aydın)
Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Merkez Kampüs, Kepez, 09010 Aydın.
<ggunes65@gmail.com>.

Ödemiş'in bir nahiyesi olan Birgi Yunan birlikleri tarafından 1 Haziran 1919 günü işgal edilmiştir. Yunan işgal yıllarında Kuva-yı Milliye'nin üç kez baskınına uğrayan kasaba işgal altında kaldığı 3 yıl üç aydan fazla süre zarfında büyük hasar yaşamıştır. Özellikle Yunanlıların kasabadan ayrılırken çıkardıkları yangın kasabayı tanımaz hale getirmiştir. Bunun yanında öldürme yaralama ve işkence olayları da kasaba da yaşayanlar üzerinde önemli sorunlar yaratmıştır. Bildiri arşiv belgeleri, dönemin gazete koleksiyonları, ikinci el kaynaklara dayanarak Birgi'nin Yunan işgal döneminde yaşadığı ciddi tahribata vurgu yapacak tahribatın yarattığı sorunları ortaya çıkarmaya çalışacaktır.

Büyük Taşkın: 1939 Birgi Çayı Taşkını ve Yarattığı Sorunlar

The Great Flood:
Flood of Birgi Stream in 1939 and its Succeeding Problems

Günver GÜNEŞ

Yard. Doç. Dr Günver GÜNEŞ (Aydın)
Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Merkez Kampüs, Kepez, 09010 Aydın.
<ggunes65@gmail.com>.

Tarih boyunca yağmur sularının emniyetsiz Küçük Menderes ve Birgi çaylarını doldurması sonucu sık sık taşan bu nehir ve dereler uzun yıllar can kayıplarına neden olmuşlardır. 1901 yılı Temmuz ayında Bozdağ Yaylasına yağan yumurta büyüklüğündeki şiddetli dolu ve yağmurdan meydana gelen sellerden Hocazade Hacı Halim Efendinin biri 17 diğeri 18 yaşlarında 2 kızı yaşamını yitirmiştir. Sel Birgi'de bahçe ve evleri de basmış, pek çok hayvanı da telef etmiştir. Ödemiş'te tarihteki en büyük sel felaketi 1939 yılında Birgi nahiyesinde yaşanmıştır. 1939 yılında yağmur nedeniyle Bozdağ'dan inen sel suları ve Birgi çayının taşmasıyla Birgi sel altında kalmıştır.29 Eylül'de Bozdağ'dan inen seller Birgi'yi basmış, çarşı ve evler harap olmuş, 5 kişi de yaşamını kaybetmiştir. Telefon santraline yıldırım düşerken hükümet konağı, jandarma karakolu sular altında kalmış, 2 köprü ile Avulcuk köyünde 15 ev yıkılmıştı. Bu selde Selçuklu döneminden kalma tarihi yapılar da harap oldu. Bildiri Birgi'nin tarihinde yaşadığı en büyük sel felaketini ilk kez bilimsel bir çerçeve içinde birinci el arşiv kaynakları, dönemin basını ve sözlü tarih çalışması ile değerlendirecektir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Birgi'de Eğitim Hayatı Üzerine Bir Deneme

An Essay on Education in Birgi
from the Ottoman Period to the Turkish Republican Era

Müslime GÜNEŞ

Yard. Doç. Dr. Müslime GÜNEŞ (Aydın)
Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı
Merkez Kampüs, Kepez, 09010 Aydın.
<mgunes68@gmail.com>.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Birgi'de en eski eğitim müessesesi medreselerdir. Birgi XIX. yy'da Aydın Vilayeti dahilindeki yerleşim birimleri içinde adeta bir medrese cennetidir. Özellikle 1867'den sonra Ödemiş'in nahiyesi durumuna düşen Birgi medreselerinin şöhretiyle ünlenmiştir. 1890'larda Birgi'de 20 kadar medrese mevcuttu. 1885 yılında otuz Rum öğrencinin devam ettiği bir ilkokulu bulunan Birgi de Rüştiye düzeyinde eğitim de 1884 yılında başlamıştır. Yunan işgali sırasında kesintiye uğrayan eğitim –öğretim hayatı Birgi'nin işgal yıllarında yakılıp yıkılmasıyla uzunca bir süre canlanamamıştır. Cumhuriyetle birlikte Hacı Osman Medresesinde eğitimi devam eden Birgi İlkokulu 7 öğretmen, 300'ün üzerinde öğrencisiyle günümüzde kullanılan bina yapılıncaya kadar burada faaliyetlerini sürdürmüştür. Birgi'nin tarihsel süreç içinde eğitim alanında geçirdiği değişim ve dönüşümün değerlendirileceği bildiride özellikle cumhuriyetle birlikte değişen eğitim anlayışı, eğitim niteliği, okullar arşiv belgeleri, gazete koleksiyonları ikinci el kaynaklarla ele alınacaktır.

Ödemiş Müzesi'ndeki Bazı Roma ve Bizans Dönemlerine Ait Bronz Eserler

Some Roman and Byzantine Bronzes at the Museum of Ödemiş

Ergün LAFLI

Prof. Dr. Ergün LAFLI (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ortaçağ Arkeolojisi Anabilimdalı Başkanlığı
Tınaztepe/Kaynaklar Yerleşkesi, Buca, 35160 İzmir.
<sevincejder@hotmail.com>; <elafli@yahoo.ca>.

In 2011 some Roman and Byzantine bronzes at the Museum of Ödemiş were studied. The most important groups were:

1- Inscribed or numbered objects,
2- Metal figurines.

In this paper concentration will be given to these two groups.

Birgili Mehmet Efendi
Hodja Mehmet from Birgi

Zafer KOÇ

Uzman Dr. Zafer KOÇ (Ankara)
Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı
Üniversiteler Mahallesi, Dumlupınar Bulvarı No: 147/A, Çankaya, 06800 Ankara.
<koczafer66@hotmail.com>; 0542.661 56 21.
Salih SAĞLAM (Tire); 0533.620 02 14.

M.Ö 7. Yüzyıla kadar varan tarihiyle çeşitli yönlerden ele alınıp incelenmesi gereken Birgi Kasabası, ortaçağda (Osmanlı döneminde) ise âlimler yurdu haline gelmiştir. Bu dönemin en önemli şahsiyeti Mehmet Efendi, Birgi Kasabasının şöhret bulmasında haklı ve önemli bir role sahiptir. Bu nedenle Mehmet Birgi'yi, Osmanlı Devletinin ihtişamlı dönemimden günümüze uzanan etkilerini tanımak ve bize bıraktığı eşsiz mirasını genç nesle duyurmak istiyoruz. Birgili Mehmet Efendi (1523-1573), Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışından üç yıl sonra dünyaya gelmiş ve II. Selim döneminde vefat etmiştir. Osmanlı'nın altın çağı olarak nitelendirilmekle beraber aynı zamanda sosyal ve siyasal alanda derinden bir çözülmenin de hissedildiği XVI. yüzyılda yaşayan Mehmet Efendi, zamanla sınırlı kalmayan düşünce ve fikirleri ile tarihe damgasını vurarak, hem yaşadığı dönemde hem de asırlar sonrasında varlığını daima hissettirmiştir. İlimde, Müderrislik (Profesör) derecesine ulaşmış Pîr Ali Efendi'nin oğlu olan Mehmet Efendi, Balıkesir'de doğmuştur. İlk eğitimini ve temel bilgilerini babasından almış daha sonra Konya'ya ve oradan da İstanbul'a giderek eğitimini burada tamamlamıştır. İlk görevine İstanbul'da başlamış ancak bu görevdeki memnuniyetsizliği nedeniyle ayrılmak zorunda kalmıştır. II. Selim'in hocalığını yapan Atâullah Efendi'nin ricası ile memleketi Birgi'deki medresenin başına geçmesini kabul ederek yaklaşık kırk yaşlarında iken buraya gelmiş (1564) ve hayatının geri kalanını Birgi'¬de tedris, irşad ve telif faaliyetleriyle geçirmiştir. Böylece kendisi de Birgili Mehmet Efendi adıyla şöhret bulmuştur. Osmanlılar döneminde yetişmiş seçkin bir âlimdir. Şahsiyet bakımından mükemmel bir karaktere sahip olduğunu belirten bütün biyografi kaynakları onun son derece dürüst ve tavizsiz bir ilim adamı olduğunu belirtir. Özellikle ahlâk ve fıkha dair eserleri, klasik görüşü yansıtmakla beraber kendi dönemindeki dinî, ahlâkî, sosyal ve siyasî meselelere de özel bir önem vermiş, şahsî görüşlerini ve tenkitlerini cesaretle dillendirmiştir. Bu özelliğiyle onun kaleme aldığı eserleri, çağının sosyal hayatını ve problemlerini günümüze yansıtan bir ayna işlevini görmesi bakımından büyük önem taşır. Elli yıllık hayatına, irili ufaklı yaklaşık 60 parça eseri sığdıran Mehmet Efendi'nin, "el-Avâmil" ve "İzhâr" adlı Arapça gramer kitapları, İslâm ilimleri ala¬nında büyük bir hizmet ifa etmiş ve asırlar boyu medreselerde ders kitabı olarak vazgeçilmez eserler listesindeki yerleri¬ni korumuştur.

Ayrıca akaid, tefsir-kıraat, hadis, fıkıh, ahlâk-tasavvuf gibi sahalar¬da çoğu Arapça, birkaçı da Türkçe eserler kaleme almıştır. Özellikle "et-Tarikatü'l-Muhammediyye" adlı eseri, kendisinden sonraki her devirde büyük ilgi görmüştür. Diyebiliriz ki İmam Birgivi, bu eseriyle özdeşleşmiştir. Üzerinde yirmiye yakın şerhin yapıldığı Tarîka, onun hayatının eseridir. Bu eserde, Birgili Mehmet Efendi'nin hayatı boyunca uğraşısını verdiği, çırpındığı, idealindeki yaşam tarzının ve fikir dünyasının tamamını bulmak mümkündür.

Biz de, I. Birgi Sempozyumu'na üç başlık halinde Mehmet Efendi'nin "hayatı", "ilmi yönü" ve "et-Tarikatü'l-Muhammediyye" adlı eserini kısa bir sunum çerçevesinde hazırlamak ve 12-13 Aralık 2013'de yapılacak bu bilgi şölenine katkı sağlamak istiyoruz.

Birgi'nin Türk Hakimiyetine Girişi ve Yeni Yapılanmalar

Transition of Birgi into the Turkish Control and Latter Historical Developments

Enver KONUKÇU

Prof. Dr. Enver KONUKÇU (Aydın)
0256.211 31 80.

Gediz ve Menderes Nehirleri arasındaki Bozdağlar, her zaman olduğu gibi Türkleşme sürecinde de önemli rol oynamıştır. İlk ve Ortaçağ'da Tmolos adı ile kaynaklara geçen Bozdağlar, bu kullanışı XIII- XIV. yy'daki Türkmenlere borçludur. Bozdağların güneyinde göze çarpan Pyrgion'nun oldukça eski bir tarihi vardır. Bu birliktelik Lydia'lılarla ve yanıbaşındaki Hypaipa komşuluğunda başlamıştır. Bizans'ın Komnenos, Laskaris ve Palaiologos hanedanları zamanında Batı Anadolu'nun göz de şehirlerindendi. Türkleşme ile Malazgird sonrasında tanıştı. Önce Selçuklu orduları sonra da Oğuz kökenli Türkmenlerle tarihi sürecini sürdürdü. XIV. yy başında Aydınoğlu Mehmed Bey, mensup olduğu aile ile Beyliğin ilk idârecisi idi. Merkez olarak da Birgi'yi seçti. Aydınoğulları ve Birgi, komşu beylikler Menteşe, İnanç, Germiyan ve özellikle Saruhanlılarla yakın ilişkilerde bulundu. Bu arada Türkleşme sonunda, bilim yolunda önemli adımlar atıldı. Medrese, câmi, han, hamam ve türbeler v.s yapılar hem Birgi'de ve hem de beylik arazisinde, Tire ve Güzelhisar'da göze çarpmıştır. Aydınoğlu kurucusu ve halefleri, vazgeçilmez bir tür yaşayışı olan yaylak ve kışlak hayatı da devam ettirdi. Bozdağ Yaylağı yörenin en önde gelen yeri idi. Gölcük ve etrafındaki ormanlar yaz aylarının vazgeçilmez dinlenme alanı idi. Aydınoğlu, bu yaylağı kendi tasarrufunda değil, diğer beylikler ahalisine de açık tutmuştur. Saruhanlılar ve Germiyanlılar'ın Alaşehir, Sart ve Nif son zamanlarda da Turgutlu ahâlisi serbestçe kışlak sonrası yaylak zevkini tadabilmişlerdir. Manisa'nın Osmanlı idûresine girişi ile de, bu beyliğin yönetici ve şehzâdeleri de aynı yaylağı kullanmışlardır. I402 yazında da Temürlenk, Bozdağ yaylağını ve onun eteğindeki Birgi'yi görebilme imkânını bulabilmiştir. Birgi, İbn Battûta, Cenevizli Balaban, Evliya Çelebi ve Âşık Mehmed tarafından tasvir edilmiştir. Bozdağ ve Birgi'deki hayat sahneleri ve mimârî eğitim vaziyeti bu kaynaklarda etraflıca anlatılmıştır. Bozdağ'daki medreselerde eğitim yapılırken, oradan ve Birgi'den yetişen bilim adamları, "Birgivi" veya "Birgili" olarak tanıtılmıştır. Tarihi süreçte, ilk önceleri başkent, beylik merkezi olan Birgi, bu şansını çeşitli nedenlerle kaybetmeye başladı. Kaza merkezliğini geçen yıllarda nahiye idari birimi ile devam ettirdi. Salnâmelerde Aydın Vilâyeti/Sancağı, Ödemiş Kazası ve Birgi nahiyesi olarak sürdürdü. Yerleşik göçer Türkmenlerin XIX. yy'daki temsilcileri Efeler veya kızanlar idi. Başta Çakırcalı olmak üzere bir çok efenin anavatanı Birgi ve çevresi idi. Şimdi ise, Ödemiş yanında sürecini yaşayan Birgi'nin adı "Çakırolu Konağı" turistlerin ve bizlerin belleklerinde yer etmektedir.

Ödemiş Müzesi Fibulaları
Fibulae at the Museum of Ödemiş

Ergün LAFLI

Prof. Dr. Ergün LAFLI (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ortaçağ Arkeolojisi Anabilimdalı Başkanlığı
Tınaztepe/Kaynaklar Yerleşkesi, Buca, 35160 İzmir.
<elafli@yahoo.ca>.

This paper presents about 18 fibulae Ödemiş. The majority of them date to the Iron Age, but 4 are Roman. The Museum of Ödemiş preserves brooches coming from various parts of modern Turkey. Generally the fibulae belong to well known and widely distributed types. The Roman brooches are dated to the early, middle and late Empire. Comparable evidence suggests that most, if not all, depend on the movement and stationing of troops. Given the scarcity of updated work on the spread of Roman brooches in Turkey, this small contribution may offer some guidance.

Key words: Turkey, Ödemiş, Iron Age fibulae, Roman brooches.

Bu bildiride Ödemiş Müzesi'nden 18 adet fibula tanıtılacaktır. Bu malzemenin çoğu Demir Çağı'ndandır; 4 adeti ise Roma dönemindendir. Ödemiş Müzesi Türkiye'nin çeşitli yerlerinden bu müzeye intikal etmiş iğneleri muhafaza etmektedir. Roma dönemi iğneleri erken, orta ve geç İmparatorluk çağlarına aittir. Başka yerlerden bildiğimiz, bu iğnelerin Roma dönemi askeri grupların hareketleri ve bir yerde konaklamalarına paralellik gösterdikleridir. Roma dönemi iğnelerinin Anadolu'daki dağılımları üzerine fazla çalışma olmadığı için, bu küçük çalışma bazı yenilikler içermektedir.

Reference / Kaynakça

E. Laflı/M. Buora, Fibulae in the Museum of Ödemiş (Western Turkey), Archiv orientální 80, 2012, 3, 417-434.

Karaoğlu Camii Haziresi Mezar Taşı Bezemeleri

Decoration of Grave Stones
at the Graveyard of Karaoğlu Mosque

Aynur MAKTAL, Nurgül YAMAN

Yard. Doç. Aynur MAKTAL (İzmir), Nurgül YAMAN (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
Güldeste Sokak No: 4, Narlıdere, 35320 İzmir.
<aynur.maktal@deu.edu.tr>.

Birgi merkezinde bulunan Karaoğlu Camii (18. yy) haziresindeki şahideli mezar taşları, hem kitabeleri hem de sahip olduğu süslemeleri bakımından son derece önemlidir. Bu taşların üzerindeki kitabeler, daha önce son derece titiz bir çalışmayla ele alınmış ve yayınlanmıştır. Söz konusu mezar taşları aynı zamanda zengin süslemelere de sahip olduğu için taşların form ve desen özelliklerinin incelenmesi, dönem özelliklerinin tespiti bakımından son derece önemlidir. Erkek ve kadın mezar taşlarının bir arada bulunduğu hazirede cinsiyete bağlı olarak değişen taş bezemelerinin zenginliği dikkat çekicidir. Erkeklere ait mezar taşı başlıkları sosyal statüyü temsil eden farklı biçimlere sahiptir. Kadın mezar taşı başlıkları ise daha çok üçgenimsi olmakla birlikte farklı formlarda da karşımıza çıkmaktadır. Vazo ve kaseden çıkışlı çiçek dalları, cami ve bina tasvirleri bu zengin bezemelerden bazılarıdır. Bu araştırmada Birgi Karaoglu Cami haziresinde bulunan mezar taşları biçim ve bezemeleri bakımından incelenecek; bezemelerin desen analizleri, örnek çizimlerle gösterilecektir.

Sözlü Anlatımlarda Çamlıcalı Hüseyin Efe (1871- 1924) ve Çamlıcalı Çetesiyle İlgili Bazı Belgeler

Hüseyin Efe of Çamlıca (1871-1924) in Oral Narrations and Some Documents on Çamlıcalı Gang

Ruhi ÖNKAL, Necat ÇETİN

Felsefe Öğretmeni Ruhi ÖNKAL (Ödemiş)
Prof. Dr. Muzaffer Kula Anadolu Lisesi, Meşrutiyet Mah., Ordu Cad. No: 32, Ödemiş, İzmir.
Uzman Öğretmen Necat ÇETİN (İzmir)
Torbalı, İzmir; <cetin.necat@gmail.com>.

Çamlıcalı Hüseyin Efe, Ödemiş'in Çamlıca köyünde 1871 yılında doğdu. Çakıcı Mehmet Efe, bu nedenle hiç sevmediği Çamlıcalı Hüseyin Efe'nin adını ağzına hiç almaz, "soğancı" dermiş. Çamlıcalı Hüseyin Efe, Hacı Musa oğullarından "Yörük Kara Ayan" lakaplı Abdullah'ın oğludur. Hüseyin Efe, kendisini de vuracaklarını hissedince Beydağ'a gidip Gök Deli Efe'ye kızan olup, iki sene onunla gezdikten sonra kendi çetesini kurar. Gün gelir, Bacaksız'ı tarlada çift sürerken vurur, sonra Tahir'i vurarak intikamını alır. Çamlıcalı Hüseyin Efe'nin kızanları: Bozcayaka'dan Mahmut Oğlu, Çamlıca'dan Mahmut Oğlunun Şakir, Tire'nin Kocaaliler Köyü'nden iki kızan, Derebaşılı Mıstan, Çamyayla'lı Bebek Oğlu Ali Çavuş, Bozcayaka'lı Koca Kulak İbrahim, Bozcayaka'lı Kara Mehmet'tir. Araştırma yöre yapılan alan araştırmasına ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Çamlıcalı ile ilgili belgelere dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çamlıcalı Hüseyin Efe, Efe, Zeybek, Osmanlı arşivi.

Aydın Vilayet Salnameleri'ne Göre Birgi
Birgi in the Sanjak of Aydın's Annuals

Aysun SARIBEY HAYKIRAN

Araş. Gör. Dr. Aysun SARIBEY HAYKIRAN (Aydın)
Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı
Merkez Kampüsü, Kepez, 09010 Aydın.
<aysunsaribey@gmail.com>; 0538.615 88 04.

Son dönem Osmanlı araştırmalarında kullanılan temel kaynaklardan biri de salnamelerdir. Farsça kökenli bir kelime olan salnamenin dilimizdeki karşılığı "yıllık" olup, Fransızca'da "annuaire" ve İngilizce'de "Year-book" olarak geçmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet salnameleri, nezaretlerin, askeri kurumların, bazı özel kurum ve kişilerin yıllık olarak çıkardıkları bilgilendirme amaçlı salnamelerin yanı sıra vilayet salnameleri de mevcuttur. Vilayet salnameleri, daha çok ait olduğu vilayetin idari taksimatı, memur listeleri, mahalli tarih ve coğrafya, eski eserler, ticari ve ekonomik faaliyetleri, nüfus, okullar, kütüphaneler v.b. gibi birçok alanda bilgiler içermektedir. Bu çalışmada, içerdiği bilgilerin çeşitliliği yanında resmi belge ve veri niteliği taşıyan H.1296 (M.1878/1879) -H.1326 (M.1908) yılları arasında toplamda 25 defa çıkmış olan Aydın Vilayet Salnameleri'nde İzmir Sancağı'nın Ödemiş Kazası'na bağlı bir nahiye olan Birgi hakkındaki veriler değerlendirilecektir. Böylece XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ödemiş'in önem kazanmasına paralel olarak idari açıdan kazadan nahiyeye indirilmiş olan Birgi Nahiyesi'nin XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyıl başlarındaki durumu idari, sosyo - ekonomik ve demografik açısından ortaya konulacaktır. Ayrıca çalışma Birgi üzerine yapılan diğer ikinci el kaynaklar ve istatistiklerle de desteklenecektir.

Anahtar Kelimeler: XIX. Yüzyıl, Aydın Vilayet Salnameleri, İzmir Sancağı, Ödemiş Kazası, Birgi Nahiyesi.

1877-78 Osmanlı Rus Savaşında Ödemiş Zeybek Taburları

The Zeibek Batallions from Ödemiş
in 1877-1878 Ottoman-Russian War

Ercan UYANIK

Yard. Doç. Dr. Ercan UYANIK (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi Anabilimdalı
Uğur Mumcu Cad., 135. Sk. No: 5, Buca, 35150 İzmir.
<ercan-uyanik@yandex.com>; <ercan.uyanik@deu.edu.tr>.

II. Abdülhamit, 1876 yılında Osmanlı tahtına çıkmasının üzerinden dokuz ay bile geçmeden kendisini 93 Harbi olarak bilinen, imparatorluk açısından çok tehlikeli bir olayla karşı karşıya bulmuştu. Savaşın ciddiyeti, beraberinde Batı Anadolu'da çözülmesi gereken eşkıyalık sorununu da gündeme getirmişti. Bölgedeki eşkıyalık faaliyetleri, savaşlar sırasında devleti iki açıdan olumsuz etkiliyordu. Hem çetelerle mücadele için takip kollarında görev almak üzere sürekli asker görevlendirilmekte, hem de savaşa katılmak istemeyen asker kaçaklarının dağa çıkıp çetelere katılması nedeniyle bölgeden beklenilen asker ihtiyacı karşılanamamaktaydı. Devlet, daha önce Kırım Savaşı'nda da denenmiş olan bir yönteme başvurmuştu. Eşkıyalık sorununu en azından savaş süresince bitirerek iç huzuru dengelemek amacıyla Ege bölgesindeki çeteleri dağdan indirip Osmanlı ordusu saflarında Ruslarla savaşmak için ikna etmeye çalışacaktı. II. Abdülhamit bu planı hayata geçirmek için 1877 yılında savaşa katılmayı kabul edecek olan zeybekler için genel af ilan etti. Savaş devam ederken Çakırcalı Ahmet, Bakırlı Mehmet gibi yüze çıkan efeler zeybekleriyle birlikte silâh altına alındı ve bir müddet talim yaptırıldıktan sonra cepheye gönderilmek üzere Aydın'dan İstanbul'a sevk edildiler. Zeybek Asakir-i Muavenesi olarak anılan birlikler, buradan da Rumeli'deki ve Kafkasya'daki cephelere gönderildiler. Kimi zaman cephelerde gösterdikleri başarılar nedeniyle ödüllendirilen kimi zaman ise köy bastıkları için divan-ı harpte cezalandırılan zeybeklerin silâhaltındaki yaşamları savaşın başlamasından yaklaşık on ay sürdü. Bu bildiride; 93 Harbi'nde görev alan Ödemiş Zeybek Taburları devlet-eşkıya ilişkisi bağlamında ele alınacaktır.

Kamalı Zeybek ve Çetesi Hakkında Bazı Değerlendirmeler

Some Evaluations about Kamalı Zeybek and His Gang

Hakan YAŞAR

Araş. Gör. Hakan YAŞAR (Ankara)
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Gümüşdere Yerleşkesi, Gümüşdere Mahallesi, Fatih Cad. No: 33, Keçiören, Ankara.
<hyasar81@hotmail.com>.

Osmanlı Devleti'nin özelliklede 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarını içine alan tarih kesiti incelendiğinde yüzlerce eşkıyalık olayının yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte, Ege Bölgesi'nin bu olaylarda ayrı bir yeri ve önemi vardır. Çünkü Ege Bölgesi denildiğinde ilk akla gelen hususlardan biri bölgedeki efe/zeybek kültürüdür. Devletin perspektifinden bakıldığında özellikle kırsalda, "düzene" ve "devlet otoritesi"ne başkaldırarak hukukun dışına çıkan herkes "şaki" yaptıkları da "şekavet" yani "eşkıyalık" olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda bölgedeki efe ve zeybekler de devlet nazarında tenkil edilmesi gereken "zararlı unsurlar" olarak görülmüştür. Lakin, halkın önemli bir kısmı "çalıkakıcı" dediği "eşkıya" ile adeta bir kahraman olarak kabul ettiği efe ve zeybekleri birbirinden ayırmıştır. Bu bağlamda dönemin en önemli figürlerinden biri de Kamalı Mustafa yada daha yagın anıldığı ismiyle Kamalı Zeybek'tir. Kamalı Mustafa ve çetesi daha çok Çakırcalı Mehmed Efe ile olan husumeti ve mücadelesiyle tanınmakla birlikte dönemin en önemli "efe" figürlerinden biridir. 1875 yılında Kışla köyünde doğan Kamalı Mustafa, girdiği bu mücadeleyi kaybederek 1904 yılında Çakırcalı Mehmed Efe Çetesi tarafından öldürülmüştür. Bildirimizde Kamalı Mustafa ve çetesinin bölgedeki faaliyetleri, Çakırcalı Mehmet Efe ile çekismesi ve hükümetin bunlara karşı aldığı tedbirler Osmanlı Arşivi belgeleri ile telif ve tetkik eserler incelenerek aktarılmaya çalışılacaktır.

Gökdeli Mehmet Çetesi İle İlgili Belgeler

Documents about Gökdeli Mehmet Gang

Hakan YAŞAR, Necat ÇETİN

Araş. Gör. Hakan YAŞAR (Ankara)
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Gümüşdere Yerleşkesi, Gümüşdere Mahallesi, Fatih Cad. No: 33, Keçiören, Ankara.
<hyasar81@hotmail.com>.
Uzman Öğretmen Necat ÇETİN (İzmir)
Torbalı, İzmir; <cetin.necat@gmail.com>.

Bozdağlar bölgesinde Ödemiş - Birgi taraflarında bir süre zeybeklik yapan Gökdeli Mehmet Efe Beydağ`ın Kurudere köyündendir. 1902 yılında Kamalı Mustafa Efe`nin zeybeği idi. Kamalı Mustafa ölünce kısa bir süre Kurucu Ovalı İsmail Efe`ye zeybeklik yaptı. Daha sonra Korgalı Ali ve Çamlıcalı Hüseyin zeybeklerle birlikte efesinden izin alarak yeni bir çete kurmuşlardır. Çamlıcalı Hüseyin bu çetenin efesiydi. Daha sonra Gökdeli kendi çetesi oluşturdu. Zeybekleri Arapoğlu Ali, Koca Veli, Bekir`in Ahmet, Karamanlı Mustafa, Tontil Mustafa, Siyekli Mehmet`tir. 1905 yılında Alaşehir eşrafından Mütevellioğlu Tevfik Bey aracılığı ile Gökdeli Efe affa uğrayıp yüze indi. 1914 yılına kadar Kurudere köyünde kır serdarlığı işi Osmanlı tarafından verilmiştir. 1914 yılında askere gitmemek için yeniden bir çete kurarak dağlara çıkmıştır. Yaynındaki zeybekler şunlardır: Kurudereli Yakup, Cevizdipli Mehmet, Kocakulak Mehmet, Korgalı Ahmet, Tatlının oğlu Hüseyin, Kırlının Halil, Hekimoğlu. Efeliği sırasında Ödemiş Nazilli yörelerinde dolaştı ve Çakırcalı'ya en önemli rakip olarak yardımcı çeteler de kurdu. Kısa bir süre Demirci Mehmet Efede kızanlarından oldu. 1918 yılında Çavuş dağında Kaymakçılı Deli Ağa'nın oğlu Kara İbrahim tarafından yanlışlıkla öldürüldü. Aile bugün GÖK soyadını kullanmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BAO)'nde Gökdeli Mehmet çetesi ile ilgili belgelerin aslı ve çevirileri verilecektir.

Küçük Menderes Havzası'nda Post Bizans Kiliseleri

Post Byzantine Churches at Caystrus Valley

Alexander ZÄH, Ergün LAFLI

Dr. Alexander ZÄH (Maintal)
Ascher Str. 45, D-63477, Maintal 1-Dörnigheim, Almanya.
<Alexander.Zach@t-online.de>.
Prof. Dr. Ergün LAFLI (İzmir)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ortaçağ Arkeolojisi Anabilimdalı Başkanlığı
Tınaztepe/Kaynaklar Yerleşkesi, Buca, 35160 İzmir.
<elafli@yahoo.ca>.

In this paper the focus will be given to the Post-Medieval archaeological heritage of Caystrus Valley, especially church architecture of the region during the 19th century. Bayındır, marked on French maps of the 19th century as "Bayendir", is a township c. 78 km east of Izmir on the road Tire and Ödemiş in ancient Caystrus Valley. In the Post-Medieval period Bayındır was an influential Ottoman town, concentrating on agricultural output. There was a fairly large Armenian community in this city, which lasted from at the end of the 18th century at the latest until beginning of the 20th century. Bayındır St. Mary (Surp Asdvadzadzin) Gregorian Church is located in Kurtlar District. A long time after its abandonment in 1915 it was converted into a cinema called "Ülkü", which was active until the 1980s. Formerly there was a school in the area. Excavations by a private firm and supported financially by the Municipality of Bayındır were carried out especially in the depot of the church and the main reason for the excavations is to restore the building and use it as a cultural centre or library. Not much is known about the Post-Medieval archaeology and Christian communities in Ödemiş (Odemisio; in French maps "Eudémich"), c. 124 km southeast of Izmir. Ödemiş was always an agricultural capital in the hinterland of Izmir and served for agricultural trade since the 18th century. There was already an Armenian miniority in Ödemiş since 17th century. A very monumental Armenian Gregorian church, today converted into a mosque with the name "Büyük Camii" (or Ulu Camii) (Grand Mosque) in Emişoğlu District on the Mithat Paşa Street, the main street of the township, is not referred to in local Armenian sources. To whom it was once dedicated is unknown. It must be built in the first half of the 19th century, as its architectural style seems to indicate. Also some 19th-century buildings with Armenian artistic features still exist in the town. No literary information is known about the Armenians of Ödemiş. It seems that between the 1880s and 1920s there was a large Armenian population (not less than 1,500 people), dealing in local trade. They were existing in the town since at least the 1830s, as somegravestones indicate. This population used Classical Hypaipa, c. 6km northwest of Ödemiş town centre (modern Datbey-Günlüce) as a source of marble for their gravestones. Lastly St. Catherine Church at Tire will be presented.

Reference

E. Laflı/A. Zäh, Beiträge zur Kenntnis der osmanischen Kirchenarchitektur im Grosraum İzmir-Smyrna (19. Jh.-1922), Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 165/1, 2015, 125-154.

0850 724 0850
www.anadolusigorta.com.tr

ANADOLU SİGORTA
Kaybetmek yok.

Tamamlayıcı Sağlık Sigortası yaptırmak için

şimdi her zamankinden çok sebebiniz var!

Anlaşmalı özel hastanelerde poliçeniz kapsamında fark ücreti ödemeden hizmet almak için daha fazla beklemeyin!

- Depremde yaralanma riskine karşı poliçenize uygun bir ek primle **deprem teminatı** ekletebilirsiniz.
- Yılda bir kez **ücretsiz sağlık kontrolü** (check-up) hakkından yararlanabilirsiniz.
- Diş tedavi paketiyle, yılda 1 kez **ücretsiz diş bakımı** yaptırabilirsiniz.

Türkiye İş Bankası kuruluşudur.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

CASA BOTTER

• Sanat ve Tasarım Merkezi •

İSTANBUL'UN GELECEĞİNİ TASARLAMAYA HAZIRLANIYOR...

İstanbul'un ilk Art Nouveau yapısı olarak bilinen Botter Apartmanı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin girişimiyle şehrin geleceğine ilham vermeye hazırlanıyor. Casa Botter'in 122 yıllık hafızası, son yıllarda sessizce sürdürdüğü tanıklığı, İBB Miras'ın koruyucu dokunuşuyla "Casa Botter Sanat ve Tasarım Merkezi" olarak şehre geri dönüyor. Pera'nın bu şık ve zarif sakininin, İstanbullulara anlatacağı çok hikâyesi var... Üstelik çok yakında İBB Miras Şantiye gezileri kapsamında meraklıları ile buluşmaya hazırlanıyor.

Ekrem İMAMOĞLU
İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

İBB
MİRAS

casabotter
casabotter
CasaBotter
#CasaBotter

ibbmiras
ibbmiras
ibbmiras
#İBBMiras